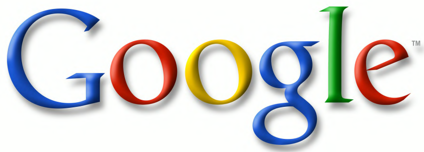
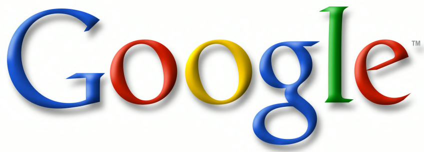
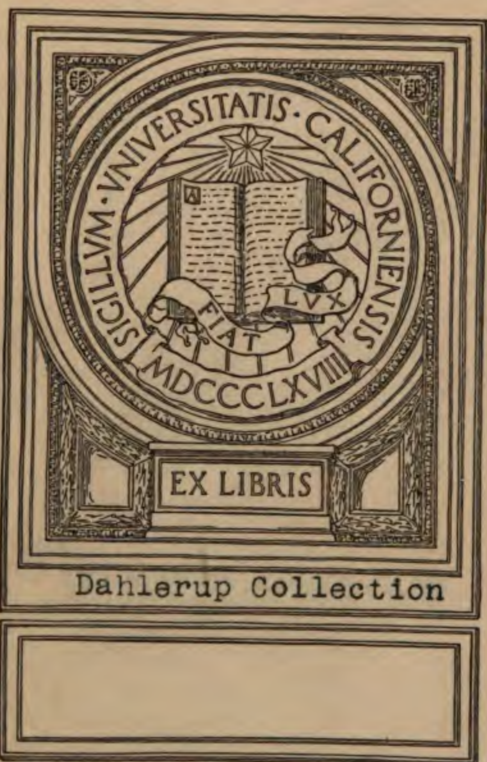
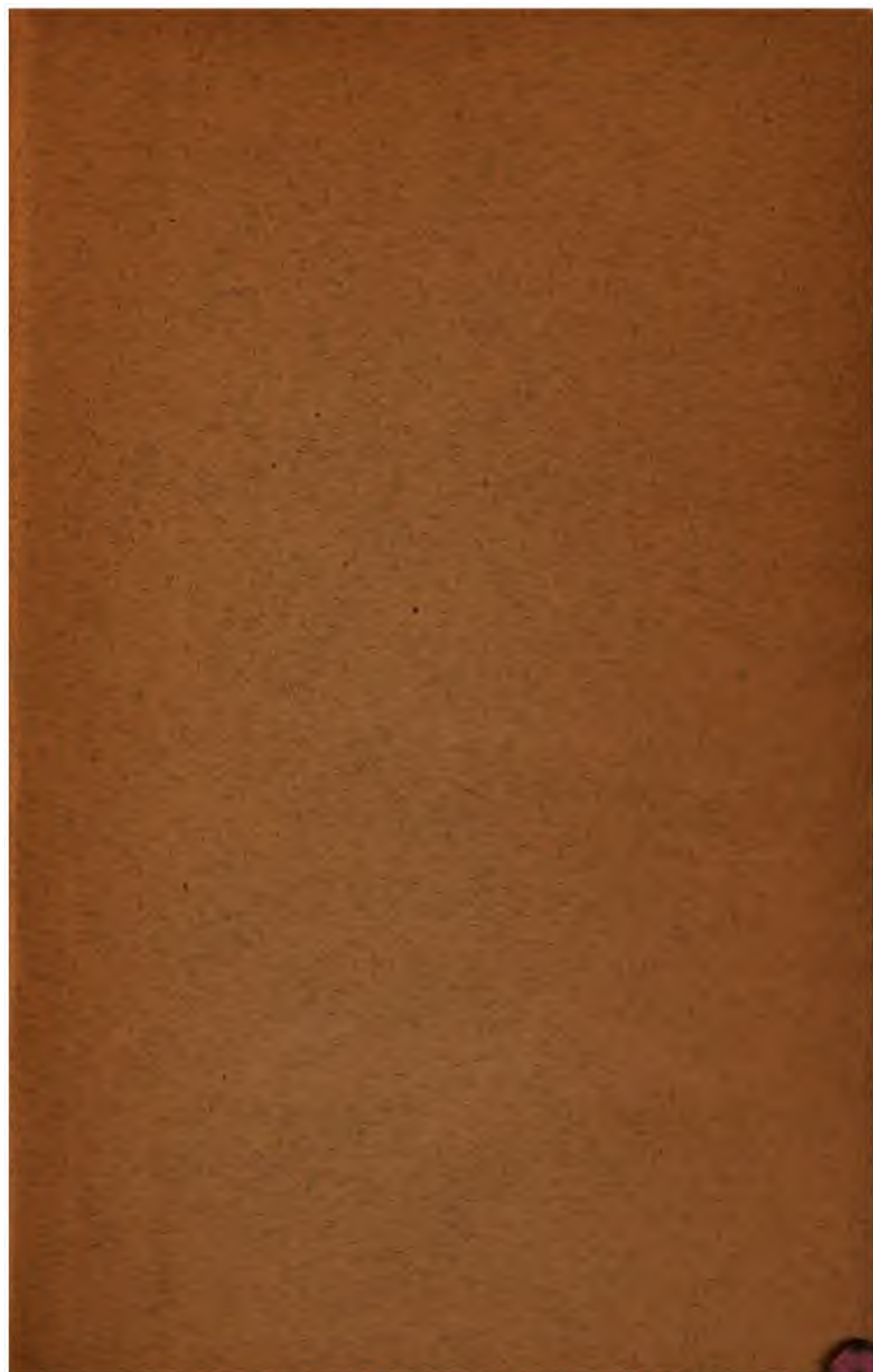

SIGILLVM · VNIVERSITATIS · CALIFORNIENSIS
LVX
FIAT
MDCCCLXVIII
EX LIBRIS

STUDIER FRA
SPROG- OG OLDTIDSFORSKNING
UDGIVNE AF
DET PHILOLOGISK-HISTORISKE SAMFUND

Nr. 57

DØDSRIGER I NORDISK HEDENTRO

AF

O. SCHONING

KØBENHAVN 1903
KLEINS FORLAG (CAMILLA KLEIN)
I. COHENS BOGTRYKKERIER
- GEORG A. BACH -

XIII. Bind (Aargang 1903) 1. Hæfte.

Af

Studier fra Sprog- og Oldtidsforskning

er udkommet:

Nr. 1 Gjenoplivelsen af Studiet af Græsk. Af **J. L. Heiberg.** 40 Øre.

Nr. 2 Kvindespørgsmaalet i det gamle Athen. Af **J. L. Heiberg.** 50 Øre.

Nr. 3 Den store Sphinx ved Gizeh. Af **H. O. Lange.** Med to Billeder. 75 Øre.

Nr. 4 Fremskridt i Sproget. Af **Otto Jespersen.** 1 Kr.

Nr. 5 Lukianos: Timon eller Menneskehaderen. Oversat af **M. C. Gertz.** 75 Øre.

Nr. 6 Rasaváhiní, buddhistiske Legender paa Dansk i Udvalg med Indledning. Af **Dines Andersen.** 50 Øre.

Nr. 1—6 udgør **I. Bind (1891),** samlet Pris 3 Kr.

Nr. 7 Aphorismer om Hippokrates. Af **J. L. Heiberg.** 60 Øre.

Nr. 8 Aristoteles: Athens Forfatningshistorie, i fri Bearbejdelse. Ved **Karl Hude.** 75 Øre.

Nr. 9 En Theaterforestilling i Middelalderen. Af **Kristoffer Nyrop.** 1 Kr.

Nr. 10 Lukianos: Gudesamtaler, Samtaler i Havet, Menippos's Rejse til Underverdenen. Oversatte af **M. C. Gertz.** 1 Kr.

Nr. 11 Et mislykket Renaissancetilløb. Af **J. L. Heiberg.** 50 Øre.

Nr. 7—11 udgør **II. Bind (1892),** samlet Pris 3 Kr.

Nr. 12 Chaucers Liv og Digtning. Af **Otto Jespersen.** 1 Kr.

Nr. 13 Molière og hans Modstandere 1662—1664. Af **Kr. Sandfeld Jensen.** 1 Kr.

Nr. 14 Sophokles: Antigone. Oversat af **Thor Lange.** 2det Oplag 1 Kr. 20 Øre.

Nr. 15 Horats: Udvalgte Oder. Oversatte i de oprindelige Versemaal af **Julius Valentiner.** 75 Øre.

Nr. 12—15 udgør **III. Bind (1893),** samlet Pris 3 Kr.

Nr. 16 Pave Julius' Død, en Satire. Oversat af **Fr. Moth.** 1 Kr.

Nr. 17 Esau og Jakob som dramatiske Figurer. Af **Emil Gigas.** 75 Øre.

Nr. 18 Aristophanes: Frøerne. Oversat af **P. Petersen.** 1 Kr. 65 Øre.

Nr. 19 Eros, en culturhistorisk Skitse. Af **J. L. Heiberg.** 75 Øre.

Nr. 16—19 udgør **IV. Bind (1894),** samlet Pris 3 Kr.

Nr. 20 Troja, efter de nyeste Undersøgelser. Af **J. L. Ussing.** 50 Øre.

Nr. 21 Evangeliesagn. Oldfranske Legendedigte om Jomfru Marias og Kristi Liv. Af **Oluf Nielsen.** 1 Kr. 50 Øre.

Nr. 22 En Samfundsreformator. Af **J. L. Heiberg.** 65 Øre.

Nr. 23 Götz von Berlichingen. Selvbiografien og Goethes Götz. Af **Raphael Meyer.** 50 Øre.

Nr. 24 Egennavne som Sprogrødder i Fransk. Af **Oluf Thomsen.** 90 Øre.

Nr. 20—24 udgør **V. Bind (1895),** samlet Pris 3 Kr.

Nr. 25—26 Aristophanes: Skyerne. Oversat af **Joh. B. Koch.** 1 Kr. 50 Øre.

STUDIER

FRA

SPROG- OG OLDTIDSFORSKNING

UDGIVNE

AF

DET PHILOLOGISK-HISTORISKE SAMFUND

TRETTENDE BIND

KØBENHAVN

KLEINS FORLAG
CAMILLA KLEIN

1903

INDHOLD

AF

TRETTENDE BIND

57. *Dødsriger i nordisk Hedentro.* Af O. SCHONING.
58. *Ældre græsk Lyrik.* Oversat af THOR LANGE.
59. *Tyrkisk Folkepoesi.* Af J. ØSTRUP.
60. *Plautus' Menæchmi.* Oversat af J. TH. JENSEN.
61. *Fra Samanidernes Tid.* Kulturskitser fra Orientens Middelalder af ARTHUR CHRISTENSEN.

STUDIER FRA
SPROG- OG OLDTIDSFORSKNING
UDGIVNE AF
DET PHILOLOGISK-HISTORISKE SAMFUND

Nr. 57

DØDSRIGER I NORDISK HEDENTRO

AF

O. SCHONING

KØBENHAVN 1903
KLEINS FORLAG (CAMILLA KLEIN)

I. COHENS BOGTRYKKERIER
· GEORG A. BACH ·

Man vil nutildags navnlig se nöjere efter, hvad der står og ikke står i den tekst, man har for sig.

Edv. Lehmann (Dania VIII).

Hos alle folk har livets afslutning virket voldsomt på den primitive tanke, og man har anstrængt sig stærkt for at udgrunde dødens gåde; men jo længere folkene er kommet fræm i kultur, des mer har de i deres fantasi søgt at udforme forestillingerne om, hvor man kom hen efter døden, og hvordan der så ud på de stæder, hvor man „skulde fortsætte det jordiske liv"; ti en tanke som den, at mennesketilværelsen kun skulde bestå af jordelivet, er så sen, at endnu blot de færreste tör tænke den igennem. Den blir först herskende, når mennesket har vænnet sig til tanken om at være alene i universet; men dærtil hører der tankemod, og det er den primitive mennesketanke, der er som et barn, der ikke tör være ene i verdensrummet, aldeles ikke i besiddelse af.

Videst i udmaling af dødsrige-forestillingerne nåede middelalderen, hvis ophedede fantasi boltrede sig i mange underverdener, i mangedelte helveder og i raffineret udtænkte tilstande. Endogså i digtningen afsatte denne tankegang stærke spor hos Florentineren Dante som hos Perseren Arda Viraf. Søger man imidlertid tilbage til den tidligste og mindst udviklede forestilling om døden, træffer vi den omtrent eensartet hos alle folk på et primitivt standpunkt, ligesom det efterhånden lykkes arkæo-

logien at påvise, at kulturfolkene hele jorden over begynder med en stenalder. Mellem de bestanddele, der synes at høre hjemme i de fleste folks primitive opfattelse af dødsriget, må man især fræmhæve mörke og kulde, samt tillige den demokratiske: dødsriget er fælles for alle døde. Man må nu se lidt på de forskællige folks primitive forestillinger om døden og dødsriget, inden man betragter den nordiske opfattelse, fordi en sådan baggrund vil göre forståelsen af overleveringernes brudstykkeagtige rester lettere og rigtigere. For det förste har Grækerne, ligesom alle andre folk, begyndt med forestillingen om døden som en overgang til et nyt liv i væsentligt samme former som livet hær paa jorden. Denne tro er ikke noget kulturprodukt, men tværtimod den for en ureflekteret bevidsthed ene naturlige opfattelse, og den findes også hos alle vilde folkeslag[1]). I den oldpersiske hedentro[2]) finder man dødsriget fyldt med mörke, veklage, ækle spiser, og det synes beliggende i nordens kolde egne. Fra den babyloniske hedentro kender man de dødes opholdsstæd som uhyggeligt og fuldt af mörke og støv, og skyggerne lever dær af jord og vand. Det benævnes „landet, hvor man intet ser“, det er underjordisk, og man kender det fra den oldbabyloniske fortælling om Ishtars hellfærd[3]). Kommer man til den jødiske forestilling om dødsriget, adskiller den sig til at begynde med ikke væsentligt fra den babyloniske. I det gl. test. var Sheôl et underjordisk stæd fuldt af mörke og håbløshed, og i det ny test. forekommer först det yderste mörke, „hvis tænders gnidsel måske er fræmkaldt ved kulde, ligesom den talmudiske jødetro tænker sig helvede som et stæd, hvor man fryser“ (Edv. Leh-

---

1) J. L. Heiberg: Det græske Helvede. 1900, s. 5.

2) Edv. Lehmann: Zarathustra II. s. 113; 115.

3) A. Jeremias: Die babylonisch-assyrischen Vorstellungen vom Leben nach dem Tode, 1887.

mann); men tydeligere — og dærfor senere — er forestillingen om Gehenna, et brændende stæd. Endelig er i Grönlændernes gamle tro[1]) himlen, som man kommer til efter døden ved at sejle over havet, et stæd fuldt af kulde og mangel, hvor man frysende står i telte omkring en indsø.

I. Det ældste nordiske dødsrige: hel.

Hos Nordboerne finder man oprindelig en lignende opfattelse af livet efter døden; men i hvilket af de nordiske lande den er opstået, kan man næppe med sikkerhed afgöre. Det er forestillingen om „hel“ som skjulestædet, tilflugtsstædet for de afdødes skygger, idet man sætter ordet i forbindelse med det i jysk — og flere andre danske — almuemål[2]) forekommende udsagnsord at hæle = at skjule, gæmme, dølge. I det danske rigsmål forekommer dette udsagnsord kun i den indsnævrede betydning: at skjule tyvekoster, hvoraf er dannet navneordet en hæler = en, der gæmmer tyvekoster for en anden. Udsagnsordet at hæle sættes så i forbindelse med lat. *celare* = dølge, og nord. *hel* med gotisk *halja*, der atter sammenstilles med sanskr. *kâlî* = mörke[3]), hvorved man i ordet finder et minde om det karakteristiske punkt ved dødsriget, man oprindelig fæstede sin tanke ved. I dette dødsrige føres et skyggeliv, som er et afbillede af det tidligere jordeliv, og et sådant skyggeliv er fælles for alle, der dør. Den primitive tro på en fortsættelse af livet efter døden skælner næmlig ikke mellem de godes og de ondes liv. Man tænker sig blot et skyggeliv, enten i jordens indre, ved gravene, hinsides havet eller floderne, ved solens nedgang eller

---

[1]) H. Rink i årb. for nord. oldkyndighed. 1868.

[2]) H. F. Feilbergs ordbog I: 3. hæl; 2. hæle. Molbech: Dansk Dial. Lex.: Hæl; hæle.

[3]) C. P. Tiele: Manuel de l'histoire des religions. 1880.

lign., og först i mere udviklede religioner hører man om forskællige opholdsstæder for de forskællige afdøde[1]). Forestillingen om „hel“ som dødsriget har haft så dybe rødder i nordisk folketro, at den har holdt sig levende ved siden af senere dødsriger og har modtaget forskællig udsmykning i eddadigtene og hos Snorre. Til den gamle forestilling svarer godt navnet „niflhel“ = det mörke hel (Vafþ. v. 43 og Baldrs dr. v. 2), som man næppe med Finnur Jónsson i navnelisten til SnE. kan gengi: den mörke Hel, da „niflhel“ aldeles ikke tyder på den personificerede Hel, men går længere tilbage til „hel“ = skjulestædet. Det kan heller ikke gengis ved „Hölle“, da der aldrig tales om straf. Ligeledes må navnet „Niþaveller“ (Vsp. v. B. 37) = de mörke slætter høre hærhen, da dets gennemsigtige betydning og dets beliggenhed mod nord netop stæmmer med „niflhel“, men slet ikke synes at passe dær, hvor det findes anvendt. Ellers træffer man i eddadigtene kun den personificerede Hel, f. eks. Vsp. v. B. 43. Hendes rige kaldtes „helvegar“ (Vsp. v. B. 47), et navn, der godt kan ha været benyttet om „hel“ i dets oprindeligste betydning. Udover disse rester hører man intet om dødsriget hos Hel i eddadigtene, når man ser bort fra beskrivelsen i „Baldrs draumar“, der synes at være en direkte efterligning af den æventyrlige skildring af „Valhǫll“. Farvet af middelalderlig fantasi får Hels rige dær et ligeså sent præg som i skildringen hos Snorre i Gfg. k. 33, hvor det er udstyret med sult, hunger, sygdom, ulykke og lignende sildige forestillinger, der træffes under let gennemskuelige navne på en mængde litterære personifikationer, som man ellers aldrig hører tale om. Pålideligere og dærfor oprindeligere synes dærimod skildringen af Hels rige i beretningen om Balders død, som man finder i Gfg. k. 48, selvom der også dær

[1]) C. P. Tiele: Grundtræk af Religionshistorien.

træffes adskillig litterær udsmykning, f. eks. „Móðguðr“ = den krigsmodige (F. J.), der sikkert ikke er kommet på rette stæd efter navnets betydning at dömme. Selve Baldr-skikkelsen er blevet så heroiseret, at man ikke let vil kunne opdage dens oprindelige træk bagved den: han dør for et dræbende skud, hans lig brændes, og hans ved bålet befriede sjæl kommer som skygge til dødsriget; men dærved kommer fortællingen om ham til på en intressant måde at afspejle ældgamle forestillinger. Skönt fræmstillingen hos Snorre taler om Hels rige, ser man dog dæri ganske tydeligt et afbillede af et dødens skyggerige, som netop bekræfter opfattelsen: „hel“ = skjulestædet for de afdødes skygger. „Helvegr“ kan da godt oprindelig være „helvegr“ = vejen til „hel“ = skyggeriget. Da „Hermóðr“ skal „ríða á Helveg“ læser man, at han red ni nætter gennem mörke og dybe dale, såat han intet kunde se, förend han kom til åen „Gjǫll“ og red over Gjallar-broen (Gjǫll er nærmest helgrinderne; k. 3). Da broens vogterske har givet ham adgang og fortalt ham, at fem skarer døde mænd får broen til at gi mindre genlyd end ett menneske, som ikke har døde mænds udseende, viser hun ham videre: men nedad og mod nord ligger „helvejen“; så red Hermóðr indtil han kom til „helgrinderne“. Da leddet til Hels rige kun lukker sig op for — afdødes skygger, må Hermóðr lade sin hæst springe over det, for at han kan komme til selve hallen, hvor Hel bor. Trods det, at Snorre skriver så sent, har han alligevel gennem den ved tradition overleverede fortælling fået flere træk med, der synes ældgamle og ægte hedenske; men de senere udsmykninger i fortællingen opdager man også let, f. eks. „Hermódr“ = krigsmodet (F. J.), en personifikation, der er meget ung, fordi den er navn på et begreb. Jeg mener da, at man gennem denne sagnfortælling tydeligt kan spore stærke rester af et for alle afdøde fælles døds-

rige, som synes at tilhøre det ældste lag af nordiske trosforestillinger. Det er et skyggerige, der er fuldt af mörke, og som ligger dybt nede under jorden og mod nord. Dette ældste dødsrige har dog vedblevet at beholde sin magt over sindene, mens nyere anskuelser om dødsriger senere er skudt op, udenat det er lykkedes dem at få bugt med disse allerældste forestillingers sejhed. Ett har de senere forestillinger imidlertid formået overfor dette ældste dødsrige (hel = skjulestædet): de har stærkt indskrænket dets magt, idet det fra at være et fælles dødsrige for alle døde er blevet indsnævret til kun at være opholdsstæd for dem, der døde af alder og sygdom, som Gfg. k. 33 fortæller os. Man har næmlig nu fået andre dødsriger, som kunde opta f. eks. de faldne eller de druknede. Når vi da i de nordiske litterære overleveringer træffer rester af forskællige dødsriger, er der grund til at anta, at disse forestillinger ikke er opstået hos ett enkelt folk, men stammer fra forskællige nordiske folk; men sikkert at afgöre, hvor disse dødsriger hvær især har deres oprindelige hjemstæd, er dog forbundet med vanskelighed. Gennem de fra middelalderen overleverede danske sammensætninger med hel, f. eks. „hellhæst"[1]), „hellsæng"[2]), kommer man ikke langt nok tilbage, da ordet dær kun synes at kunne betyde: død, og heller ikke tör man i „helvíti" se anden betydning end: straf i dødsriget, fordi der ikke kan føres noget gyldigt bevis for, at man hær skulde stå overfor den personificerede Hel. Intetstæds i kilderne hører man næmlig tale om nogen „straf hos Hel", som ordet ofte tydes. Det går sikkert ingenlunde an med flere forskere at tro, at „Nástrǫnd" skulde findes i Hels rige, da det aldeles ikke fræmgår af Vsp.s tekst. Forklaringen må

[1]) Især i jysk almuetro.

[2]) Kr. Erslev: Testamenter fra Danmarks Middelalder. 1901. s. 38.

visst være en ganske anden, som jeg skal søge at begrunde i det følgende.

II. Jǫtunheimar.

Blandt de verdener, man lærer at kende i eddadigtene og i SnE., indtar ingen en så fræmtrædende plads eller spiller en så indgribende rolle i asernes liv som den, der findes omtalt i „Vsp.“, i „Skírnesfǫr“ og i „Þrymskviþa“, hvor den allevegne nævnes i flertalsformen: „Jǫtunheimar“[1]). Overalt og uden forskæl er navnet anvendt som egennavn for jætternes hjemstæd. Efterat jætterne er blevet samlet i „Jǫtunheimar“, kommer denne verden mer og mer til i sagnfortællingerne at danne en polær modsætning til asernes rige: „Valhǫll“, og man morer sig med i æventyr at fortælle om den stadige kamp og kappestrid mellem disse to verdeners beboere; men alt dette tilhører kun de heroiserede sagns tidsalder. Ser man imidlertid nöjere til, kan man ikke undgå at lægge mærke til spredte rester af en, som det synes, ældre opfattelse af jætterne og deres hjem. Da man i eddadigtene kun træffer denne ældre opfattelse under form af survivals, må den henføres til jætternes hjemland, Norge, og kan visst da betragtes som særlig fræmgået af oldnorsk folketro med ægte hedensk karakter.

Betragter man först spörsmålet om, hvor denne jætternes verden var beliggende, slår det os, at vi i overleveringerne har fundet den henlagt til to forskællige verdenshjörner, udenat man hidtil har skænket dette opmærksomhed eller undret sig dærover. I eddadigtene finder man ikke dens beliggenhed angivet i de to, hvori

---

[1]) Undtagen i Vsp. v. B. 48, som efter Finnur Jónsson er senere indskudt, hvor eentalsformen »Jǫtunheimr« findes, der ellers först kendes fra SnE. Þrymskviþa v. B. 9 har desuden særformen: »Jǫtnaheimar.«

den allerhyppigst nævnes: „Skírnesfǫr“ og „Þrymskviþa“; men ellers anbringes den i de andre digte, hvor den omtales: „Lokasenna“, „Vsp.“ og „Hárbarþsljóþ“, stadig mod øst. Således sir Loke til Tor — Lokas. v. 60 —: Dine østfarter skal Du aldrig fortælle folk om; jf. prosaindledningens ord dærom: Tor kom ikke, fordi han var i østen. I „Vsp.“ v. B. 50 hører man, at jætternes anfører Hrymr, kommer kørende østfra, og i Hárbarþslj. v. B. 23 og 29 sir Tor selv: Jeg var østpå. Fræmdeles fortæller SnE. — Gfg. k. 44 —: Tor begyndte rejsen østpå til „Jǫtunheimar“ og lige til havet. Sammestæds k. 7 berettes der om jordens udseende og jætternes hjemstæd: udenom den kresrunde jord ligger det dybe verdenshav, og ved dets kyst fik jætteslægterne anvist land til beboelse. Denne opfattelse af jætternes hjem kan måske endnu forenes med forestillingen om, at det findes mod øst, om den end ikke synes at stå direkte i forbindelse med den; men der er adskillige træk, som tyder hen på, at jætternes hjem har været anbragt mod — nord. Först viser jættenavnet „hrímþursar = frostjætter absolut mod nord, og mod nordens fjælde drager også „Skrýmir“ efterat han har taget afsked med Tor og hans følge og vist dem vej til „Útgarðr“: gå I nu mod øst; men min vej går nu nordpå til de fjælde, I dær kan se (Gfg. k. 44). „Élevágar“ er et vand (en elv), der findes i jætternes verden, og dærfra har netop frostjætterne deres oprindelse efter Vafþ. v. 31; men dettes beliggenhed angis bestæmt mod nord, idet Hymeskv. v. 5 fortæller: østen for É. bor ved himlens ende den alvise Hymer. I Gfg. k. 36 står der om Freyr, der fra „Hliðskjálf“ så ud over alle verdener: han så mod nord, dengang han vendte blikket mod „Jǫtunheimar“. Kommer man til „Skáldskaparmál“ k. 17, anbringes „Jǫtunheimar“ dær i tydelige ord — mod nord, når det hedder: Tor havde vadet nordfra over Élivágar og havde

båret jætten i en kurv på sin ryg nordfra ud af „Jǫtunheimar“. I Skpm. k. 1 (s. 70) står der: Loke flyver mod nord til „Jǫtunheimar“, og i det af E. Mogk og Finnur Jónsson udskudte indledningskapittel til Gfg. hører man ligeledes om Gefjun: hun tog fire okser nordfra ud af „Jǫtunheimar“.

Man vil da af de anførte kildestæder ha set, at der er en tydelig uovereensstæmmelse mellem deres anbringelse af jætternes hjem: dets geografiske beliggenhed i vore kilder er vaklende; men at forlige disse modstridende kildeudsagn med hinanden lar sig ikke göre. Vil man dærfor søge at få opsporet den ældste forestilling om jætternes hjemstæd, må man sikkert efter deres navn lægge det mod — nord. Desuden synes nord det oprindelige, fordi det så at sige ligger bagved eddadigtenes udviklede sagnfortællinger, og flere punkter, der vil blive berört i det følgende, synes også at vise i den retning. Man kan da visst sige: ude ved himlens kant, langs verdenshavets kyst, höjt imod nord, lå „Jǫtunheimar“, hvor jætterne havde hjemme omkring „Élevágar“. Dær hersker kulde, dær samles jætterne, og dærfor er de efter Vafþ. v. 31 et stridbart folkefærd. Mod nord kan måske også „Utgarðr“ vise, hvilket navn förstkommer fræm i SnE. (Gfg. k. 44) i analogi med navnene „Miðgarðr“ og „Ásgarðr“ (Hymeskv. v. B. 7 og Þrymskv. v. B. 18).

Idet vi så går videre i vor bestræbelse for at klare, hvad jætterne er, ser vi, at forskerne i lange tider har afledt deres navn jǫtunn af udsagnsordet eta = æde, såat det simpelthen betyder en „æder“, et væsen, der er „edax“ = grådig; men ingen af forskerne har hidtil nærmere begrundet denne sammenstilling, og uden fyldigere begrundelse er den kun af meget ringe værd. Den förste tanke, der slår os ved denne forklaring af ordets oprindelse, er naturligvis: hvad åd disse væs-

ner, siden denne deres karakteristiske egenskab eller virksomhed kunde gi dem navn? Svaret hærpå står os nu klart med det samme: efter kilderne kan der kun være tale om een ting: lig; men hærved falder der også pludselig stærkt lys over mange forhold, som man ikke tidligere har sat i forbindelse med hinanden eller har kunnet fræmføre nogen heelt tilfredsstillende forklaring på. Jeg mener da, at jætterne oprindelig tænkes som ligdæmoner og deres verden som dødsrige, og jeg anser denne forestilling for hjemmehørende i oldnorsk folketro. I nynorsk folketro har de bevaret mindelser om dette oprindelige træk, som ikke ænses, eller forstås af forskerne. Axel Olrik[1]) fortæller således: Rigest på sådanne jætteforestillinger er Norges vestkyst og alle de vestlige øer, ofte i ejendommelige afændringer, således med sagn om menneskeædende jætter, der kommer fræm i hulens dæmring og forfølger fårehyrden lige til bygden. Det „menneskeædende“ træk hos den nynorske folketros jætter tör dærfor aldeles ikke betragtes som en „afændring“, men må tværtimod anses for at være en sidste rest af noget ældgammelt i deres karakter[2]). Det må sikkert stå som en kendsgærning, at jætterne er fræmbragt af norsk folketro, og der er dærfor grund til at mene, at opfattelsen af dem som ligdæmoner også tilhører

[1]) Artiklen: Jætte (Salmonsens lex.).

[2]) A. Dieterich: Nekyia s. 52 omtaler, at den oldindiske hedentro indeholder nogle ligdæmoner, der har fået navn efter deres virksomhed i et dødsrige: atrin = ædere. Deres navn stæmmer da i betydning ganske og aldeles med det oldnorske jǫtun, jǫtnar = ædere, »Die Vorstellung aber von solchen furchtbaren Wesen der Unterwelt ist bei viele Völkern in derselben Weise ausgebildet wie bei den Griechen. Die Inder haben ihren grauenvollen Totengott, der selber seine Opfer holt, sie haben die rakshasas im Totenreiche, Riesen schwarzer Farbe mit rotem Haar und Bart; sie heissen atrin, die Fresser.

denne, hvad der egentlig stæmmer godt med, at man finder denne forestilling liggende bagved eddadigtene. Disse digte indeholder næmlig norsk sagnstof og norske forestillinger, som er bragt i litterær form af og nedskrevet hos Islænderne. De gamle forestillinger fra den oldnorske folketro har så krystalliseret sig som hedenske survivals i Islændernes digte. Disse hedenske mindelser må nu dærfor sammenstilles i det følgende — noget, som hidtil ikke er gjort — for dærmed at begrunde den ovenfor fræmsatte opfattelse. Jeg begynder da med det punkt, der bragte mig selv på spor efter det andet nordiske dødsrige, som man hidtil ikke har regnet med som sådant, og netop dærfor heller ikke har haft nogen tilfredsstillende eller tilstrækkelig dybtgående forklaring af. Det er „Vafþrúþnesmál“ v. 37: „Hræsvelgr“ hedder en jætte i örneham, som sidder ved himlens ende. Fra hans vinger, sir man, at vinden kommer henover alle mennesker. Denne myte om vindens oprindelse synes ganske sekundær, når man ser hen til dette besynderlige navn på den, men dærimod tyder dets gennemskuelige betydning uimodsigeligt hen på jætters virksomhed i et dødsrige: ligsluger er en dæmon, der efter folketroens forestillinger æder kødet af ligene, såat kun knoglerne blir tilbage, en folkelig fantasis uhyggelige forklaring af forrådnelsen, men tilstrækkelig oplysende for den primitive tanke. Gennem hans navn får vi da en fortrinlig forklaring af hans oprindelige virksomhed. Folkelig fantasi er robust og viger ingenlunde tilbage for at tænke sig jætten „Hræsvelgr“, der æder ligene i ganske bogstavelig forstand; men som det ofte er tilfældet med jætter, er også denne iført örneham og anskues altså ret som en anden ådselfugl, blot i dimensioner, der er forstörret af en opskræmt fantasi. Når så denne jætte sidder „ved himlens ende“, er det slet ikke for at „göre vind“: han opholder sig mod

nord[1]) i dødsriget, hvor der hersker kulde, og han ernærer sig hæderligt som ligdæmon. Hvis man fræmdeles vil søge videre efter forestillinger, der kunde slutte sig til denne opfattelse af jætternes rige som ligdæmonernes hjem, tör man sikkert dærtil regne billedet af det som en strand, „Nástrǫnd“ = ligstranden, langt borte fra solen, höjt mod nord (Vsp. v. B. 38), ved verdenshavets yderste kyst (Gfg. k. 7); men den videre udmaling af pinestæderne på denne strand, som Vsp. skildrer, tilhører heelt den senere spekulative fantasi, der omdanner dødsriget til et straffestæd, idet Nordboerne ligesom Grækerne ikke var fræmmed for tanken om en straf efter døden for visse særlig grove forbrydelser; men for at en sådan straf kunde bide på forbryderne, måtte man lade den bestå af legemlige pinsler af yderst raffineret art, som ret kunde tilfredsstille tidens brutale smag. Kun „Niþhǫggr“[2]) hører med på dødsrigets strand — Vsp. v. B. 39; v. B. 50 — „dær sugede N. de døde lig; den dødningblege slider i ligene“. Dette væsen — den mörke drage — er visst som „Hræsvelgr“ en jætte (i drageham), der opholder sig som ligdæmon ved „Niþafjǫll“ = de mörke fjælde, hvad der er endnu et navn på jætternes verden som dødsrige. Til samme billedrække hører også udtrykket: nedenfor „Nágrindr“, hvad der tydeligt ses i „Skírnesf.“ v. B. 35, hvor dette ledd fører ned til en — jætte: „Hrímgrímner“. „Nágrindr“ kan dærfor aldeles ikke med flere forskere, f. eks. Mogk[3]) eller Finnur Jónsson[4]) uden videre identificeres med „Helgrindr“.

---

[1]) efter Gfg. k. 17.

[2]) Jf. A. Dieterich: Nekyia, s. 52. anm. 3. — Jeg anser formen »Niþhǫggr« for den sandsynligste og sætter den i forbindelse med tillægsordet »niþr« = mörk, hvortil udtrykket »den mörke drage« bestæmt synes at hentyde.

[3]) Untersuchungen über Gylfaginning II s. 219: Nágrindr ist nichts anderes, als die anderen orts belegte helgrind.

[4]) Litteraturhist. I, s. 172: nedenfor Helsport (fyr nágrindr neþan).

„Nágrindr“ = liggrinderne kan kun anvendes om indgangen til et stæd, hvor der findes lig; men aldrig hører man i overleveringerne tale om lig i „hel“ eller hos „Hel“. I dette gamle dødsrige findes der kun hjemstæd for skygger, som man til gengæld ikke kender noget til i nogen af de rester eller mindelser, jeg mener at måtte henføre til det andet nordiske dødsrige, jætternes verden, den oldnorske folketros „Jǫtunheimar“.

Da nu både Hels rige og „Jǫtunheimar“ lægges mod nord, kan det ikke undre nogen, at man kommer til at blande disse to dødsriger med hinanden, eftersom tiden går, og det sker ikke mindst i de litterære overleveringer fra efterhedensk tid, for hvis bevidsthed de gamle trosforestillinger ikke mere stod skarpt og levende. Når således Tor i „Lokasenna“ truende sir til Loke i v. 63: Hrungnes bane mon þér í hel koma fyr Nágrindr neþan, må „hel“ være ganske forstenet i en fast talemåde: koma í hel = dræbe, da det ellers ikke vilde passe sammen med „Nágrindr“. Under stærk indflydelse fra de kristelige helvedes-forestillinger i middelalderen blir så Hels rige omdannet, og hvorledes det kommer til at se ud for tidens hede fantasi, gir „Sólarljóþ“ os et pragtfuldt billede af. Jeg skal hær blot anføre ett enkelt træk fra v. 67: Hels ravne (!) sled grisk öjnene ud af hodet på dem, der havde löjet et andet menneske noget på. Dær finder man straffe, der er sindrigt udtænkt af en rå og voldsom fantasi, som svælger i udmalingen af legemlige pinsler. Ved gensidig påvirkning kommer således dødsrigerne efterhånden til at ligne hinanden, hvad man især iagttar i de litterære overleveringer. Grímnesm. v. B. 22 har „Valgrind“ som navn på indgangen til „Valhǫll“, SnE. har ligeledes „Helgrindr“ om indgangen til Hels rige, og „Nágrindr“ må da, som jeg foran har vist, være indgangene til „Jǫtunheimar“. Omkring dem alle finder man en flod, som skiller dem fra den levende menneske-

verden: „Gjǫll“ hos Hel, „Élevágar“ i „Jǫtunheimar“, „Þund“ ved „Valhǫll“, ligesom Grækernes døde skal over „Styx“ for at komme ned til Hades. Efter Vsp. v. B. 43 hører der en hane til ethvært af disse dødsriger som et uundværligt inventarium[1]). „Gollenkambe“ i Valhǫll, en mörkerød hane hos Hel og en fagerrød hane ved navn „Fjalarr“ foran indgangen til „Jǫtunheimar“. Sammestæds hører man, at Hels rige tænktes som underverden, og noget lignende må gælde jætternes hjem, når der står: „fyr Nágrindr neþan“, ligesom man kan henvise til, at klippehuler overalt i bjærglandes folketro anses for nedgange til underverdenen, en forestilling, som for Norges vedkommende har holdt sig til nutiden. Forestillingen om jætternes hjemstæd som underjordisk finder man også i de billeder af det, som Saxo har opbevaret os. Idet jeg nu går videre for at samle resterne af jætternes rige, må jeg dog göre opmærksom på, at det i sagnfortællingerne vokser så stærkt i indbyggertal, at alle folkefantasiens uhyggelige skabninger samles dær i skön enighed, selvom de ikke oprindeligt er jætter, og altså heller ikke fra först af er virkelige ligdæmoner. Til disse sidste må man dærfor holde sig, når man vil finde og samle forestillingerne fra hedentidens oldnorske folketro. I Gfg. k. 7 hørte vi, at „Jǫtunheimar“ var beliggende ude på verdenshavets kyster, og netop dærude „ved himlens rand“ træffer man i Vsp. v. B. 40—41 et mærkeligt jættevæsen: solulven, som er i slægt med den berömte „Fenrer“. „Den fylder sig med døde mænds lig; den rødfarver gudernes bolig med rødt blod“, læser man om den, og den er som ethvært ægte jættevæsen „i troldeham“; men just denne beskrivelse af den og dens hjem-

---

[1]) Jf. DgF. 90: Nu galer hanen den hvide: til iorden stunder alle de lig(e); Nu galer hanen den røde: til iorden må alle de døde; Nu galer hanen den sorte: nu lukkes op alle de porte.

stæd passer fortrinligt til dødsriget og dens daglige virksomhed dær som ligdæmon. Snorre er imidlertid løbet surr i disse forhold i Gfg. k. 11 og har dær overført denne karakteristik af solulven på et væsen, han kalder „Mánagarmr“, som ellers ikke kendes. Denne skabning må dærfor sikkert anses for et litterært foster, da de nordiske kilder ellers ikke kender nogen „måneulv“. Dærimod er der i Vsp. v. B. 44 (= v. B. 49 = v. B. 58) fræmdeles tale om endnu et uhyre af jætteslægt: „Garmr gør r· ·tærkt foran Gnipahulen; lænken vil briste, men ulven l. Om dette væsen fortæller Snorre i Gfg. k. 50: „så å hunden „Garmr“, som står bundet foran Gnipahu kommet løs; den er det störste bæst; den kæmper mod Tyr, og de blir hinanden til bane.“ Man ser tydeligt af denne beretning, at Snorre som kilde til sin fræmstilling kun har haft omkvædsverset fra Vsp., og kampen mod Tyr har han dærfor sikkert selv arrangeret, da den ikke omtales i Vsp. „Garmr“ omtales endvidere i eddadigtene i en indskudt og dærfor meget sen linje i „Grímnesm.“ v. B. 44, hvor der tales om det bedste af hvær slags: „men af hunde Garmr“; men udover disse stæder nævnes dette væsen ikke i de ældste kilder. Dæraf fræmgår det klart, at disse ikke indeholder noget om, at Garmr er „Hels hund“, eller at Gnipahellir er „en hule ved indgangen til Hel“, som forskerne, bl. a. Finnur Jónsson[1]) mener. Selvom disse slutninger i og for sig kunde være sandsynlige, støttes de dog ikke ved kildernes udsagn[2]). Tværtimod. Man kan næmlig i denne

---

[1]) Blandt Müllenhoffs disciple står Finnur Jónsson som den lærdeste — og tillige selvstændigste — kender af den islandske oldlitteratur, og jeg anfører dærfor stadig denne min kære lærer som autoriteten fræmfor nogen.

[2]) K. Maurer har allerede forlængst i Bekehrung s. 30 anm. 10 udtalt sig i samme retning; men forskerne har ikke taget tilbörligt hensyn til hans bemærkninger.

sammenhæng minde om, at der i de skildringer, der f. eks. i Gylfaginning findes af Hels rige, ikke med ett ord nævnes nogen hund, hværken i k. 33 eller i k. 48, skönt beskrivelsen bægge stæder er ganske udførlig og især i k. 48 synes meget pålidelig, som jeg foran har berört.

For nu imidlertid at finde sammenhængen i de nordiske forestillinger må man forsøge en sammenligning med andre folks hedentro, og allerede forlængst har man vist mod Grækerne; men imod en sådan betragtning har Finnur Jónsson udtalt sig (Litt. I. s. 131, anm. 2): „hvor himmelvidt forskællige er ikke Grækernes forestillinger om livet efter døden?“ Efter min mening er der slet ingen grund til en sådan udtalelse, da oldgræsk og oldnorsk folketro synes mig at indeholde meget store ligbedspunkter, fordi primitiv mytedannelse ligner hinanden jorden over, eftersom menneskehjærnerne tænker de samme tanker eens overalt. I Grækernes dødsrige fandtes der et lignende væsen som „Garmr“, nemlig den berömte hund: „Kerberos“[1]). Dette fantasidyr karakteriseres træffende således: „netop denne forestilling om døden som den altopslugende — den grådige død — kommer til orde på mange måder[2]). Uden al figurlig bibetydning fastholdes den i Kerberos, der æder ligene, egentlig en personifikation af selve døden.“ Hæraf ser man nu, at der er god grund til at anse Garmr for en lignende ligdæmon, på hvem beskrivelsen af solulven ord til andet passer: „han fylder sig med døde mænds lig“; men følgen blir så ufravigelig den, at han ikke kan være Hels hund, da dær ikke findes lig, men må høre til „Jǫtunheimar“, hvad der kunde stæmme udmærket med, at Garmr, — „han er det störste bæst“ — selvføl-

[1]) A. Dieterich: Nekyia, s. 49: Kerberos ist von Haus aus nichts anderes als ein fressendes Ungeheuer der Tiefe, die fressende Erdtiefe selbst in Gestalt eines furchtbaren Hundes.

[2]) J. L. Heiberg: Det græske Helvede s. 7.

gelig som alle andre nordiske uhyrer må være af jætteslægt. Desuden kan man hær minde om, at man har tænkt sig „Jǫtunheimar“ vogtet af — een eller flere — hunde, hvad man ser i Skírnesfǫr v. 11, og i det foranstående prosastykke udlægges det således: rasende hunde var dær bundet foran gærdets ledd. Ligeledes finder man i „Fjǫlsvinnsm.“ v. 13—18 en lignende forestilling, når der spörges: „hvad hedder de „garmar“, hvis mage i grådighed jeg ikke för har set i verden?“ Og hvad endelig „Gnipaheller“ angår, er der heller intet ivejen for at anta, at den fører til „Jǫtunheimar“, da man også hører fortalt i „Skírnesfǫr“, at „Skírner“ må ride „over våde fjælde“ — „Niþafjǫll“ vel sagtens — for at komme til jætternes verden.

Betragter vi nu selveste „Fenrer“ (Fenresulfr), er dens jætteslægtskab så stærkt og så hyppigt omtalt, at den må anses for et uundgåeligt inventarium i „Jǫtunheimar“, og dærmed følger naturnødvendigt bestillingen som ligdæmon, „hræsvelgr“, eller hvad man vil kalde det. For en ulv passer sligt aldeles fortrinligt, og den er jo ulven par excellence, „Hróþrvitner“. Den benævnes da også „valdýr“ (Vsp. v. B. 55) = de faldnes (ɔ: våbendødes) dyr, og når man fortolker „freke“ (Vsp. v. B. 44, 49, 58) som „Fenrer“, passer dette ord, hvis betydning er „den grådige“, ligeledes særdeles godt. Man kunde visst endogså gå så vidt, at man kunde anse „Garmr“ for et andet navn på ulven, således at der i omkvædsverset fra Vsp. kun var tale om ulven, der „gør“ og „slipper løs“. Desuden optræder de bægge som „bundent uhyre“, og deres virksomhed i et dødsrige blir i ethvært tilfælde ganske eens. Hvis det nu var tilfældet, kunde de ligesåvel falde sammen med solulven, idet myten om disse væsner som ligdæmoner så måtte være det folketroens oprindelige grundlag, hvoraf disse berömte skabninger fra först af er udviklet. At solulven og Fen-

risulven er den samme, eller at disse to væsner i den almindelige bevidsthed blandes sammen, fræmgår sikkert med bestæmthed af „Vafþrúþnesm.“ v. 46—47, hvor solulven kaldes „fenrer“, men hvor man nok tör anta, at der menes „Fenrer“. Særlig da det er „Óþenn“, der spör: „hvorfra kommer en sol på den glatte himmel, når ulven har slugt denne?“, må det visst antas, at det er „Fenrer“, han mener. Når næmlig Finnur Jónsson dær vil skrive „fenrer“ som fællesbetegnelse = ulv og vil ha det anvendt = „Skoll“, som Grímnesm. fortæller om, er der dærtil at bemærke, at selvom man går ind på denne tolkning, fjærner man sig dog ikke langt fra „Fenrer“, da både „Skoll“ og „Hate Hróþvitnessonr“ kun er to udtryk for ett og det samme: solulven, og som stamnavnet ved „Hate“ viser, udgår de bægge fra „Hróþrvitner“ = den berömte ulv, hvad umuligt kan være andet end „Fenrer“ selv. Den store rolle, dette jættevæsen spillede i folketroen, bevirkede, at dets betydning holdt sig levende i folkets forestillinger, hvorved det kom til at indta en fræmragende plads også i sagnfortællingerne, og man fortalte udførligt om dets herkomst, dets opvækst, hvorledes denne ulv blev bundet og bed armen af en as ved den lejlighed, samt endelig hvordan den kom løs igen og deltog i det sidste, store opgör: „Ragnarǫk“. Efter ovenstående udvikling er jeg dærfor tilböjelig til at anse „Fenrer“ og „Garmr“ for samme væsen, men tillige for identisk med solulven, fordi man i kildernes skildring af disse uhyrer finder forskællige karakteristiske træk delt mellem dem, mens man ser lignende samlet til ett hele i Grækernes Kerberos. Disse folketroens uhyggelige væsner er da det mytiske udtryk for den rædsel for døden, som findes i folkenes primitive forestillinger, men i eddadigtene er de kun forstenede (ɔ: uforståede) fortidslævninger — hedenske survivals — — mens de i folketroen fortsætter deres liv. Men alt

dette er endnu kun udtryk for rædslen for døden i og for sig selv; det gælder alle døde uden forskæl på gode og onde. Om et helvede, der forudsætter dom og adskillelse, er hær endnu ikke tale; men det er klart, at overgangen ligger nær. Når døden udmales med så skrækindjagende farver, griber det forskræmte sind efter beroligende midler[1]). Disse „beroligende midler“ er adskillelsen mellem de døde efter det liv, de har ført på jorden, således at folketroen begynder med at straffe de efter tidens anskuelse groveste forbrydelser med evige straffe i dødsriget, og i nordisk træffer man også denne begyndelse i Vsp. 38—39, hvor det går ud over menedere, mordere og ægteskabsbrydere, som underkastes legemlige pinsler, der er sindrigt udtænkt af en ikke altfor medfølende fantasi.

I det foregående har vi nu samlet de forstenede rester af enkeltvæsner[2]), der forekommer i kilderne og dær står i mer eller mindre tydelig beröring med jætternes verden. Gennem tolkningen af disse rester har vi så søgt at vise, hvad disse jætters oprindelige virksomhed var efter den oldnorske folketros opfattelse; men endnu kunde der måske være grund til at spörge, om der da ikke i eddadigtene var mulighed for at påvise et samlet billede af „Jǫtunheimar“, ligesom f. eks. „Grímnesmál“ har det af krigerdødsriget „Valhǫll“. Man kunde så först tænke på „Þrymskviþa“, det pragtfulde digt, hvori Tor drager til „Jǫtunheimar“; men til en begyndelse kan man ikke dæri opdage særlige spor, som kunde tyde på, at man stod overfor et dødsrige eller noget, der kunde

[1]) J. L. Heiberg: Det græske Helvede s. 7.

[2]) Lignende væsner kan man til sammenligning finde i persisk hedentro. Jf. Edv. Lehmann: Om forholdet mellem religion og kultur i Avesta. 1896. S. 26: fra nordens egne kommer ligdæmonen Nasu flyvende til den døde; s. 33: ti straks ved dødens indtræden kommer ligdjævlen Nasu (jfr. lat. neco) flyvende i en plettet ådselflues skikkelse for at ta den døde ivold. Den kommer fra nordens egne.

stå i forbindelse med de survivals, som foran er samlet og tolket efter religionshistoriske synsmåder. Dæraf fræmgår det yderst klart, at digtets indhold tilhører sagnfortællingernes mest udviklede stadium, hvorigennem man ikke mere formår at skælne hedentroens forestillinger, end ikke som spredte og uforståede rester. Dærimod træffer man ganske bestæmt nogle ældgamle rester i „Skírnesfǫr“, som også foregår i „Jǫtunheimar“, og ved at betragte dem får man en forestilling om jætternes verden som dødsrige, hvad der — om end dunkelt — ligger bagved digtet. Dets skildring af vejen til jætternes verden har jeg allerede foran omtalt, idet man møder fjældlandets bjærgfulde landskab, hvor de mange kløfter og klippehuler ret for folkets opskræmte fantasi kan fræmbringe forestillingen om nedgange til dødens mörke land, der er fyldt med isnende kulde og uhyggelige, ligædende utysker i yderst fantastiske skikkelser. Da „Skírner“ så i v. 11 er kommet udenfor „Jǫtunheimar“, sir han: „sig mig, „hirþer“, som sidder på höjen og vogter alle veje, hvordan jeg skal komme til at tale med den unge kvinde for Gymers køtere?“ Det foranstående prosastykke forklarer „hirþer“ som „fẹhirþer“: men det betyder sikkert kun vogter i al almindelighed, hvad „varþar“ synes at vise, ligesom også udsagnsordet „hirða“ = vogte, gæmme, forvare tyder i den retning. Hyrde = kvæghyrde er dærimod en yngre betydningsindsnævring. „Hirþer“ er næmlig vogteren af indgangen til jætternes rige, som „Skírner“ henvender sig til, og „greyjom“ betyder hunde i almindelighed, idẹt det kun synes at være for stavrimets skyld, der står tævehunde. Da „hirþer“ nu skal svare på „Skírners“ spörsmål, gir han sig istædet til at spörge: hvárt est feigr, eþa est framgengenn?, hvad Finnur Jónsson — Litt. I. s. 171 — oversætter således: „hyrden svarer: Er du dødsens eller måske en genganger?“ Det bör dog visstnok opfattes således:

tanken om „Jǫtunheimar“ som folketroens dødsrige ligger dunkelt bagved disse ord, og indgangens vogter spör den kommende: „er Du bestæmt til døden, eller er Du (allerede) død?“, idet man så dog føler nogen forbindelse mellem vogterens ord og hans kald: at passe på, hvem der kommer ind i dødsriget. Sagen er næmlig den: „Skírner“ er hær i digtet den levende, der kommer til dødsrigets port. Dærved forklares ligeledes v. 14: „hvad er det for en larmende stöj, jeg hører i nærheden af vor gård? jorden bæver, men alle Gymers gårde skælver derved,“ da man fra fortællingen om Balders død — Gfg. k. 48 — husker, at indgangen til dødsriget, broen over den flod, der omgir dødsriget, dröner stærkere ved een levende end ved flere skarer af døde; men denne forestilling hører oprindelig til det dødsrige, der gæmmer skyggerne eller sjælene, som ved ligbålets ild er befriet fra deres forgængelige legeme. Dærimod fræmgår det af „Skírnesfǫr“ v. 10 og 13, at det for en levende er forbundet med livsfare at ville trænge ind i dødsriget. Endvidere træffer man i v. 8—9 forestillingen om en „vafrlogi“: Skírner sa': gi mig så en hæst, som kan bære mig over den mörke, uundgåelige „vafrlogi“. Jeg ser ikke rettere, end at man hær står overfor et stykke folketro: dødsriget er omgivet af en „vafrlogi“, selvom det er en sildigere forestilling, der kan være fræmgået af ligbrændingen, mens man ikke hører noget om, at der findes et sådant ild-hegn omkring det ældste dødsrige, „hel“, som ellers er skyggernes rette hjemstæd. Dærfor er det også gennem forestillingernes blanding, at denne „vafrlogi“ hær er blevet anbragt omkring ligdæmonernes hjem. Denne „vafrlogi“ skildres nu som mörk eller sörgelig, hvad der måske stammer fra, at den fører ind til mörkets verden, der rummer skyggelivets glædeløse tomhed, men især er den uundgåelig for hvær den, der vil ind. Man kan måske forstå den som ligbålet, der er

den eneste indgang til skygge-dødsriget i hedentroens sildigste lag af forestillinger, ligesom man f. eks i DgF. 90 anser graven for indgangen til dødsriget. Dærfor sir også „Skírner" i v. 8: gi mig den hæst, som kan bære mig over den mörke, uundgåelige „vafrlogi", idet han som levende naturligvis må ha en særlig hæst, som kan bære ham over denne uundgåelige hindring. Så forstår man også, at „Gerþr" undrer sig i v. 17: „hvorfor kom Du alene over den rasende ild for at besøge vor bolig?", og man ser, at tillægsordet „eikenn" = rasende, grådig netop passer fortrinligt som betegnelse for ligbålet. Mange enkeltheder i digtet kommer således til at stå for os i forståelsens klare dagslys, når man skimter, omend kun lidt dunkelt, deres oprindelige betydning bagved deres sekundære anvendelse i sagnfortællingens fræmstilling.

Et andet forstenet minde om „Jǫtunheimar" som dødsrige træffer man utvivlsomt i Vsp. v. B. 42, hvor man har dets vogter siddende på en höj ligesom i „Skírnesfǫr" og tillige en hane, der, som man foran så, ufravigelig røber et dødsrige (jf. Vsp. v. B. 43). Dødsriget har dog hær haft en lidt forskællig karakter: det har ligget ved solens nedgang, i „Járnviþr", hvor solulven, der jo netop dær i teksten skildres som ligdæmon, har hjemme blandt flere andre jættevæsner „i troldeham".

Endnu ett af de dunkle billeder af „Jǫtunheimar" som dødsrige, der som utydelige minder ligger bagved eddadigtenes sagnfortællinger, finder man i det i sene papirhåndskrifter overleverede „Fjǫlsvinnsmál", ligesom det netop kan spores, men naturligvis endnu dunklere, i den dærpå grundede danske folkevise om Svejdal. Mange af de attributter til dødsriget, jeg i det foregående har omtalt, træffes hær i smuk helhed: portvogteren (Fjǫlsviþr), „vafrlogi" (v. 2), grinden „Þrymgǫll" (den höjtknirkende; v. 9—10), porthunde (garmar = ulve? v. 13—14), hanen

„Viþofner“ i „Mímameiþr“ (v. 23—24) og desuden ett nyt: muren „Gastropner“; men jeg skal ikke hær komme nærmere ind på digtets enkeltheder, skönt flere dunkle punkter sikkert kunde belyses udfra denne betragtning, mens på den anden side digtet visst er blandet med forestillinger, som ikke oprindelig hører til et dødsrige eller i ethvært tilfælde ikke til det hær omtalte: jætternes hjem. Endelig bör man vel hær beröre et væsen, som utvivlsomt må høre til i det oprindelige dødsrige, vi har betragtet i denne sammenstilling. Det er den gamle jættekvinde (Vsp. v. 40; Hymeskviþa v. B. 8; Fjǫlsv. v. 29), som i sagnfortællingerne er blevet forynget og forskönnet til „Gerþr“ i „Skírnesfǫr“, til „kvinden med de lyse bryn“ i „Hymeskviþa“ og „Menglǫþ“ i „Fjǫlsvinnsmál“.

Også blandt de norsk-islandske sagnfortællinger, som Saxo har gengivet i sit sagnrige værk, træffer man nogle afbilleder af „Jǫtunheimar“, der på en for vor opfattelse intressant måde viser os den oldnorske folketros dødsrige med sine karakteristiske enkeltheder. I 8. bog drager en dansk hövding med sine mænd ud over verdenshavet, der ligger omkring jorden, og kommer nedad til stæder, hvor der herskede stadigt mörke. Videre drager de til det yderste Bjarmeland, hvor der hersker stadig kulde, dækket som det er af et stort lag evig sne. De når til en flod, som dannede skællet mellem menneskenes verden og jætternes, og en guldbro førte dærover. Endelig stod de foran en skummel by: på stager, der var opstillet rundtomkring på brystværnet, var der anbragt afhuggede mandehoder; foran porten lå overordentlig glubske hunde, som bevogtede indgangen. Efterat skaren har kastet „et horn besmurt med fedt“ til dem (jf. Fjǫlsvinnsmál v. 13—18), slap de forbi dem og kom ind i byen, der var opfyldt af mörke og hæslige spøgelser, samt af råddent skarn, der plagede deres næser med en

utålelig stank. Jorden var dækket med snoge og fyldt med alskens uhumskheder. — Pludselig sprang de væsner, som de för havde anset for halvdøde eller livløse spøgelser, op fra deres sæder og sønderrev störstedelen af hövdingens folk. Man ser hæraf, hvorledes denne jætteverden ganske tydelig fræmtræder som dødsrige med stadigt mörke og kulde, stank (næmlig fra lig, der rådner, må man anta), glubske hunde, spøgelser, der æder mennesker (ligesom Kykloperne), men som oprindelig kun æder lig. Dærpå tyder også de opstillede mandehoder, idet knoglerne blir tilbage, når jætterne har ædt kødet af benene. Fortællingerne hos Saxo er dog udstyret med mange senere træk; men grundlinjerne passer alligevel fortrinligt til, hvad vi fandt i de norsk-islandske kilder. En noget lignende skildring, der er udført med betydelig fantasi, møder man sammestæds, hvor Thorkillus besøger Ugartiloc, mens dærimod 1. bogs dødsrige, hvortil Hading føres, synes at være sammenstykket af flere forskællige dødsrigers ueensartede bestanddele. Dær under jorden findes ganske visst en tyk tåge, men også åbne, solbeskinnede stæder med grönne urter (jf. de romantiske sagaers „Ódáinsakr“), en flod med alskens våben, to fylkinger, der kæmper med hinanden (Valhallstroen), og endelig en mur omkring det hele. Det er heltigennem en sammenstykket æventyrfortælling, men gennem alle sagnfortællingerne i nordisk ser vi, hvor travlt Nordboernes fantasi ligesom mange andre folks har haft med at udforme i sagnene underverdenens geografi.

Sidst, men ikke mindst, må der hær omtales et væsen, som sikkert også må regnes til „Jǫtunheimar“, når det betragtes som dødsrige; men vanskeligheden hærved ligger i, at der er gættet så meget om dets oprindelse og herkomst, at man kun ugærne fræmsætter en ny opfattelse.

Det gælder forklaringen af

Loke.

Er ist eines der schwierigsten mythologischen Probleme, der einem entschlüpft, wenn man ihn schon fest zu haben meint.
E. Mogk (Mythologie s. 346).

Nu viser nyere religionshistorisk forskning os, at slægtskabsforbindelser i sagnfortællingerne mellem væsner, der har hørt hjemme i tidligere tiders hedentro, aldrig er virkeligt slægtskab, men ofte betyder et sammenfald i kultus[1]) eller en absorbering, hvorved ældre eller mindre guddomme må finde sig i at blive opslugt af væsner, hvis kultus er blomstret fræm eller har fået betydning, f. eks. af politiske grunde. Slægtskabet mellem Hel og Loke kan man da forklare som et sammenfald mellem disse to folketroens skikkelser. Hel er efter sagnfortællingerne Lokes datter med en jættekvinde, hvad der altså religionshistorisk set betyder, at Hel er det ældre væsen, der er opslugt af det yngre og kraftigere: Loke; men dette resultat stæmmer nöjagtigt med, hvad der kom ud af betragtningen af Hel = „hel“ = skjulestædet for de dødes skygger, det ældste og dærfor förstomtalte dødsrige. Når der da har kunnet foregå et sammenfald mellem Hel og Loke, må der altså ha været noget fælles hos dem: de har næmlig bægge hørt til et dødsrige som dettes kærnepunkt; men de har ikke hørt til det samme. Det, hvoraf Hel er fræmgået, og hvori hun hørte hjemme, er ovenfor skildret; men Loke må henføres til „Jǫtunheimar“ som dødsrige, hvad jeg nu nærmere skal begrunde. Vi må da et öjeblik vende opmærksomheden mod Grækerne, „hvis tanker så ofte gik

---

[1]) Blinkenberg: Asklepios. 1893. S. 89: den almindelige folketro betragtede guder, der dyrkedes i fællig, som beslægtede.

ned til dødsriget.“ „Hades, sådan som vi kender ham i hans förste skikkelse, var hværken værre eller bædre end en simpel ligdjævel, der sammen med Kykloper og andre utysker sidder og æder kødet af benene på de døde. Han nød, som Pausanias udtrykkelig bemærker, ikke kultus nogetstæds undtagen ved en enkelt helligdom i Elis, medens Persefone (og hvad man ellers kalder hende) blev dyrket alle stæder som dødsrigets egentlige herskerinde, og alle gamle sagn tyder hen på, at hun havde den egentlige og eneste magt dærnede“[1]). Men akkurat således er forholdet i nordisk hedentro mellem Loke og Hel. Dog ser jeg ikke rettere, end at der kunde være grund til at gennemføre det samme skæl i oldgræsk folketro som det, man tydeligt finder i nordisk mellem Hel og „Jǫtunheimar“, mellem skyggernes rige og ligdæmonernes hjem. Det förste er så Persefoneias rige, mens det andet oprindelig tilhører Hades, og hvortil der hører flere ligædende væsner, f. eks. Kerberos, Hekate, der kaldes σαρκοφάγος = den kødædende, Gorgo (Medusa), som i den ældre kunst fræmstilles visende sine lange huggtænder, også et symbol på den grådige død: i Odysseen frygter Odyssevs at møde hende i Hades, Thanatos, „ligenes sortklædte hersker“, som man finder „ved graven, drikkende af offerblodet“ (hos Euripides), samt den dæmon Eurynomos[2]) = den om-sig-ædende, som Poly-

[1]) Edv. Lehmann i Dania VIII (1901) s. 191—92; jf. sammestæds om oldgræsk folketro: hær er altså atter mandspersonen trængt ind på den kvindelige magts bekostning, og dæmonparret er dannet ved, at den gamle hun er suppleret med en yngre han.

[2]) »Ein alter Name des Unterweltgottes. — Er fresse das Fleisch der Toten ringsherum ab und lasse nur die Knochen übrig. Deutlicher kann man die ursprüngliche Vorstellung nicht ausgesprochen finden: es ist die Erdtiefe selbst, deren geöffneter Rachen den Toten verschlingt, das Fleisch frisst, d. i. verwesen macht und nur die Knochen übrig lässt«. A. Dieterich: Nekyia. S. 47-48.

gnotos på sit store underverdensbillede i Delfoi havde fræmstillet siddende på skindet af en ådselgrib, sortblå som en spyflue, visende sine lange huggtænder og ifærd med at æde kødet af ligene, hvoraf han kun lar knoglerne tilbage, en folkelig fantasis uhyggelige personifikation af forrådnelsen[1]. Idet jeg beriget med disse oplysninger vender tilbage til den oldnorske hedentro, kan jeg ikke andet end betragte Loke som sådan en simpel ligdæmon, der i kraft af dette sit karakterpræg oprindelig tilhører den oldnorske folketro og dennes dødsrige: Jǫtunheimar. Loke er næmlig aldeles uimodsigeligt i folketroen opfattet som σαρκοφάγος, hvad enhvær nu ser er den folketroens anskuelse af ham, der ligger bagved fortællingen i „Gylfaginning“ k. 45. Dærved får man en både simpel og naturlig forklaring på denne mærkelige „íþrótt“, som ellers har trodset ethvært fortolkningsforsøg; men man ser tillige, at folketroens anskuelse står i fræmstillingen som en uforstået survival, der dunkelt ligger bagved den sekundære anvendelse af den i denne sagnfortælling. Nu læser man så „Gylfaginning“s kendte ord med dobbelt interesse og bædre forståelse: „så blev der taget et trug og båret ind på hallens gulv og fyldt med kød; Loke satte sig ved den ene ende, men Logi ved den anden, og de åd bægge så hurtigt, de kunde, og de mødtes midt i truget; da havde Loke ædt alt kødet af benene, men Logi havde også ædt alt kødet og benene med og tillige truget.“ Af denne sidste intressante bemærkning får man overordentlig vigtige oplysninger. Ingen har udtalt sig mod, at Logi ikke skulde være = lue, flamme, den personificerede ild, hvad forresten navnets gennemskuelighed tydeligt viser. Man ser da, at Loke har ædt alt kødet af benene, som enhvær ægte ligdæmon vilde göre; men

[1] J. L. Heiberg: Det græske Helvede. 1900. S. 7.

ilden (Logi) dærimod fortærer det hele både kødet, benene og truget. Tydeligere kan man da ikke ønske sig forskællen mellem dem præciseret, og jeg ser dæri et aldeles afgörende bevis for, at „Loki“ og „Logi“ ikke er og umuligt kan være identiske, således som forskerne har villet hævde det lige fra Jacob Grimm i sin „Deutsche Mythologie“ (1835) indtil Axel Kock i „Indogermanische Forschungen X“ (1899). Jeg hævder da, at det af denne „Gylfaginning“s fortælling ufravigeligt fræmgår, at Loke er opfattet som *σαρκοφάγος* i den oldnorske folketro; men han kan umuligt være ilden eller flammen, lynet eller ligbålet efter dette, som jeg mener, ældgamle og ægte hedenske træk fra folketroen, skönt netop dette stæd altid har måttet holde for som hovedbevis for dette forskernes postulat, der må falde, efterat der er fræmført en naturlig forklaring af det punkt i sagnfortællingen, som man hidtil ikke har kunnet fræmlægge nogen gyldig tolkning af. Logi dærimod må være ligbålets ild; men Loke kan ikke være det: „men den, der hed Logi, det var „villieldr“, og han brændte truget ligeså hurtigt som kødet“ (Gfg. k. 46). Som „løbeild“ kan „villieldr“ = „vildild“, dog ikke forklares. Det må være ilden som den grådige, som det fortærende element, der kendes fra ligbålet, som hær menes; men når ordbøgerne henviser til eng. wildfire, betyder dette foruden „løbeild“ dels „en uudslukkelig ild“, dels „kornmod“, og det tales der slet ikke om på dette stæd. Dærimod har man i Gfg.s ord: „Logi havde også ædt alt kødet og benene med og tillige truget“, en ligefræm skildring af — et ligbål.

Först i „Gylfaginning“ træffer man den person, der hedder „Útgarðaloki“, og det er da efter det foregående ikke nogen anden end selve Loke, der hær er kommet ind gennem den sagnfortælling, som hviler på den old-

norske folketros grund, og hvorigennem man tydeligere kan skimte ældgamle hedentræk end i de senere og mere litterære sagnfortællinger, der er versificeret i eddadigtene, hvorved de har tabt adskillige ægte, gamle træk om Loke. „Útgarðr“ er så ikke andet end et nyt navn på „Jǫtunheimar“ og et blegt afbillede af folketroens dødsrige, der er udsmykket også med litterære figurer som „Elli“ = alderdommen, der sikkert ikke har noget med folketro at göre. Endnu var der grund til at betragte forklaringen af selve navnet Loke, som hidtil har været meget, altfor meget, omstridt. Bedst er sikkert tolkningen: „den, der hidfører undergangen“, skönt den egentlig kun tar sigte på Lokes rolle ved Balders død og „Ragnarǫk“; men denne motivering af etymologien er overalt ganske forfejlet, idet man aldeles uden grund går ud fra, at Loke er meget seent opstået (Mogk[1]), ja egentlig kun hører til eskatologien (Golther[2]). Dærtil er der absolut ingen grund mer, når man tar hensyn til, hvad der foran er fræmført. Når „Loke“ betragtes som afledning af „lúka“ = lukke, må dets betydning være, „den, der lukker eller hidfører afslutningen“, hvad der simpelthen er = døden; men går man ud fra, at „Loke“ er et gammelt navn, behøver man forresten ingenlunde at grunde over dets oprindelige betydning, da nyere religionshistorisk forskning lærer os, at sådanne ældgamle navnes betydning somoftest er os

[1]) Mythologie s. 347: Diese einzig mögliche Etymologie des Wortes lehrt, dass Loki einer jungen Periode der Mythenbildung angehört, einer Zeit, als man abstrakte Begriffe in den Bereich mythischer Dichtung zog und diese hier weiter bildete.

[2]) Handbuch der germ. Myth. 1895, s. 407: Im Hinblick auf die Götterdämmerung und den Weltbrand ist sein Name und seine Gestalt geschaffen. — Sein Ursprung liegt nur zum kleinsten Teil im echt nordischen, heimischen Heidentum, vielmehr in der altchristlichen (!) Mythologie.

ganske dunkel. Loke er imidlertid døden opfattet som ligdæmon i oldnorsk folketro, ligesom Thanatos er det samme i oldgræsk folketro. Lokes „dobbeltnatur", som forskerne har haft så uendelig travlt med, men alligevel endnu ikke har fået fyldestgörende opklaret i alle sine enkeltheder, må da forstås på følgende måde: han er oprindelig en jætte, og stadig fortæller overleveringerne om hans jætteslægtninge og jættenatur, der da stammer fra hans naturlige, hjemlige virksomhed som ligdæmon i oldnorsk folketro; men den rolle, han kommer til at spille som „det onde princip" i tilværelsen, er sagnfortællingernes blege skygge af folketroens krasse uhygge i forestillingen om ham som ligdjævel. Denne afdankede ligdæmon har fået sin oprindelige, griske råhed omsat til svigefuld ondskab og opnår dærved at kunne overta forræderens rolle i de heroiserede sagnfortællinger, hvor han efterhånden blir uundværlig mellem aserne og dærfor tilsidst selv blir opfattet som as, mens man samtidig søger at mildne hans onde væsen ved et forskönnet ydre: Loke er skön og fager af udseende (Gfg. k. 32). Især kommer han til at spille en rolle som mellemledd mellem aser og jætter, fordi han som ingen anden har et kendskab til „Jǫtunheimar", hvad man efter det foregående fuldtud forstår: han var hjemmevant dær fra barnsben af. I denne hans stilling som mellemledd har man så forklaringen til, at han i sagnfortællingerne blir Tors ledsager til „Jǫtunheimar", men aldeles ikke i, at han er „lynilden" eller har nogetsomhelst med „lynild" at göre, som Axel Kock påstår[1]).

---

[1]) Indog. Forsch. 1899, s. 90: Loki und seine Verwandte. S. 95—96: »Dass Loki sowohl in späterer als auch in älterer Zeit als ein Gott des Blitzes oder Feuers aufgefasst worden ist, geht aber z. B. aus folgendem hervor —: Loki ist der Begleiter des Þórr auf dessen Farten. — Dass Þórr eine Personifikation des Donners ist, bezweifelt niemand.« Begrun-

Man må næmlig huske, at Loke som Tors ledsager er et meget sent forekommende træk, som tilhører de heroiserede sagnfortællinger og kun dem alene. Hvis Loke med Axel Kock skulde opfattes som en oprindelig „ildens gud" eller „bezonders das am Himmel flammende Feuer d. i. den Blitz", vilde det være ganske umuligt at forklare hans forhold til Hel og især til jætterne som ligdæmoner, eftersom disse aldeles ikke fra först af står i forbindelse med nogen ild. Jeg lægger dog i denne sammenhæng mest vægt på disse forskernes stadige forsøg på at identificere Loke og Logi, som har holdt sig lige fra Jacob Grimms dage[1]), og som sidst træffes i Axel Kocks fræmstilling. Denne „sammenligning" har næmlig sin meget svage side. At sammenligne er at finde lighed og forskæl; men såsnart forskerne har konstateret ligheden mellem disse to væsner og med filologisk vold og magt har søgt at identificere deres navne, glæmmer man med störste sindsro den anden halvdel — og ingenlunde den mindst vigtige — af sammenligningen: forskællen. Det er dærfor denne, jeg foran har fræmhævet så stærkt, fordi jeg mener, at den fuldstændig ødelægger de flygtige og tilsyneladende lighedspunkter, man hidtil har lagt hovedvægten på. Når da dette udmærkede hovedstæd for forskernes

---

delsen er ingenlunde uangribelig. Man må stadig huske, at Tor i sagnfortællingerne er ganske heroiseret og langt borte fra torden-myten, som dær kun er et svagt minde fra fordums dage; men ved en henvisning til denne sagnfortælling er det ikke bevist, at forbindelsen mellem Tor og Loke er ældgammel.

[1]) Deutsche Mythologie, 4. udg. I, s. 199—202: »nun stehen in einer merkwürdigen erzählung (Sn.E.) Logi und Loki sich zur seite — das ist gewis nicht blosses wortspiel, beide bezeichnen ein und dasselbe nach verschiedner auffassung.« Efterat Grimm således har hævdet denne »identität zwischen Logi und Loki«, fortæller han: »der übergang von Logi in Loki muss ein hohes alter für sich haben«.

postulering af Lokes „ildvæsen" lar sig tolke på en langt mere ligefræm og naturlig måde, og det endog i fortrinlig overeensstæmmelse med nyere religionshistoriske synsmåder, må dærmed „sammenligningen" anses for ganske forfejlet. Der er fræmdeles det ganske oplysende eksempel på en ordsproglig talemåde, som Axel Kock fræmdrager fra „Flateyjarbók", og hvori han tydeligt skimter „Loki als Gott (oder Dämon) des Feuers": „allt folk fell þar eðr flyðe, en Nórr ok hans menn gengu yfir sem lok yfir akra." Hvis „lok" hær er Loke, får talemåden endnu bædre mening, når man opfatter Loke = døden, da man så ikke engang behøver at opfatte den som et billede, men kan udlægge den ganske bogstavelig.

M. Lundgren har sammenstillet Loke med den indiske Vṛtra, herskeren over den kvælende sommerhede. Enhvær kan forstå, at den kvælende sommerhede i Indien, der har en så overordentlig voldsom indflydelse på klimaet og naturforholdene, dær kan fræmbringe en sådan törkedæmon som Vṛtra i folkets fantasi; men vanskeligt kan nogen Nordbo få en sådan tanke, fordi „luften flimrer af sol". Det er en ganske utilladelig beskyldning mod den nordiske sommervarme, som aldrig blir så stærk, at den kan umuliggöre endogså meget strængt høstarbejde midt ude i den bagende sol. En sådan sammenstilling må anses for ganske utilladelig nutildags; men kilderne tilstæder den heller ikke, som vi snart skal se. Når næmlig Axel Olrik[1]) sir: hos den jyske bonde er han knyttet til den glødende sommerhede; når luften flimrer af sol, „driver Lokke sine geder", eller „sår Lokke sin sæd", ser denne oplysning noget besynderlig ud. I kilderne til kundskab om denne jyske almuetro tales der næmlig aldeles ikke om nogen „glødende sommerhede", men dærimod om „et forårssyn i solskin"

---

[1]) Artiklen Loke (Salmonsens lex.).

eller „en virrende bevægelse om aftenen efter en varm dag"[1]) eller „om luftens bølgende og flimrende bevægelse varme forårsdage bruges en mængde udtryk"[2]). Ligheden med Vṛtra opløser sig således i en dunst, som man ikke på nogen måde kan få en „törkedæmon" ud af; men vil man sætte disse almuens talemåder i forbindelse med Loke for dærigennem at få en tilfredsstillende forklaring af dem, må man sikkert vogte sig vel for at føre dem altfor langt tilbage i Lokes tilværelse: de hører til i det alleryngste lag af forestillinger om ham, hvor han i sagnfortællingerne og folkeovertroen har klædt sit svigefulde væsens ondskab i en almindelig djævleham. Om denne sildige almuetro gælder i fuldeste mål følgende udtalelse af Edv. Lehmann: I disse naturforklaringer skal man nu ikke lægge ret meget, og mindst nogen egentlig mytologi; de hører hjemme mellem „Djævlebid" og „Fandens mælkebøtter" og den hele planternes og værligets folkelige dæmonologi, der ikke sir andet, end at det giftige, grimme eller ækle hører Fanden til, eller som gir en fandenivoldsk forklaring af det pudsige eller påfaldende[3]). Om indholdet af disse talemåder fra jysk almuetro behøver man sikkert ikke videre grubliseren; men dærimod er der nogle enkeltheder vedrörende opfattelsen af Loke, hvor man må se lidt nöjere på blandingen af gammelt og nyt. Ingen vil visst bestride, at man i den danske talemåde: „at gi een døden og djævelen" bör opfatte „døden og djævelen" som et tavtologisk udtryk for ett og det samme: alt ondt, og det er netop denne intime forbindelse mellem disse to folketroens skikkelser, jeg kunde ønske at udrede lidt nær-

---

1) C. Molbech: Dansk Dial. Lex.: Loke.
2) H. F. Feilberg: Ordbog over jyske almuesmål: Lokkemand.
3) Dania VIII. (1901); s. 182. Jf. Mogk: Myth. s. 348: Bald aber haben die Dichter seine Gestalt weiter ausgebildet, ohne Rücksicht auf den Boden, dem sie erwachsen ist.

mere i det følgende. Djævelen eller Fanden, som han altid populært hedder i dansk almuetro, er jo en skikkelse, der först gennem kristentroen får indpas i vor hjemlige folketro; men i sin egenskab af dødsrigets hersker støder han i den almindelige folkebevidsthed sammen med den hjemlige folketros hersker i dødsriget: Døden, „Mors", eller hvad man ellers særligt kalder ham. Naturnødvendigt medfører dette sammenstød, at de to skikkelser blandes, og Fanden går endelig af med sejren, hvad der vel ikke er uden forbindelse med, at han er den yngste og dærfor livskraftigste af de to, samt ikke mindst det, at han har sit tilhold i skriften. Overalt hvor man i de forskællige landes folketro træffer Døden, ser man nu i karakteristikken af ham, at han er den sidste rest af den ældgamle folketros uhyggelige skabning: ligdæmonen[1]). Det mærkes f. eks. i skolekomedien Hecastus (o. 1620), der er bearbejdet på dansk[2]) i Aarhus efter Macropedii latinske original, hvor „Fides" taler sålunde til „Mors":

»Bruge dærfor nu, din fule gæst,
din kunst både til fod og hæst,
med din' blege kinder og brede mund,
ti du est en blodgærrig hund.«

Nu ved enhvær, at Fanden i dansk almuetro løber rundt med en hæstefod, som han ofte forgæves søger at skjule; men „det dyr, man ser halen — eller hær bagbenet — af, har vel sin krop etstæds", og når man så betænker den ovenfor omtalte stærke beröring mellem Døden og Djævelen, kan man sikkert dærigennem få

---

[1]) Endnu så seent som hos Baggesen — Danske Skr. II; 409 — optræder Døden som σαρκοφάγος: »en formavret Grinebider, der nu æder Kiød som Høe«.

[2]) Birket Smith: Studier på det gamle danske Skuespils Område. I, s. 83—88.

en naturlig forklaring på det omstridte spörsmål, hvorfra Fandens hæstefod oprindelig stammer. Sagen er den: Døden optræder i dansk — og især jysk — almuetro allerede fra gammel tid til hæst[1]), og den hæst, som Døden tænktes ridende på, er Hellhæsten, hvad man ligeledes ser af skolekomedien Hecastus 2. akt, 10. sc.:

»O, Død, du est en grumme gæst,
du kommer på en trebenede hæst,«

og denne visstnok ældste antydning af en sådan forestilling på dansk grund findes ikke i den latinske original, hvorfor den må være tilföjet af oversætteren efter hjemlige — jyske — folkeforestillinger. Imidlertid optræder Hellhæsten[2]) somoftest alene i folketroen og viser sig ved nattetide som en trebenet, sort hæst uden hode, som varsler død for hvær den, der kommer til at møde den. Den viser sig gærne i nærheden af en kirkegård, hvor den har sit hjemstæd. Undertiden tar den mennesker med sig, og man ser dæraf, at den stammer fra den tid, da man har tænkt sig Døden i hæsteskikkelse. I folkesagnene hører man nu også om, at Djævelen[3]) optræder heelt i hæsteskikkelse, og så ser man forbindelsen mellem dem: Fandens hæstefod er da den sidste rest af Døden i fuldstændig hæsteskikkelse. Foran omtalte jeg, at Loke måtte opfattes som Døden i den oldnorske folketro, og dærved falder der da lys over endnu en sagnfortælling i „Gylfaginning“, hvor Loke optræder. Det er fortællingen i k. 41, hvor Loke forekommer i hoppeskikkelse; men bag denne mærkelige beretning må der ligge et dunkelt minde om, at Loke som Døden har kunnet vise sig i dyreskikkelse og det

---

1) Jf. Don Juan-sagnet.
2) H. F. Feilbergs ordbog under ordet.
3) Jacob Grimm: Deutsche Mythologie. 4. udg. II. 831.

netop hæsteskikkelse. Hvorvidt der oprindelig har været nogen kult for Loke kan næppe med sikkerhed afgöres, selvom en sådan omtales hos Saxo; men hvis den har eksisteret, finder man ett minde om den i dansk almuetro. Man fortæller næmlig om Hellhæsten[1]), at den er opstået af den hæst, der blev levende begravet på enhvær kirkegård för noget menneskelig. Netop et så barbarisk træk som det, at hæsten skulde være levende, tyder på noget ældgammelt og på, at man står overfor et dunkelt minde om et gammelt offer. Endnu kunde man beröre Lokes fostbroderskab med Odin, som omtales i Lokas. v. 9. Det må visst være et senere træk, men til grund for det ligger den omstændighed, at „Loke" og „Óþenn" bægge hører til et dødsrige. Dybere sammenhæng tör man næppe søge bag dette beröringspunkt mellem dem. Til slut skal jeg blot stanse lidt ved nogle udtalelser i Edv. Lehmanns studie over „Fandens oldemor"[2]), som jeg oftere har berört i enkeltheder foran. Dr. Lehmann ønsker at få fat på „selve den hedenske prototype til fandens oldemor", men kommer til det slutningsresultat, at „hun er ingen ligefræm jættekvind", og at „hendes særlige bestilling: at være dødsrigets vogterinde, er ikke noget påviseligt træk ved nogen af de nordevropæiske dæmoner". Når man nu imidlertid med mig opfatter „Jǫtunheimar" som dødsrige, ser enhvær let, at „den gamle jættekvind" netop må opfattes som dette dødsriges måske oprindeligste herskerinde, idet hun havde den „egentlige og eneste magt dærnede" til at begynde med. Dærved vilde man endogså komme så langt tilbage, at denne jættekvind havde haft herredömmet over skyggernes dødsrige förend over ligdæmonernes, og hun måtte da tillige være den, der havde foranlediget, at

[1]) H. F. Feilbergs ordbog under ordet.
[2]) Dania VIII (1901), s. 179—194.

„hel“, det oprindeligste skyggerige, hvorover hun måske herskede i navnløs eensomhed, blev til den personificerede Hel og opfattet som en kvindedæmon, en personifikation, som man med Dr. Lehmann visst bör anse for — „et mytologisk kunstprodukt“. Blandt de dæmonpar, Dr. Lehmann behandler som mulige forbilleder for „Fanden og hans oldemor“, er der först Loke og Hel; men det afvises, fordi der ikke er „noget reelt forhold“ mellem dem, og fordi „intetsomhelst i forholdet mellem Loke og Hel minder om fanden og hans oldemor, og man kender intet stæd, hvor han kommer ned til hende.“ Dog befinder man sig nu alligevel ved stædet, hvor tampen brænder. Man har næmlig ett dæmonpar, hvor Loke er det ene ledd og hvor det andet ganske bestæmt bör opfattes som — netop den gamle jættekvind, der er dødsrigets oprindelige herskerinde. Utvivlsomt må det være „denne gamle dame“, der omtales i Gfg. k. 33, selvom hendes dær omtalte navn kunde forlede nogle[1]) til at anse hende for en yngre dannelse, „et mytologisk kunstprodukt“. Man læser dær: „Angrboða“ hed en gyge i „Jǫtunheimar“; med hende avlede Loke 4 börn.“ Ingen vil kunne nægte, at man hær står overfor et dæmonpar, hvorimellem der er „et reelt forhold“, og som har „mytisk Karakter, men tillige virkelig rod i folkebevidstheden og står som levende fantasiskikkelser.“ Med hensyn til dette dæmonpar kan man netop henvise til oldgræsk folketro, hvor man finder et tilsvarende par i Hades og Persefoneia. Om Loke og hans gamle jættekvind gælder da tilfulde Dr. Lehmanns ord: „hær er altså atter mandspersonen trængt ind på den kvindelige magts bekostning, og dæmonparret er dannet ved, at den gamle hun er suppleret med en yngre han.“[2]) Vi står så uden

[1]) Mogk: Myth. s. 347: Sein Weib ist die Schadenbotin Angrboða, jung im Mythus wie ihr Gemahl.
[2]) Dania VIII. (1901) s. 185—194.

tvivl ved den hedenske prototyp for Fanden og hans oldemor: Loke = Døden blir i senere almuetro til Djævelen (Fanden), og hans gamle jættekvind må så være den hedenske kærne, hvoraf Fandens oldemor er vokset op. Hvis man da opfatter forholdet mellem almuetroens middelalderlige figurer: Fanden og hans oldemor og folketroens oldnorske skikkelser: Loke (Døden) og hans jættekvind, som jeg ovenfor har udviklet det, forekommer det mig ikke, at man „tilsidst står i nogen forlegenhed med vor gamle", som Dr. Lehmann mener, selvom man villigt bör indrömme, at den gamle dame kan ha fået træk også fra andre, ældre „sjælevogtersker" i den nordiske hedentro.

Så kan det nok være på tide at slutte betragtningen af Loke, selvom der står en mængde sagnfortællinger om ham tilbage, som ganske visst ikke er forklaret, tilligemed en del navne; men jeg anser det for mindre væsentligt at opholde sig ved mange af dem, eftersom den store rolle, han kom til at spille i sagnfortællingerne, fjærnede ham så stærkt fra hans oprindelige karakter og virksomhed, at man ikke kan og sikkert heller ikke bör forsøge på at føre disse yngre udviklinger tilbage dærtil. Jeg hævder da, at man ikke med flere forskere tör afvise Lokes jættekarakter sådan ganske uden begrundelse, men at man tværtimod bör anse den for at være det oprindelige grundlag, hvoraf skikkelsen er opstået, og hvormed den fra arildstid har bestået i hedentroen. Jeg mener dærfor, at jeg hærmed har ramt kærnepunktet i Lokes natur, således som det bevisligt forekommer i kilderne. Som ligdæmon hører Loke hjemme i „Jǫtunheimar", og dunkelt skimter man ham dær i „Fjǫlsvinnsmál" v. 26: „Loptr fyr Nágrindr neþan". Loke nedenfor „liggrinderne" — hvad skulde han dær, når han ikke var ligdæmon? Endvidere bör det stærkt fræmhæves, at denne forklaring af ham

gör en national norsk oprindelse og udvikling mulig, og det en udvikling, som fuldtud kan følges i og begrundes udfra de hjemlige kilders udsagn. Man behøver så hværken med S. Bugge at ty til Lucifer eller med Axel Olrik til den keltiske Eochaid den fagre, når man i den oldnorske folketro og dens dødsrige, „Jǫtunheimar“, har det naturligste hjemstæd for ham. Desuden kan hans oprindelse dærved føres så langt tilbage i den grå oldtid, at de to fræmmede figurer aldeles ikke kan komme i betragtning ved hans tilblivelse. Sidst men ikke mindst må det fræmhæves, at min forklaring stæmmer nöje med moderne religionshistoriske synsmåder, under hvis påvirkning den er vokset fræm, og at den på den naturligste måde forklarer fortællingen om Lokes æden omkap, hvad man ikke hidtil har formået uden at anvende vold mod kildernes udsagn. Een kær illusion kan denne forklaring dog ikke undgå at knuse: Loke som ildens gud kan ikke bestå ved siden af den. Når da Axel Kock[1]) sir: „Doch das glaube ich gezeigt zu haben, dass seine Name mit loki, „Lohe, Feuer“ identisch ist, und dass er in Übereinstimmung hiermit eigentlich ein Gott des Feuers und des Blitzes ist,“ må man nu dærtil sige, at selvom man har nået at identificere gloserne „Loki“ og „Logi“, vil man dog aldrig kunne göre det samme ved deres indhold, som

---

[1]) Indog. Forsch. X. (1899), s. 103. Hellerikke vil flere af Axel Kocks forklaringer kunne stå for en religionshistorisk kritik, især ikke fortolkningen af Helblindi: »wir alle haben oft wahrgenommen, wie in einer finstern Gewitternacht die Zwischenpausen zwischen den leuchtenden Blitzen als das schwärzeste allen Dunkels erscheinen. Der Bruder des Blitzes wird darum ganz natürlich Helblindi, d. i. »finster wie die Unterwelt«, genannt und bezeichnet gerade diese schwarze Zwischenpause«. Helblindi som Lokes bror må være Loke selv = den blinde død, og samme betydning har det som Odinsnavn: et minde om, at både »Loke« og »Óþenn« hører til et dødsrige, om end ikke til det samme.

man uimodsigeligt lærer af fortællingen om dem i „Gylfaginning“.

III. Særdødsriger.

Efterat jeg nu har omtalt to dødsriger i nordisk hedentro, der på grund af deres ælde karakteriseredes ved, at de oprindelig var opholdsstæd for alle afdøde uden forskæl, kommer man så til det yngre trin, hvor fællesdødsriget spalter sig i flere særdødsriger[1]), som hvær for sig kun er bestæmt til at opta sin særlige art af afdøde, hvad der efter Nordboernes tro afgjordes ved dødsmåden. Man finder da i „Sigrdrífom.“ v. B. 33 de døde delt, eftersom de er død af sot, på hav eller ved våben, mens „Gylfaginning“ k. 33 nævner dem, der er død af ælde, ved siden af dem, der døde af sot. Af disse forskællige slags har det ældste dødsrige, Hel, bevaret dem, der døde af sot og ælde, og det har desuden i den almindelige opfattelse fået pejorativ betydning; men det, der i særlig grad har fræmkaldt denne spaltning af det fælles dødsrige, er den nordiske krigerånd. Nordboernes dådlystne vikinge-sind, der ikke tillod dem at sidde rolig

[1]) Finnur Jónsson opstiller i Egilssaga, Kbhvn. s. 431, de nordiske dødsriger således: »1. Valhal; 2. Hels egen bolig; 3. Niflhel eller Nástrander; 4. Ægers og Ráns bolig.« For det förste må den historiske tidsfølge absolut være en anden, da den primitive hedentro aldrig vilde begynde med et så eksklusivt dødsrige som »Valhǫll«. Dærnæst må »Nástrander« være noget for sig og ikke blot en del af Hels rige, da der ikke af kilderne fræmgår nogen særlig forbindelse dærimellem, og især fordi opfattelsen af Hel strider dærimod. Endelig må »Niflhel« selvfølgelig være et navn på »hel« = skjulestædet og senere på Hel, men ikke på »Nástrander«, hvad navnets sammensætning bestæmt viser. Den senere sammenblanding af dødsrigerne, som man især træffer hos Islænderne, f. eks. i »Sonatorrek«, er da ikke at betragte som »afvigelser fra den sædvanlige opfattelse«, men kun som en konfus forvirring mellem de blegnende dødsrigeforestillinger, der atter mister særpræget.

hjemme, men drev dem på krigs- og røvertogter ud til fræmmede kyster, kunde forståeligt nok heller ikke nöjes med den gamle tanke om, at livet efter døden skulde være en uvirksom skyggetilværelse i en mörk og trist bolig hos Hel. Det har sikkert været en uudholdelig tanke for en viking at skulle ende sine dage hos et feminint væsen, under hvis kommando man kom til at stå. Mod en sådan for en nordisk vikingetanke forsmædelig opfattelse oprörtes disse krigerske karakterers ubændige vilje og stolte sindelag. Med usædvanlig fantasi og uböjelig viljekraft omformede de så ganske de gængse nordiske forestillinger om livet efter døden. Deres ridderlige kultur krævede en forandring fra den primitive folketros lave og rå anskuelse af menneskenes hinsidige liv til et höjere idealbillede, som kunde anses for at være enhvær nordisk kriger værdig. Denne omformning af opfattelsen af dødsriget kan kun være en følge af vikingeånd og vikingetid, da man ellers måtte ha fundet dens spor i de to dødsriger, der bevisligt tilhører en langt ældre tid; men hværken „hel“ eller „Jǫtunheimar“ har som dødsriger nogetsomhelst spor af en krigersk karakter, og netop det, at „Valhǫll“ står som et eksklusivt hjem for våbendøde, tyder også på det yngre trin.

1. Havet som dødsrige.

Först blandt særdødsrigerne bör havet omtales, da opfattelsen af de dærboende væsner slutter sig meget nær til dem, vi har set befolkede „Jǫtunheimar“, og som i deres karakter også havde træk, som knyttede dem tæt til dette element. Nordboernes nære forhold til og urolige færden på havet måtte hurtigt göre dem opmærksom på, at et sådant forhold til ett af naturens mægtige elementer også krævede sine ofre. Havet, der efter hedensk opfattelse som en uhyre slange snoede sig rundt omkring jorden, har for alle folk og til alle tider haft

et skær af uudgrundelig mystik over sig. Hvad under da, at uoplyste menneskers ophidsede og lettroende fantasi fyldte det med endnu mærkeligere skabninger end dem, der allerede fandtes dær fra naturens hånd; men mest forstäelig blir dog opfattelsen af det som dødsrige, fordi det i sit ublideste lune har en skæbnesvanger ævne til at tilintetgöre menneskeliv, som har vovet sig ud på det. Dærfor har man personificeret dette rovgriske træk hos det som „Rán“, et kvindeligt væsen, der tænktes som jættekvinde. Det vilde være tiltalende for os at sætte dette væsen i forbindelse med de andre jættevæsner på verdenshavets nordlige kyst og at anse „Rán“ for at være udgået fra „Jǫtunheimar“ og at ha fået sin opdragelse som ligdæmon dær. Selvom vore kilder nu tier om oprindelsen, har vi dog dæri vigtige oplysninger, som kan kaste lys over virksomheden. Prosaindledningen til „Regensmál“ fortæller: Loke kom til Rán og lånte hendes næt, og i SnE. står der i Skpm. k. 31: Rán ejede et næt, som hun fangede alle de mennesker i, som kom på havet. Meningen er vel nok fra först af den, at det kun er alle dem, som drukner i havet, der blir fanget i „Ráns“ næt; men efterhånden udvides forestillingen til, at alle, der drager over havet, er i hendes magt, mennesker såvelsom skibe, hvad der synes at fræmgå af det 1. Helgedigt v. B. 30: kongens „brændingsdyr“ (ɔ: skib) snoede sig kraftigt ud af Ráns hånd. „Rán“ synes dær at være selve havet. I „Hrímgerþarmál“ v. 7 sir Atle til et kvindeligt havvæsen — måske i hoppeskikkelse —: Du vilde gi Rán fyrstens mænd, hvis ikke —, og i v. 5 tiltaler han denne skabning således: hvad hedder Du, liggrådige utyske?, hvortil hun svarer: „jeg hedder „Hrímgerþr“, Hate hed min far, det var den mægtigste jætte, jeg har kendt.“ Man ser altså hær, at der findes jættevæsner, og det endog efter hendes navn at dömme af frostjætternes slægt, i havet, der

sættes i forbindelse med „Rán“, hvad der må tyde på, at også hun har været anset for at være af jættebyrd. „Hrímgerþr“ må så efter sit navn ganske bestæmt anbringes mod nord i „Jǫtunheimar“; men det er dog især tiltalen: liggrådige utyske, der intresserer os, fordi den utvivlsomt viser hen mod hele min foran fræmsatte opfattelse af jætterne som ligdæmoner, væsner, der er grådige efter lig, som de æder kødet af benene af. Jeg mener da, at en tolkning i samme retning af „Rán“ ikke blot er höjst sandsynlig, men også fuldt forsvarlig, og spörger man, hvad „Rán“ gör med de druknede, som hun indfanger i sit næt, er der næppe andet svar end: hun æder dem, ligesom de andre jætter gör ved ligene efter den oldnorske folketros opfattelse. I sagnfortællingerne blir „Rán“ naturligt knyttet som ægtemage til Ægir og skænker ham ikke mindre end 9 døtre; men det er altsammen kun „skaldisk“ udsmykning. Imidlertid har folkefantasien tidligt befolket havdybet med sådanne jættevæsner, og allerede för „Rán“ har man haft figurer dær af lignende karakter. Allerede ved omtalen af „Jǫtunheimar“ hørte man, at jætterne boede på verdenshavets nordlige kyster, og dæraf fræmgår det klart, at de i deres oprindelse står i nöje forbindelse med havet, ja måske heelt hører hjemme dær og så efterhånden af folketroen er blevet trukket på land og gjort til „bergrisar“, mens „hrímþursar“ = frostjætter særligt viser hen til nordens egne som deres hjemstæd. Hvadenten det nu er havdybet eller landjordens dyb, der er deres oprindeligste tilholdsstæd, er deres karakter dog allevegne ganske den samme: jætterne er overalt havdybets eller jorddybets ligædere, hvis skikkelser folketroen har udmalet med den vildeste og uhyggeligste fantastik[1]). Senere — i de heroiserede sagns

[1]) Jf. A. Dieterich: Nekyia s. 53: Jene ältesten und rohesten Formen, in denen man die Schrecken des Todes und

tidsalder — blev opfattelsen af jætterne isprængt med naturmotiver, og denne beskrivelse af dem finder man bagved skildringen i Vafþ. v. 31. Dog viser deres navn uomstødeligt, at det ikke er den oprindeligste, men först een, der er uddannet gennem mere udviklet spekulation. Der er da særdeles god grund til at aflede navnet „Fenrer“[1]) af „fen“ = hav, sump; men dette gamle utyske, som senere klædes i ulveham, er dærfor ingenlunde hværken „Nebel- oder Sturmdämon“ (Weinhold; Laistner), men allevegne: ligæder, ligdæmon. Hvorledes en sådan havdybets ligdæmon udstyres, ser man klart i digtet om Beowulf, hvor Grendel og hans moder netop må være sådanne, hvad der tilstrækkeligt fræmgår af, at han omtales som eoten = jǫtunn = æder og moderen som et væsen af eotena cyn.

Til folketroens opfattelse af havet som dødsrige hører der endnu forestillingen om dødningeskibe[2]), skibe, man kunde møde på deres fart nordpå med de afdødes sjæle. Det må være dærmed, at det i Vsp. v. B. 50 og i Gfg. k. 42 og 50 omtalte „Naglfar“ står i forbindelse. Forestillingen synes at ha indeholdt noget om, at hvis man møder et dødningeskib, er det et varsel om død og undergang, og det er dærfor noget, som sømænd, der altid er meget overtroiske, nødigt ønsker at træffe på deres fart. På denne måde er forestillingen af Vsp.s digter benyttet som et ledd i forvarslerne for verdens sidste tider: „Naglfar losnar“ = dødningeskibet

des Grabes erfasste, auch sie sind, wie wir sehen, nie wieder aus dem Volksbewusstsein entschwunden.

[1]) Mogk: Myth. 1. udg. s. 1045: Der Name hängt zusammen mit fen in der Bedeutung »Meer« (Bugge Studien 214); Golther: Handb. s. 178: seinem Namen nach (fen, Meer) gehört auch der Wolf Fenrir zu den Wasserriesen.

[2]) Thiele: Danmarks Folkesagn II, s. 173—74: Dødningesejleren.

kommer løs — dærmed er varslet om „Ragnarǫk" kommet. Den videre udmaling i Vsp. v. B. 51 er imidlertid adskillig forvirret, og det har ikke hjulpet meget for indholdets skyld, at Bugge har rettet tekstens ordlyd. Sagen er den: man hører ellers aldrig i de nordiske kilder noget om, at Hel drager over havet eller, at man skal over havet til Hel eller „hel", ligesålidt som Loke ellers betragtes som den, der står i spidsen for Hels rige og dets beboere; men i strofens slutning sættes han desuden sammen med jætterne: alle de tossede jætter farer afstæd med ulven, i følge med dem er „Býleists broder" (ɔ: Loke). Bægge dele kan umuligt være tilfældet, så rettelsen bringer kun end mere forvirring i strofens indhold. At „Naglfar" hører til „Jǫtunheimar" fræmgår nu klart af Vsp. v. B. 50, da denne strofe behandler lutter væsner, der har hjemme dær: „Hrymr", „Jǫrmongandr", „Hræsvelgr", „Níþhǫggr" samt endelig skibet selv. Det vilde være underligt at behandle dette skib i denne strofe, hvis det ikke stod i forbindelse med, hvad der ellers nævnes dær. Dærimod findes der ikke den ringeste antydning af noget, der hører hjemme hos Hel eller kunde vise hen mod dette skyggernes hjemstæd, når rettelsen undlades. Det må være udenfor al tvivl, at et skib som „Naglfar", der er sammensat af døde mænds negle — Gfg. k. 50 — må høre hjemme i et dødsrige, hvor der idetheletaget efter folkets tro findes substanser af lignende materiel art, og det kan ikke være andetstæds, end hvor der træffes menneske-lig, mens det ikke kan henføres til eller høre hjemme dær, hvor de afdøde kun er — skygger. Følgen hæraf må da være den, at „Naglfar" hører til ved „ligstrandene" på verdenshavets nordlige kyster, hvor de ligædende dæmoner bor i „Jǫtunheimar" ved dødens kolde floder, og man synes da at stå overfor endnu et træk fra den ældgamle hedenske folketro i Norge, hvis

brutale realisme det stæmmer godt med. Som vi nu har set, gör disse liggrådige havjætter fra vandets mystiske dyb havet som dødsrige enten til jætternes oprindelige hjemstæd eller også til et appendiks til deres senere rige: „Jǫtunheimar“, efter den opfattelse af det som dødsrige, jeg foran har søgt at påvise ifølge kilderne; men hvor man end træffer dem, er deres væsen ganske det samme, og der er slet ingen grund til at hævde, som Axel Olrik[1]) gör, at „en altomfattende bestæmmelse af jætternes væsen er vanskelig at give.“ De er ligdæmoner, det er kærnen i deres natur, dærmed synes alt sagt. Dog udviskes denne deres oprindelige karakter næsten heelt i sagnfortællingerne, og andre væsner, der ikke har denne oprindelse, blir opfattet i jætteskikkelse og overført til „Jǫtunheimar“ uden at kunne passe dær. Det er f. eks. tilfældet med Nornerne, hvad man hører i Vsp. v. B. 8: 3 meget mægtige jættekvinder kom fra „Jǫtunheimar“. Hærmed kan man så forlade det andet dødsrige i nordisk hedentro, som altså omfatter både jorddybets og havdybets „ædere“ af de triste, jordiske rester af menneskenes börn.

2. Valhǫll.

Den rædsel for døden, der, som vi så, fik udtryk i den oldnorske folketro under billedformer, hvis lige man genfinder overalt i primitiv hedentro, fandtes ingenlunde hos vikingetidens krigere. For dem var kamp en trang, en lyst, en ridderleg, og de ønskede intet hellere end at kunne evigt fortsætte dette jordiske vikingeliv. Da det imidlertid ikke lod sig göre på grund af menneskenes usle skæbne, var der dærimod ingen, der

---

[1]) Artiklen: Jætte (i Salmonsens lex.).

kunde forbyde dem at indrette deres tankers dødsrige i overeensstæmmelse med disse deres mest brændende ønsker: dær skulde de færdes i evig kamp hos den mægtige hövding, der så ofte havde hjulpet dem i striden hær på jorden. Da gjaldt det om at komme standsmæssigt op til denne deres store hövding. Ikke gennem en trist død af ælde eller en fej død af sygdom kunde man nå til hans vidtberömte krigerhal, men kun gennem kampdød fik man adgang og da helst under ledsagelse af et talrigt følge af „våbendøde“ kampfæller. I det vidtstrakte „Vindheimr“ lå den store hövdings hal, „Valhǫll“, som man skulde gæste, og dær i hallen, der var tækket med skjolde, lægtet med spyd, og hvis bænke var belagt med brynjer, skulde man bænkes omkring hövdingens höjsæde og drikke herlig mjød. Det var dog ikke enhvær, der gik i kamp, givet, at netop han skulde falde og dærved komme til „at gæste Odin“. Af den grund havde den store hövding kvindevæsner, som han sendte ud i kampen, for at de kunde vælge dem, der skulde falde, og bestæmme, hvem der skulde opnå den store hæder at måtte betræde hans hal. Sådanne tanker trængte der sig fræm i Nordboernes sind i vikingetiden, som dærfor blir Nordens riddertid. Denne riddertids udviklede sagnfortællinger finder man nu sat på vers i eddadigtene, og dæri hører man, hvorledes dette krigernes dødsrige er udstyret. I adskillige henseender ligner det de andre dødsriger: en brusende flod, „Þund“, afspærrer det fra andre verdener, „Valgrind“ er dets indgang, det rummer „valglaumr“ = den stöjende skare „einherjar“, der findes en hane „Gollenkambe“, som vækker heltene hos Hærfader (Vsp. v. B. 43), dær træffes slagmarkens dyr: (to) ulve og (to) ravne, hallen hedder „Valhǫll“ eller „Valaskjálf“ = de faldnes hal, og hövdingen kaldes „Valfaðir“ eller „Valfǫðr (Gfg. k. 19). I een hen-

seende er dette dødsrige dog yderst forskælligt fra de andre: det optar udelukkende våbendøde. Dærved er dets eksklusive karakter angivet, og netop dæraf fræmgår det, at det först har kunnet få magt over sindene på en tid, hvor krigerkasten er begyndt at føle sig som stand og at anse alle andre dødelige end netop dens standsfæller som væsner af lavere rang, der ikke var værdige til at få del i krigernes muntre og herlige kampliv efter døden. Så må da disse ulykkelige væsner, der ikke hører til krigernes ridderlige stand, nöjes med den gammelkendte, triste og glædeløse uvirksomhed hos „Hel". Lad hende kun samle på dem, der dør af sot og ælde; de fortjæner ikke de evige kampglæder, når de har vraget dem hær på jorden. Det er et ægte ræsonnement af vikingernes herremoral, som kun med foragt ser ned på de stakkels individer, for hvem kamp ikke var livets höjeste og ædleste lyst. Således vinder da dette eksklusive dødsrige som et ridderligt ideal magt over sindene i vikingetiden, og det kommer efterhånden til at indta förstepladsen i sagnfortællingerne og skjaldenes versificering af disse. Dær taber det sin betydning som levende tro og blir udviklet til et skönt æventyr og udstyret i den mest fantastiske æventyrstil, for det blegner i menneskenes sind, eftersom kulturen stiger, og den nordiske krigerånd må vige for mildere sæder og nyere skikke. Dog står det som dødsrige tydeligst for os i kilderne i sammenligning med de andre, et utvetydigt bevis for, at det er os nærmest i tid og altså yngst; men det kommer ved sin æventyrstil til at stæmme overeens med de vidtudbredte forestillinger om Slaraffenland, forestillinger, hvis oprindelige kærne netop allevegne er et lykkeligt samvær efter døden med guder og helte på et skönt stæd, hvor der hersker idel herlighed og glæde, og hvor man evigt nyder alle livets

goder[1]). Man forstår så, at alverdens helte, hvadenten det er hellenske krigere, eller det er nordiske vikinger, ikke føler den primitive rædsel for døden, når de havde sådanne udsigter i vente, akkurat som Islams tilhængere udbredte deres tro med sværd i hånd illuderet af lignende apokalyptiske tillokkelser. Hvor nødigt de end vil skilles fra det skönne liv, tar de dog døden med urokkelig ro som noget, der nu engang ikke kan være anderledes; under deres stadige færden i krig og kamp har de så ofte set døden under öjne, at den instinktmæssige gru for den er forsvundet[2]).

Hvis man nu vil spörge om, hvad der er kærnen i denne forestilling om et særdødsrige for krigerkasten, den plet af jord, hvorpå vikingetidens maskuline fantasi opførte en vældig sjælehal for de faldne, omgivet af udstrakte kampvange til brug for disse stridsheltes evige kampglæder, forstår man nok hurtigt, at det næppe kan være en forestilling, der er dannet efter eller omdannet af ett af de allerede i nordisk hedentro bestående dødsriger[3]), jeg har omtalt i det foregående. For at en sådan omdannelse kunde være foregået, måtte der ha været flere lighedspunkter, mindre forskæl mellem dødsrigerne, end hvad der faktisk synes tilfældet. Dærimod ser jeg ikke rettere, end at der var grund til at vise hen til en sådan ældgammel forestilling som den oldariske om en

---

[1]) Dieterich: Nekyia, s. 21. Edv. Lehmann: Zarathustra I (1899), s. 99; om krigerkastereligion se Zarathustra II (1902), s. 130 ff.

[2]) J. L. Heiberg: Det græske Helvede, s. 6.

[3]) Noget sådant synes at ligge i Mogks vage ord — Myth. s. 337 — når han skriver: seine vollste Entwicklung erhielt dann dieser Valhǫllglaube in der Wikingerzeit, in der das ältere Totenreich (hvilket?) zu einem Kriegerparadiese wurde (PBB XII. 221 ff).

gudehave[1]), hvor sjælene har haft samlingsstæd med guderne, og hvor de som „salige“ og „retfærdige“ levede i en evig paradistilstand. Udvisket af ælde må en så urgammel forestilling om en sjælehave være i de nordiske kilder; men dog finder man adskillige dunkle rester dær, som netop dærigennem kunde tolkes på en naturlig og tilfredsstillende måde. Når således den nordiske gudestat efterhånden samles i „Valhǫll“, må grunden være den, at guderne allerede tidligt har tilholdsstæd i disse himmelske egne. Dieterich[2]) fortæller: „Der Garten wurde immer mit der Sonne und dem Sonnengotte in Verbindung gedacht: er lag dort, wo die Sonne aufgeht, oder nach der verbreitesten Vorstellung wo sie untergeht im aüssersten Westen“. Dær ligger netop „Glitner“, hvor alle retstrætter bilægges evigt (Grímn. v. B. 15), og hvor der altså kun findes „retfærdige“. Dærfra drager „Skírner“ til jætternes hjem, og fra gudernes skönne have medbringer han de „gyldne æbler“ til „Gerþr“: „elleve heelt gyldne æbler har jeg hær, dem vil jeg gi Dig, Gerþr“ (Skf. v. 19). Sammestæds må også „Iðunn med sine æbler“ høre hjemme, for man hører i Skpm. k. 1, at „Loke lokker Iðunn udenfor Asgård i en skov og sir, at han har fundet nogle æbler, som vil synes hende kostelige, og han bad hende om at ta sine æbler med og sammenholde dem med de andre.“ Rester af gudehaven finder man også omtalt i Skpm. k. 32: i Asgård udenfor Valhals döre står en lund, som kaldes „Glasir“, men dens løv er heelt af det røde guld: „Glasir“ står med gyldent løv foran kampgudens sale. Også med udtrykket fra Vafþ. v. 45: „i Hoddmimers skov“ kunde man tænke på den gamle

---

[1]) Dieterich: Nekyia s. 20, 21, 35. — Edv. Lehmann: Zarathustra I., s. 99 - 100.

[2]) anf. stæd.

sjælehave, for dær „overvintres“ ett menneskepar, „når den berömte Fimbulvinter kommer blandt menneskene“, ligesom det er tilfældet i oldpersisk hedentro[1]), hvor Yima bevarer eksemplarer af skabningens ypperste i sin Vara — fold — der skildres som en have.

At „Valhǫll“ må anbringes mod vest synes utvivlsomt, fordi det især er dær, ved solens nedgang, man finder dødsriget hos forskællige folk, og fordi man i Vsp. v. B. 41 hører om solulven, at den „rødfarver gudernes bolig med rødt blod“ og forfølger solen „til skovens værn“ (Grímnesm. v. B. 39). Endelig optræder „Fenrer“ også hos guderne og kommer i beröring med gudehavens behersker, „Óþenn“. Forestillingen om verdenstræet kunde sikkert godt stamme fra gudernes berömte have, hvori man finder det som „Læraþr“, inden det blir til „Mímameiþr“, „Vingameiþr“ og „Yggdrasell“. Gudehavens vogter, den senere så berömte „Óþenn“, må visst til at begynde med ha været en vejgud[2]) og sjælefører for alle dem, der skulde op til den sjælehave, hvorover han senere vandt sig magten og overherredömmet. Dærved vilde man forstå, at det netop blev ham, der fik herredömmet, da sjælehaven blev til kampvange, idet hans virksomhed samtidig indsnævredes til at føre de faldnes sjæle alene fra den jordiske valplads op til dødsrigets evige valplads. Som dødsgud får „Óþenn“ hæsten knyttet til sig, ligesom det skete med Loke, og i nordisk folketro finder man den forestilling fræmtrædende, at dødningen kommer til dødsriget ridende på en dødningehæst. I „Vǫlsungakv. en forna“ v. 49 rider „Helge“, som er overstænket med „val-dugg“ (ɔ: blod), afstæd ved at lade „den mörke hæst betræde den stejle vej“,

---

[1]) Edv. Lehmann: Zarathustra I, s. 93—100.

[1]) Jf. den oldengelske homilie v. 217—227 (Ann. for nord. oldkyndighed og historie. Kbhvn. 1846).

for han skal være vestfor „Vindhjælms" (ɔ: himlens) bro, förend hanen vækker kampfolket. Af dette kildestæd ser man klart, at den nordiske hedentro har anbragt „Valhǫll" mod vest, som det foran blev omtalt, og netop det styrker formodningen om, at man tör anse den ældgamle, ariske forestilling om gudehaven ved solens nedgang for den kærne, hvorom „Valhǫll" efterhånden er udformet af den heroiske tids krigerånd og eksklusive standsfølelse.

2

STUDIER FRA
SPROG- OG OLDTIDSFORSKNING
UDGIVNE AF
DET PHILOLOGISK-HISTORISKE SAMFUND

Nr. 58

ÆLDRE GRÆSK LYRIK

OVERSAT AF

THOR LANGE

KØBENHAVN 1903
KLEINS FORLAG (CAMILLA KLEIN)
I. COHENS BOGTRYKKERIER
· GEORG A. BACH ·

DIGTERVENNEN,

DEN FINE KUNSTKJENDER,

BOGHOLDER VED DET GYLDENDALSKE FORLAG

Hr. AUGUST LARSEN

MED HØJAGTELSE OG TAKNEMLIGHED

TILEGNET.

Indledning

(af C. Jørgensen).

Medens Pindar og Aischylos med deres alvorlige Digtning uvilkaarlig vækker en tilsvarende Stemning hos os, naar vi ville forestille os deres Tid, Perserkrigenes faretruende og haarde Tilskikkelser, saa ser Billedet af det foregaaende Aarhundrede (det sjette før Chr.) mere smilende ud, saaledes som vi lære det at kende gennem Herodots Skildringer.

Fyrster som Polykrates og Peisistratos med deres Omgivelser ere sikre Maalere for Tidens Kulturstandpunkt og Livets bølgende Spænding baade i ydre og i aandelig Henseende. Som et mærkeligt Penselstrøg i Kulturbilledet, der fængsler Øjet, staar det lille Træk, der fortælles om Polykrates, — som havde den Skæbne, at han var for lykkelig, og derfor vilde ofre noget, hvis Tab ret kunde gøre ham Sorg, — at hans Valg da faldt paa den Ring, han havde, en Smaragd indfattet i Guld, hvis Seglbillede var et Arbejde af Kunstneren Theodoros Telekles's Søn fra Samos. Med Kunstbegejstringen, der udtaler sig i dette lille Træk, forenede sig ogsaa Kærligheden til Poesien og dens Dyrkere; Ibykos og Anakreon levede ved Polykrates's Hof, den sidste ogsaa ved Peisistratidernes.

Den græske lyriske Digtning blomstrede i dette Aarhundrede og i den nærmest forudgaaende Del af det syvende. Paa Lilleasiens Kyst, hvor allerede før den Tid det græske Aandslivs ældste rige Skud brød frem, var ogsaa Betingelserne for det materielle Livs Fremgang til Stede i fuldt Maal. Handelsvarerne, som ad Landvejen kom fra Asien, mødtes

med andre fra vestligere eller nordlige Egne, Handelsbyerne voxede op, og i disse Egne saa Verden for første Gang i Følge Grækernes Tradition de siden saa udbredte og uundværlige Mønter cirkulere. Det var Lydiens Metalrigdom, der gav Stoffet til dette Hjælpemiddel for Omsætningen; det »blege Guld«, der var en i Naturen funden Blanding af dette Metal med Sølv, og som ogsaa kaldtes Elektron, brugtes som Mønt først af Lyderne og siden af de nærmest boende Grækere.

Velstand og en dermed følgende udviklet Kultur var altsaa til Stede. Derpaa byggede den medfødte digteriske Begavelse. At man paa dette Tidspunkt naaede til Frembringelse af en lyrisk Poesi, laa vistnok i, at Musiken samtidig fik en højere Udvikling med bedre Instrumenter og mere theoretisk Indsigt. Dette gælder da særlig for den Del af den græske lyriske Digtning, som er repræsenteret ved Prøver i nærværende Oversættelse. Her er nemlig kun Exempler udvalgte paa de to Arter af Lyrik, som kunne betegnes som Viser og som Chorsange.

Viserne ere digtede i kortere, flere Gange gentagne Stropher, Chorsangene ere større Compositioner med mere Afvexling, ofte med Strophe, Modstrophe og Afslutningssang (Epodos). Musiken ved de første kunde være en enkelt Melodi, ved de sidste blev den som ved en Kantate sammensat af flere Chorpartier med dertil hørende Dans. Chorlyrikens ældste Digter Alkman var fra Lydien, hvor Musiken havde udviklet sig i særlig Grad, og denne Udvikling er sikkert kommet hans Digtart til Gode i Grækenland. Blandt de ældre græske Musikere berømmes Terpandros, som havde givet Lyren (Kithara) syv Strænge i Steden for tidligere fire; ogsaa Fløjten var bleven forbedret. Med den nye forbedrede Kunst vandrede nu Musikerne og Sangerne omkring til Gudernes Fester; man indførte efterhaanden Væddekampe i Musik og Dans og udsatte Priser derfor. Og man opdrog de unge med Musik og Dans lige saa vel som med Gymnastik og Vaabenbrug.

Ved Gæstebud og Drikkelag foredrog man Digternes Viser og Sange og spillede dertil paa Fløjte eller Cithar.

Melodierne lærtes hurtig og holdt sig længe. »Om det var en dygtig Fløjtespiller eller en daarlig Fløjtespillerske, der foredrog de gamle Melodier, saa havde de dog noget guddommeligt ved sig«, — som langt senere Alkibiades siger i Platons Symposion med Hensyn til gamle Stykker af Fløjtespilleren Olympos, der hørte en saa fjærn Fortid til, at han gærne kunde være en Discipel af Satyren Marsyas. De under hans Navn gaaende gamle Melodier var rigtignok af en hellig og begejstrende Art og forstodes af de i Mysterierne indviede, men ved Lejlighed kunde de altsaa ogsaa høres foredragne af en daarlig Fløjtespillerske af den Slags, som underholdt Folk ved Gilderne. I hvert Fald, Melodierne kendtes fra gammel Tid.

Af Gudsdyrkelse var der meget overalt i Grækenland, hver By havde sin Guddom, som dér hørte hjemme fremfor andre eller ved Siden af andre. Paa en hellig Plet i Byen eller Omegnen havde fra gammel Tid denne Guddom modtaget sine Ofre og skænket de bedende sin Naade; rundt om en saadan Plet var Sagn og Folketro spiret frem, som i modtagelige Sjæle var formet om til Digtning og blevet Stof til Sange ved Gudernes Fester. Det er her, Chorsangene fandt deres Udvikling. Til Festerne hørte Dans og Sang, og Digterne skrev Vers og satte Musik dertil og indøvede i egen Person Chorene, som skulde foredrage dem. Naar Festdagen kom, samledes Choret paa den hellige Plads ved Alteret eller paa en særlig Danseplads (Orchestra eller Choros) naturligvis i Festdragt og med Kranse paa, og ledtes af Digteren eller af en Chorfører eller Musiker; og til Sangens og Musikens Rythmer gik da Dansen i tilsvarende Trin og sagte Bevægelser. Snart tog de hinanden i Hænderne i Kreds om Alteret, snart holdt de i et Baand, der forenede dem alle. Og der var flere Fester, hvor Chor af unge Piger var indført, saaledes i Sparta og paa Øen Delos. Herom giver Alkmans Digt os en Forestilling; gennem Chorets Mund udtaler han selv sin Glæde og Beundring over den Ynde, Lethed og ungdommelige Kraft, som de flittige unge Pigers Optræden bærer Præget af, og vi har ikke svært ved at tænke os det

højtidsfulde stemningsrige Tonebrus til Dansens uafbrudte op og ned og de unge græske Kvinders stolte Dejlighed.

De følgende Blade indeholde et Udvalg Digte i Oversættelse af Alkman fra syvende, Alkaios, Sappho, Ibykos og Anakreon, som tilhøre det sjette Aarh. før Chr. F., en Tidsforskel er der mellem dem, de tre første høre til en ældre Generation, som gennem Ibykos forbindes med Anakreon som den yngste af dem alle. Det er ikke helt blege Digternavne uden en i det virkelige Liv fremtrædende Personlighed, tværtimod ses alle sammen staaende midt i Begivenhedernes og Kampenes Bølgegang, og blandt de fem er en i Verdenslitteraturen vistnok enestaaende digterisk Kvindebegavelse, Sappho.

Alkman,

med hvem den græske Chorpoesi begynder, levede i første Halvdel af det syvende Aarhundrede f. Chr. Af Herkomst var han en Lyder fra Sardes men kom — uvist, hvorledes — maaske som Krigsfange til Sparta, i hvis smukke Mundart han digtede sine følelsesfulde Sange, blødere af Stemning end almindeligt er for streng hellenisk Aand. De sparsomme Brudstykker, gjennem hvilke hans Kunst kjendes af os, ere alle smaa med Undtagelse af den her følgende „Jomfrusang“, skreven for et Ungpigechor til Afsyngelse ved en vistnok natlig Fest for Artemis, muligvis i Anledning af lykkelig Afslutning paa den farlige anden messeniske Krig. Chordigtet blev fundet 1855 i en ægyptisk Papyrusrulle fra Ptolemæertiden; forud for det her oversatte Stykke af Digtet gaaer den højtideligere Del af Chorsangen, i hvis (mangelfuldt bevarede) Text omtales Herakles' og Dioskurernes Kamp med Hippokoons Sønner, et mythologisk Emne, hvis Forbindelse med Festen vi ikke kan gjøre Rede for. Forstaaelsen af mange Steder i Texten er tvivlsom og stærkt omstridt; med al Agtelse for tydsk Lærdom synes det os ikkedestomindre, at der er bleven taget med klodsede Hænder paa det fine lille Digt. Efter Evne søge vi at gjengive dets Poesiindhold med Bevarelse af den lidt ufuldkomne Stropheinddeling. Oversættelsen vanskeliggjøres bl. a. af de ret talrige Egennavne, som her anføres med Accentbetegnelse efter latinsk Prosodi, der falder Nutidslæsere lettere end den græske.

Indtagende ved sin unge varme Følelse er denne over halvtredie Aartusinde gamle Sang. Alkman har skullet kvæde til Artemis' Pris; han har gjort det. Han maa ogsaa omtale Choropstillerinden eller Fordandserinden Ágido, hvis Rangsfortrin fremfor Chorførerinden Agesíchora fremgaaer af Texten uden ret at lade sig forklare. Men meget mere end baade om Artemis og Agido synger Alkman Lov og Pris for den unge, tilsyneladende underordnede Chorførerinde Agesíchora. Muligvis er dette sket ham selv halvt ubevidst; hans stærke personlige Beundring for hende har revet ham med; derfor henriver den ogsaa os. Man kunde af Alkmans Skildring næsten blive forelsket i Agesíchora, saa lyslevende fremtræder hendes yndefulde Skikkelse den Dag idag og vil vedblive at blomstre lige ung og lige dejlig, saa længe Menneskesprog er til.

I. **Chorsang**.

Første Strophe.

Guders Vrede slaaer tunge Slag;
forvist kan den tale med om Glæde,
som vel til Ende har bragt en Dag
helt uden Graad. Men nu vil jeg kvæde,

Første Modstrophe.

kvæde vil jeg om Ágido;
naar Straaler fra hendes Ansigt glide,
lysner det rundtom, saa hver maa tro,
at Sol er oppe ved Midnatstide.

Eftersang.

Dog knapt kan af hende jeg Glandsen se skinne
for Glands af den dejlige Chorførerinde!
Med yndefuld Bøjning i Sving og i Bugt

hun dandser, som hen over Blomster paa Enge
en letfodet, sejersvant Fole kan sprænge,
saa skjøn, som den ses kun i Drømmenes Flugt.

Anden Strophe.

Undres du ej ved hin Flimreglands
af den hvide, venetiske Foles Manke?
Saadan ganger min Frænke i Dands,
Agesíchora, unge, blomstrende, slanke!

Anden Modstrophe.

Luttret Guld er det lange Haar,
og snehvidt Sølvskjær lyser fra Panden.
Se det og sku til du ret forstaaer:
Agesíchora dandser og ingen anden!

Eftersang.

Hun staaer efter Ágido øverst i Ynde;
et Væddeløb for os de tvende begynde,
de svæve saa let, som Plejaderne fly.
For os, der skal Artemis' Billed besløre,
ved Nat en saa straalende Chordands de føre,
som Stjernen, der straaler før Dagen vil gry.

Tredie Strophe.

Uden de to lykkes ingenting;
ikke for Purpur vor Sejr vi fange,
ikke for Guld i en Slangering
eller Mitrasmykkets lydiske Spange,

Tredie Modstrophe.

det Baand, som Krands omkring Panden slaaer
over Jomfruøjne, tindrende, varme.
Sejr kjøbes ikke for Nannos Haar
og Aretas guddomsblændende Arme.

Eftersang.

Ejheller kan Sýlakis Prisen os vinde;
ja, selv om jeg løb til vor Chorlærerinde
og bad om, at Astaphis maatte staa frem,
bar ikke dog hun, trods de Smil, som hun spredte,
saa lidt som Philylla med samt Damarete,
men kun Agesíchora Sejren os hjem.

Fjerde Strophe.

Længst fremme dandser hun rank og ret
paa fagre Fødder, lette som Vinden;
ved Ágido dandser hun ganske tæt,
de tvende pryde vor Fest for Gudinden.

Fjerde Modstrophe.

Giv, alle Guder, nu naadigt Vej
for begges Bønner. Guder begynde
og ende alting. Men hvad er jeg
i Dands mod Fordandserindens Ynde?

Eftersang.

Et Ugleskrig er jeg i Nattens Øde.
Dog, Artemis Orthria, Morgenrøde,
dig tjener jeg glad, dig frydes jeg ved.
Du hjalp; du har hørt Agesíchora kalde;
ved hendes Bøn gik vi Jomfruer alle
fra Nød og Krig ind i lykkelig Fred.

V. 12 Hen over Blomster paa Enge; Texten har: »blandt Kvæget« d. v. s. paa Græsgangen. — V. 13. Sammenligningen af en ung Pige med et Føl findes hos flere Oldtidsdigtere (til Ex. Anakreon og Horats). — V. 16. Veneterne ved det adriatiske Havs nordlige Kyst var i Oldtiden bekjendte som dygtige Hesteopdrættere. — V. 25. Pleiaderne, de letfodede Døttre af Atlas og Pleione, forfulgtes i fem Aar af Jægeren Orion, der dog ikke kunde indhente dem. Tilsidst blev de

af Zeus hensatte som et Stjernebillede paa Himlen. — V. 26. Choret bringer et Klædebon, et langt fintvævet Slør som Gave til Artemis Orthria. En ganske lignende Skik er bekjendt fra Panathenæerfesten i Athen, hvor Stadens Jomfruer bragte Pallas Athene en saadan Overklædning. Andre mene, at en Plov (φάρος i St. for φᾶρος) er bragt Artemis til Gave. — V. 32. Mitraen er et pragtfuldt Pandebind af østerlandsk Oprindelse. Lydien var bekjendt for fine Smykker og skjønne Kvinder. — V. 35. Nanno, Areta osv. ere unge Piger i Choret. — V. 38. Chorlærerindens Navn er Ainesímbrota; iøvrigt vides intet om hende. — V. 49—51. Med hvilke Følelser de andre unge Piger i Choret have sunget disse Vers om sig selv, maa staa hen. For at kunne deltage i Festdandsen have de vist været flinke og tækkelige alle. — V. 52. Artemis, stillet i Forbindelse med Morgenrøden, er ellers ukjendt. Tilnavnet Orthria, der tyder derpaa, ligner saa meget Gudindens bekjendte Tilnavn Orthia, at man nærer Tvivl om Textens Rigtighed.

II. Et Ønske.

Ak, alle Jomfruer smaa med søde, betagende Stemmer,
knapt kan jeg mer flytte Fod. Gid, gid jeg var Isfuglens Mage,
han, der paa Ryg af sin Viv over Bølgeskumslillier bæres
sorgløs i Sind og med Glimren af Søblink og Vaar paa sin Vinge!

V. 2. Om Isfuglens Mage fortaltes det i Oldtiden, at naar Hannen bliver saa gammel, at den ikke mere kan flyve, tager Hunnen den paa sin Ryg og bærer den med sig over Sø og salten Vove.

Alkaios

tilhørte en fornem Slægt fra Staden Mytilene paa Lesbos. Som Tilhænger af det stedlige aristokratisk-oligar-

chiske Parti var han Aar 612 f. Chr. med til at styrte Tyrannen Melanchros, der havde opsvunget sig til Enehersker ved Demokraternes Hjælp. Efter flere Omvæltninger, ved hvilke nye Tyranner kom til Magten trods hidsig Modstand fra Adelspartiet, maatte Alkaios gaa i Landflygtighed og flakkede i mange Aar hjemløs om fra Sted til Sted, mest tilsøes, under gjentagne, oftest uheldige Forsøg paa at vende tilbage og befri sin Fædrestad, stadigt kjæmpende og syngende, alt som det kunde træffe sig. Urolig og stridbar, ivrig Beundrer af skjønne Kvinder, gode Vaaben og ædel Vin, men først og fremmest Forkjæmper for sit Partis politiske Anskuelser, Charaktertræk, som alle afspejle sig i hans mangesidige Digtning, giver han aldrig tabt trods det Uheld, der forfølger ham navnlig i Kampen mod Tyrannen Myrsilos. Denne blev tilsidst fældet, ikke af Digteren, men af Døden; dog, der kom andre i Myrsilos' Sted, og Gang efter Gang maatte Alkaios atter forlade sin Fødeø. Alligevel opgav han ikke Evret. Endnu to og tyve Aar efter sin Kamp mod Melanchros er han atter i Mytilene, bestræbende sig for at forjage Vismanden Pittakos, hvem Folket havde givet diktatorisk Magt. Forsøget mislykkedes her som oftest ellers for den uforknytte Sanger, ja, Alkaios faldt endog i sin Modstanders Hænder. Pittakos var dog ædel nok til at frigive den nu aldrende Mand, som derefter maaske endeligt har slaaet sig til Ro. Om hans sidste Dage vide vi iøvrigt intet.

Gjennem Alkaios' friske Sang stryger et Pust af Søluft med Stænk af Saltvandsskum; det gnyer af Vaaben og klirrer af Bægere — af de sidste tilmed næsten lidt for meget, hvis noget kan kaldes for meget, hvor Talen er om en glimrende begavet Digter, af hvilken vi næsten intet have tilbage andet end ganske smaa Fragmenter, oftest paa en Linie eller to; disse sparsomme Rester ere tilmed kun reddede fra Forglemmelse takket være en

senere Hellenismes temmelig aandløse Grammatikere og Lexikographer, der anføre en Stump hist, en anden her, mindre for Poesiens Skyld end til Forklaring af enkelte Ord og Former. Det her sagte gjælder iøvrigt om næsten al strophisk græsk Lyrik med Undtagelse af Pindar, af hvis herlige Kunstdigtninger dog ogsaa mange ere sporløst forsvundne i Byzantismens og Middelalderens Mørke. Vi skylde derfor de ovenfor berørte efterklassiske Stuelærde Tak for hver Linie, de have frelst, ikke mindst da, naar Verset er af Alkaios. En eneste Linie af ham har stundom mere Fyr og Flamme i sig end alenlange Digte af mangfoldige andre Poeter baade fra Fortid og Nutid.

Der er, om man har Lov til at udtrykke sig saaledes, noget Holger Drachmannsk over Alkaios' Digtning. Skade, at vi mest kun kjende den gjennem latinske Efterligninger hos Horats. De kun altfor faa og smaa Brudstykker, som foreligge paa Græsk i en smuk, om end ikke helt ublandet æolisk Mundart, ere ligesaa vanskelige at gjengive paa et andet Sprog, som de i Originalen, trods deres Lidenhed og ituslaaede Overlevering, give et godt og forholdsvis nogenlunde fyldigt Begreb om denne Oldtidens farende Svend.

I. Tidligt Drikkelag.

Hvorfor vente til sent Lampen er tændt? Kort er al Glædes Tid.
Rask nu! Bægrene frem, hvert af dem dybt, sølvblankt og kunstfuldendt!
Husk vel: Sønnen af Zeus, Sémelas Barn skjænked os Mennesker
Vin, god Vin, som skal snart slukke vor Sorg. Bland den med kyndig Haand

varsomt: én Skefuld Saft, to Dele Vand. Nu er det godt.
Skjænk i
helt fuldt, svingende fuldt. Stik det saa ud! — Samme
Leg om igjen!

Originalens Versmaal, det saakaldte store asklepiadeiske Metrum er bevaret i Gjengivelsen. Smlgn. nedenfor Sappho III.

V. 1. Grækerne og med dem Romerne, to gjennemgaaende meget ædruelige Folkefærd, betragtede det som højst upassende for dannede Mennesker at begynde et Drikkelag ved lys Dag. — V. 2. Hos Grækerne havde selv tarvelige Folks fattige Indbo næsten overalt et vist kunstnerisk Præg; i rigere Huse, hvor der fandtes Sølvtøj, var dette som Regel smykket med fint udført ophøjet Arbejde. — V. 3. Sønnen af Zeus og Sémela er Vinguden Bakchos. — V. 4—5. De Gamles Vin var stærk og nødes kun blandet med flere Dele Vand. I Sammenligning med andre fra Oldtiden overleverede Maal for Blanding (til Ex. hos Vinens specielle Sanger Anakreon) bliver den Bryg, Alkaios her lader blande, temmelig kraftig.

II. Vel tilfreds.

Ned strømmer Regn fra Skyer, som i Randene
fik Rift af Storm, og Is binder Vandene.
[For vrede Pust af Zeus deroppe
duve de knagende Træers Toppe.]

Før Krig mod Kulden skrapt, uforligeligt;
brug Baal og Brand imod den. Øs rigeligt
den hede Vin og dæk hvert Sæde
lunt med et tætvævet uldent Klæde.

III.

(Et lille Brudstykke, som kan slutte sig til det foregaaende).

Blot frisk Mod altid! Hvad kan det nytte os
for Skjæbnens Skub bestandig at flytte os?
Et Raad jeg veed, om intet andet:
Vin, sød og stærk, kun tilmaade blandet!

Originalens Versmaal, den efter Alkaios opkaldte alkæiske Strophe, er bevaret. Til Lettelse af Læsningen paa Dansk har man her knyttet Versliniernes Slutningsfødder sammen med Rim, hvilket, hvis det gjøres let og utvungent, lyder smukt. Paa Tydsk er dette, iøvrigt ret vanskelige Kunststykke udført af Hölderlin, C. Meyer o. a., mest dog i den sapphiske Strophe (se følgende Afsnit), hvad ogsaa er lettere. Dansk er et Sprog, der staaer meget højt som ædelt Substrat for fin Versbygning; de antike meliske Stropher lade sig næsten til Fuldkommenhed gjengive paa vort Modersmaal. Paa Tydsk synes dette at være noget vanskeligere; selv saa smagfulde og technisk højt udviklede Digtere som Fr. v. Matthison, Salis og Grev Stolberg nødes ret ofte til Overbærenhed med Accentfejl. (Se Sappho II, Anm.). Russiske Sprogmænd og Digtere paastaa, at den alkæiske Strophe slet ikke lader sig efterligne paa Russisk; deri have de dog Uret; endogsaa de to første meget fordringsfulde Ellevestavelsesvers af Strophen lade sig ret vel konstruere i russisk Form. Franskmænd derimod skulde vist have stor Møje dermed. Paa Engelsk er Forholdet omtrent det samme som paa Dansk, muligt endnu bedre.

De i skarpe Klammer tilføjede Linier mangle i den ituslaaede græske Original og ere supplerede efter Horats' latinske Efterligning af dette alkæiske Motiv.

IV. Før Gjæstebuddet.

Kom, hæng Krands af Dild og af Rosenranker
rundt om Halsen, helt ned, hvor Hjertet banker;
Dryp af Salve, presset af Blomster spæde,
Barmen skal væde.

Versmaalet er den sapphiske Strophe, hvorom se Sappho II Anm.

Dildplantens traadfine lette Løv anvendtes i Oldtiden til Krandse. Nu er det idetmindste i Rusland kommet i Mode igjen somt Grønt i Smaabuketter, hvor det anbringes sammen med Venushaarbregnen og en meget tyndstilket, luftig let Aspargestop, Krandsene bares fordum ikke blot om Panden men ogsaa om Hals og Skuldre, hvorfra de hang ned paa Brystet. Salven, der benyttedes ved Gjæstebud, har i Reglen

neppe været olieagtig og klæbrig, men mest kun duftende Blomstervand, hvormed der blev drevet stor Overdaadighed; ofte heldtes det i Strømme udover Mosaikgulvenes Blomsterindlægning.

V. Høj Sø.

Jeg skjelner ikke Hjørnet, hvor Blæsten staaer.
Til alle Sider taarne sig Bølger op
snart her, snart histfra. Midt i Fraadet
driver vor Skude for Vind og Vove.

Det stormer haardt, og slemt i det sidde vi;
i Lasten staaer snart Vand op til Tofterne;
man ser omtrent igjennem Sejlet,
saadanne Rifter og Huller fik det.

Alt giver sig og knager i Fugerne —

Alkæisk Strophe, som i Originalen, uden Rim.

Under sin stadige Omflakken paa Havet, landflygtig dragende fra Sted til Sted, endogsaa saa langt bort som til Ægypten, havde Digteren Lejlighed nok til at prøve Storm og Havsnød ombord i Datidens Smaaskibe, der istedetfor Dæk oftest kun havde Rotofter. Sin Erfaring benytter han her til en Lignelse. Skibet er hans Fødestad Mytilene, Stormen, som ryster det, Tyrannen Myrsilos, han selv og hans Partifæller Folkene ombord. Sammenligningen af Staten med et Skib, der ved Partistormene kommer i Fare, er almindelig i Oldtidslitteraturen og findes til Ex. hos Sophokles (Tragedierne Antigone og Ajas), Theognis, Horats o. fl. — Indholdet af de i Originalens tredie Strophe manglende tre Vers lader sig ikke supplere andetsteds fra.

VI. Vaabenpragt.

Nu er hele den store Hal blank af Malm og af Vaabenpryd
til Ares' Fryd.

Solen slaaer over Hjelme Blink, højt paa hver staaer en
snehvid Dusk
som Fjederbusk.
Lystigt nikke de Hjelme ned; kjække Pander de pryde
skal.
Og blankt Metal
slaaer om Knagernes Krog sit Værn, støbt til Skinner,
som ingen brød
med Hug og Stød.
Mangen nyvævet Pandsersærk, hængt med Skjoldet der-
til paa Rad,
gjør Øjet glad.
Hvert et Bælte, hvert Vaabenskrud, hvert et herligt chal-
kidisk Sværd
staaer Hjertet nær.
Hej! Paa dem vi nu stole vil, Venner, naar vi i Vaaben-
spil
skal bravt slaa til!

Versmaalet, det saakaldte store alkæiske Metrum, er bevaret. Det klinger som en Fanfare eller Krigsmarsch.

Skinnerne, om hvilke der tales, ere bøjede Metalplader, som spændes om Laar og Skinneben. Pandsersærke nævnes allerede hos Homer, ligesom de ogsaa spille en Rolle i vor nordiske Oldtid; hvad Værn de egenligt kunde yde, maa staa hen. Chalkidisk kaldes Sværdet efter Staden Chalkis paa Euboa, der i Oldtiden var berømt for sine udmærkede Klinger ligesom i Middelalderen Damaskus og Toledo, eller i Nutiden Solingen.

VII. Uden Galde.

[En vidtom altfor vel bekjendt] men ildebaaren Pittakos
har mine Landsmænd kaaret sig og sat til Hersker over os.
I bunte Rad og hjertensglad de henrykt stod og saa der-
paa.
— Hvo ingen bedre Galde fik, kan ingen bedre Lykke faa.

Aar 590 f. Ch. kaarede Indbyggerne af Mytilene den Pittakos, der senere blev regnet mellem Oldtidens syv Vise, til Aisymnet (øverste Embedsmand) med næsten uindskrænket Magt. Valget af den stille, maadeholdne Mand har sikkert været godt, hvormeget det end gik Digteren imod. Hans og hans aristokratisk-oligarchiske Partifællers Forsøg paa at styrte Pittakos mislykkedes, som ovenfor i Indledningen berørt, fuldstændigt, og Alkaios kom selv til at modtage Naade af den Mand, han havde haanet. »Ildebaaren« istedetfor det episke »velbaaren« kaldes han her af den højættede Digter, der desuden spotter sine Landsmænd som altfor godtroende og godmodige. Selv havde han i over Fjerdedelen af et Aarhundrede godt nok forstaaet at holde Galden flydende.

Sappho,

„den tiende Muse", den største Digterinde i Hellas og maaske overalt indtil vore Dage, var født under høj Himmel og snehvid Sol paa samme blomstrende Ø, som Alkaios, hvis Samtidige hun var og med hvem hun, om end i mindre Grad, delte Skjæbne, idet ogsaa hun tilligemed sin Slægt blev fordreven fra Lesbos af det Folkeparti, mod hvilket Alkaios kjæmpede saa haardnakket. Hun flygtede til Sicilien. Senere finde vi hende dog atter paa Lesbos i Staden Mytilene, hvor hun til Dyrkelse af Sang og Musik samlede en Kreds af unge Piger om sig i sit „Hjem for Muserne".

Dette er igrunden alt, hvad vi med Bestemthed vide om Sappho som Menneske. Som Digterinde lod hun sit Ry gaa vide ud over hele den helleniske Verden, et Ry, der ikke aftog men tvertimod voxede med Aarhundrederne, som gik, efterat hun havde endt sit stille Liv. Om en saa høj og fremragende Skikkelse maatte der nødvendigvis danne sig Legender, og i Tidernes Løb spandt Rygtet sit støvede Edderkoppevæv tættere og

tættere omkring hende. Et vovet Ord, et Digt, hvis Stemning kunde mistydes, var nok til at hage sig fast ved; en mindre betydelig vilde være gaaet fri, men, siger Sophokles etsteds, Bagtalelsen søger det Høje, og i en Tid, da Hellas' Storhedsaand var død og alskens Smaapersonligheder vrimlede frem af fordums Storheds Rester, tages Sapphos Person og Privatliv til Indtægt af den attiske Komedie, ikke den store, den politiske, hvis Repræsentant var Aristophanes, men den lille, den saakaldte „anden Komedie", der ikke mere havde nogen Politik at tumle med. Der er ingen Grund til at opholde sig ved dens ondskabsfulde Driven Spøg med Sapphos Ægteskab og med hendes problematiske Husbond Kerkylas. Vi have fra hendes egen Samtid ikke et eneste Vidnesbyrd om, at hun overhovedet nogensinde har været gift. Et endnu senere og endnu mere usandsynligt Æventyr er Fablen om hendes fortvivlede Forelskelse i den skjønne, nærmere aldeles ubekjendte Phaon, hvilket Hjerteanliggende hun skal have givet en resolut Afslutning ved et Spring ned i Havet fra den leukadiske Klippe. Klippen ligger iøvrigt langt borte, højt oppe paa den græske Halvøs Vestkyst, hvilken hun selv paa mange Miles Afstand aldrig i sit Liv synes at være kommen nær.

Hvad vi kjende, er kun nogle Brudstykker af hendes mærkeligt lidenskabelige Poesi. En atheniensisk Kvinde kunde maaske have følt det samme men vilde ikke have vovet at udtale det offenligt; dertil var i alle ioniske Stæder Kvindens Liv altfor tilbagetrukket og indestængt bag Fordomme. En af Spartas frie Døttre maatte, var hun blot begavet nok dertil, have kunnet udtale sig ligesaa ubundet men af Princip maaske neppe villet det. Sappho derimod er fuldblods Æolerinde; ydre Frihed havde denne Stammes Kvinder fuldt saa vel som deres

doriske Medsøstre, og Livssynet hos dem var ganske anderledes solforgyldt.

Sproget, hun skriver, er den skjønne æoliske Mundart, af hvilken Spor endnu findes bevarede i det nygræske Sprog paa Lesbos. En Lykke, at have set Alkaios og Sapphos Fødeø. Mellem Bølger af blaa Safirer ligger den som en stor, spidst tilsleben Smaragd, hvis Top spiller i Regnbuenuancer af guldgult og lillarødt; det er Bjergtoppen Hagion Oros, fordum viet til Zeus Pantokrator. Under Bjergets Fod ved en stille, tindrende Vig, over hvilken Sølvmaager lavt stryge hen som hvide Sommerfugle over en stor, blaa Blomst, laa Eresos, Digterindens lille Fødestad; bagved Nutidens Par Smaahuse mellem Vinhaver løfter sig, som for halvtredie Aartusinde tilbage, den spidse Bjergtop, rødgylden med lysviolette Skygger. Over hele Øen staaer denne Bjergtop, ogsaa over den hvide, langstrakte Stad Mytilene paa Østkysten, hvor paa en Plet med et Kildespring lidt Syd for Byen ens Fantasi kan have Lov til at foregjøgle sig, at her stod Sapphos „Hjem for Muserne“. Fra forgangne yngre Aar mindes jeg, som fra et Féæventyr, Mytilene med Krydderduft af Myrther under Nattedugg, med Sne af Maaneglands paa Hagion Oros, med skjælvende Lysglittren over Olivenløv og rundtom, langt, langtud et Hav af bobblende Sølv. Paa et Ord af Beundring over al den helleniske Dejlighed svarede en klar og kjær Jomfrustemme: Malista! Ine i patris tis Sapfus, ja, det er jo ogsaa Sapphos Hjemstavn!

I. Hymne til Elskovsgudinden.

Aphrodite paa guldsmykket Throne,
du hvis List gjør forvirret og blind,
Barn af Zeus, lad min Bøn dig forsone,
kast med Kval ikke Sot paa mit Sind.

Men kom hid, som du før lod dig bøje
ved min Røst, den du naadig fornam
hos din Fader, hvis Borg i det Høje
staaer i Guld over Skyernes Kam.

Dine smukke smaa Fugle du spændte
for din gyngende Karm og du gled
gjennem Æther, som flimrende brændte
under Vingeslagsbruset, herned.

Hastig Fuglene fløj, og dit milde,
dit husvalende Blik saa jeg le,
og du spurgte mig tyst, hvad jeg vilde
og hvad lønligt var Grund til min Ve.

Og du spurgte, hvad Navn jeg derinde
havde gjemt, saa jeg flammed derved:
„Hvem skal Peithos Veltalenhed vinde,
„hvem gjør, Sappho, dit Hjerte Fortred?

„Hvis han afslaaer, skal snart han dig bede,
„hvis han flyer, skal han snart drages til,
„mod dig ud skal han Armene brede,
„om og selv ikke længer du vil.“ —

Det var dengang. Vend atter tilbage,
løs min Tvang, bryd Fortryllelsen, bryd!
Lad mig Lykken, jeg ønsker mig, smage,
og kom selv og tag Del i min Fryd.

Originalens Metrum, den saakaldte sapphiske Strophe (se Alkaios IV og nedenfor II og III), er her ombyttet med moderne Vers.

V. 1. Guderne afbildedes ofte siddende paa rigt ornamenterede Thronstole, noget som fra Hedenskabet tildels er gaaet over i byzantinske kirkelige Fremstillinger. — V. 9.

Sang- og andre Smaafugle, især Spurvene, var viede Aphrodite; hendes Hængekarm trækkes derfor af et saadant vinget Forspand. — V. 19. Gudinden Peitho, den overtalende og hjerteberedende Hjælperske for Aphrodite, er Homer ubekjendt. Hos senere Digtere, bl. a. hos Sappho selv i et lille Fragment (Bergk 135) gjøres hun endog til en Datter af Elskovsgudinden. — V. 20. Mange have ment, at det var en Kvinde, hvem Digterindens Forelskelse gjaldt (kun eet Bogstavs Forskjel i Texten kan tages som Vidnesbyrd for denne Opfattelse); den næstsidste Strophe vilde da lyde:

»Hvis hun afslaaer, skal snart hun dig bede,
»hvis hun flyer, skal hun snart drages til,
»hendes Had er til Venskab lagt rede,
»om hun vil eller ikke det vil.«

II. Beundring.

Ak, den Mand er salig og Guders Lige,
salig er den Mand, som saa nær dig sidder;
bøjet til dig ind han din hulde Stemme
lyttende fanger.

Ømt og hedt ham favner dit Smil. — Men angstfuldt,
vildt i Barmen stormer mit eget Hjerte.
Blot et Blik paa dig — og Forvirring snærer
Struben mig sammen.

Tungen klæber fast; gjennem alle Porer,
strømmer ind en Ild, der min Marv fortærer;
mørke Pletter ser jeg, og Blodets Kogen
suser for Øret.

O, den kolde Sved springer ud; en Skjælven
gjennemryster mig helt, og bleg til Døden,
Afmagt nær, forstaaer jeg kun et, at snart jeg
mister Forstanden.

Versmaalet er den sapphiske Strophe, her, som i Originalen, uden Rim. Denne Strophe, der fortrinsvis benyttes af Sappho og er opkaldt efter hende, synes dog ikke at være opfundet af hende; den findes idetmindste ogsaa hos Alkaios (se ovenfor IV) og er rimeligvis ældre end begge disse samtidige Digteraander. Det tre Gange gjentagne sapphiske Vers bestaaer af fem Fødder, alle med Tonen paa første Stavelse; den mellemste har tre Stavelser, de øvrige kun to. Strophens kortere Slutningslinie dannes af den omtalte Trestavelsesfod (Daktyl) i Forbindelse med Tostavelsesfoden (Trochæ).

Paa Dansk har Øhlenschläger i sit bekjendte Digt: »Evigt Naturen skjænker sine Gaver« gjort det sapphiske Ellevestavelsesvers ukjendeligt ved at henflytte Daktylen til første Plads.

Smukt er dette Metrum efterlignet paa Engelsk af Algernon Swinburne, en læseværdig Digter, hvis »Sapphies« fortjene stor Roes. Tydske Versifikatorer anbringe ikke sjeldent Trestavelsesfoden paa 2den Plads i Verset, saaledes Fr. v. Matthison i den bekjendte Text til Beethovens Sangcomposition »Adelaïde«, hvis første Strophe lyder:

Einsam wandelt dein Freund im Frühlingsgarten
mild vom lieblichen Zauberlicht umflossen,
das durch wankende Blüthenzweige zittert,
Adelaïde!

Foruden den vilkaarlige Omstilling af Daktylen vil man bemærke Accentfejlen i tredie Linies første Stavelse, hvor Tonen er kommet til at ligge paa et tonløst Ord, en Fejl Beethoven ikke har rettet i sin Composition. Swinburne derimod behandler det sapphiske Metrum fejlfrit og formfuldendt:

All the night sleep came not upon my eyelids. —

Her er Daktylen rigtigt anbragt som tredie Fod i Verset.

Ovenstaaende sapphiske Ode er mesterligt oversat paa Latin af M. Valerius Catullus, der stedvis næsten har overtruffet Originalen.

III. Maaneglands.

Store Lys! Gudinden Seléna stiger!
Hvert et sølvblankt Stjerneblink hastigt viger,
blot hun selv vil klart med sin fulde Lue
Verden beskue.

Samme Versmaal som foregaaende, kun med tilføjede Rimstavelser. Man husker Paludan-Müllers: »O, Vejle Maane kan jeg aldrig glemme!« Dette er sandt. Endnu stærkere lyser den over Ukráine: »Hej, du Maane, klare Maane!« Og dog bliver ogsaa her Skjæret kun svagt mod den helleniske Gudindes blændende Glands:

Artemis, høje Jomfru med din Sølverpil!
O, du hvis Lys henruller blankt i Nattens Mulm,
modtag det Offer, som Hellener bringe dig:
det rene Blod af fager Jomfrues unge Bryst.

(Chr. Wilsters Oversættelse af Euripides' Iphigenia i Aulis).

IV. Højt oppe.

Længst ude vugger Æblet sig, det modne, søde, smukke
paa Kvisten, som skjød højest op af alle Kviste smaa.
Maaske blev Æblet glemt af den, hvis Haand det skulde plukke?
Nej, ingen har det Æble glemt, men ingen kan det naa.

Moderne Versmaal.

Samme Tanke, men i en anden Tone, mødte os tilfældigt i en russisk Folkevise:

Men da Vejr og Vind drog det Træ forbi,
sad en lille Frugt endnu fast deri.
Kom nu, Vejr og Vind, kom tilbage, Blæst,
slaa det Æble ned, som er allerbedst!

V. Lavt nede.

Intet hjælper dit Guld. Strax er du glemt! Aldrig en Tanke dig
offres mer paa din Grav, blot du er død! Aldrig en Ranke dig

rakt af Muserne blev, aldrig en Blomst. Hades skal
sende dig
unævnt bort, hvor i Mulm Skyggerne selv ikke vil
kjende dig!

Originalens Versmaal (det asklepiadeïske, se Alkaios I), her kun med Rimstavelser.

Dette Tetrastichon skal have været rettet mod en rig men ubegavet Borgerinde i Mytilene, som saa Sappho over Hovedet og troede sig berettiget til at dadle den, for hvem selv den letlevende Alkaios havde bøjet sig i Højagtelse og hyldet hende med Ordet agna »den Uberørte«. Sappho lover Matronen, for hvis Rigdom Folk bøje sig paa Jorden, at i Underverdenen vil Skyggerne ikke se til den Side, hvor hun er. — Hein. Heine har neppe kjendt disse Vers, dog udtrykker han i græskformede, pompøst klingende Anapæster den samme Tanke: Gudernes Haanfølelse overfor Ubetydeligheden. Da Poëten sætter sig i den snilde Odysseus' Sted og troer sig forfulgt af Havets Guder, løfter Poseidon spodsk sit Hoved op af Bølgerne:

Krykkebensdigter!
Skulde jeg ængste din Pæreskude
med fæltubehagelig Vippen?
Aldrig du, Krykkeben, har mig fornærmet,
ikke det mindste Taarn har du rørt
paa Priamos' hellige Fæstning;
aldrig stak du det tyndeste Haar
i Øjet paa min Søn Polyphemos,
og dig har aldrig med vise Raad
Klogskabsgudinden Athena beskyttet!

VI. Bedraget.

O, Maaneglands og Plejader
blev borte bag Mulm hint sene!
Min Lykkes Stund mig forlader,
glemt, glemt jeg er og alene.

Kort, skarpt og lidenskabeligt lyder Klagen over at være bedragen. Sappho er harmfuld. Der ruller sundt og varmt Blod i hendes Aarer; hun er for stærk til at væde Lejet med almindelig Kvindegraad. Tre kraftige Slag i hver Verslinie lyder som en lille Fods Stampen af Utaalmodighed over at vente den Elskede; med tre smaa Skrig yttrer hun sit Sindsoprør over at være forraadt.

VII. Koldt Pust.

Nu suser det koldt gjennem Grene,
det risler om Abild og Kvæde
med Blade, som Træet maa miste
lig Hjertet, der mister sin Glæde.

Moderne Versform ligesom ogsaa de følgende Brudstykker.

VIII. Kleïs.

Jeg har et elsket fagert Barn og gyldne Roser blande
tilsammen Duft og Dejlighed i Kleïs' Ungdomsglød.
Om nogen mig alt Lydiens Land og Lesbos' Rigdom bød,
[var hele Verden ikke værd et Haar af Kleïs' Pande.]

Man formoder, at Kleïs har været Sapphos Datter; Digterindens Moder hed ogsaa Kleïs; Datteren kunde da være opkaldt efter hende. Dog er det ikke godtgjort, at Sappho har havt nogen Datter. Sidste Linie mangler i Brudstykkets Original.

IX. Tillidsfuldt.

Lad Tiderne svinde!
Jeg veed, at bestandigt skal leve mit Minde.

X. Veninden i det Fjerne.

Hør, o Sappho, det Suk fra Sardes stige;
hid det klang fra en fjern Venindes Bryst.
Venskabs Samliv har gjort Jer begge rige,
hun, den Høje, har kaldt dig Guders Lige,
hun, den Elskte, har elsket Sapphos Røst.

Nu blandt Lydiens Møer hun høvisk skinner
dronningagtig, som sent, naar Solen sank,
op af Mulmet den røde Maane rinder
ensom stor, og, mens Stjerneskaren svinder,
Havets Flod fanger Ild og glittrer blank.

Maanen blinker paa Dugg, hvis Væde støver
fagert henover Rosens fine Glød;
lysomfavnet staaer Blomsterengens Kløver,
blød Anthriscus med Vellugt mildt bedøver,
Lotos-vikkernes Honningduft er sød. —

O, mit Hjerte, naar klart i Toner blide
Athis' straalende Træk du tryller frem,
flakker Tanken af Længsel vildsomt vide;
[dog, i Sang staaer hun atter ved min Side,
Sangens Almagt har kaldt Veninden hjem.]

Ovenstaaende Digt er for ikke længe siden fundet i Berlin, hvortil det er kommet med en Del andre Brudstykker af skrevne Sager fra Ægypten, og udgivet første Gang i Februar 1902 (ved Schubart og v. Wilamowitz).

I de fundne tre Kolumner med tre forskjellige Digte af Sappho er de her gjengivne Stropher bedst bevarede, skjøndt Slutningen er meget ødelagt.

(Af de to andre samtidigt fundne Brudstykker er det ene saa defekt, at en sammenhængende Mening om Indholdet ikke kan naaes. Det andet (Hdskr. Nr. 1) lader sig fra Meningens Side ret vel forstaa, men en blot nogenlunde sandsynlig Over-

sættelse kan ikke bygges herpaa. Stemningen deri er stærk og ægte sapphisk. En ung Pige, en Elev af Digterinden, er fortvivlet over at skilles fra Sappho; i sin Sorg ønsker hun sig Døden. Sangersken trøster hende kjærligt, lover at følge hende i Tanken overalt og byder hende først og fremmest takke Guderne for alt Skjønt, der under deres Samkvem er blevet hende aabenbaret, for hver Violkrands, lagt om hendes Pande, og for hver yndig Rose, plukket i de hellige Lunde.)

Gjengivelsens metriske Form er bygget over et Schema, som gjentager sig i hver tredie Linie af den græske Original (5, 8, 11, 14, 17). Det udmærket smukke og klangfulde Vers, der paa Dansk kun vanskeligt lader sig gjennemføre strophevis i fuldstændig Renhed, minder meget om det ovenfor II Anm. omtalte sapphiske Vers, kun at Trestavelsesfoden (Daktylen) her er flyttet fra tredie Plads over paa anden. Skjønhedens rige Rhythme er »kjendelig strax«; det er Sapphos Røst. — Athis, Navnet paa en af Sapphos Veninder, kjendes ogsaa fra andre Brudstykker af hendes Digte, hvoraf det yderligere fremgaaer, at det her oversatte nye Digt maa skrive sig fra hendes Haand.

Ibykos

var født i den græske Stad Rhegion paa Italiens Sydspids ved Messanastrædet; hans Digtervirksomhed falder omtrent i Midten af det sjette Aarhundrede f. Ch. Som moden Mand blev han kaldet til Samos, efter Sigende i Egenskab af Opdrager for Herskeren Aiakes' Søn, den senere saa berømte Polykrates. Det forfinede, halvt asiatisk yppige Hof paa Samos har neppe været uden Indflydelse paa hans Livssyn og Digtekunst, hvad i endnu højere Grad maa antages om hans lidt yngre Samtidige Anakreon, der var endnu nærmere knyttet til Polykrates. Mindre Hofmand end Anakreon kunde Ibykos ikke slaa sig til Ro paa Samos. Der er noget i hans

Natur som minder om Alkaios, noget af den farende Svend, som stadigt maa skifte Omgivelser. Paa en af sine mange Rejser skal han efter en iøvrigt temmelig sen Overlevering være falden i Hænderne paa Røvere og være bleven dræbt. Sagnet om hans Endeligt har givet Schiller Stof til det bekjendte Digt „Die Kraniche des Ibykos“.

Saare lidet er blevet tilbage af de syv Bøger forskjelligartede Sange, Digteren havde skrevet, væsenligt til Guden Eros' Pris. Hans Poesi var tildels beregnet paa Opførelse ved Festchor; det første af de her meddelte Brudstykker er saaledes en Chorstrophe. De yderst faa og smaa Prøver paa hans Kunst, som ere levnede os, vidne om Følelse, fin Form og Kraft i Udtrykket. Alligevel staaer han, den ioniske eller dog ioniserede Digter, efter vor Smag noget tilbage for Æolersangerne Alkaios og Sappho.

I. Eros overalt og altid.

Kun først i Vaar har Blomstersné dækt
Kydonias Abildlunde;
i Nymphers værnende Varetægt
Guldæblerne voxe sig runde.

Der suger Saft af et helligt Væld
hver Vinstok, Foraaret vækker,
saa frem af Løv under Bakkehæld
den Bæreknopperne rækker.

Men hvileløs, som hin Storm, hvis Brag
med Ild slaaer Egen i Splinter,
staaer Eros over mig Nat og Dag
baade Vaar og Sommer og Vinter.

Moderne Versform. Smuk er Tanken: Alt i Naturen, ogsaa de hellige Træer i Gudernes Lunde, har sin Tid til Blomstring og sin Tid til Hvile. Kun Eros hviler aldrig selv og under ingen Fred.

V. 2. Efter Kydonia paa Kreta benævnedes Kvæder (Kydonias Æbler), disse og Æblerne er helliget Elskovsgudinden. At række en Ungersvend et Æble betød for en ung græsk Pige langt mere end at skjænke ham selv den rødeste Rose. — V. 7. Under Bakkehæld, paa Vinbjerget. I Texten staar kun: under de skyggefulde Ranker. — V. 8. Bæreknopperne er Vinstokkens Blomsterstand. Tiltrods for al Uanseelighed ved første Øjekast er den lille grønligthvide Vindrueblomst meget smuk med sin Duft og fine Bygning.

Den ovenfor (Sappho II Anm.) omtalte tydske Klassiker (eller Pseudoklassiker) Fr. v. Matthison synger om Bæreknopperne:

Intet paa Jord er, som du, saa duftende bly og beskedent,
Vindrueblomst, hvem endnu aldrig en Digter besang.
Meget der findes af Sang, som ingen hidtil har sunget,
meget af Daad, som endnu venter at finde sin Mand.

Det er undgaaet Fr. v. Matthisons Opmærksomhed, at allerede Ibykos har havt Øje for Vinblomsten og nævnet den med det smukke Navn Oinanthis.

II. Sildig Elskov.

Guden Eros, den Fisker, der aldrig blev træt,
og hvis Øjne som Fangeblus skinne,
lokker ind mig i Kypris' det slyngede Net,
i et Væv uden Udgang og Ende.
Dog, jeg gyser og skjælver, naar Guden jeg ser,
som en priskronet Ganger, hvis Kraft ikke mer
strækker til for et Kapløb at rende.

Rhythmebevægelsen, de anapæstiske Dipodier, er tagen fra den antike Originals første Linier.

V. 3. Kypris, et Tilnavn til Aphrodite. — V. 5. Værd at bemærke er Ibykos' Opfattelse af Eros som den vældige, ofte frygtindjagende Gud (i forrige Brudstykke: Uvejrsstorm

med Torden), en ægte oldhellenisk Anskuelse, der ogsaa deles af Anakreon (se nedenfor VI Anm.) Motivet er efterlignet af Horats, men temmelig svagt:

Venus, Guddom, jeg længst forlod,
Ypper atter du Strid? Skaan mig, o slip mig, slip!

Fra Tankens Side kan jevnføres et Brudstykke af Ruslands Schack-Staffeldt, Ivan Tjutschev, en Forfatter, hvis to smaa Bind veje mere til end en hel Hylde af mange andre Digtsamlinger. Ligesom Ibykos peger Tjutschev paa den Frygtfølelse, som er uadskillelig fra Elskov hos den Ældre:

— — — Øm Elskov falder
paa Hjertet, hvori Døden slog sin Klo,
saa øm, som aldrig i min Ungdomsalder,
men frygtsom indtil Overtro.

I Sammenligning med Stemningens stærke Vin hos disse to Digtere bliver Th. Storms i den tydske Litteratur saa berømte »Späte Liebe« en svag, sødlig Drik. Storms oprodende Schleswigholsteinisme som Menneske har selvfølgelig ingen Indflydelse paa vor Dom over ham som Kunstner; som Digter staaer han idethele smukt, ja selv hans »Späte Liebe« er disse Liniers Forfatter nærmere beslægtet end Schweizeren Georg Bachmanns Digt med ganske samme Overskrift. Men der er nu engang mere Kraft og Sving over Bachmanns Späte Liebe:

Og al den Lyst og al den Kval
paany mit Hjerte fanger.
Mit fordums Jeg, træd frem, befal,
syng ud, hvad du forlanger!
Forgyld min Aftenstund, forgyld
med rødest Guld af Elskovsskyld.
Kræv saa bagefter kun: Betal
din Gjæld med Angst og Anger!

Anakreon,

en kun lidet yngre Samtidig af Ibykos og ligesom denne knyttet til Kunstnerkredsen ved Hoffet paa Samos, var

født i Staden Teos paa Lilleasiens Kyst og maatte omtrent ved 540 f. Chr. med andre af sine Byesbørn forlade sin Fædrestad, der blev indtaget af Perserkongen Kyros' Feltherre Harpagos. Han udvandrede til Abdera i Thrakien, hvorfra han senere begav sig til Polykrates paa Samos. Her opnaaede han en betroet Stilling ikke alene som Digter, men som Fyrstens Fortrolige, at slutte efter Herodots Beretning, der lader Anakreon overvære den Audients, som Polykrates gav Sendebuddet fra Perserkongens Satrap Oroites. Da denne sidste lumskeligt havde ombragt Fyrsten paa Samos, lod Pisistratos' Søn, Hipparch, Digteren kalde til Athen, hvor Kunsten, vistnok under ædlere Former end paa Samos, blomstrede i de aristokratiske Pisistratiders milde og oplyste Kreds. Pisistratos og hans Sønners Tidsalder maa have hørt til de mest interessante Perioder i Athens Historie og var en Guldalder for den fine archaiske Kunst, til hvilken for Poesiens Vedkommende de i dette Hefte behandlede Sangere ere at henføre.

Den pisistratidiske Kunstperiode afspejler sig glimtvis i Thebaneren Pindars høje Digtning; Resultaterne af dens Aandsliv var komne Pindar tilgode under hans tidlige Ungdoms Uddannelse i Erechtheus' Stad, og fra denne Tid skriver sig Pindars aldrig svigtende Beundring for „det storslaaet prægtige violbekrandsede Athen“. Hos den noget ældre men langt mindre dybe Anakreon, der havde levet Livet med i Pisistratiderne Hippias og Hipparchos' gjæstfrie Sale, vil i de bevarede Fragmenter neppe findes Spor af attisk aandelig Paavirkning; den ydre Forfinelse kan derimod nok have havt Indflydelse paa ham. Nogen højere personlig udpræget Livsanskuelse er ikke Anakreons Sag; trods den vide Berømmelse, der gik af hans Poesi, er det nærved at et mere skarptskaaret Forfatteransigt stirrer os imøde fra de smaa Fragmenter af Ibykos, med hvem Anakreon iøvrigt har Genre og

Sujetter tilfælleds, hvorvel der endogsaa her er flere Strenge paa Lyren hos Ibykos end hos Anakreon, der intet har skrevet over episke Sujetter ejheller noget til Opførelse ved større Festchor. Hans Smaavers ere, paa faa Undtagelser nær (for Ex. nedenstaaende Sang til Artemis), erotiske Poesier eller Drikkelagskvad. Paa dette Omraade har han ydet ubestrideligt smukke Ting. Eros er hos Anakreon, ligesom hos Ibykos, den vældige Gud, vidt forskjellig fra det uartige, pjankede Drengebarn, vi kjende fra de saakaldte Anacreontea, der skrive sig fra langt senere Tider, og bag hvilke i Reglen sletingen Forfatterpersonlighed kommer tilsyne. Den virkelige Anakreon derimod, saaledes som han træder frem for os i de ægte Brudstykker, bunder i den faste Virkelighed, og hans Poesi har rigtigt Kjød og Blod, besjælet af gammel græsk Aand.

Efter Hipparchos og Hippias Fald (Aar 510) maatte Anakreon forlade Athen. Sine sidste Leveaar skal han have tilbragt i Abdera og dér være død ved et Ulykkestilfælde.

I. Til Artemis.

Modtag mit Knæfald, du hjortebetvingende,
guldblonde Datter af Zeus mellem Skyer,
Artemis, Jomfrugudinde, hvis klingende
Pileskud fælder hvert glubende Dyr.
Se paa Lethaios, der skummende ruller,
Se paa de Helte, som Skulder mod Skulder
mandeligt værge din hellige Stad!
Dit er det Folk, du med Blide forsvarer,
oplyst og lovbundet, ikke Barbarer.
Dronning, vær hilset, vær hyldet og glad!

Oversættelsens Versform, de daktyliske Dipodier, er noget mere pompøs end Originalens glykoniske Vers, et af Anakreon meget yndet Metrum, der er bevaret nedenfor i III. Lejligheden, ved hvilken denne smukke og alvorlige Hymne fremkom, er os ubekjendt. Det ligger nær at tænke paa Persernes Fremrykning under Harpagos. Lethaios er en Biflod til den bekjendte slangebugtede lilleasiatiske Strøm Maiandros, og Staden, hvorom tales, hed Leukophrys (»den med de hvide Øjenbryn«, et smukt Navn, maaske fremkaldt af en buet Kridtskrænt over den blinkende blaa Flod). Artemis havde her et berømt Tempel.

II. Til Dionysos.

Du Gud, som med Eros, der Sjælene kuer,
glad færdes i Nymphernes Midte,
og lønnes med Smilet, der tindrende luer
om Skjønhedens Dis Aphrodite.
Op over Bjerg og ned over Vang
skrider din festlige Sejersgang.
Jeg bønfalder dig: Lad dig naadigt finde;
modtag min Sang og mit Strengespil;
hjælp, Dionysos, mig den at vinde,
hvem allerhelst jeg mig vinde vil.

Moderne Versform istedetfor Originalens Glykoneer, der findes bevarede i III.

Man har villet sammenligne denne lille Hymne til Vinguden med Sapphos Ode til Aphrodite (se ovenfor Sappho I) eller med Chorsangen til Eros i Sophokles' Antigone:

Eros, store Sejervinder,
Magt, som alle Sjæle binder,
Gud, hvis Leje blødt er redt
paa hver fager Jomfrues Kinder. osv.

Med al Anerkjendelse af den ubestridelige Skjønhed i Anakreons Digt, tro vi dog ikke, at Anakreon med Rette kan nævnes i samme Aandedræt som disse Poesiens to store Stjerner.

V. 2. Nympherne havde plejet Dionysos, da han var et lille Barn; deres Chor følger ham ogsaa senere gjerne paa hans Sejerstog gjennem Verden. Fjernt fra Menneskers Øjne synger han for dem og de dandse omkring ham. Motivet er videre udført i en Ode af Horats:

Jeg saa Gud Bacchus fjernt mellem Klipperne,
han sad og sang for Nympher, som lyttede;
de vevre Bukkebenssatyrer
spidsede Ører og lærte Sangen.

III. For sent.

Eros, ung og med gyldent Haar,
kaster til mig sin Purpurboldt:
„Byd en Jomfru paa Silkesko
Langboldt med dig at lege!“ —

Ak, den Jomfru fra Lesbos' Land
lader haant om min Alderdom;
helt fortabt og med aaben Mund
ser hun hen til en anden.

Versmaalet er det originale, af Anakreon særligt yndede. Strophen bestaaer af tre glykoniske Vers med et pherekratisk til Afslutning. Det lader sig ret vel efterligne paa Dansk og lyder ikke ilde for et Nutidsøre.

Boldtspillet er ofte hos de Gamle en Symbolik for Elskovsleg. Maaske ogsaa udenfor den oldgræske Verden. Sammenlign Kjæmpevisen:

Det var ungen Svejdal,
han skulde Boldten lege;
Boldten drev i Jomfruens Skjød
og gjorde Kinderne blege.

Den unge Pige, som med halvaaben Mund stirrer efter en anden, er øjensynligt en levende Figur, taget efter Naturen, en af de smukke Lesbierinder, hvis Sang og Dands adspredte Polykrates og andre Datidens Fyrster. Paa Polykrates' Tid har Anakreon dog neppe været saa gammel, som

han her gjør sig. Maaske har han truffet Lesbierinden ved de livsglade Pisistratiders Hof i Athen.

IV. Ned i Mørket.

Se, min Tinding bliver graasprængt,
og af Sølvhaar skinner Skjægget
Ungdoms Ynde flygted fra mig
og tog med sig Smil og Tænder.
Til det glade Liv paa Jorden
er kun stakket Frist mig levnet.

Derfor hulker nu mit Hjerte,
mens af Dødsfrygt tidt jeg trænges.
Ondt og øde hos de Døde!
Gjennem Rædsel fører Vejen,
og er nogen først dernede
vender aldrig han tilbage.

Versmaalet er det antike, om end i en noget ændret Skikkelse.

V. Symposion.

Bring mig hid et bredfuldt Bæger
for i lange Drag at drikke;
held ti Dele Vand i Kummen
og fem Dele Vin i Vandet,
saa er Drikken stærk tilmaade
og til Bakchos' Ære blandet.

[Men lidt Ro maa til i Laget,]
lad os ikke mere larme;
intet højlydt Skrig og Bulder

paa barbarisk Vis som Skyther!
drik med høvisk Sæd til Sange,
sungne smukt, saa hvermand lytter.

De tilføjede Rimstavelser ere her som ellers fremmede for Antiken. Hvor der hos græske og romerske Digtere findes Rim, hvad undertiden hænder, er Rimet tilfældigt løbet ind med i Texten. Som Exempel kan anføres et Sted af Horats' Brev til Pisonerne om Digtekunsten:

Non satis est, pulchra esse poëmata; dulcia sunto
et, quocumque volent, animum auditoris agunto.

Ikke nok, at et Digt er formfuldendt; Digtet maa røre;
frit i hvad Retning, det vil, skal Læserens Hjerte det føre.

V. 3. Blandingen er den samme som hos Alkaios I, noget stærkere end den almindeligt vedtagne. — V. 7. Efter sjette Linie mangler i den græske Original en eller flere Linier. — V. 10. Thrakere, Skyther og andre nordlige barbariske Folkefærd var hos de Gamle ilde berygtede for Drukkenskab og raa larmende Adfærd.

VI. Den store Eros.

Eros slog til som en Smed med sin Hammer,
saa Gnisterne føg fra min Trods;
han svaled mig af i Taarer af Jammer
som Jern i en sydende Fos.

Moderne Versform.

Den usædvanlige Kraft i dette lille Brudstykke sætter Anakreon højt som Digter og giver os en ganske anden Forestilling om Elskovsguden end vor gjængse nymodens:

— — — den Stakkel er blind,
han flagrer mod Ruden,
man lukker ham ind.

Opfattelsen af Eros, Gud Amor, som en lille vinget Dreng er aldeles fremmed ikke blot for den archaiske Kunst,

hvis Tidsalder samtlige i dette Hefte omtalte Digtere tilhøre, men ogsaa for den helleniske Kunsts Blomstringsperiode i Midten af det femte Aarhundrede. Den barnlige Eros, saaledes som vi ere vante til at tænke os ham, skriver sig fra Alexander den Stores og den med ham samtidige Billedhugger Lysippos' Tid og mødes efterhaanden hyppigere paa udskaarne Stene (Gemmer) saavel som i andre billedlige eller digteriske Fremstillinger fra en efterklassisk Tid. Herfra er Forestillingen om Barnet Eros gaaet over til Romerne (for Ex. Vergil og Horats) og til os (Thorvaldsens Erotrelief og Amor med Lyren, H. C. Andersens »Den uartige Dreng« osv.) Den barnlige Eros kan selvfølgelig meget godt være kunstnerisk skjøn, fordi han ikke er klassisk, men kun efterklassisk græsk. Den store Eros synes os dog stærkere og mere plastisk.

VII. Ungdom.

Thrakiske Føl, som fra Siden betragter mig sky,
intet forstaaer du, naar ublidt du søger at fly.

Vilde jeg, fik jeg vel tæmmet og tilkjørt dig godt;
Banen omkring slog jeg Sving med dig sikkert og flot.

Nu kan en Stund du barnagtigt slaa bagud i Spring;
snart skal med Aag paa din Nakke du kjøres i Ring.

Moderne Versform.

V. 1. Thrakien var ligesom Veneternes Land (smlgn. Alkman I) bekjendt for sine ædle Heste. Sammenligningen af den unge Pige med et fintbygget Føl er os allerede bekjendt fra Alkman. — V. 3. Digteren føler sig uimodstaaelig i Kraft af Sangens altbetvingende Magt. En lignende Tanke, om end i anden Form, møder os i Heines »Dich zwinget mein Gedankenbann« og i det med dette paafaldende overensstemmende Digt »Pouvoir du poète« af Jean Richepin, begge udmærkede men ikke saa fint stemte som disse Smaastropher af Anakreon. — V. 4. Paa Rendebanen gjaldt det, for at spare Tid, om at kjøre saa nær som muligt op ad den Spærrestolpe eller Obelisk, som var rejst ved hver af Banens Ender og omkring hvilken Svinget foregik. Var Vognstyreren uøvet eller hans Heste daarligt tilkjørte, kunde det let hænde, at Vognen

tørnede imod Stolpen eller dog kom til at berøre denne med det fremspringende Hjulnav; skete dette, væltede og sønder-sloges Vognen; dens Styrer kunde da være glad, om der ikke timedes ham værre Ulykke end den for ham iforvejen store nok: med Skam og Skade at gaa ud af Spillet. Allerede Homer omtaler Vognstyrerens vanskelige Sving om Søjlen, og Horats nævner »den hædrende Sejerspris for paa Hjul, som den hastige Bevægelse har gjort glødende, vel at have und-gaaet Spærrestolpen (meta).«

Horats, den i det Hele og Store smagfulde Efterligner af græsk Strophelyrik, har to Gange behandlet samme Emne, som Anakreon i dette Digt, men Prisen for Kraft, Klarhed og Ynde tilfalder ubetinget den græske Sanger.

Indhold.

Alkman	Side	7
Alkaios	—	11
Sappho	—	18
Ibykos	—	28
Anakreon	—	31

ó

STUDIER FRA
SPROG- OG OLDTIDSFORSKNING
UDGIVNE AF
DET PHILOLOGISK-HISTORISKE SAMFUND

Nr. 59

TYRKISK FOLKEPOESI

AF

J. ØSTRUP

KØBENHAVN 1903
KLEINS FORLAG (CAMILLA KLEIN)
I. COHENS BOGTRYKKERIER
· GEORG A. BACH ·

I et Selskab hos den berømte Ahmed Midhat Efendi, Føreren for den moderne litterære Bevægelse i Tyrkiet, blev det en Gang fremhævet, at den værste Fjende, Tyrkerne i vor Tid havde at kæmpe med, var Europas Ukendskab til den tyrkiske Nation.

Udtalelsen indeholder Sandhed i mere end en Retning. Den, som fremsatte den, tænkte naturligvis først og fremmest paa de politiske Forhold, hvor det er lykkedes en stadig og maalbevidst Agitation at faa de middelalderlige Forestillinger om Tyrkerne som en Flok blodtørstige Barbarer til at gro fast i den folkelige Bevidsthed i Europa. Men Ordene har ogsaa Gyldighed i litterær og videnskabelig Henseende. Studiet af tyrkisk har bestandig været tilsidesat; det nyttede ikke, at selv den berømte Arabist Fleischer (i Fortalen til Behrnauers Oversættelse af „de fyrretyve Vezirer“) talte bevægelige Ord om Betydningen af dette Studium for Forstaaelsen af orientalsk Kultur og islamitisk Aandsliv i det hele taget; Tyrkiet som overhovedet det moderne Østerland har lige til den allernyeste Tid staaet i Baggrunden baade i Forskernes og i det dannede Publikums Interesse.

Og dog rummer det osmanniske Aandslivs Frembringelser adskilligt, som vel fortjener at kendes, og som ved at blive kendt paa mange Punkter vil forandre den populære Opfattelse af den tyrkiske Nations Værd. Det er Hensigten med de følgende Sider fra et enkelt, lille

Omraade at give et beskedent Bidrag til en saadan Forandring.

Den osmanniske Landbefolkning ejer betydelige digteriske Anlæg, den er „ein sangesfrohes Völkchen"; det er paa Landet og ikke i de store Byer, at den tyrkiske Folkepoesi hører hjemme og har sit Udspring; det er de landlige Forhold, som næsten overalt er den lokale Baggrund for Folkevisens Skildringer.

Tyrken skelner selv i den sproglige Betegnelse mellem den ved persiske og arabiske Forbilleder bestemte Kunstdigtning og Folkevisen; hin kaldes *Scharki*, hvorimod denne benævnes *Türkü*, et Navn, der allerede antyder den nære Forbindelse med Folket selv. Sin Originalitet viser Türkü'en allerede i sin ydre Form: Medens Scharki'en naturligvis anvender den arabiske Metrik, der er bygget paa Afvexling af lange og korte Stavelser, bruger Türkü'en, i Overensstemmelse med de tyrkiske Sprogs oprindelige Natur, kun at tælle Stavelserne; den hyppigste Form er firlinjede Strofer med syv (4 + 3) eller elleve (4 + 4 + 3) Stavelser i hver Linje; Linjerne have Enderim, hvilke rigtignok ofte behandles saare skødesløst, og tillige en ikke regelbunden, men dog hyppig forekommende Udsmykning af Bogstavrim, noget, som ogsaa kommer igen hos andre tatariske Folkeslag. Det osmanniske Sprogs medfødte Melodiøsitet gør selv den skødesløst udarbejdede Türkü til et velklingende og sangbart Hele, og Verbalbøjningens talrige Sæt af fuldttonende Endelser gør det til en let Sag at skaffe Rim, da Verbet som Regel anbringes sidst i Sætningen.

Den simpleste Form af den tyrkiske Folkevise er den enkelte, firlinjede Strofe, der for sig danner et afsluttet Hele, den saakaldte *Mani*. Den bestaar som oftest af fire syv-stavelses Linjer, af hvilke første, anden og fjerde har samme Rim, medens den tredie er rimfri.

Det er den samme Form, vi genfinder i den persiske Epigramdigtning i de saakaldte Rubâjât, af hvilke navnlig Omar Khajjâms er blevne berømte, og Formen synes laant fra Persien; dette Rimarrangement danner en fortræffelig Ramme om en enkelt, pointeret Tanke: de to første, samrimende Linjer indeholder Expositionen, i tredie, rimfri Linje forberedes Konklusionen, og i den sidste Linje, der med det gentagne Rim vender tilbage til Udgangspunktet og som lukker Verset, saa at det bliver et harmonisk Hele, gives Pointen.

I den tyrkiske Mani er dette udnyttet paa en fin og ejendommelig Maade. Mani'en er saa godt som altid af erotisk Indhold; de to første Linjer indeholder da som Regel Billeder, der ved første Øjekast ikke synes at staa i logisk Forbindelse med Versets egenlige Indhold, som gives i de to sidste Linjer; ved nøjere Eftersyn vil der dog vise sig en Sammenhæng enten direkte eller blot indirekte, idet der i de to første Linjer skabes den Stemning, som er Betingelsen for Forstaaelsen af det i de to sidste Linjer udsagte, og hele Versets asyndetiske Karakter tjener til at forstærke Sammenstillingens Virkning. Et Par Exempler vil tydeliggøre dette: En Mani lyder som følger (jeg vedføjer i dette Exempel Originalens Ord for at give en Forestilling om den betagende Velklang i det tyrkiske Vers):[1])

1. „Tschâir indsche bitschilmez,
su bulanyq itschilmez,
bana derler: jardan getsch,
jar tatlydyr, getschilmez."

„Den Blomst, som end knoppes, den bryder man ej,
det Vand, som er plumret, det nyder man ej,

---

[1]) De foran Versene anførte Tal henviser til den bagi anførte Liste over Findestederne til Originalerne.

de sagde: Forlad hende, som Du har kær,
men en Kærest som hende forskyder man ej.“

I dette Vers er der, som man vil se, ingen direkte Forbindelse mellem den første og sidste Halvdel, men Meningen er dog klar nok: lige saa lidt som der kan være Tale om at bryde en endnu ikke fuldt udsprungen Blomst eller om at drikke det Vand, der ikke er rent, lige saa lidt kan der for mig være Tale om at opgive den, jeg elsker.

Og af samme Art er Forbindelsen mellem de to Vershalvdele i følgende Mani:

2. „Ej Havet kan tænkes uden Bølge,
til Døren skal altid en Laas der følge,
og den, hvis Kærest er lokkende smuk,
vil Sorg og Bekymring i Sindet dølge.“

Lige saa lidt som man kan tænke sig et Hav uden Bølger og en Dør uden Laas, lige saa lidt kan den, hvis Udkaarede er tillokkende, vente at have hende i Fred.

I andre Tilfælde er Forbindelsen mellem Maniens to Dele mere indirekte, idet den første Vershalvdel blot er en Slags musikalsk Ouverture, som angiver Stemningen, ofte ved Hjælp af ret fjærntliggende Udtryk, som naar det hedder:

3. „Fra Borgen uden Hest jeg drog,
og bitter var den Frugt, jeg tog,
Du dvæler hist og jeg er her,
Skilsmissen alt vort Haab forjog.“

Her skal de to første Linjer blot tjene til at forhøje Indtrykket af Forladthed og Skuffelse, men de har intet

direkte med Versets egenlige Indhold at gøre; Udtrykket i første Linje: Jeg drog fra Borgen (qaleden indim) er en staaende Vending i tyrkiske Mani'er, til denne Optakt kan der saa føjes alt muligt.

Ofte er det ret vanskeligt at opdage Sammenhængen mellem de to Halvdele; det er selvfølgelig ikke fødte første Rangs Digtere, hvem alle Mani'er skylder deres Tilblivelse, og i mange Tilfælde faar man Indtrykket af, at Linjerne er føjede sammen, blot fordi de indeholdt gode Rim eller fordi de lød kønt. Naar det saaledes i en Mani hedder:

4. „Tvende Bær paa Grenen svaje,
hvidt det ene, rødt det andet,
Gud, som leder alles Veje,
skænk den skønne mig til Eje,"

saa vil det være haabløst her at spekulere paa at finde Sammenhængen; Verset er her sunket ned til at være kønt og sangbart, meningsløst Klingklang.

I det tyrkiske Folkeliv spiller disse Mani'er en fremtrædende Rolle; ved alle Fester, navnlig hvor Kvinder er til Stede, bliver Mani'er sungne eller reciterede. Kunos fortæller, at han har truffet Folk, der kunde flere Tusinde af disse Vers. Undertiden foranstaltes ligefremme Væddekampe om, hvem der kan flest; det er dette, der hentydes til i følgende Mani:

5. „En Mani kalder den anden frem,
hvo ingen kender, han kan gaa hjem,
velan, lad hver nu fremsige sin,
vi faar se da, hvem der kan flest af dem.

Ligesom man i Middelalderen lærte Fremtiden at kende ved at slaa op i Vergil, saaledes bruges i Tyrkiet

blandt Landbefolkningens Kvinder disse firlinjede Vers som et ejendommeligt Orakel. Hver af Kvinderne nedlægger en Genstand, som tilhører hende, en Ring, et Hovedsmykke, et Slør eller lignende, i en Skaal, som derefter gemmes hen. Den følgende Dag tages den frem, og en Pige med tilbundne Øjne tager nu en for en Tingene op af Skaalen, samtidig med, at hun for hver Genstand, hun tager frem, reciterer en Mani. Dennes Indhold gaar da paa den, hvem den samtidig fremtagne Ting tilhører; da saa godt som alle Mani'er, som allerede anført, er af erotisk Indhold, bliver det altsaa Lykke eller Ulykke i Kærlighed, der varsles vedkommende, alt efter den i Verset udtrykte Stemning. En Mani som den ovenfor citerede: „Fra Borgen uden Hest jeg drog", vilde absolut være et ugunstigt Varsel, hvorimod vel Verset „Den Blomst, som end knoppes", nærmest maatte betragtes som en Forudsigelse om noget godt.

Det forstaar sig af sig selv, at disse Vers ved saaledes at gaa fra Mund til Mund er udsatte for mange Forvanskninger og Misforstaaelser. De mange staaende Vendinger bidrager til, at Vers blandes sammen, og Manglen paa Sammenhæng mellem de to Vershalvdele bliver derved større end oprindelig. Undertiden kan man bagved den ødelagte Form skimte den oprindelige Tankegang, hvorover Verset har været bygget. Naar vi f. Ex. finder en Mani, der lyder saaledes: (6) „Gid jeg var en Guldtallerken, — saa kunde jeg blive stillet foran den elskede; — min elskede har faaet klippet sig en Kaftan, — gid jeg var Skrædderen, som skulde sy den", saa viser her Parallelen med den første Vershalvdel, hvad det er, der oprindelig har staaet i sidste; ligesom han, hvem Verset er lagt i Munden, ønsker at være en Guldtallerken for at kunne blive stillet foran den elskede, saaledes har han i den oprindelige, korrekte Form af den sidste Vershalvdel ønsket sig at blive hendes

Kaftan for saaledes at kunne komme i endnu inderligere Berøring med hende. Det smukke, kraftige Billede, som man vel ogsaa i europæisk Poesi kunde finde Sidestykker til, er bleven misforstaaet, og Omtalen af den Kaftan, der er bleven tilklippet, har da faaet en eller anden Bessermacher til hertil at knytte Forestillingen om Skrædderen, der skal sy den. Parallelen med Guldtallerkenen viser tydelig nok, at det er en livløs Ting, Elskeren ønsker sig forvandlet til, blot for paa denne Maade at kunne komme i den elskedes Nærhed.

Mellem det erotiske Epigram, Mani'en, og den egenlige Folkevise, Türkü'en, er der fra først af kun en kvantitativ Forskel; denne ligesom voxer ud af hin og adskillige Türkü'er gør Indtryk af kun at være en Række vilkaarlig sammenhæflede Mani'er, hvor den samme Tanke er varieret paa forskellig Maade i de paa hinanden følgende Strofer. Først i anden Række udvikler sig heraf mere helstøbte Digte med en bestemt anlagt og gennemført Plan.

Den langt overvejende Del af Türkü'er er af erotisk Indhold; den lykkelige og den ulykkelige Kærlighed faar her sit ligelige Udtryk, det er ikke som i den arabisk-persiske Kunstpoesi blot denne sidste, der anses for værdig til at besynges. Türkü'en er det spontane Udtryk for de stærke Stemninger og Følelser, der rører sig i Befolkningen; den er som al god Lyrik i højeste Grad subjektiv og mere beregnet paa at skaffe Følelsen Luft end paa at gøre Virkning paa Tilhøreren.

Der er en sund Jævnhed i den osmanniske Türkü; den persiske Digtnings lidenskabelige, ofte unaturligt sanselige Forherligelse af den skønne kendes der her intet til. Den udkaarede, der altid (i Modsætning til den persiske Lyrik) er af det modsatte Køn, og som benævnes med det jævne Udtryk *jar* (egl. Ven, nærmest svarende til tysk Schatz), skildres i ligefremme, alt andet

end højttravende Vendinger, ofte med den samme fine Natursymbolik i Billedvalget, som ogsaa fandtes i de erotiske Epigrammer. Lige saa lidt kender Türkü'en til den persiske og tyrkiske Kunstlyriks Forherligelse af Vinen; den tyrkiske Bonde er en ædruelig Mand, mere, som det synes, af naturlige Anlæg, end af Hensyn til det religiøse Forbud.

Jeg har tidligere[1]) haft Lejlighed til at fremhæve det osmanniske Folks stærke Sans for det komiske og i det hele det fornøjelige; det er da kun en berettiget Forventning, der opfyldes, naar vi i adskillige Viser finder en skælmsk og spøgende Tone anslaaet. I yndefuld Form er dette udført i følgende Vexelsang mellem en Pige og en Møllersvend, en Vise, som i formel Henseende indtager en Særstilling ved sin Mangel paa Rim; mulig er denne Mangel dog kun en Følge af mindre god Overlevering.

7. Pigen.

Kære, søde Møllersvend,
Øjesten blandt alle Svende,
Du skal faa min sorte Fletning,
hvis Du maler Kornet for mig.

Møllersvenden.

Kære, ak, det kan jeg ikke,
Vandet ebber, tør er Renden,
Møllehjulet er i Stykker,
gaa Du med dit Korn til andre.

Pigen.

Kære, søde Møllersvend,
Øjesten blandt alle Svende,

---

[1]) En tyrkisk Skyggekomedie, Studier fra Sprog- og Oldtidsforskning Nr. 51, Pag. 3.

mine røde Læber faar Du,
hvis Du maler Kornet for mig.

Møllersvenden.

Kære, ak, det kan jeg ikke,
Vandet ebber, tør er Renden,
Møllehjulet er i Stykker,
gaa Du med dit Korn til andre.

Pigen.

Kære, søde Møllersvend,
Øjesten blandt alle Svende,
jeg mit hvide Bryst dig giver,
hvis Du maler Kornet for mig.

Møllersvenden.

Kære, skynd dig da at komme,
Vandet bruser, Renden fyldes,
Møllehjulet lystigt snurrer,
bring mig Kornet, jeg skal male.

Vi har i dette nydelige, lille Genrebillede adskillige af Türküens bedste Egenskaber repræsenterede: dens Simpelhed i Ordvalget og dens Klarhed i Skildringen af den givne Situation; tillige finder vi her Gentagelsens Moment, som har saa stor Betydning i al Folkepoesi, bragt i Anvendelse med udmærket Virkning.

Den her brugte Form, at hver af to Strofer tildeles en Person som en Slags Vexelsang, er overordenlig hyppig forekommende. Undertiden deles ogsaa hver Strofe i to Halvdele, som lægges i Munden paa to forskellige, saaledes i en Türkü, der indeholder en Vexelsang mellem en Datter og hendes Moder, som opregner alle Datterens Friere og spørger, hvem af dem, hun vil have, Vexellereren, Frugthandleren eller Skrædderen; Datteren vil

ikke have nogen af dem, thi Vexellereren vil kun lade hende tælle hans Penge, Frugthandleren vil kun give hende Frugt at spise, og hos Skrædderen vil hun faa Arbejde med at sy; da derimod Moderen siger, at ogsaa en Drukkenbolt har friet til hende, siger hun ja, thi han vil ikke give hende noget at bestille. Netop i Modsætning til den alt anførte Ædruelighedstendens, der som anført gaar igen overalt i den osmanniske Türkü, frembringer denne uventede Slutning en saa meget mere komisk Virkning.

Fuld saa stor æsthetisk Værdi som disse Skæmtedigte har dog de Türkü'er, der er af alvorligt Indhold. Som et fuldgyldigt Mønster paa denne Digtart skal jeg citere den berømte Romance „Türkmen qyzy“ (Turkmenerpigen), der er kendt over hele Lilleasien, og derfor ogsaa foreligger i flere forskellige Afskrifter, der desværre alle paa et bestemt Punkt er mangelfulde. Ogsaa denne Romance er en Vexelsang; en Turkmenerpige søger at overtale sin Elsker til at flygte med sig, han søger at undslaa sig ved forskellige Paaskud og Udflugter, og da han tilsidst maa tilstaa, at han har ægtet en anden, slaar hendes glødende Kærlighed over til Had. Digtets hele kulturhistoriske Baggrund saa vel som Betegnelsen af Heltinden som Turkmenerpige synes at pege hen paa en østlig Oprindelse, blandt Tatarstammer i Azerbeidschan eller maaske fra endnu fjærnere centralasiatiske Egne; Sproget er rent osmannisk. Med Bevarelse af Originalens Versemaal og Rimstilling samt Efterligning af dens Skødesløshed i Rimvalget lyder Digtet i dansk Oversættelse saaledes:

Hun.

8. Brændt har jeg Faders Telt i Nat,
jeg røvet har hans gyldne Skat,

herfra, at ej de faar os fat!
af Sted, til Hest, min unge Bey!

Han.

Os røbet har din Far og Mor,
alt Rytterskaren er paa Spor,
og naar de os, der bliver Mord,
Turkmener-Mø, jeg følger ej.

Hun.

Ej agter jeg paa Far og Mor,
ej, hvem der følger vore Spor,
er Fjendeskaren nok saa stor,
jeg frygter ej, min unge Bey.

Han.

Ej skoet er min Ganger graa,
og intet Dækken har den paa,
hvor skal vi Fo'r til Færden faa?
Turkmener-Mø, jeg følger ej.

Hun.

Med Spanger Hestens Hov jeg skoer,
mit Skørt er Dækken, Bæltet Gjord,
og Perler være skal dens Fo'r,
af Sted, til Hest, min unge Bey!

Han.

Alt lyser Morgenstjærnens Skær,
ej Nattens Mulm os skærmer mer,
Turkmener-Mø, jeg følger ej.

Hun.

Hvil trygt dit Hoved paa min Arm,
mit Haar dig hylle tæt og varm!
af Sted, til Hest, min unge Bey!

Han.

Alt længe har i Aaget staaet
Plovoxen; Marken er besaaet;
en Ægtehustru har jeg faaet,
Turkmener-Mø, jeg følger ej.

Hun.

Gid Oxen dø under Ulveklo,
og Kornet ødes i Fuglekro!
Sorg volde hun, Du gav din Tro!
jeg hader dig, min unge Bey.

Den mangelfulde Form af Stroferne 6 og 7 viser, at Overleveringen her er ukorrekt, og den manglende Parallelisme antyder, hvori Fejlen bestaaer; Indholdet af Strofe 6 har ligesom de foregaaende i hans Mund haft sit tilsvarende i hendes følgende Replik, og ud af Strofe 7 kan vi derfor restituere det oprindelige Indhold af Strofe 6. Efter at hun sejrrigt har tilbagevist hans Indvendinger angaaende Hestens Udrustning og Forsyning, har han anført noget om, at de heller ikke selv havde noget Sted at overnatte eller noget Leje at hvile paa, og hertil er det da, hun svarer, at det skal han blot ikke bryde sig om, hendes Arm skal være hans Hovedpude og hendes lange Haar hans Tæppe til at svøbe sig i. I den senere Overlevering er dette glemt, og en mindre behændig Recitator har da søgt at erstatte den manglende Strofe 6 ved at indskyde noget om Morgenstjærnen, aabenbart væsenlig paavirket af, at den tyrkiske Benævnelse for denne, *sahar jyldyzy*, dannede et nemt Rim paa *Türkmen qyzy* (Turkmener-Mø).

Men fraregnet denne Mangel i Overleveringen er Sangen om „Türkmen qyzy“ et smukt Exempel paa, hvor højt den tyrkiske Folkevise har kunnet naa; af

ejendommelig Virkning er Strofernes energiske Knaphed i Udtrykket med de bratte, barske Overgange.

— — En særlig Gruppe Türkü'er udgør de, der indeholder Hentydninger til moderne politiske og militære Begivenheder. Den tyrkiske Folkevisedigtning tilhører ikke nogen afsluttet Epoke; fra dens livskraftige Rod skyder stadig nye Skud, og de bevægede Episoder i Tyrkiets nyeste Historie har ogsaa givet nye Folkeviser Anledning til at fremstaa. Det er folkepsykologisk interessant, at Sultan Abdul-aziz' Afsættelse i 1876 har fremkaldt en af de smukkeste, moderne Türkü'er; det osmanniske Folk er som alle andre i højeste Grad bornert og barnagtigt i Valget af sine Yndlinge blandt Suverænerne; den stupide og sløve Abdul-Aziz, der førte Riget til Afgrundens Rand, var paa Grund af sine personlige, vindende Egenskaber alligevel populær i vide Kredse.

De fleste af disse Viser, der er fremstaaede paa de historiske Begivenheders Baggrund, knytter sig, som venteligt var af et militært Folk som Tyrkerne, til de sidste Krige. Baade Krigen i 1853—56 og i 1877 og, hvad man maaske næppe havde troet, den lille græske Krig i 1897, har paa Folkets Læber affødt en Række Viser. Fra den første Krig grupperer Sangene sig om „Sevastopul“, fra den anden om „Plevne“; det var Osman Pascha, „Løven fra Plevna“, som blev det osmanniske Folks Nationalhelt i det nittende Aarhundrede. Det er om ham, Folkevisen synger i sit kraftige, paa Grund af sin djærve Knaphed næsten uoversættelige Sprog:

„Qara deniz aqmam dedi,
ben tunaja baqmam dedi,
jüz bin qazaq gelmisch olsa,
Osman pascha, qorqmam, dedi.“

„Det sorte Hav sagde: Jeg vil ikke længer flyde og ikke længer se hen til Donau (paa Grund af de frygtelige Ting, som foregaar der), men Osman Pascha sagde: Om der saa kommer hundrede tusind Kosakker, saa er jeg ikke bange.“

Det er dog ikke blot Kampens Glæde og Modstandens Energi, der faar sit Udtryk i Folkevisen; som Folkets tro Ledsager i Nød som i Glæde tolker den ogsaa den overvundnes Skuffelser og Krigsfangenskabets Bitterhed. Stilfærdigt og dog indtrængende i sin vemodige Smerte virker et af Plevnadigtene, hvori den krigsfangne Soldat synger paa Marschen til Fangenskabet efter Nederlaget:

9. „Plevna hedder en lille By, saa lave ere dens Volde,
men talløse Fjendens Skarer, som Vagt omkring den holde,
og Hoveder ruller i Tusindtal, og Hjærterne bliver kolde.
Jeg gaar og gaar, uendelige er Bjærgene de sorte,
forgæves jeg ser mig tilbage, thi Hjælpen bliver borte.

Byen er bleven til en Lejr, dens Kugler rækker saa vide,
men Helten, Osman Pascha, er saaret i venstre Side,
med 45,000 Mand maa Fangenskabs Tort han lide.
Jeg gaar og gaar, uendelige er Bjærgene de sorte,
forgæves jeg ser mig tilbage, thi Hjælpen bliver borte.

Min Bøsse med sit Sølvbeslag mismodig jeg fra mig slænger,
mit snoede Skæg, min Ungdoms Pryd, bedrøveligt nu hænger,
Kosakker, som ej forstaar mit Sprog, omkring mig nu sig trænger.

Jeg gaar og gaar, uendelige er Bjærgene de sorte,
forgæves jeg ser mig tilbage, thi Hjælpen bliver borte.

— — En anden Klasse Folkeviser af særlig aktuel Karakter er de saakaldte Bektschi-sange eller Vægtersange. Bektschi er den kommunale Bestillingsmand, der om Natten patrouillerer i Gaderne i Købstæderne og som særlig har at passe paa mulige Ildebrandstilfælde. Under Ramadanen, det orientalske Karneval, gaar Vægteren sammen med en Trommeslager rundt i Kvarteret og forlanger „Bakschisch“ i Husene; ved denne Lejlighed synger han forskellige improviserede Sange, med Hentydninger til Beboerne af vedkommende Hus. Faar han noget, saa former Improvisationen sig naturligvis som en Lovprisning, i modsat Fald derimod som en Spottevise. Det er karakteristisk for den tyrkiske Aandsretning, at Spotten oftest har en overordenlig godmodig Karakter; Tyrken ynder en lun Ironis stilfærdige, indirekte Udtryksmaade, hvor en Arabers Fantasi vilde have frembragt de groveste, direkte Skældsord. Medens den arabiske Satire i Virkeligheden kun er en Række ligefremme Grovheder, saa nærmer den tyrkiske sig meget mere til den europæiske; i Satiredigtningen som i Artilleriet er det ikke altid den direkte Skydning, der er den mest virkningsfulde.

Vi har gentagne Gange fremhævet som en af den tyrkiske Folkedigtnings bedste Egenskaber dens Jævnhed og Ukunstlethed i Formen. En enkelt Undtagelse herfra, som vi derfor tilsidst vil nævne, er de saakaldte *Dschinasli*-vers, Ordspils-Vers. Disse Vers er som oftest Mâni'er, og deres Ejendommelighed bestaar i, at det samme Ord gentages i Verset paa to eller flere Steder med forskellig Betydning. Kunos fortæller, at disse Ordspilsvers anvendes som Selskabsleg, idet en af de tilstedeværende nævner et tilfældigt Ord eller Ordsammen-

sætning, og den bliver da Sejrherre, der kan lave det bedste Vers, hvori et over dette Ord bygget Ordspil forekommer; Kunos har i Radloffs „Proben der Volkslitteratur der türkischen Stämme“ VIII, givet en Række Prøver paa disse Vers; adskillige af dem har i deres poetiske Sving en uhyggelig Lighed med de Leverrim, som i det syttende Aarhundredes Slutning var en saa vigtig Del af vore Forfædres selskabelige Underholdning.

Paa Grænsen mellem den egenlige Folkevise og den fortællende Digtning staar de episke Romancerækker, der endnu i vore Dage udgør en Hovedbestanddel af den osmanniske Landbefolknings litterære Ejendom. De udgør en mærkelig Blanding af Vers og Prosa, fortællende om gamle islamitiske Trubadurers Heltegærninger og Elskovseventyr. Helten betegnes altid som en Aschyq ɔ: forelsket, og hele Tonen og Stilen har et særlig romantisk Skær. I disse Aschyqromaner er de følelsesfulde Steder altid versificerede, og adskillige af disse Digte river sig løs og bliver gængse som Folkeviser ogsaa i Egne, hvor deres oprindelige Sammenhæng er ukendt. Disse Romancecyklus'er kan saaledes nærmest sammenstilles med de arabiske, delvis versificerede Romaner om Antar eller om Banu Hilâl, og de foredrages fuldstændig paa samme Maade med en halvvejs syngende eller messende Recitation til Akkompagnement af et Strængeinstrument, oftest den primitive, enstrængede, orientalske Violin, der baade paa arabisk og tyrkisk kaldes *rebâbe.* Aschyqromanerne er ofte lange og i de digteriske Episoder indeholder de udmærkede Ting; Orientalernes mærkværdige Forestillinger om, hvad der er musikalsk, gør dog for en Europæer en saadan Romancerecitation til en ret blandet Fornøjelse.

Aschyqromanerne er ikke oprindelig osmanniske; de er laante øst fra og gennem Azerbeidschan komne

til Lilleasien. Det egenlige Turkestan er deres første Hjemland. Antydninger heraf findes endnu i de foreliggende Texters Sprog, der har mange azerbeidschan'ske Ejendommeligheder. Ogsaa persisk Indflydelse har paa mange Punkter gjort sig gældende til at give Romanerne deres nuværende Skikkelse.

— — Og efterat vi nu har lært den osmanniske Folkedigtning at kende i dens forskellige Ytringsformer, er det Tid at spørge, hvad Udbytte der gives ved Beskæftigelsen med disse Frembringelser, som paa alle Maader ligger os saa fjærnt.

Simpel Retfærdighed er det da i første Række at fremhæve den osmanniske Folkepoesis rent æsthetiske Værdi. Den Friskhed i Tanken, den Klarhed i Udtrykket, den jævne Yndefuldhed i Formen, som den tyrkiske Folkevise ejer, gør den jævnbyrdig med ethvert europæisk Folks tilsvarende poetiske Produkter. Den lærer os den oftest ret ensidigt bedømte Osmanner at kende fra en ganske ny Side, og han kan kun vinde ved dette nærmere Bekendtskab. En frodig Naturbegavelse, en mild Livsglæde, og en vis Zarthed i Følelsen er Hovedbetingelserne for, at saadanne Vers som dem, vi finder her, overhovedet kan blive til. Vi kommer her i Berøring med den bedste Del af det osmanniske Folk, ikke den forkvaklede og forfranskede Efendi i Konstantinopel, han, som har ledet den tyrkiske Politik ud i det vildeste Uføre, men derimod den djærve og oprigtige lilleasiatiske Bonde, han, af hvis Slægt i sin Tid den tyrkiske Histories store Navne fremgik, og som senere forgæves søgte at bøde paa Efendiens politiske Dumheder ved de heltemodige Kampe foran Plevna og Schipkapasset.

For Sprogvidenskaben har den osmanniske Folkedigtning vist sig at være et rigt Skatkammer. Dens Sprogform, af hovmodige tyrkiske Litterater benævnet *qaba dili*, Bondesproget, giver en langt bedre og klarere

Forestilling om Osmannernes Dialekt, som den egenlig er og som den overalt burde være, end det arabisk-persiske Miskmask, som Tyrkerne selv kalder deres Skriftsprog. I Folkevisens Sprog er de arabiske og persiske Laaneord sunkne ned til et Minimum, Ordføjning og Sætningsbygning er rent tatariske.

Det er først i den sidste Menneskealder, eller rettere, i Løbet af de sidste halvhundrede Aar, at Tyrkerne selv har skænket deres eget Sprog, saaledes som det her foreligger, nogen Opmærksomhed. Den nationale Bevægelse, der tog sin Begyndelse under Sultan Mahmud, fortsattes paa det litterære Omraade[1]); ogsaa Sproget skulde nu nationaliseres, og en puristisk Forfølgelse af den overvældende Masse Fremmedord fra de andre islamitiske Nationers Sprog tog sin Begyndelse. Herved var det, at Opmærksomheden henledtes paa de i Folkets egen Mund beroende sproglige Skatte, og navnlig den af Ahmed Vefik Pascha foranstaltede Samling af osmanniske Ordsprog hjalp til at frigøre disse. Den nulevende Fører for den litterære Bevægelse, den allerede nævnte Ahmed Midhat Efendi, har opstillet den Fordring som det litterære Programs Numer et, at der skrives i et Sprog, som hele Folket kan forstaa: ligesom Værkernes Tanker og Indhold skal være nationale, saaledes ogsaa deres ydre Form.

Og som en Del af det Udbytte, den tyrkiske Folkedigtning bringer Forskeren, maa endelig nævnes det kulturhistoriske. Disse Vers giver et klart og uforfalsket Billede af Orientens daglige Liv, som det leves nu og som paa mange Punkter er fuldstændig, som det blev levet allerede for Tusinder af Aar siden. Den Billedbog af kulturhistoriske Illustrationer, som det moderne Øster-

---

[1] Se herom min Afhandling: Den moderne litterære Bevægelse i Tyrkiet (i Letterstedtske Tidsskrift, 1899).

land yder til tidligere Perioders Skildringer, forøges med adskillige Sider i de osmanniske Folkeviser; naar det f. Ex. i en Mani hedder, at Elskeren er saa fast knyttet til den udkaarede som Ringen til Døren, saa antyder dette Udtryk ogsaa for den Forsker, som mangler Autopsi, at Lukkeværket paa en Dør i vor Tid endnu er som i de homeriske Digte med en Slaa paa den indvendige Side og en Ring paa den udvendige.

Og naar det i en anden Mani siges, at Pigen kaster Æbler og Oranger til sin elskede, hos hvem hendes Hjærte dvæler, men hvem Frygten for Moderen holder hende borte fra, saa mindes vi i dette Udtryk om, at det at tilkaste en en Frugt er et Udvælgelsens Symbol, en Forestilling, som ogsaa i de osmanniske Eventyr kommer igen paa flere Steder.[1]). Og disse Exempler kan forøges i det mangfoldige.

Det ligger i Sagens Natur, at det paa den anden Side er en forholdsvis snæver Synkreds, indenfor hvilken vi her bevæger os. Den tyrkiske Bondes Liv er ensformigt, de poetiske Billeder, som hans Naturiagttagelse affælder, bliver derfor heller ikke meget varierede. Og dog er der her i Folkedigtningen en langt større Frihed og Friskhed end i den lyriske Kunstpoesi, hvor den ulyksalige persiske Nattergal og Rose, Symbolet for Elskeren og hans udkaarede, atter og atter maa holde for. Nattergalen og dens smeltende Triller, den persisk-tyrkiske Lyriks mest uundværlige Ingrediens, hører man i Folkevisen kun grumme lidet til. Naar det i en enkelt Mani hedder, „saa lidt som Nattergalen flyver ned fra Træet, saa lidt vil jeg glemme at tænke paa dig“, saa er det kun for at indføre den fine Naturiagttagelse, at man aldrig ser en Nattergal sidde paa Jorden, den mere

---

[1]) Se herom min Afhandling: Tyrkiske Folkeeventyr (i »Dania«, April 1903).

sentimentale Side ved Nattergalen som en af den lyriske Digtnings Attributer ses der fuldstændig bort fra.

Selve det anførte Billede „saa lidt som Nattergalen flyver ned fra Træet“, er betegnende for noget af det bedste i den osmanniske Folkedigtning, dens skarpe Blik for Enkeltheder og Smaating i de ydre Omgivelser. Den sunde Realisme, som kommer igen i den moderne tyrkiske Roman og giver denne sin Værdi, genfindes ogsaa her i Folkedigtningen. Og den yder en delvis Erstatning for den Mangel paa Fantasi, som er en af den tyrkiske Aands mest iøjnefaldende Svagheder.

Lige saa vist som vi i den osmanniske Folkedigtning har et Udtryk for noget af det bedste og mest ægte i hele Nationens Anlæg, lige saa vist er det, at der i en nærmere Tilslutning til denne ligger store Fremtidsmuligheder for den osmanniske Litteratur i Almindelighed. Paa det rent sproglige Omraade har, som vi ser, en saadan Tilslutning allerede delvis fundet Sted. Derimod synes det rigtignok endnu at kunne have lange Udsigter, naar det skal gælde en Udnyttelse af Tankerne, ikke blot af deres Udtryk. Den Løsrivelse fra de persiske Forbilleder i Litteraturen, der blev et af Resultaterne af Bevægelsen fra Sultan Mahmuds Tid, gik Haand i Haand med Indførelsen af en Række Civilisationselementer fra Europa, og derved indlededes den Paavirkning fra fransk, som den mest moderne Litteratur lider under; man har blot skiftet Forbilleder, men ikke faaet noget originalt.

I en Samtale med den alt oftere nævnte Ahmed Midhat Efendi har jeg en Gang haft Lejlighed til at opkaste dette Spørgsmaal, om det ikke var her, i Tilslutningen til Folkedigtningen, at Fremtidsfrelsen for den tyrkiske Litteratur maatte siges at ligge; den fine Kender af sit Folk og dets Tankegang vilde, skønt selv hildet i Troen paa de franske Forbilleders saliggørende Kraft, ikke principielt benægte dette, men betegnede det som en af de

Opgaver, først en fjærnere Fremtid kan løse. Og af denne reserverede Dom hos en af Aandslivets Ypperste kan man uden Vanskelighed slutte sig til Gennemsnitsmandens Betragtningsmaade; for ham er endnu den osmanniske Folkedigtning en Bunke *satschma*, naragtigt Vrøvl; i en tyrkisk Ordbog defineres *Mani* som Betegnelse for „de meningsløse Rimerier, der almindelig høres blandt Landbefolkningen".

I Modsætning til Tyrkernes egen Ligegyldighed bør man da saa meget mere paaskønne Iveren hos de europæiske Forskere, der har sat sig til Opgave at redde den osmanniske Folklores rige Skatte og gøre dem tilgængelige. I første Række maa her nævnes Ungareren Ignacz Kunos; gentagne Rejser i Lilleasien, dels i Egnen om Smyrna og Aidin, dels ved Konja, Kutahia og Angora, har skaffet ham et righoldigt Materiale, der er offenliggjort dels af det ungarske Videnskabernes Selskab i Budapest, dels af det kejserlige Akademi i St. Petersborg. Som Bearbejder af det af Kunos indvundne Stof bør nævnes Professor Georg Jacob i Erlangen, der i en Række dygtige Monografier har behandlet den tyrkiske Folkelitteratur.

Takket være disse og andre er den osmanniske Folkepoesi, noget af det bedste, som det moderne Østerland overhovedet har at byde paa, nu ved at komme til Ære og Værdighed. Som Eventyrets Askepot har den længe maattet sidde i Skammekrogen, overset og haanet af de ældre Søstre i deres brogede, arabisk-persiske eller moderne parisiske Kostumer; dens blide Skønhed og medfødte Ynde, hvorved den langt overstraaler hine, begynder først nu at komme til sin Ret, og den europæiske Videnskab har her været den gode Fe, hvem denne Forandring skyldes.

Fortegnelse over de Steder, hvor Originalerne til de citerede Vers findes:

1. Journal asiatique, VIII, 14, 158.
2. Radloff: Proben der Volkslitteratur der türk. Stämme, VIII, 453, Nr. 103.
3. Radloff: Proben etc. VIII, 464, Nr. 167.
4. Journal asiatique, VIII, 14, 158.
5. Radloff: Proben, VIII, 474, Nr. 228.
6. Radloff: Proben, VIII, 442, Nr. 35.
7. Jacob: Türkische Lesestücke, Pag. 11.
8. Jacob: Türkisches Lesebuch, 1903, Pag. 36.
9. ZDMG, LIII, 1899, Pag. 253.

STUDIER FRA
SPROG- OG OLDTIDSFORSKNING
UDGIVNE AF
DET PHILOLOGISK-HISTORISKE SAMFUND

Nr. 60

PLAUTUS' MENÆCHMI

OVERSAT AF

J. TH. JENSEN

KØBENHAVN 1903
KLEINS FORLAG (CAMILLA KLEIN)

I. COHENS BOGTRYKKERIER
· GEORG A. BACH ·

TILEGNET

DR. PHIL. OSKAR SIESBYE

PAA HANS 70-AARS FØDSELSDAG

DEN 19 JULI 1903

SOM ET MINDE

OM

EN TIDLIG AFDØD KÆR DISCIPEL OG VEN

PERSONERNE.

Peniculus, en Snyltegæst.
Menæchmus I } Tvillingbrødre.
Menæchmus II }
Erotium, en Hetære.
Culindrus, en Kok.
Messenio, en Slave.
En Slavinde.
Leæna*), gift med Menæchmus I.
En gammel Mand, hendes Fader.
En Læge.

Handlingen foregaar hele Stykket igennem i den græske By Epidamnus i Illyrien. I alle 5 Akter forestiller Scenen en Gade; paa den ene Side ses Erotiums Hus, paa den anden Side det, hvori Menæchmus I bor.

---

*) Dette Navn hidrører fra Oversætteren; hos Plautus kaldes hun blot: en Matrone.

Menæchmi

(Brødrene Menæchmus).

Komedie af T. Maccius Plautus.

Prologus[1]) kommer ind.

Først og fremmest ønsker jeg mig selv og Eder, højstærede Publikum, al mulig Lykke og Held! — Dernæst overrækker jeg Eder et Stykke af Plautus — med Tungen, ikke med Hænderne, og beder, at I vil laane det et villigt Øre. Hør nu først opmærksomt paa Stykkets Indhold; jeg skal fatte mig saa kort som muligt. Det er Skik blandt Poeterne at paastaa, at hele Handlingen i deres Stykker foregaar i Athen — forat de kan synes mere „græske“ [2]). — Men jeg vil holde mig til Sandheden. Dette Stykke handler virkelig om Begivenheder i Grækenland, vel ej i Attika, men dog paa Sicilien. — Se, det var nu Fortalen til Prologen! — Nu skal I faa ikke en Skæppe eller en Tønde, men en hel Ladning Prolog; thi jeg er meget rundhaandet med den Vare! — Hør nu efter! — I Syrakus levede der en Gang en gammel Købmand, hvis Kone fødte ham to Tvillinger, der lignede hinanden saa meget, at hverken deres Amme eller deres egen kødelige Moder kunde skælne dem fra hinanden. Saadan fortalte i alt Fald Folk, der havde set dem — for jeg selv har ikke set dem; det maa I

---

[1]) Denne Prolog er ikke skrevet af Plautus, men forfattet i en senere Tid, da Stykket genoptoges paa Repertoiret. [2]) »klassiske«.

ikke tro! — Da Tvillingerne var 7 Aar gamle, ladede deres Fader et stort Skib med mange Varer, tog den ene Tvilling med ombord og sejlede til Tarent til Markedet der; men den anden Tvilling lod han blive hjemme hos Moderen. Da han nu var kommet til Tarent, var der just Fest i Byen, saa at en Mængde Mennesker var strømmet sammen der. En Dag bliver Tvillingen borte i Trængslen: en Købmand fra Epidamnus stjal ham og tog ham hjem med sig. Faderen blev naturligvis aldeles fortvivlet over Tabet af Sønnen og døde faa Dage efter af Sorg og Græmmelse. Da man nu i Syrakus havde faaet Budskab herom, tog Bedstefaderen sig af den Tvilling, der var bleven hjemme, og gav ham i Stedet for Sosikles Navnet Menæchmus; thi saadan hed den Tvilling, som var forsvunden, og ham havde han holdt saa meget af. — Men forat I nu ikke siden skal tage Fejl, vil jeg bede Eder huske vel paa, at begge Tvillingerne har Bedstefaderens Navn: Menæchmus. Det Navn glemmer jeg for Resten ikke saa let, da jeg har hørt Folk raabe paa det saa tidt![1]) Men nu maa jeg skynde mig tilbage til Epidamnus igen, forat I kan vide ordenlig Besked med hele Handlingen. Hvis der for Resten er Nogen af Eder, der med det Samme vil have et Ærinde besørget i Epidamnus, saa skal han ikke genere sig for at komme frem med det! Men Penge maa jeg have for at besørge det: den, der ikke vil give mig Penge, faar en lang Næse; — og den, der giver mig Penge — vil faa en endnu længere! — Men nu vil jeg vende tilbage til det Sted, jeg gik ud fra, og holde mig pænt stille paa samme Plet. — Den Købmand fra Epidamnus, der, som sagt, stjal Tvillingen, havde ingen andre Børn end — sine Penge; han adopterede derfor Tvillingen, gav

[1]) Allusion til Publikums Ønsker om Genopførelsen af Stykket »Menæchmi«.

ham en rig Kone og efterlod ham ved sin Død Alt, hvad han ejede og havde. Men han kom saadan af Dage. Han tog en Dag ud paa Landet; undervejs vilde han vade over en Aa; men Vandet var svulmet stærkt op ved heftige Regnskyl, saa Strømmen berøvede den gamle Røver Fodfæstet og trak ham ned i Dødens Svælg. Paa den Maade arvede Tvillingen alle de mange Penge, og han bor nu her. Men hans Broder i Syrakus, der rejser om for at lede ham op, er i Dag kommet hertil, ledsaget af sin Slave Messenio. — Dette her skal nu i Dag forestille Byen Epidamnus; naar vi spiller et andet Stykke, bliver det en anden By; det vexler ligesom Skuespilleren, der snart spiller en Kobler, snart en gammel Mand, snart en ung Mand, en Tigger, en Konge, en Snyltegæst, en Spaamand.[1])

I. Akt.

Første Scene.

Peniculus (kommer ind). Ungdommen har givet mig Øgenavnet „Støvekosten", fordi jeg altid gør rent Bord, hvor jeg spiser. — Ja, efter min Mening bærer Folk sig meget dumt ad, naar de lægger Fanger i Lænker og bortløbne Slaver i Fodjern; for naar man styrter et Menneske, der er i Ulykke, i en ny Ulykke, giver man ham blot mere Lyst til at smøre Haser og gøre nye Skælmsstreger — for ud af Lænken slipper de, enten de nu filer Ringen over eller slaar Bolten ud med en Sten. — Nej, det Slags Lænker duer ikke. Vil man virkelig have, at En ikke skal løbe sin Vej, saa skal man fængsle ham til sig — ved god Mad og Drikke; til et

---

[1]) Resten af Prologen er tabt.

velbesat Bord skal man lænke — hans Mund. Saalænge man bare giver ham saa meget at spise og drikke, som han vil have, vil han aldrig knibe ud, om han saa ogsaa er dømt paa Livet. Men det Slags Lænker maa være store — jo større man gør dem, desto fastere binder de. — Saadan gaar jeg nu frivillig hen til Menæchmus for at lade mig fængsle — skønt jeg allerede for længe siden er bleven tildømt ham for Gæld[1]). Thi han er en Mand, der ikke blot saadan giver sine Gæster Noget at spise, men han fodrer dem ordenlig af og giver dem nye Kræfter. Jeg kender Ingen, der kan kurere Folk som han. — Han er for Resten selv en stor Lækkermund; det er nogle Pokkers flotte Gilder, han gør. Han stabler saa mange Fade og Tallerkener op paa Bordet, at man formelig maa staa op paa Sophaen, naar man vil have Noget af det Øverste! — Men jeg har nu i flere Dage ikke været hos ham; i al den Tid har jeg holdt mig hjemme i mit dyrebare — Spisekammer; for naar jeg selv skal betale, er Alting skammelig dyrt; — men da nu mine Spisevarer har givet sig til at desertere, saa maa jeg besøge ham igen. Men Døren aabnes jo! Der har vi, min Tro, Menæchmus selv!

Anden Scene.

Peniculus. Menæchmus I (der under sin Kappe bærer en guldbroderet Fruentimmerkaabe, raaber ind ad Døren): Hvis du ikke er en slet Kone, en tosset, ustyrlig og utæmmelig, saa sørg for, at hvad der er din Mand ubehageligt, ogsaa er dig ubehageligt; thi gør du det én Gang til, saa er det forbi mellem os — saa kan du gaa hjem til din Fader igen! For Pokker! Hver Gang jeg vil gaa ud, holder du mig tilbage, kalder paa mig og fritter

[1]) Efter gammelromersk Ret blev den insolvente Debitor efter en vis Frist ved Dom tilkendt Kreditor som Slave.

mig ud om, hvor jeg skal hen, hvad mit Ærinde er, hvad jeg vil, hvad det er, jeg bærer paa, hvad jeg tager mig for ude. Paa min Ære! Det er ligesom jeg havde giftet mig med en Posekiger — Alt maa jeg rykke ud med! Men Fejlen er den: du har det for godt. Hør nu min Mening én Gang for alle! Saalænge jeg rigelig forsyner dig med Mad og Drikke, med Guldstads, Uldtøj, Purpurklæder og Slavinder, skal du tage dig i Agt, hvis du er klog, og lade være at belure din Mand. — Men forat du dog ikke for ingen Ting skal udspejde mine Veje, saa maa du vide, at jeg skal til Gilde i Dag og vil tage en Hetære med mig.

Peniculus. Den Mand der bilder sig nok ind, at han ønsker Ondt over sin Kone; det er mig, han ønsker Ondt over; for naar han spiser ude i Dag, rammer Straffen mig, ikke hans Kone.

Menæchmus I. Triumf! Nu fik jeg da jaget min Kone fra Døren ved mine Trusler. Hvor er I henne, alle I Ægtemænd, der gaar extra? Hvorfor skynder I Jer ikke herhen forat lykønske mig og overrække mig en Erkendtlighedsgave, da jeg dog saa tappert har forfægtet Eders Sag? Se, det kalder jeg at tage sin Posekiger af en Kone ordenlig ved Næsen! (Idet han betragter Kaaben, han har under Kappen) Det var urimelig godt gjort, udmærket, fortræffeligt, forbausende kløgtigt; listig stjal jeg den fra den listige! Den skal min Øjesten have! Jeg tog, som det hedder i Krigssproget, Byttet fra Fjenden og frelste vore Allierede.

Peniculus. Hør, unge Mand, faar jeg Noget med af det Bytte?

Menæchmus I. Jeg er fortabt! Fjenden er falden mig i Flanken!

Peniculus. Nej! Han faldt dig blot — i Talen. Vær uden Frygt!

Menæchmus I. Hvem er det?

Peniculus. Det er mig!

Menæchmus I. O dig, min kære Ven! God Dag! du kommer meget belejlig!

Peniculus (rækker ham Haanden). God Dag!

Menæchmus I. Hvad tager du dig for for Øjeblikket?

Peniculus. Jeg? Jeg holder min høje Patrons højre Haand!

Menæchmus I. Du kommer, som sagt, meget belejlig.

Peniculus (med en vigtig Mine). Det gør jeg altid! Jeg kender den rette Tid paa en Prik!

Menæchmus I (vil vise ham Kaaben). Vil du se en ret —

Peniculus. En Ret? Hvad for en Kok har lavet den? Naar blot jeg faar Levningerne at se, skal jeg strax sige, om den er rigtig tillavet.

Menæchmus I. Hør, har du nogensinde set et Maleri, hvorpaa man ser Ørnen røve Ganymed eller Venus bortføre Adonis?

Peniculus. Ja, mange Gange; men hvad kommer det Slags Malerier mig ved?

Menæchmus I (viser ham Kaaben). Se paa mig! Synes du ikke, jeg ligner Adonis?

Peniculus. Hvordan er du dog kommet til den Dragt?

Menæchmus I. Sig, at jeg er allerdejligst!

Peniculus. Hvor skal vi spise i Dag?

Menæchmus I. Sig dog, hvad jeg befaler!

Peniculus. Allerdejligste Ganymed!

Menæchmus I. Naa, vil du ikke lægge Noget til af dit Eget?

Peniculus. — og allervittigste Adonis!

Menæchmus I. Bliv ved!

Peniculus. Nej, jeg vil saamænd ikke blive ved, før jeg véd, hvad jeg faar for det. Da du har været

oppe at skændes med din Kone i Dag og skal spise ude, maa jeg stille bestemtere Betingelser.

Menæchmus I. Naa, der er Noget i hvad du siger. Naar skal vi da begynde at slaa Dagen ihjel og holde et anstændigt Gravøl over den?

Peniculus. Ja, da den halve Dag er gaaet, kan vi ikke slaa den helt ihjel.

Menæchmus I. Spild nu ikke Tiden med Snak!

Peniculus. Bedste Menæchmus, slaa Øjet ud paa mig, hvis jeg siger et Ord mere end du vil have!

Menæchmus I (med dæmpet Røst). Gaa bort fra Døren og kom længer her hen!

Peniculus. Ja!

Menæchmus I. Længer endnu!

Peniculus. Skal ske!

Menæchmus I. Gaa endnu længer bort fra Løvindens Hule!

Peniculus. Se her! — Hør, du kunde for Resten blive god til at køre Væddeløbsvogn paa Cirkus.

Menæchmus I. Hvorfor det?

Peniculus. Jo, du ser dig jo i Et væk om af Angst for at din Kone skal — hale dig ind!

Menæchmus I. Men hvad det var, jeg vilde have sagt —

Peniculus. Ja, jeg siger ikke Andet end, hvad du vil have!

Menæchmus I. Hør, kan du af Lugten alene gætte dig til Noget.

Peniculus. Ja, bedre end den største Spaamand!

Menæchmus I (vender Ryggen til ham). Naa, lugt saa til Kaaben her; hvad lugter den af? Du trækker Næsen til dig?

Peniculus. Man skal aldrig lugte forneden paa Kaaber!

Menæchmus I. Naa, lugt nu blot til den! Hvor du dog trækker morsomt paa Næsen!

Peniculus. Ja, det har jeg nok Grund til!

Menæchmus I. Naa, hvad lugter den saa af?

Peniculus. Af Tyveri, en Hetære og et Gilde!

Menæchmus I. Den vil jeg nu bringe hen til min elskede Erotium, og jeg vil lade et prægtigt Maaltid anrette for hende, dig og mig. I Dag vil vi drikke lige til i Morgen!

Peniculus. Det kan jeg forstaa! Skal jeg gaa over og banke paa hendes Dør?

Menæchmus I. Ja — nej, vent heller lidt!

Peniculus. Ja, men jo længer vi tøver, desto færre Bægre Vin vil vi tømme!

Menæchmus I. Bank da sagte paa!

Peniculus. Naa, jeg véd da, at Døren ikke er af Glas.

Menæchmus I. Holdt, holdt! Det behøves ej. Se, der kommer hun selv ud! O, ser du, hvor Solen fordunkles af hendes Skønheds Glands?

Tredie Scene.

Erotium. Menæchmus I. Peniculus.

Erotium (hilser paa Menæchmus). God Dag, elskede Menæchmus!

Peniculus. Men jeg da?

Erotium. Ja dig betragter jeg som staaende udenfor Nummer!

Peniculus. Naa, saa gaar det mig ligesom de overtallige Rekruter ved en Legion!

Menæchmus I. (til Erotium). Vil du træffe de fornødne Anstalter til en Duel paa Bægre mellem ham og mig hos dig i Dag?

Erotium. Ja, gerne!

Menæchmus I. Den af os, der viser sig som den tapreste Helt ved Bægret, skal være din; du skal selv dømme og bestemme, hvem af os der har fortjent Pri-

sen. — Hvor jeg dog, min Elskede, betages af Uvillie mod min Hustru, hver Gang jeg ser dig!

Erotium (der har opdaget Kaaben). Og dog kan du ikke lade være at gaa med din Kones Klæder! Hvad er dette? (pegende paa Kaaben).

Menæchmus I (med Pathos). Min Roselil[1]) et Klædebon til dig, Krigsbytte fra min Kone!

Erotium. Lettere end nogen Anden opnaar du min Gunst! (hun omfavner ham).

Peniculus (afsides). Ja, det Slags Damer er kun kælne, saa længe de ser, der er Noget at rane!

Menæchmus I (tagende sin Kappe af). Der, Peniculus, hold den saalænge. Jeg vil indvie til min Gudinde det Bytte, jeg lovede hende.

Peniculus. Ja, men dans først lidt for os![2])

Menæchmus I. Danse? Du har nok mistet Forstanden!

Peniculus. Ja, en af os! Men tag saa Kaaben af, naar du ej vil danse!

Menæchmus I (idet han tager Kaaben af). Det var med stor Fare, at jeg bemægtigede mig den; jeg tror ikke, at Herkules gjorde et større Vovestykke, da han røvede Amazondronningens Bælte! Tag denne, Kære, som Løn for din Føjelighed mod mig!

Erotium. Tak! Af et saadant Sindelag bør alle sande Elskere være besjælede!

Peniculus (afsides). Ja, i alt Fald de, der i en Fart vil bringe sig selv til Betlerstaven!

Menæchmus I. Jeg købte den ifjor til min Kone og gav 100 Rigsdaler for den.

Peniculus (afsides). Før du ganske rolig til Bogs: „Udkastet af Vinduet — — — 100 Rgdlr.“

---

[1]) Originalen har *rosa*, et hos Plautus ofte forekommende »Kælenavn«. [2]) Danserne optraadte i en guldbroderet Kaabe; derpaa støtter sig Peniculus's Opfordring til Menæchmus.

Menæchmus I. Men der er Noget, Erotium, som jeg vil bede dig om!

Erotium. Sig mig det, og jeg vil strax opfylde dit Ønske.

Menæchmus I. Sørg for, at der bliver anrettet et Maaltid for os tre inde hos dig. Lad Kokken købe noget Extragodt paa Torvet, noget Karbonade, en mør Skinke, et røget Svinehoved, eller noget andet Lignende, som kan give os en glubende Appetit. Men lad det gaa lidt muntert!

Erotium. Ved Kastor! Det skal det!

Menæchmus I. Jeg og Peniculus vil nu gaa hen paa Torvet; men vi kommer strax igen. Medens Maden rettes an, vil vi prøve, hvem der kan tømme flest Bægre Vin.

Erotium. Kom kun, naar du selv vil; Alt skal nok være i Orden.

Menæchmus I. Ja, lad mig se, du skynder dig! (Til Peniculus) Følg med mig!

Peniculus. Ved Herkules! Jeg vil følge Jer, hvor I gaar og staar; jeg brød mig ikke om at være saa rig som Krøsus, hvis jeg skulde miste Jer! (De gaa).

Erotium (raaber ind i Huset). Lad Culindrus strax komme ud til mig!

Fjerde Scene.

Erotium. Culindrus (med en Kurv paa Armen).

Erotium. Tag en Kurv med dig; se, her har du Penge.

Culindrus. Ja, Kurven har jeg her!

Erotium. Gaa nu hen paa Torvet og køb ind til tre Personer. Sørg for, at der hverken bliver for lidt eller for meget.

Culindrus. Med Forlov, hvad er det for Gæster, vi skal have i Dag?

Erotium. Foruden mig selv kun Menæchmus og Peniculus.

Culindrus. Ja, saa maa jeg købe ind til ti! Peniculus kan magelig spise lige saa meget som otte andre Mennesker.

Erotium. Ja, nu har du hørt, hvem der kommer. For Resten maa du selv sørge.

Culindrus. Vær I kun rolig! Maden er allerede færdig! I kan gerne strax bede Gæsterne gaa tilbords!

Erotium. Ja, skynd dig nu blot tilbage!

Culindrus. Om et Sekund er jeg her igen!

II. Akt.

Første Scene.

Menæchmus II. Messenio (med sin Herres Pengepung i den ene Haand og en Vadsæk i den anden). I Baggrunden Matroser med Menæchmus's Rejsetøj.

Menæchmus II. Der kan dog, Messenio, ikke tænkes nogen større Glæde for en Søfarende end naar han fra den høje Sø faar Land i Sigte.

Messenio. Herre! Hans Glæde maa dog — oprigtig talt! — være større, naar det Land, han faar i Sigte, er hans Fædreland. — Men hvorfor er vi nu komne til Epidamnus? Skal vi følge Havet paa dets Vandring til alle Verdens Kyster?

Menæchmus II. Du véd jo, Messenio, at jeg vil opsøge min forsvundne Tvillingbroder.

Messenio. Ja, men naar skal dog den Søgen faa en Ende? Nu har vi jo snart i sex Aar ikke bestilt

Andet end at lede efter ham! Istrien, Spanien, Massilia, Illyrien, Adriaterhavet, Storgrækenland og hele den italienske Kyst har vi gennemsøgt paa kryds og tværs. — Paa min Ære! Hvis I var rejst ud i den vide Verden for at lede efter en Knappenaal, er jeg vis paa, at I for længe siden vilde have fundet den, hvis den ellers endnu var til. — I leder blandt levende efter en død! Var Eders Broder endnu i Live, maatte vi for længe siden have fundet ham.

Menæchmus II. Ja, naar jeg kan træffe paa En, der bestemt kan bevise mig, at han er død, saa vil jeg opgive al Søgen og ikke anvende mere Tid derpaa. Men kan jeg ikke det, vil jeg lede efter ham, saalænge jeg lever. Jeg selv maa dog bedst vide, hvor kær han var mit Hjerte.

Messenio. I griber efter en Skygge i Vandet, Herre! Men I rejser maaske for bagefter at kunne udgive en Rejsebeskrivelse?

Menæchmus II. Forskaan mig for dine Vittigheder, hvis det ikke skal gaa dig ilde! — Lad dog være at plage mig; i denne Sag vil jeg ikke rette mig efter dit Hoved.

Messenio (afsides). Naa, efter det Ord føler jeg ret, at jeg er Slave; han kunde saamænd ikke i Korthed bedre have truffet Hovedet paa Sømmet. Men jeg vil dog sige ham min Mening ligeud. (Højt) Hør, Herre! — Naar jeg betragter vor Pengepung, synes den mig saa mager som en Benrad! Tro mig, Herre, rejser I ikke hjem nu, vil I siden blot faa Sorg af Eders Søgen, naar I har givet Alt ud. Det er nogle skrækkelige Mennesker, vi er komne iblandt! Epidamnierne er de største Skørlevnere og Drankere, de største Kæltringer og Bedragere — for ikke at tale om deres Hetærer, der overgaar al Verdens Hetærer i at forføre og plyndre Folk. Derfor har man kaldt Næsset ude ved Havnen „Cap

Far vel", fordi man her maa sige Farvel til Alt, hvad man ejer og har.

Menæchmus II. Ja, jeg skal nok tage mig i Agt; giv mig blot Pengepungen.

Messenio. Hvad vil I med den, Herre?

Menæchmus II. Jo, dine Ord gjorde mig bange for Dig.

Messenio. Hvad mener I?

Menæchmus II. Jeg er bange for, at den skal sige Farvel til dig i Epidamnus! Jeg véd, Messenio, at du sætter Pris paa Kvinders Gunst, og at jeg selv er noget hidsig og opfarende. Men naar jeg faar vore Penge mellem Hænder, vil der ikke være nogen Fare for, at du skal skeje ud eller jeg blive forbittret paa dig.

Messenio (rækkende ham Pungen). Ja, tag saa I den i Forvaring! Det skal glæde mig, om I vil det.

Anden Scene.

Culindrus (med en Kurv). Menæchmus II. Messenio.

Culindrus. Naar jeg selv skal sige det, saa var det et Pokkers godt Indkøb, jeg gjorde. Det vil blive et delikat Maaltid! — Men der sér jeg jo Menæchmus! Naa nu vil det nok gaa ud over min Ryg! Gæsterne spadserer allerede frem og tilbage foran Døren, og jeg kommer først nu fra Torvet! — Jeg vil dog gaa hen og hilse paa ham! — God Dag, Menæchmus!

Menæchmus II. Tak for din Hilsen, hvem du saa end er! Men kender du mig?

Culindrus. Ja, det skulde jeg mene, jeg gør! — Men hvor er de andre otte Gæster?

Menæchmus II. Hvad er det for otte Gæster, du snakker om?

Culindrus. Ih, Peniculus!

Menæchmus II. Peniculus? — Han maa jo være gal.

Messenio. Jeg sagde Eder jo, at her var mange Bedragere i denne By.

Menæchmus II. Hvad er det for en Peniculus, du taler om?

Culindrus. Ih, Peniculus, ham de kalder Jeres Støvekost.

Menæchmus II. Peniculus? Min Støvekost?

Messenio. Nej, Herrens Støvekost har jeg her i god Behold i Vadsækken!

Culindrus. Hør, Menæchmus, I er kommet altfor tidlig; jeg kommer først lige nu fra Torvet.

Menæchmus II. Hør, sig mig, Slyngel, hvad koster en Offergris her tillands?

Culindrus. 3 Daler, Herre!

Menæchmus II. Dem skal du faa af mig; sørg saa for, de vrede Guder bliver forsonede; thi de maa sandelig have gjort dig forrykt, siden du paa den Maade vælter dig ind paa mig, der er dig ganske fremmed.

Culindrus. Men jeg er jo Culindrus! Kender I ikke mit Navn?

Menæchmus II. Hvad enten du hedder Culindrus eller Calendrus, skal det gaa dig ilde. Jeg kender dig slet ikke og ønsker heller ikke at gøre dit nærmere Bekendtskab.

Culindrus. Ja, saa meget véd jeg da, at I hedder Menæchmus.

Menæchmus II. Deri har du Ret. Men hvorfra kender du mig?

Culindrus. Skulde jeg ikke kende Jer, der har et godt Øje til Erotium, hvis Kok jeg er?

Menæchmus II. Gaa Pokker i Vold! Jeg kender hverken hende eller dig!

Culindrus. Naa, saa I kender ikke mig, mig, der

saa mange Gange har skænket i Bægeret for Jer, naar I svirede med Erotium?

Messenio. Naar jeg dog bare kunde slaa Hovedet i Stykker paa den Slyngel!

Menæchmus II. Plejer du at skænke i Bægeret for mig, der aldrig har set Epidamnus før i Dag?

Culindrus. I nægter det?

Menæchmus II. Ja, min Tro, gør jeg saa!

Culindrus. Bor I da maaske ikke ovre i det Hus?

Menæchmus II. Gid Pokker tage dem, der bor der; jeg kender dem ikke.

Culindrus (afsides). Han maa jo være gaaet fra Forstanden; han ønsker jo Ondt over sig selv. (Højt) Hør, Menæchmus, hvis I vil lyde mit Raad, saa skal I bruge de 3 Daler, I lovede mig, til et Sonoffer for Jer selv; for I maa vist have en Skrue løs, siden I ønsker Ondt over Jeres eget Hus.

Menæchmus II. Hvor den Nar dog plager mig!

Culindrus (afsides). Han maa nok være i det lystige Hjørne i Dag; han plejer altid at gøre Løjer med mig, naar hans Kone ikke ser det. — (Højt) Hør, Menæchmus!

Menæchmus II (forbittret). Hvad vil du, Skurk?

Culindrus. Sig mig, synes I, at det, jeg her har købt, vil være nok for Jer selv, Peniculus og hende, I véd nok!

Menæchmus II. Hvad er det for en „hende, I véd nok“, du snakker om?

Messenio. Hvor tør din Slyngel af en Kok falde min Herre til Besvær?

Culindrus. Med dig har jeg Intet at skaffe! Dig har jeg ikke den Ære at kende! Jeg taler kun med ham her, som jeg kender.

Menæchmus II. Stakkels Djævel! Han maa være aldeles gal!

Culindrus. Nu skal jeg i en rædsom Fart gøre Maden færdig. I skal derfor ikke gaa for langt bort. — Har Herren ellers Noget at befale?

Menæchmus II. Ja, at du vil gaa Pokker i Vold!

Culindrus. Nej, det er bedre, at I selv gaar — ind og lægger Jer tilbords, medens jeg steger dette her. — Nu skal jeg gaa ind og sige Erotium, at I er her udenfor; hun vil nok faa Jer til at gaa ind, hvad der er bedre end at staa her. (Han gaar).

Menæchmus II. Gik han nu? Puh! Endelig! — Messenio, jeg ser nu, at du havde Ret i, hvad du før sagde om denne By.

Messenio. Ja, pas blot paa! Jeg tror nu, at den Dumrian havde Ret i, at der bor en Hetære her.

Menæchmus II. Men jeg kan ikke begribe, hvorfra han har faaet mit Navn at vide.

Messenio. Det er da ikke saa underligt. I véd jo nok, at Hetærerne holder Slaver og Slavinder nede ved Havnen; kommer der saa et fremmed Fartøj, saa skaffer de sig at vide, hvad Landsmand Skipperen er, og hvad han hedder, og saa hager de sig strax fast ved ham og tager ham med sig hjem paa Slæbetov for at pumpe ham læns. — (Pegende over paa Erotiums Hus) Herre, ovre i den Havn ligger et Piratskib; tag Jer i Agt for den Skude!

Menæchmus II. Dit Raad er godt.

Messenio. Nej, godt er det ej, før I følger det.

Menæchmus II. Tys! Jeg hørte Døren gaa derovre! Lad os se, hvem det kan være!

Messenio. Imidlertid vil jeg skille mig af med Vadsækken. (Til Matroserne) Hør, Gutter, pas godt paa dette her!

Tredie Scene.

Menæchmus II. Messenio. Erotium.

Erotium (kommer ud og raaber ind i Huset). Lad kun Døren staa aaben; I behøver ikke at lukke den. Lad mig nu se, at I laver Alt ordenlig tilrette, at I lægger Tæpper paa Sophaerne og kommer Røgelse paa Skaalene. — Ved Pyntelighed og Zirlighed skal man fange Hjerter; Nethed bringer Elskeren et net Tab, men os en net Gevinst! (Hun gaar frem paa Scenen). Men hvor er Menæchmus, som Kokken sagde stod herude? — Naa, der ser jeg ham! Det er for Resten en rigtig Guldfisk! Men til Gengæld staar han ogsaa højest i min Gunst. — (Højt) Min kære Menæchmus, hvorfor staar du udenfor, skønt du jo er mere Herre over mit Hus end over dit eget? Jeg har sørget for Alt, som Du bød; vi behøve ikke at vente længer. Maden er færdig; vi kan gaa tilbords, naar du selv vil.

Menæchmus II. Med hvem taler dog den Kvinde?

Erotium. Ih, med dig, Kære!

Menæchmus II (opbragt). Kvinde, hvad har jeg med dig at gøre?

Erotium. Gavstrik! Venus byder mig at hædre dig fremfor alle Andre; og det fortjener du da ogsaa, da jeg alene kan takke dine Velgerninger for min Lykke.

Menæchmus II (til Messenio). Hun maa vist være fuld eller gal, siden hun taler saa fortrolig til en Fremmed.

Messenio. Herre! Sagde jeg Jer ikke, at saa er det Skik og Brug i denne By? Dette er kun en Begyndelse; Enden er ikke endda! Alle Hetærerne i denne By er gridske Rovfugle. Men lad mig tale til hende. — Hør, I der!

Erotium. Hvad vil du?

Messenio. Hvor har I lært denne Mand at kende?

Erotium. Paa det samme Sted, hvor han har lært mig at kende for længe siden: i Epidamnus.

Messenio. I Epidamnus? Han, som aldrig har sat sin Fod i denne By før i Dag!

Erotium. Ha, ha! Du vil nok være morsom. Kære Menæchmus, lad os nu gaa ind; det er paa Tiden.

Menæchmus II (til Messenio). Hun kender mit Navn; men jeg kan ikke begribe, hvad dog alt dette skal betyde.

Messenio. Hun har naturligvis faaet Færten af Eders Pengepung.

Menæchmus II. Ja, du har, min Tro, Ret! Se der, (giver ham Pungen) tag du den i Forvaring; saa skal jeg snart faa at vide, om hun holder mest af mig eller min Pengepung.

Erotium. Lad os dog nu gaa tilbords!

Menæchmus II. Tak for Indbydelsen! Men jeg kan ikke modtage den!

Erotium (fortrydelig). Hvorfor bød du mig da nylig at træffe Anstalter til et Gilde?

Menæchmus II. Jeg?

Erotium. Ja, for dig og Peniculus.

Menæchmus II. For Pokker, hvad for en Peniculus?

Erotium. Herre Gud, din tro Følgesvend Peniculus.

Menæchmus II. Peniculus? Peniculus? Hvad er det for et Menneske?

Erotium. Naturligvis ham, der var her nylig, da du gav mig Kaaben, du havde taget fra din Kone.

Menæchmus II. Hvad behager? Har jeg givet Eder en Kaabe, som jeg har taget fra min Kone? I maa være forrykt. — (Afsides) Hun maa staa og drømme hen i Vind og Vejr.

Erotium. Hvor kan det nu more dig at have mig til Nar og nægte, hvad der virkelig er sket?

Menæchmus II. Hvad er det, jeg nægter at have gjort?

Erotium. At du har foræret mig en Kaabe, der tilhørte din Kone.

Menæchmus II. Kone? Kone? Jeg har aldrig været gift og er det heller ikke nu; og jeg har, fra jeg blev født, aldrig før sat mine Ben her. Jeg spiste Frokost ombord i Skibet, gik saa i Land og traf saa Eder her.

Erotium. Aa, jeg Stakkel, det er helt fortvivlet. Hvad er det for et Skib, du taler om?

Menæchmus II (drillende). Et af Træ, et daarligt, lækt og flikket; Plankerne staar ved Siden af hinanden ligesom de Stænger, en Garver tørrer Skind paa.

Erotium. Hør nu op, Kære, med de Narrestreger; lad os nu gaa ind.

Menæchmus II. Det maa være en Anden, I søger; mig er det ikke.

Erotium. Hvad? Véd jeg ikke, at dit Navn er Menæchmus, at din Fader hed Moschus, og at du, som man siger, er født paa Sicilien, hvor Kong Hiero hersker?

Menæchmus II. Jo, deri har I Ret!

Messenio (til Menæchmus) Ved Juppiter! Mon hun ikke selv skulde være fra Syrakus, siden hun kender Jer saa nøje?

Erotium. Hør, lad os dog nu gaa tilbords!

Menæchmus II. Ja, jeg faar vel modtage Eders Indbydelse.

Messenio. Gør det ej, Herre! I er fortabt, hvis I træder over hendes Tærskel!

Menæchmus II. Ti, Messenio! (For sig selv) Det gaar udmærket! Jeg vil lade, som om jeg kender hende; maaske kan jeg profitere Noget derved. (Til Erotium) Det

var med Villie, at jeg før sagde dig imod; jeg var bange for, at han der skulde sladre af Skole til min Kone om Kaaben og Gildet. Men lad os nu kun gaa tilbords!

Erotium. Men vil du ikke vente paa Peniculus?

Menæchmus II. Aa, ham bryder jeg mig ikke en Døjt om; hvis han skulde komme her, maa I ikke lade ham komme ind.

Erotium. Det skal jeg med Glæde sørge for. Men jeg har en Bøn til dig.

Menæchmus II. Byd — og Alt skal blive opfyldt.

Erotium. Vil du ikke nok bringe denne Kaabe hen til Guldbrodereren? Jeg saa gerne, at der kom et andet og større Broderi paa den.

Menæchmus II. Det var godt, at du kom paa den Tanke! Min Kone vil saa ikke kunne genkende Kaaben, naar hun ser dig gaa med den paa Gaden.

Erotium. Ja, tag den saa med dig siden, naar du gaar.

Menæchmus II. Gerne, min Skat!

Erotium. Lad os da saa endelig gaa ind!

Menæchmus II. Jeg skal strax komme; jeg vil blot tale et Par Ord med ham der. (Erotium gaar ind). Hør, Messenio, kom her hen!

Messenio (mut). Hvad vil I, Herre?

Menæchmus II. Skaf min Bagage bort!

Messenio (mut). Hvorfor det, Herre?

Menæchmus II. Jeg vil nu have det saa. — Ja, jeg véd nok, hvad du tænker om mig!

Messenio. Desto slettere handler I, hvis I alligevel gaar derind.

Menæchmus II. Ti! — Fæstningen maa snart kapitulere; jeg har indesluttet den paa alle Kanter. — Skynd dig nu med Bagagen og Matroserne hen til et eller andet Herberge; men træf mig her igen før Solnedgang.

Messenio. Herre, betænker I, hvad I gør?

Menæchmus II. Ti og gaa! Bærer jeg mig dumt ad, vil det svie til mig, ikke til dig. Hun er dum og enfoldig; hun maa blive vort Bytte. (Han gaar ind i Erotiums Hus).

Messenio. Stop, stop! Gaar I nu, Herre? — Naa, nu sidder han net i det; Piratskibet vil sejle hans Jolle isænk. — Men det er dumt af mig at ville kommandere min Herre. Han købte mig jo, forat jeg skulde lystre ham, ikke forat jeg skulde befale over ham. (Til Matroserne) Afsted nu, Gutter! Jeg maa passe paa at være her igen til rette Tid. (De gaa).

III. Akt.

Første Scene.

Peniculus (kommer gaaende i dybe Tanker). Nu gaar jeg i mit fyrretyvende Aar, men aldrig har jeg i mine Levedage baaret mig saa dumt og forbistret ad, som da jeg i Dag borede mig midt ind i Folkeforsamlingen. Mens jeg stod og gabede der, stjal Menæchmus sig bort fra mig; han vilde naturligvis ikke have mig med til Gildet. — Gid Fanden havde den, der først faldt paa at holde Folkeforsamlinger! Det Snavs duer jo ikke til Andet end til at sinke Folk, der har alvorlige Forretninger. Kun Døgenigter og Dagdrivere kan have Tid til at møde i Folkeforsamlinger og skulde mulkteres, naar de udeblev. — Der gives Klodrianer nok, der kun spiser én Ret Mad, der aldrig inviterer Folk hjem til sig, men heller aldrig bedes ud. Kun saadanne Folk skulde være forpligtede til at give Møde. Var den Lov bleven vedtaget, saa vilde jeg ikke i Dag være gaaet glip af et godt

Maaltid Mad. — Jeg vil dog gaa derhen; endnu er der dog Haab om, at de kan have levnet lidt. — (Menæchmus II træder ud af Erotiums Dør). — Men hvad ser jeg? Der kommer jo Menæchmus ud af Døren med Krands paa Haaret![1]) Ve mig! De maa være færdige med at spise! — Naa, jeg kom nok i rette Tid til at hente af! — Jeg vil først se, hvad han vil tage sig for, og saa gaa hen og give ham en alvorlig Hilsen! (han træder tilside).

Anden Scene.

Menæchmus II. Peniculus.

Menæchmus II (talende ind i Huset). Vil du være tilfreds, Erotium, naar jeg bringer dig Kaaben igen i Dag med et nyt, smukt Broderi? Den skal blive saa prægtig, at du ikke skal kunne kende den igen.

Peniculus. Nu vil han nok bringe Kaaben hen til Guldbrodereren, efterat han har spist sig mæt i god Mad, drukket god Vin og narret sin gamle Peniculus, det Afskum! Paa min Ære! Jeg er ikke Peniculus, hvis jeg ikke tager en frygtelig Hævn over ham. Vent du blot, Menæchmus!

Menæchmus II (træder frem paa Scenen bærende Kaaben over Armen). Udødelige Guder! Har I nogensinde skænket et Menneske, der mindre ventede det, større Held paa én Dag end mig? Jeg har spist og drukket godt i Selskab med en smuk Kvinde og narret denne Kaabe fra hende, som hun kan sige hun har set!

Peniculus. Jeg kan ikke rigtig høre, hvad det er, han siger.

Menæchmus II. Hun sagde, at jeg i Dag havde

---

[1]) Ved ethvert Drikkelag bekrandsede man sig.

taget den fra min Kone og foræret hende den. Da jeg mærkede, at hun var paa Vildspor, lod jeg, som om jeg var kendt med hele Sagen og snakkede hende efter Munden. — Naa, aldrig har jeg med mindre Bekostning levet saa højt som i Dag!

Peniculus. Nu kan jeg ikke styre mig længer; jeg maa have fat i ham!

Menæchmus II. Hvem er dog det, der kommer der?

Peniculus. Hvad siger du, du nedrige Slyngel, du Skændsel for Menneskeheden, dit underfundige Skarn, hvis Ord er lettere end Fjer? Hvad Ondt har jeg gjort dig, siden du bedrog mig saa skammeligt? Hvorfor stjal du dig bort fra mig paa Torvet og snød mig for det Maaltid, du havde lovet mig? Hvor har du turdet vove at spise den Mad, som jeg havde ligesaa megen Ret til som du?

Menæchmus II. Men, bedste Mand, hvorfor skælder I dog mig ud? Jeg kender Jer jo slet ikke! Pas paa, at Jeres onde Ord ikke bekommer Jer ilde!

Peniculus. Nej, ilde har du handlet mod mig.

Menæchmus II. Hør, sig mig, hvad hedder I?

Peniculus. Naa, du vil ovenikøbet drive Spot med mig og lade, som om du ikke kender mit Navn?

Menæchmus II. Jeg har, min Tro, aldrig set Jer før i Dag. Men hvad enten I nu hedder Dit eller Dat, saa lad mig dog være i Fred!

Peniculus. Kender du ikke mig?

Menæchmus II. Hvis jeg kendte Jer, vilde jeg ikke fragaa det.

Peniculus. Vaagn op, Menæchmus!

Menæchmus II. Jeg sover ikke, det jeg véd af!

Peniculus. Kender du ikke din gamle, forraadte Ven?

Menæchmus II. Hør, gode Mand, I maa vist have taget Skade paa Jeres Forstand!

Peniculus. Har du ikke taget den Kaabe der fra din Kone og givet den til Erotium?

Menæchmus II. Jeg har, paa min Ære, ingen Kone; jeg har ikke stjaalet Kaaben og jeg har ikke givet den til Erotium.

Peniculus. Du maa være forrykt! Saa jeg dig ikke i Dag komme ud af din Dør med Kaaben paa under din Kappe?

Menæchmus II. Hør, tag Jer nu i Agt! Tror I, at Enhver er en liderlig Krabat, der gaar med Fruentimmerklæder, fordi I selv gør det? Har I set mig med Fruentimmerklæder paa?

Peniculus. Ja, det har jeg sandelig!

Menæchmus II. Aa, gaa Pokker i Vold!

Peniculus (forbittret). Jeg skal fortælle din Kone alle dine gale Streger og vil ikke ved Nogens Bønner lade mig bevæge til at afstaa derfra. Alle dine Spotterier skal falde tilbage paa dig selv! Du skal ikke for Intet have været til Gilde i Dag uden mig! (han gaar).

Menæchmus II. Men hvad er dog dette? Det er, som om Enhver, jeg traf paa, vilde gøre Løjer med mig. — Men Døren gaar!

Tredie Scene.

Menæchmus II. En Slavinde.

Slavinden. Menæchmus, Erotium beder Jer meget om med det Samme at bringe dette Guldarmbaand hen til Guldsmeden; hun vilde gerne have sat en anden Laas paa.

Menæchmus II. Sig hende, at jeg gerne opfylder alle hendes Ønsker.

Slavinden. I kender jo nok det Armbaand? (hun rækker ham det).

Menæchmus II (forvirret). Ja! — Ja! Det er af Guld!

Slavinden (i en fortrolig Tone). I husker jo nok, I sagde, at I havde taget det fra Jeres Kones Juvelskrin?

Menæchmus II. (stadig forvirret). Nej — det kan jeg ikke erindre!

Slavinden. Hvad husker I ikke det? Ja, saa er det nok bedst, at jeg faar Armbaandet igen.

Menæchmus II (der imidlertid har fattet sig). Stop! Nu husker jeg det tydelig! (han betragter Armbaandet). Ja, det er netop det, jeg forærede Erotium!

Slavinden. Ja rigtigt!

Menæchmus II. Men hvor er de Ørenlokker, jeg forærede hende?

Slavinden. Ørenlokker? I har ikke foræret hende nogle Ørenlokker!

Menæchmus II. Da forærede jeg hende sandelig et Par samtidig med Armbaandet.

Slavinden. Vil I saa gøre Erotium den Tjeneste?

Menæchmus II. Ja gerne! Baade Kaaben og Armbaandet skal jeg hurtig bringe tilbage til hende.

Slavinden. Hør, kære Menæchmus, vil I ikke nok lade lave et Par Ørenringe til mig? Saa skal jeg tage godt imod Jer, naar I besøger os.

Menæchmus II. Det skal jeg gerne gøre; giv mig Guldet — jeg skal nok betale Arbejdslønnen.

Slavinden. Nej, vil I ikke lægge Guldet ud? Jeg skal nok betale Jer siden.

Menæchmus II. Nej, giv du mig Guldet — jeg skal siden gengælde dig det dobbelt.

Slavinden. Ja, men jeg har ikke noget Guld!

Menæchmus II. Ja, saa maa vi vente, til du faar noget.

Slavinden. Men vil I da opfylde Erotiums Bøn?

Menæchmus II. Sig, at jeg med Glæde vil gøre Alt, hvad hun vil! Derfor skal jeg nok sørge (Slavinden gaar), — at Kaaben og Armbaandet snarest muligt bliver solgt! Ha, ha! — Hvor dog Guderne staar mig bi i Dag! — Men hvorfor skynder jeg mig ikke bort fra dette forføreriske Sted, da der baade er Tid og Lejlighed dertil? Skynd dig, Menæchmus! Det bedste Ben foran! — Jeg vil dog først tage denne Krands af mit Hoved og kaste den her til venstre; saa tror de, at jeg er gaaet den Vej. — Jeg vil se, om jeg kan træffe Messenio; jeg maa dog fortælle ham det store Held, jeg har haft i Dag. — (Han iler ud til højre).

IV. Akt.

Første Scene.

Leæna og Peniculus træde ud af Menæchmus's Hus.

Leæna. Skal jeg længer finde mig i at være gift med en Mand, der stjæler Alt, hvad jeg ejer, for at forære det til sine Elskerinder?

Peniculus. Ti bare stille! Vi skal strax gribe ham paa fersk Gerning; lyd I blot mig! Den Kaabe, han stjal fra Jer, saa jeg ham — døddrukken og med Krands paa Hovedet — gaa hen med til Guldbrodereren. — Men hvad ser jeg! Der ligger jo hans Krands! Skulde jeg tage Fejl? Nej, han maa være gaaet den Vej. (Menæchmus I kommer ind fra venstre Side). Triumf! Der kommer han! Men hvad er det? Han har ikke Kaaben med.

Leæna. Hvad synes I, at jeg skulde gøre ved ham?

Peniculus. Hvad I plejer! Skæld ham Huden fuld.

Leæna. Det skal jeg!

Peniculus. Kom lad os stille os herhen og belure ham! (de træde tilside).

Anden Scene.

Menæchmus I. Leæna. Peniculus.

Menæchmus I. Hvor det dog er for en tosset og besværlig Skik at holde Klienter! Men jo højere paa Straa en Mand er, desto flere Klienter skal han have; — om det er brave eller slette Folk, spørger han ikke om; han ser mere paa Klientens Formue end paa hans Redelighed: er han fattig, men brav, regnes han for en daarlig Klient; er han velhavende, men slet, regnes han for en god Klient. Hvad for Bryderier har en Patron dog ikke af de Slyngler af Klienter, der hverken agter Ret eller Billighed, der nægter at have faaet Betaling for, hvad der er betalt, der røver og bedrager paa alle mulige Maader og ved Aager eller Mened skraber sig Penge sammen! De Tingstude! De fører Proces hver eneste Dag, og naar Klienten stævnes, maa Patronen møde med og rende rundt hele Dagen fra den ene Ret til den anden. — Hvad har jeg dog ikke maattet døje i Dag for en saadan Slyngels Skyld! Han opholdt mig saa længe, at jeg ikke kunde komme tilbage i rette Tid; jeg var jo hans Patron og maatte altsaa forsvare ham, skønt jeg godt saa, at Retten var paa hans Modparts Side. Naa, jeg brugte alle de Kneb, jeg kunde, for at faa Sagen bilagt i Mindelighed; men det skulde den Tingstud ikke have Noget af! Skønt tre vederhæftige Vidner talte imod ham, vilde han dog partout have Sagen tildoms. — Gid Pokker tage ham, som spildte

min gode Tid, og mig med, at jeg gik hen paa Torvet[1]) i Dag! — Jeg rev mig løs fra ham, saasnart det var mig muligt; jeg vidste jo, at Erotium sad og ventede paa mig. — Nu er hun vist i ondt Humør! Naa, Kaaben, jeg forærede hende, vil vel nok gøre hende mild igen.

Peniculus. Naa, hvad siger I til det, Leæna?

Leæna. Ak, hvilket Uhyre til Mand har jeg dog ikke faaet at trækkes med!

Peniculus. Jeg véd ikke, om I hørte, hvad han sagde?

Leæna. Jo, desværre!

Menæchmus I. Nu vil jeg gaa ind til Erotium; der véd jeg da, at jeg er velkommen!

Peniculus (trædende hen imod ham). Stop! Os er I ogsaa velkommen!

Menæchmus I (afsides). Hvad ser jeg? Peniculus og min Kone! Hun ser noget forstémt ud; det huer mig ikke ret; der maa være noget i Gære! (højt) Men, kære Kone, hvorfor ser du saa bedrøvet ud?

Peniculus (til Leæna). Tag dig i Agt! Han smigrer dig blot, den Laps!

Menæchmus I. Tag dig selv i Agt! Det er ikke dig, jeg taler til! (Han vil kærtegne Leæna).

Leæna. Rør mig ikke! Spar du dine Kærtegn! Slip mig dog!

Menæchmus I. Men, kære Kone, hvorfor ser du dog saa bistert paa mig?

Leæna. Det maa du selv vide!

Peniculus. Ja, han véd det nok; han vil blot spille den uskyldige, den Forræder!

---

[1]) Paa Torvet (forum) holdtes Rettergang; Patronen var forpligtet til at staa sine Klienter bi i deres Processer.

Menæchmus I. Har da en af Slaverne været ulydig mod dig? Eller har maaske en af Slavinderne vovet at svare dig? Sig mig det, og den skyldige skal blive afstraffet.

Leæna (forbittret). Passiar!

Menæchmus I. Ja, du maa dog vel være vred paa En derhjemme?

Leæna. Passiar!

Menæchmus I. Er det da mig, du er vred paa?

Leæna. Netop dig!

Menæchmus I. Da véd jeg dog ikke af, kære Kone, at jeg har gjort dig noget Ondt.

Leæna. Snik Snak!

Menæchmus I. Men hvad er der dog i Vejen, kære Kone?

Leæna. Spørger du mig om det?

Menæchmus I. Ja, skal jeg da spørge Peniculus derom? Men hvad gaar der dog af Jer?

Leæna. Kaaben —

Menæchmus I (befippet). Kaaben — ?

Leæna. Jo! Jeg véd det Hele!

Peniculus (til Menæchmus). Naa, den Kaabe faar dig nok til at staa som en Taabe! Naar du en anden Gang gaar til Gilde, skal du dog tage mig med! — (til Leæna) Skaan ham ikke!

Menæchmus I. Hold Mund, Peniculus!

Peniculus. Nej, ved Herkules, om jeg gør; (til Leæna) han vinker til mig, at jeg skal tie stille.

Menæchmus I. Jeg har hverken vinket eller blinket til dig.

Peniculus. Naa, han har da ogsaa bidt Hovedet af al Skam! Han nægter, hvad I selv vist saa med Jeres egne Øjne!

Menæchmus I (til Leæna). Ved alle Guder sværger jeg, at jeg ikke har vinket til ham; saa tror du mig da?

Peniculus. Ja, lad nu det være glemt; lad os heller vende tilbage til det Andet.

Menæchmus I. Til hvad?

Peniculus. Lad os vende tilbage til Guldbrodereren! Du skulde jo hen igen og hente Kaaben hos ham til Erotium!

Menæchmus I. Hente Kaaben hos Guldbrodereren?

Peniculus (til Leæna). Ja, naar han har saa svag en Hukommelse, saa har jeg ikke mere at sige.

Leæna. Du stolede nok paa, at jeg ikke vilde opdage det? Ved Kastor! Det Tyveri skal komme dig dyrt at staa! Der har du den (giver ham et Ørefigen).

Peniculus. Og der har du den! Gaa saa til Gilde uden mig, og kom bagefter ravende ud med Krands paa Haaret for at gøre Nar af mig!

Menæchmus I. Ved alle Guder! Jeg har ikke sat min Fod i Erotiums Hus i Dag.

Peniculus. Du nægter det?

Menæchmus I. Ja, sandelig nægter jeg det.

Peniculus. Nej, et frækkere Menneske har jeg aldrig kendt! Saa jeg dig da ikke nylig komme ud af Døren der med en Blomsterkrands paa Hovedet? Sagde du ikke, at jeg var gal, at du ikke kendte mig og at du var en Fremmed?

Menæchmus I. Paa min Ære! Jeg kommer først nu fra Torvet!

Peniculus. Ja, jeg kender dig nok! Du ventede ikke, at jeg vilde hævne mig; men jeg har fortalt din Kone Alt!

Menæchmus I (angst). Hvad har du fortalt?

Peniculus. Det husker jeg ikke! Spørg din Kone ad!

Menæchmus I (til Leæna). Hvad er det, han har fortalt dig? Hvorfor tier du? Fortæl mig Alt!

Leæna. Som om du ikke selv godt vidste det! Hvor jeg dog er ulykkelig gift!

Menæchmus I. Ulykkelig gift? Forklar dig, kære Kone!

Leæna. Du spørger mig om det?

Menæchmus I. Ja, vidste jeg det selv, vilde jeg ikke spørge dig derom.

Peniculus. Hvilken Hykler! Men din Forstillelse nytter dig Intet; for hun véd meget godt, hvordan det hænger sammen.

Menæchmus I (til Leæna). Hvad er det dog, han har fortalt dig?

Leæna. Hør da, Skamløse, Grunden til min Harme! Der er blevet stjaalet en Kaabe fra mig hjemme.

Menæchmus I (med forstilt Forbauselse). Hvad? Er der blevet stjaalet en Kaabe fra os?

Peniculus (til Leæna). Hører I, hvor han fordrejer Jeres Ord? (Til Menæchmus) Den er blevet stjaalet fra hende, ikke fra dig; for var den blevet stjaalet fra dig igen, saa var den nu der, hvor den skulde være.

Menæchmus I. Jeg taler ikke til dig! — (til Leæna) Men hvad var det, du sagde, Kone?

Leæna. En af mine Kaaber, siger jeg, er forsvunden.

Menæchmus I. Men hvem tror du, der har stjaalet den?

Leæna. Det maa han bedst vide, der tog den.

Menæchmus I. Men hvem tog den da?

Leæna. En vis Menæchmus.

Menæchmus I. Hvor skændigt! Men hvem er den Menæchmus?

Leæna. Du selv!

Menæchmus I. Jeg?

Leæna. Ja, du og ingen Anden.

Menæchmus I. Hvo vover at paastaa det?

Leæna. Jeg!

Peniculus. Og jeg med! Du forærede din Veninde Erotium den.

Menæchmus I. Jeg?

Peniculus. Ja, du, du! Skal vi købe en Natugle, der kan sige: „du, du“ i Et væk til dig? For jeg er ganske træt af at gentage det.

Menæchmus I. Ved alle Guder! Jeg har ikke foræret hende den!

Peniculus. Ved alle Guder! Mit Ord er Sandhed!

Menæchmus I. Ja, men jeg forærede hende den ikke, jeg laante hende den blot paa nogen Tid.

Leæna. Laante hende den? Da kunde det, ved Kastor, aldrig falde mig ind at laane Nogen en af dine Kapper! — Skaf mig strax Kaaben igen!

Menæchmus I. Kære Kone, jeg skal strax gaa hen og hente den.

Leæna. Ja, det staar du dig ogsaa bedst ved; for aldrig skal du sætte dine Ben indenfor mine Døre, naar du ikke har Kaaben med!

Peniculus (til Leæna). Men hvad skal jeg saa have for den Tjeneste, jeg har bevist Jer i Dag?

Leæna. Naar der en Gang bliver stjaalet Noget fra Jer, saa skal jeg til Gengæld hjælpe Jer med at faa fat i Tyven (hun gaar ind).

Peniculus. Saa faar I Lov at vente længe; for der er ikke Noget at stjæle hjemme hos mig. — Pokker tage baade Konen og Manden! — Jeg vil skynde mig hen paa Torvet og se mig om efter et nyt Madsted; for med dette er det nok forbi! (han gaar).

Menæchmus I. Min Kone bildte sig vist ind, at jeg blev meget ulykkelig, fordi hun lukkede mig ude — som om jeg ikke havde et meget bedre Sted at ty hen til! — Kan jeg ikke behage min Kone — naa, saa kan jeg vel nok finde mig i den Ulykke! Erotium der er

jeg vis paa at behage; hun vil nok lukke mig ind. — Jeg vil dog gaa ind og bede hende om at give mig Kaaben igen; jeg kan jo altid siden købe en smukkere til hende. (Han gaar hen til Erotiums Dør og banker paa). Hej, er der ingen, der kan lukke mig op? (Døren aabnes) Sig Erotium, at der er En, der vil tale med hende!

Tredie Scene.

Erotium. Menæchmus I.

Erotium. Hvem er det, der ønsker at tale med mig?

Menæchmus I (indsmigrende) En, der er en større Fjende af sig selv end af din Skønhed!

Erotium. Ah, Menæchmus! — Men hvorfor staar du udenfor? Lad os dog gaa ind!

Menæchmus I. Nej, vent lidt! — Kan du gætte, hvorfor jeg er kommen til dig?

Erotium. Sagtens i en god Hensigt!

Menæchmus I. Tværtimod! — Kære Erotium, giv mig den Kaabe tilbage, jeg forærede dig! Min Kone har faaet Alt at vide; jeg skal nok siden købe dig en meget smukkere.

Erotium. Men jeg gav dig den jo før tilligemed mit Armbaand, forat du skulde bringe den hen til Guldbrodereren!

Menæchmus I. Har du givet mig Kaaben og et af dine Armbaand? Du spøger nok! Da jeg havde foræret dig Kaaben, gik jeg jo hen paa Torvet og kommer først nu derfra igen!

Erotium (stødt). Ja, jeg ser nok, hvor du vil hen! Du vil naturligvis narre det fra mig, som jeg før betroede til din Varetægt.

Menæchmus I. Nej sandelig! Jeg vil ikke be-

drage dig; men du hører jo, at min Kone har faaet Alt at vide.

Erotium. Ja, jeg bad dig ikke om at forære mig Kaaben; du gav mig den selv uopfordret. Og nu vil du have den igen! Naa, værsgo, behold du den kun! Gem den under Laas og Lukke eller lad din Kone gaa med den — eller gaa selv med den! Men du skal ikke oftere ulejlige dig hen til mig; for en Nidding staar min Dør ikke aaben. Giver du mig ikke fuld Erstatning, saa maa du sé dig om efter et andet Offer for dine Bedragerier! (Hun gaar ind).

Menæchmus I. Men hvor du dog lader Vreden løbe af med dig! Hør, stands dog! Vend om! Vent dog lidt for min Skyld! — Saa, nu gik hun ind og lukkede Døren i efter sig! Nu er jeg udelukket baade her og der og udelukkende henvist til mig selv! Jeg maa dog hen og tale med mine Venner om den Sag! (Han gaar ud tilhøjre).

Fjerde Scene.

Menæchmus II. Siden Leæna.

Menæchmus II (kommer ind fra venstre Side; han bærer Kaaben indenfor sin Kappe og Armbaandet i den ene Haand). Det var da ogsaa dumt gjort af mig at give Messenio Pengepungen; han er naturligvis undervejs falden ind i et Værtshus!

Leæna (kommer ud). Jeg vil dog se, om min Mand ikke snart skulde komme hjem. — Men der er han jo! Guderne være lovede! Han har Kaaben med sig!

Menæchmus II. Hvor mon dog nu Messenio føjter om?

Leæna (gaar hen til ham). Jeg skal modtage ham, som han har fortjent. — (Højt) Hvor tør du være uforskammet nok til at komme for mine Øjne i den Dragt?

Menæchmus II. Hvad Pokker gaar der af Jer, Mutter?

Leæna. Hvad? Du vover at kny et Ord, at tale til mig?

Menæchmus II. For Pokker, hvorfor skulde jeg genere mig for det?

Leæna. Kan du spørge om det? O, du frække Menneske!

Menæchmus II. Hør, Mutter, véd I, hvorfor Hecuba blev forvandlet til en Hund?

Leæna. Nej, dit Afskum!

Menæchmus II. Fordi hun altid gjorde, hvad I nu gør: hun gøede ad alle dem, hun mødte.

Leæna. Nej, før vil jeg leve ugift end taale alle hans Skændigheder!

Menæchmus II. Hvad rager det mig, om I kan holde Jer stiv i Ægtestanden eller vil skilles fra Jeres Mand? Men det er nok Skik her tillands at tage Livet af Folk med Snak.

Leæna. Snak? Snak? Nej, jeg holder det ikke ud; vi maa skilles! —

Menæchmus II. For mig kan I gerne i al Evighed leve ugift!

Leæna. Ja, men før nægtede du først, at du havde taget Kaaben fra mig, og nu kommer du dog med den. Skammer du dig ikke?

Menæchmus II. Nej, nu gaar det dog for vidt! Vover I at paastaa, at jeg har stjaalet den Kaabe fra Jer, som en Anden har bedt mig om at bringe hen til Guldbrodereren?

Leæna. Ved Kastor! Jeg vil sende Bud efter min Fader og fortælle ham, hvor skændigt du opfører dig mod mig! (Hun raaber ind i Huset) Hej, Decio, spring hen efter min Fader; sig ham, at han maa skynde sig

herhen! — Vær du rolig! Han skal strax faa Alt at vide!

Menæchmus II. Hør, Mutter, er I rigtig klog? Hvad skal han faa at vide?

Leæna. At du raner mine Kaaber og mit Guldtøj for at forære det til din Elskerinde! Har jeg maaske ikke Ret?

Menæchmus II. Hør, Mutter, hvis I kender et godt Husraad mod en fræk Tunge, saa sig mig det. Hvem I holder mig for at være, véd jeg ikke; Jer havde jeg den Ære at lære at kende — netop i Dag for hundrede Aar siden!

Leæna. Ja, spot du kun mig! Der kommer min Fader! Ham vil du nok lade være at have til Nar. Se paa ham! Ham kender du vel?

Menæchmus II. Jo! Jeg gjorde hans Bekendtskab der, hvor jeg før i Dag gjorde Jeres!

Leæna. Hvad?! Nægter du at kende mig? Nægter du at kende min Fader?

Menæchmus II. Ja, jeg er endog saa fræk at paastaa, at jeg ikke har den Ære at kende Jeres Bedstefader!

Leæna. Kunde jeg vente mig Andet af din Frækhed?

Femte Scene.

Svigerfaderen (kommer ind, støttende sig til en Stok). Leæna. Menæchmus II.

Svigerfaderen. Jeg har skyndt mig saa meget, som min Alder tillod det; men det gaar kun smaat; jeg er en gammel Mand og ikke længer saa rask tilbens som i mine unge Dage. Jeg mærker Kræfterne svinde hver Dag; ak, ja! Alderdommen bringer da ogsaa saa

mange Onder med sig, at man kunde blive ganske træt af at regne dem op. — Men jeg spekulerer paa, hvorfor dog min Datter sendte Bud efter mig saa pludselig uden at lade mig vide, hvad der var i Vejen. Naa, jeg kan vel nok gætte mig til det; hun har sagtens haft en lille Bataille med sin Mand. Saadan gaar det jo altid, naar Koner med en stor Medgift vil være Herrer i Huset. — Forstaar sig! Mændene kan ogsaa have deres Fejl; men de retter sig dog altid lidt efter deres Koner. — Men min Datter vilde dog ikke have sendt Bud efter mig, naar der ikke var noget Alvorligt paa Færde; — naa, det vil jeg snart faa at vide. — Men der staar hun jo udenfor Døren med sin Mand; de ser noget ophidsede ud. Ja, det var nok det, jeg tænkte!

Leæna (gaar hen til ham). God Dag, kære Fader!

Svigerfaderen. God Dag, min Pige! Naa, Alt staar vel godt til hos Jer? — Men du har jo grædt! Hvorfor staar din Mand der og ser saa vred ud? Har der været en Kurre paa Traaden? (gnaven) Sig mig, hvis Skylden er; men skaan mig for lang Snak!

Leæna. Kære Fader, jeg kan forsikkre dig højt og helligt, at jeg ikke i mindste Maade har forsét mig mod ham; men jeg kan ikke holde det længer ud med ham; lad mig følge hjem med dig, Fader!

Svigerfaderen. Men hvad er nu det for Noget?

Leæna. Jeg spottes, Fader, og haanes!

Svigerfaderen. Af hvem dog?

Leæna. Af ham, du gav mig til Mand!

Svigerfaderen. Naa, skal vi nu have Spektakler igen? — Hvor tidt har jeg ikke befalet dig at sørge for, at ingen af Jer behøvede at komme og klage til mig?

Leæna. Men, kære Fader, hvordan skal jeg da bære mig ad?

Svigerfaderen. Behøver du at spørge om det?

Har jeg ikke tidt nok sagt dig, at du ikke skal være jaloux paa din Mand?

Leæna. Ja, men, Fader, han elsker en anden Kvinde, som bor derovre.

Svigerfaderen (opbragt). Deri gør han meget klogt! For Pokker! Jo mere jaloux du er, desto mere vil han holde af den Anden.

Leæna. Ja, men han svirer og drikker ovre hos hende hver eneste Dag.

Svigerfaderen. Tror du da, at han vil drikke mindre for din Skyld enten hos hende eller paa et andet Sted? Vil du maaske ogsaa, næsvise Barn, forbyde ham at gaa i Selskab og at invitere sine Venner hjem til sig? Vil du have, at din Mand skal være din Træl, saa kan du lige saa godt befale ham at sidde og spinde Uld hos Slavinderne!

Leæna. Ja, jeg ser nu, at jeg kaldte dig til Hjælp for ham der, ikke for mig; du staar ved min Side, men paa hans Side. (Hun græder).

Svigerfaderen. Nej, er Skylden hans, skal heller ikke han skaanes; men naar han giver dig fuldt op af Mad og Drikke, Klæder og Slavinder, saa maa du rette dig lidt efter ham.

Leæna. Ja, men han stjæler jo mit Guldtøj og mine Kaaber for at forære det til sine Elskerinder!

Svigerfaderen. Ja, gør han det, saa har han Uret; men gør han det ikke, saa har du Uret i at anklage en Uskyldig.

Leæna. Men Fader kan jo selv se, at han har en af mine Kaaber paa Armen og et af mine Armbaand i Haanden; nu, da jeg har faaet Alt at vide, bringer han mig det tilbage.

Svigerfaderen. Ja, det skal jeg snart faa at vide. (Han gaar hen til Menæchmus II). Hør, Menæchmus, hvad

er Grunden til Jeres Uenighed? Hvorfor er I saa vrede paa hinanden?

Menæchmus II. Gamle Mand, jeg kender Jer ej; men ved alle Guder sværger jeg —

Svigerfaderen. Hvad sværger du?

Menæchmus II. At jeg ikke har stjaalet Noget fra den Kvinde; gid jeg maa dø, hvis jeg nogensinde har sat min Fod i hendes Hus!

Svigerfaderen. Er du forrykt? Har du aldrig sat din Fod i det Hus, hvori du selv bor?

Menæchmus II. Bor jeg i det Hus?

Svigerfaderen. Du nægter det?

Menæchmus II. Ja, saamænd gør jeg saa!

Svigerfaderen. Du spøger nok; — for I er da ikke flyttet i Nat? (til Leæna) Hør, bor I ikke længer her?

Leæna. Jo, hvorfor skulde vi dog flytte?

Svigerfaderen. Ja, det véd jeg heller ikke.

Leæna. Tro mig, Fader, han har dig blot til Nar.

Svigerfaderen (opbragt). Styr din Tunge, Tøs! — (til Menæchmus) Naa, Menæchmus, nu Spøg tilside!

Menæchmus II (opbragt). Hvad har jeg dog med Jer at gøre? Hvem er I? Hvorfor trænger I Jer ind paa mig?

Leæna (angst). Ser du, Fader, hvor hans Øjenlaag bliver blygraa? Se, hvor han bliver grøn i Tindingen og Panden; se, hvor hans Øjne gnistre! Ve os, Fader! Han gaar fra Forstanden!

Menæchmus II (afsides). Naa, nu vil nok de gale Mennesker gøre mig selv gal!

Leæna. Ser du, hvor han slaar ud med Armene og spærrer Munden op? Hvad skal vi dog gribe til, Fader?

Svigerfaderen. Mit stakkels Barn, kom ham ikke for nær!

Menæchmus II. Jeg maa lade, som om jeg er forrykt, forat jeg kan faa dem jaget bort. — (i Ekstase) Evoë, Bacchus! Bromios! I hvilken Skov skal vi drage paa Jagt i Dag? Jeg fornemmer din Røst, høje Gud! Men jeg kan ikke rive mig løs; en rasende Hunhund vogter min venstre Side; bagved staar en gammel Buk med Horn i Panden, der mange Gange i sit Liv har fældet en Uskyldig ved falsk Ed!

Svigerfaderen (løftende Stokken). Hvad siger du, Slyngel?

Menæchmus II. Hør! Apollos Røst lyder til mig fra Oraklet: „Brænd Øjnene ud paa hende med lysende Fakler!“

Leæna. Frels mig, Fader! Han vil brænde Øjnene ud paa mig!

Svigerfaderen. Mit stakkels Barn!

Leæna. Hvad skal vi dog gribe til, Fader?

Svigerfaderen. Det er bedst, at jeg kalder paa Slaverne; saa kan vi slæbe ham ind og binde ham, førend han kan gøre nye Ulykker.

Menæchmus II (afsides). Naa, kan jeg nu ikke finde paa en anden List, saa slæber de mig ind i Huset til sig! — (højt): Jeg fornemmer din Røst, Apollo! „Sønderriv hendes Aasyn med dine Negle, hvis hun ikke strax forsvinder fra dine Øjne“! Dit Bud skal blive opfyldt, høje Gud!

Svigerfaderen. Skynd dig ind, mit Barn — eller han myrder dig!

Leæna. Ja — men pas paa, at han ikke løber fra dig. — Gives der paa Jorden nogen ulykkeligere Kvinde end jeg er? (Hun gaar ind).

Menæchmus II (afsides). Nu blev jeg da fri for hende! (højt) Atter fornemmer jeg din Røst, Apollo! — „Slaa Lemmerne i Stykker paa denne gemene, skæggede, lemmerystende Tithonus med hans egen Stok!“

Svigerfaderen. Jeg slaar fra mig! Kom mig ikke nær!

Menæchmus II. Jeg vil følge dit Bud, Apollo! Med en tveægget Øxe vil jeg hakke den Gamle smaat!

Svigerfaderen. Bevares! Haarene rejser sig paa mit Hoved af Skræk!

Menæchmus II. Du byder meget, Apollo! Nu skal jeg spænde de vælige Heste for og stige op paa Vognen for at køre denne gamle, stinkende, tandløse Buk over! — Nu staar jeg paa Vognen; Tømmerne og Pidsken har jeg i Haanden. Hyp, hyp! Afsted, mine Heste! Lad Hovene gjalde under Jer! Hyp, hyp! — Ve mig! Hvem er det, der bagfra trækker mig ved Haaret ned af Vognen? (Han bøjer sig bagover). Nu kan jeg ej opfylde dit Bud, Apollo! (Han kaster sig ned paa Ryggen).

Svigerfaderen. Guderne staa os bi! Nu ligger han der, som han var død, den raske, unge Mand! — Men jeg maa nok skynde mig hen efter en Doktor! — (Han gaar).

Menæchmus II (rejser sig op og ser sig om). Naa, slap jeg da endelig fri for de gale Mennesker, der absolut vilde gøre mig forrykt? — Men jeg vil skynde mig, alt hvad jeg kan, ned til Havnen. — (Ud til Tilskuerne) Hør, hvis den Gamle kommer igen, saa maa I ikke sige ham, hvad Vej jeg er gaaet! (Han iler ud).

V. Akt.

Første Scene.

Svigerfaderen kommer ind. Aa ja! Jeg fik ganske ondt i mine Lænder af at sidde og vente, til Doktoren kom hjem fra sine Patienter; naa, langt om længe kom

han da. Han siger, at han en Gang har kureret en brækket Arm paa Apollo og et brækket Ben paa Aesculap[1]). Nu faar vi at se, om han duer til Noget. Men der kommer han jo! (sagte) Naa, skynd dig lidt, du Myre!

Anden Scene.

Svigerfaderen. Lægen.

Lægen. Hvad var det, I sagde han fejlede? I maa give mig nøjagtig Besked om hans Sygdom. Er han besat af en ond Aand, eller har han faaet en Hjernerystelse? Lider han af Sovesyge eller f. Ex. Vattersot?

Svigerfaderen. Ja, jeg bad just Doktoren komme herhen, forat I kunde sige mig, hvad det er han fejler, og kurere ham.

Lægen. Det er kun en Bagatel for mig! Jeg frelser daglig mer end sex Hundrede Menneskers Liv.

Svigerfaderen (betænkelig). Ja, jeg tør vel stole paa, at Doktoren vil behandle ham med Omhu?

Lægen. Vær I kun rolig! Jeg giver Jer mit Ord paa, at han nok skal blive rask igen. (Menæchmus I kommer ind fra venstre Side).

Svigerfaderen (vendende sig om). Der er han, Doktor!

Lægen. Lad os et Øjeblik betragte hans Adfærd. (De træde tilside).

Tredie Scene.

Menæchmus I. Svigerfaderen. Lægen.

Menæchmus I. Hvilket forbandet Uheld har jeg dog ikke haft i Dag! Først har den Forræder Peniculus

---

[1]) Et Sidehug til Tidens mange Mirakeldoktorer.

voldt mig Skam og Ærgrelse ved at røbe, hvad jeg troede at kunne holde hemmeligt; — faar jeg fat i ham, slaar jeg hans Hoved i Stykker! Hans Hoved? Nej stop! Kroppen er min; jeg har fodret ham op med Mad og Drikke; jeg vil tage Vejret fra ham — kun det er hans! — Og saa gaar Erotium hen og bærer sig lige saa skændig ad! Da jeg bad hende om at give mig Kaaben igen, sagde hun, at hun allerede havde givet mig den! — Hvor jeg dog er et ulykkeligt Menneske!

Svigerfaderen. Hørte I, hvad han sagde, Doktor?

Lægen. Ja, han sagde, at han var et ulykkeligt Menneske.

Svigerfaderen. Vil Doktoren ikke gaa hen og tale til ham?

Lægen (gaar hen til Menæchmus). God Dag, Menæchmus! — Nej — I maa ikke blotte Jeres Arm; det har Jeres Sygdom ikke godt af.

Menæchmus I (forbittret). Gaa hen og hæng Jer! (afsides) Men hvad Pokker kan min Svigerfader og Doktoren ville mig?

Svigerfaderen. Kan I mærke Noget, Doktor?

Lægen. Ja, det skulde jeg mene, -- jeg ser nok, at helleborus ikke vil slaa til her. — Men hør, Menæchmus!

Menæchmus I. Hvad vil I mig?

Lægen. Sig mig, plejer I at drikke rød eller hvid Vin?

Menæchmus I. Hvad kommer det Jer ved? Bliv mig fra Livet med Jeres Spørgsmaal!

Svigerfaderen. Naa, nu begynder han nok at fantasere igen.

Menæchmus I (til Lægen). Vil I maaske ogsaa have at vide, om jeg spiser rødt, gult eller grønt Brød — om

jeg plejer at spise Fugle med Fiskeskæl paa, og Fiske med Fuglevinger?

Svigerfaderen. Bevares! Hører Doktoren, hvor vildt han fantaserer? Men hvorfor giver I ham ikke noget Medicin, førend han bliver rent gal?

Lægen. Lad blot mig raade! Jeg vil endnu rette et Par Spørgsmaal til ham.

Svigerfaderen (afsides). Aa, han tager Livet af ham med sine Spørgsmaal!

Lægen. Hør, sig mig, Menæchmus! Mærker I ikke somme Tider, at Jeres Øjne staar saa underlig stive i Hovedet?

Menæchmus I. For Pokker! Synes I da, at jeg ligner en Krebs?

Lægen. Sig mig, mærker I aldrig noget til en underlig, klagende Lyd i de indre Dele?

Menæchmus I. Jo, naar min Mave skriger af Sult; ellers mærker jeg Intet.

Lægen (til Svigerfaderen). Naa, der svarede han mig jo ret fornuftig. — (Til Menæchmus) Sover I godt om Natten? Har I let ved at falde i Søvn?

Menæchmus I. Jo, naar jeg har betalt min Gæld, sover jeg altid rolig om Natten. — Maa jeg saa være fri for Jeres Spørgsmaal? Gid Pokker tage Jer!

Lægen (til Svigerfaderen). Nu begynder han at fantasere; gaa ikke for nær hen til ham.

Svigerfaderen. Jeg synes dog, at han nu er blevet noget roligere; før sagde han jo, at hans Kone var en rasende Hunhund.

Menæchmus I. Hvad sagde jeg?

Svigerfaderen. Du var fra Forstanden, siger jeg.

Menæchmus I. Jeg?

Svigerfaderen. Ja, du! — Du truede jo med at ville køre mig gamle Mand over?

Menæchmus I. Jeg køre Svigerfader over?

Svigerfaderen. Ja, jeg hørte det jo med mine egne Øren!

Menæchmus I. Ja, saa ved jeg ogsaa, at du stjal en gylden Krands fra Juppiters Tempel; at du blev kastet i Fængsel og siden slæbt ud for at pidskes og stilles i Gabestokken; at du har slaaet din Fader ihjel og solgt din Moder som Slavinde. Synes du ikke, at jeg giver dig dine Skældsord ganske fornuftig igen?

Svigerfaderen. Skynd Jer dog, Doktor, med at give ham Noget ind; ser I ikke, at han bliver forrykt igen?

Lægen. Det er bedst, at I lader ham bringe hjem til mig.

Svigerfaderen. Tror I det, Doktor?

Lægen. Ja, saa kan jeg bedre tage ham under Behandling.

Svigerfaderen. Ja, gør saa, som I vil.

Lægen. Jeg vil lade dig drikke helleborus en 14 Dages Tid.

Menæchmus I. Og jeg vil hænge Jer op og give Jer Pidsk — en Maanedstid.

Lægen (til Svigerfaderen). Hent nogle Slaver herud, som kan bringe ham hjem til mig.

Svigerfaderen. Hvor mange skal jeg kalde paa?

Lægen. Jeg tror, at fire vil være nok.

Svigerfaderen. De skal strax være her. — Doktoren passer jo nok paa ham saa længe?

Lægen. Nej, jeg vil gaa hjem og træffe de fornødne Anstalter til at modtage ham. Sig til dine Slaver, at de maa skynde sig med at bringe ham hjem til mig.

Svigerfaderen. Det skal ske.

Lægen. Farvel! (han gaar).

Svigerfaderen. Farvel, Doktor! (Han gaar ind i Menæchmus' Hus).

Menæchmus I. Naa, gik de nu endelig? Men jeg kan ikke begribe, hvorfor de siger, at jeg er gal. Fra jeg blev født af, har jeg jo ikke været syg en eneste Dag. Jeg er selv rask og ser, at de andre ogsaa er raske; jeg kender dem og taler til dem — jeg er, min Tro, ikke gaaet fra Forstanden og vil ikke tage Livet af Nogen; de maa selv være forrykte! Men hvad skal jeg nu gøre? Jeg vilde gerne gaa hjem; men min Kone giver mig ikke Lov til at komme ind; og hos Erotium er Døren ogsaa lukket for mig. Naa, jeg sidder net i det! Jeg maa nok opholde mig hele Dagen paa Gaden — for i Aften faar jeg da vel nok Lov at komme ind! (Han spadserer frem og tilbage).

Fjerde Scene.

Menæchmus I. Messenio.

Messenio (kommer ind fordybet i sine egne Tanker). En god Slave skal man kende derpaa, at han i Herrens Fraværelse sørger lige saa godt for Alt, som hvis Herren selv var hjemme, ja endnu bedre. — Naar en Slave er, som han skal være, saa sørger han mere for sin Ryg end for sin Mave; for er man lad og træven, faar man blot Pidsk af Herren, bliver lænket, maa arbejde som et Bæst i Møllen, hungre og fryse. — Men det skal jeg ikke have Noget af! Jeg ser nu hellere, at Herren laster mig end at han baster og binder mig, og spiser heller det Mel, Andre har malet, end jeg selv maler det. Derfor vil jeg altid gøre, hvad min Herre befaler og hvad min Ryg staar sig bedst ved. Lad saa Andre bære sig ad, som de vil; jeg vil gaa efter mit eget Hoved, og naar jeg er flink og paapasselig, behøver jeg heller ikke at være bange for Noget. — Naa, den Dag er vel ikke saa fjærn, da min Herre giver mig fri for min lange og tro Tjenestes Skyld! — Hans Rejsetøj har

jeg bragt hen i Logiset; nu vil jeg hente ham, som han bød. — Jeg vil dog banke paa, forat han kan vide, at jeg er her udenfor; jeg maa dog se at faa ham levende ud af den Røverhule. — Men bare jeg ikke kommer for sent! (han gaar hen til Erotiums Dør).

Femte Scene.

Messenio. Menæchmus I. Svigerfaderen.

Svigerfaderen (kommer ud, ledsaget af 4 Slaver). Hvis I har Noget tilovers for Jeres Rygstykker og Skinnebén, saa pas paa, at I gør, hvad jeg har befalet Jer! I skal binde ham og bringe ham hen til Doktorens. — Bryd Jer ikke Noget om hans Trusler! — Naa, hvorfor staar I og maaber der? Skynd Jer! — Jeg gaar i Forvejen hen til Doktoren; jeg skal nok tage imod Jer, naar I kommer med ham. (Han gaar). (Slaverne gaar hen for at binde Menæchmus).

Menæchmus I. Jeg er fortabt! Hvad er dog dette? Hvad vil I mig? Hvorfor omringe I mig? Hvor slæber I mig hen? Hjælp! Slip mig! Mord! Hjælp! Hjælp!

Messenio. Udødelige Guder! Hvad er det dog, jeg ser! Der trækker de jo afsted med min Herre!

Menæchmus I. Hjælp! Hjælp! Er der Ingen, der vil komme mig til Hjælp?

Messenio (løber hen til ham). Jo, Herre! Jeg skal hjælpe Jer! Hvad er det dog for en Røverby, hvor man plyndrer frie Mænd ved højlys Dag?! Slip ham, I Skurke!

Menæchmus I. Kom mig til Hjælp, hvem du end er! Se ikke rolig paa saa skændig en Gerning!

Messenio. Stol kun paa mig, Herre! Før skal jeg selv dø end de skal krumme et Haar paa Jeres

Hoved! — Slip ham! — Herre, riv Øjet ud paa ham, der holder Jer i Skuldren! Saa skal jeg tage Resten paa min Samvittighed. (han prygler løs paa Slaverne). — Det skal komme Jer dyrt at staa! — Slip ham!

Menæchmus I. Nu har jeg fat i Øjet.

Messenio. Saa riv det ud! I Kæltringer, I Røvere, I Mordere!

De 4 Slaver. Vi er om en Hals! Pardon!

Messenio. Slip ham da!

Menæchmus I. Hvor tør I Slavepak lægge Haand paa mig?

Messenio. Pokker i Vold med Jer! Herud! (Slaverne flygte). Der har du den! Kan du saa komme afsted? — Puh! — Naa, jeg tog ordenlig Maal af deres Rygstykker. — Herre, det kan man kalde at komme i rette Tid!

Menæchmus I. Guderne lønne dig for den Hjælp, du har ydet mig; thi havde du ikke været, vilde det have været ude med mig.

Messenio. Hør, Herre, hvis I tænker paa at belønne mig, giv mig saa fri!

Menæchmus I. Give dig fri?

Messenio. Ja, Herre; jeg frelste jo Jeres Liv.

Menæchmus I. Hvad er dog dette? Du maa tage Fejl!

Messenio. Tage Fejl, Herre?

Menæchmus I. Ja; jeg er, ved Juppiter, ikke din Herre!

Messenio. Fy, Herre!

Menæchmus I. Paa min Ære! Jeg taler sandt! — Der er sandelig ingen af mine Slaver, der har handlet mod mig, som du har gjort.

Messenio. Ja, Herre, naar I nægter, at jeg er Jeres Slave, lad mig da saa gaa bort som fri Mand, hvorhen jeg lyster!

Menæchmus I. Det maa du, min Tro, gerne for mig.

Messenio. Maa jeg virkelig, Herre?

Menæchmus I. Ja, for mig gerne — hvis jeg ellers har Noget at befale over dig.

Messenio. Vær da hilset, min Patron[1])! — Hvor jeg dog er glad over, at I gav mig fri!

Menæchmus I (ironisk). Ja, det kan jeg nok tænke. (Afsides) Han maa have en Skrue løs, stakkels Fyr!

Messenio. Men hør, Patron! I kan byde over mig nu ligesaa frit som før; jeg vil blive hos Jer, og naar I rejser hjem, vil jeg følge med. — Men vent lidt! Jeg vil løbe hen i Logiset og hente Pengepungen; jeg har forseglet den og gemt den godt i Vadsækken. Jeg skal strax være her igen!

Menæchmus I (ivrig). Ja, hent mig den i en Fart!

Messenio. I skal faa den ligesaa uskadt tilbage, som I gav mig den. Vent her saalænge! (han løber ud).

Menæchmus I. Hvor det dog gaar mig løjerligt i Dag! — De, som kender mig, nægter, at jeg er den, jeg er, og lukker mig ude paa Gaden; han der, som jeg ikke kender, siger, at jeg er en Anden end den, jeg er, og paastaar at være min Slave. — Naa, lad ham kun komme med Pengepungen; saa maa han for mig gerne gaa, hvorhen han lyster; for naar han kommer til sin Fornuft igen, kunde han gerne falde paa at kræve Pengene tilbage! Men jeg kan ikke forstaa, hvordan alt dette hænger sammen; det Hele forekommer mig som en Drøm. — Jeg vil dog gaa ind til Erotium; hun er nok vred paa mig; men jeg vil dog forsøge endnu en Gang, om hun ikke vil udlevere mig Kaaben. — (Han gaar ind i Erotiums Hus).

---

[1]) Den Frigivne fik sin forrige Herre til Patron.

Sjette Scene.

Menæchmus II og Messenio komme ind.

Menæchmus II. Hvor tør du vove at sige, at du har talt med mig, efterat jeg havde befalet dig at møde mig her igen før Solnedgang?

Messenio. Ja, men jeg befriede Jer jo nylig her ved dette Hus for fire Slaver, der vilde slæbe afsted med Jer! I raabte og skreg om Hjælp; jeg løb til og hjalp Jer med at drive Slaverne paa Flugt; og saa gav I mig fri, fordi jeg havde frelst Jeres Liv. Men medens jeg skyndte mig hen i Logiset for at hente Jeres Pengepung, maa I være løbet mig imøde, forat I kunde nægte at have gjort, hvad I dog virkelig har gjort.

Menæchmus II. Har jeg givet dig fri?

Messenio. Ja, sandelig har I saa!

Menæchmus II. Da kan du være rolig for, at jeg hellere sælger mig selv som Slave end jeg skænker dig Friheden!

Syvende Scene.

Menæchmus II. Messenio. Menæchmus I.

Menæchmus I (kommer ud af Erotiums Hus og raaber ind til hende). Om I saa sværger ved Jeres egne Øjenstene, saa lyver I dog, naar I siger, at jeg har narret Kaaben og Armbaandet fra Jer, I Skarnskvinder! (han gaar frem paa Scenen).

Messenio. Udødelige Guder, hvad er det, jeg ser?

Menæchmus II. Hvad er det, du ser?

Messenio. Jeres Genfærd, Herre!

Menæchmus II. Men hvad gaar der dog af dig, Messenio?

Messenio. Det er livagtig Herren selv!

Menæchmus II (bliver Menæchmus I vaer). Min Tro, han er mig ikke ulig i Væxt og Udseende.

Menæchmus I (til Messenio). O, er du der, du brave Fyr, som frelste mit Liv!

Messenio (forvirret). Hør, tag mig det ikke ilde op — men sig mig: hvad hedder I?

Menæchmus I. Sandelig, du har ikke gjort dig saaledes fortjent af mig, at jeg skulde nægte dig den Bøn. Jeg hedder Menæchmus.

Menæchmus II. Nej, undskyld, det hedder jeg!

Menæchmus I. Jeg er født i Syrakus paa Sicilien.

Menæchmus II. Nej, der er jeg født!

Menæchmus I. Hvad behager?

Menæchmus II. Det er den rene Sandhed!

Messenio (gaar hen til Menæchmus I). Nej, nu kender jeg ham! Der staar min Herre! Hør, Herre, jeg forvexlede Jer med ham! Jeg gjorde endog Spektakler med ham! (Til Menæchmus II) Tilgiv mig, min Herre, hvis jeg før imod min Villie faldt Jer til Besvær!

Menæchmus II. Men hvad Pokker gaar der dog af dig, Messenio? Husker du ikke, at du gik fraborde med mig i Dag?

Messenio. Jo, I har Ret! I er min Herre! (Til Menæchmus I) I maa søge Jeres Slave andetsteds! (Til Menæchmus II) Jer byder jeg „God Dag“ og (til Menæchmus I) Jer „Far vel“! — Dette er Menæchmus!

Menæchmus I. For Pokker! Nej, jeg er Menæchmus!

Menæchmus II. Hvad er dog alt dette? Er I Menæchmus?

Menæchmus I. Ja, jeg er Menæchmus, en Søn af Moschus.

Menæchmus II. Hvad? Er I en Søn af min Fader?

Menæchmus I. Nej, for Pokker, en Søn af min egen Fader; jeg vil ikke stjæle Jeres Fader fra Jer!

Messenio (afsides). Udødelige Guder! Der gaar et Lys op for mig! De maa være Tvillinger! — Jeg maa tale et Par Ord afsides med min Herre. — (Højt) Hør, Menæchmus!

Begge Menæchmi. Ja, hvad vil du?

Messenio. Nej stop! Jeg vil blot tale med min Herre. Med hvem af Jer kom jeg sejlende hertil i Dag?

Menæchmus I. Ikke med mig!

Menæchmus II. Det var med mig!

Messenio. Ja, saa maa det nok være Jer, jeg vil tale et Par Ord med i Enrum. Hør, Herre, enten maa han der være en Bedrager eller Jeres Tvillingbroder. Den ene Draabe Vand kan jo ikke ligne den anden mere end han ligner Jer; desuden siger han jo, at han er fra Syrakus, og at hans Fader hed Moschus, ligesom Jeres. Men det er bedst, at vi gaar frem med Forsigtighed.

Menæchmus II. Det var udmærket, Messenio, at du kom paa den Tanke! Bliv blot ved, som du har begyndt; og kan du bevise, at han er min Tvillingbroder, giver jeg dig med Glæde fri.

Messenio. Det haaber jeg, at jeg kan. (Højt) Jeg tror, at jeg kan bevise, at I er Tvillinger!

Menæchmus I. Ved Juppiter! Der gaar et Lys op for mig!

Messenio. I kunde nu bevise mig og Eder selv en stor Tjeneste ved at besvare de Spørgsmaal, jeg vil stille til Eder.

Menæchmus I. Spørg kun saa meget, du vil; jeg skal Intet fortie.

Messenio. Hvad var det I sagde, at I hed?

Menæchmus I. Jeg hedder Menæchmus; min Fader, der var Købmand i Syrakus, hed Moschus.

Messenio. Det Samme paastaar denne her; naa, endnu stemmer Alt godt. Men sig mig, hvad er det Tidligste, I kan erindre fra Jeres Barndom?

Menæchmus I. At min Fader en Gang tog mig med til Tarent til Markedet der; at jeg blev borte for ham i Trængslen og at jeg siden sejlede bort med en fremmed Mand.

Menæchmus II. Udødelige Guder!

Messenio (til Menæchmus II). Hvorfor tager I dog saadan paa Vej? Ti dog stille, Herre! (Til Menæchmus I) Hvor gammel var I den Gang?

Menæchmus I. Syv Aar; jeg husker tydelig, at jeg fældte Tænder den Gang.

Messenio. Men hvormange Sønner havde Jeres Fader?

Menæchmus I. Kun to.

Messenio. Hvem af dem var monstro ældst?

Menæchmus I. Vi var lige gamle!

Messenio. Hvad behager? Akkurat lige gamle?

Menæchmus I. Ja, vi var jo Tvillinger!

Menæchmus II. I gode Guder!

Messenio (til Menæchmus II). Nej, hør, Herre, naar I saadan hvert Øjeblik falder mig i Talen, saa tier jeg før stille.

Menæchmus II. Jeg skal nok holde mig rolig, Messenio!

Messenio (til Menæchmus I). Men sig mig, havde I begge ét og samme Navn?

Menæchmus I. Nej, jeg hed Menæchmus, men min Broder Sosikles.

Menæchmus II. Det er ham! Broder! Kom i mine Arme, jeg er Sosikles!

Menæchmus I. Men hvorfra fik I da Navnet Menæchmus?

Menæchmus II. Jo, da vi i Syrakus havde faaet

at vide, at Fader var død og du forsvunden, gav Bedstefader mig dit Navn.

Menæchmus I. Jeg tror Jer gerne; men svar mig paa en Ting, hvad hed Jeres Moder?

Menæchmus II. Teuximarche!

Menæchmus I. Det passer. Saa ser jeg da, høje Guder, endelig min kære Tvillingbroder igen efter saa mange Aars Forløb! (De omfavne hinanden).

Menæchmus II. Hvor er jeg dog glad over, at jeg har fundet dig igen, som jeg har ledt saa længe efter under Sorg og Savn!

Messenio. Aa, nu forstaar jeg, hvorfor Herren blev bedt til Gilde hos hende der (pegende paa Erotiums Hus).

Menæchmus I. Ja, jeg havde, uden at min Kone vidste af det, truffet Anstalter til en lille Svir der og foræret hende en af min Kones Kaaber.

Menæchmus II (visende ham Kaaben). Det skulde da aldrig være denne, du mener?

Menæchmus I. Men hvordan er du dog kommet til den?

Menæchmus II. Jo, hun sagde, at jeg havde foræret hende den; jeg lod naturligvis som ingen Ting, spiste og drak godt og narrede tilsidst denne Kaabe og dette Armbaand fra hende!

Menæchmus I (leende). Naa, det skal glæde mig hjerteligt, Broder, om du har haft nogen Profit af mit Navn!

Messenio. Herre, vil I saa skænke mig Friheden?

Menæchmus I. Hans Bøn er billig, Broder! Gør det for min Skyld!

Menæchmus II. Saa vær da fri, Messenio!

Messenio. Tak, Herre!

Menæchmus I. Jeg gratulerer, Messenio!

Menæchmus II. Men vil du nu ikke, Broder, da

vi har fundet hinanden, vende hjem med mig til vort Fædreland?

Menæchmus I. Det vil jeg, Broder! — Men først maa jeg have solgt min Ejendom her. — Lad os nu, Broder, gaa ind til min Kone!

Menæchmus II. Ja, gerne!

Messenio. Jeg har endnu en Bøn til Jer.

Menæchmus II. Hvad vil du da, Messenio?

Messenio. Maa jeg være Udraaber ved den Auktion?

Menæchmus I. Det skal du faa Lov til, Messenio.

Messenio. Men naar skal Auktionen gaa for sig?

Menæchmus I. I Dag otte Dage.

Messenio (raaber ud til Tilskuerne): „I Dag otte Dage lader Menæchmus, bosiddende Borger ud i Byen, ved offenlig Auktion bortsælge alle sine Slaver, sit Indbo, sit Hus med tilhørende Jord — Alt imod kontant Betaling. Tilsidst vil ogsaa hans Kone blive stillet til Auktion — om hun ellers kan finde en Køber. Thi indbydes herved alle Lysthavende". — Og nu, højstærede Publikum, lev vel og klap dygtigt ad os!

Den 15. Marts 1873 opførtes »Menæchmi« i Originalsproget paa Hoftheatret i København ved det philologisk-historiske Samfunds Foranstaltning. I den Anledning har vistnok J. Theodor Jensen (f. 1849, d. Jan. 1884) udarbejdet den her trykte Oversættelse med Tanken om at udgive den. Oversættelsen er i Prosa, medens den latinske Original er paa Vers, og hist og her har Oversætteren forkortet Texten, ligesom han frit har behandlet de mange Ordspil og Vittigheder hos Plautus og i det hele aabenbart haft til Hensigt at faa den danske Oversættelse til i Ord og Vendinger at falde saa naturlig og anskuelig som muligt.

5

STUDIER FRA
SPROG- OG OLDTIDSFORSKNING
UDGIVNE AF
DET PHILOLOGISK-HISTORISKE SAMFUND

Nr. 61

FRA SAMANIDERNES TID

KULTURSKITSER FRA ORIENTENS MIDDELALDER

AF

ARTHUR CHRISTENSEN

KØBENHAVN 1903
KLEINS FORLAG (CAMILLA KLEIN)

I. COHENS BOGTRYKKERIER
· GEORG A. BACH ·

Den persiske Kulturs og det persiske Aandslivs Historie er et Felt, der endnu kun er saare lidet opdyrket. Det er ikke, fordi Kilderne mangle, men fordi de ligger gemte rundt om paa Europas store Biblioteker. Altfor ensidigt har den nypersiske Forskning fæstet sig ved de store Klassikere, den sufiske Poesi har optaget Opmærksomheden i en saadan Grad, at de andre betydelige Faktorer i det persiske Folks Udviklingshistorie er blevet overset. Og dog er der mangt og meget, der er en Undersøgelse værd. At klargøre de politiske, sociale og kulturelle Forhold i Persien i Middelalderen er en af de største, men tillige frugtbareste og interessanteste Opgaver, som den iranske Filologi i den kommende Tid maa tage fat paa.

Jeg har i dette lille Skrift valgt en enkelt, afsluttet Periode af Persiens Historie og søgt gennem nogle spredte Træk at give et summarisk Billede af den; og jeg har valgt Samanidernes Tid, dels fordi det er den første vigtige Epoke i det islamitiske Persiens Historie, det nypersiske Kulturlivs første Stortid, dels fordi man for denne Periodes Vedkommende ikke kan vente at finde synderligt nyt udover det, som allerede foreligger tilgængeligt for Offentligheden, takket være Mænd som Ethé, Horn, Schefer og Browne.

En kort Fremstilling af det samanidiske Riges ydre Historie vil være nødvendig som Indledning.

Allerede under Kalifen Mamun (813—33) var de nordlige Dele af Iran, Tabaristan, Khorasan og Transoxanien, begyndt at løsrive sig. Statholderen her, Tahir, og hans Efterfølgere, Tahiriderne, regnede sig vel formelt som Kalifens Vasaller, men i Virkeligheden herskede de dog saa temmelig uafhængigt. De var for det meste Beskyttere af Videnskab og Litteratur, men Litteraturen paa Nypersisk har næppe været ret betydelig, og kun nogle ganske faa Vers af et Par Digtere er tilbage deraf. Tahiriderne blev fordrevne af en ny Slægt, Saffariderne, der stillede sig i fjendtligt Forhold til Kalifen.

Samans Sønnesønner Nuh I, Ahmed I og Nasr I var under Tahiriderne Statholdere i Transoxanien. De nedledte deres Herkomst fra den gamle Krigshelt og Æventyrer Bahram Tschubin, som i Aaret 590 havde gjort Khosru II Parviz Tronen stridig. Da Saffariden Amru ibn Laith vilde bemægtige sig ogsaa Transoxanien, blev han slaaet af Samaniden Ismail ibn Ahmed og taget til Fange. Denne Ismail blev derved (ca. 900) Samaniderigets egentlige Stifter. Han gjorde flere heldige Tog ind i Turkestan, bemægtigede sig ved Sejren over Amru Seistan, Khorasan og Rei (Medien) og erobrede snart ogsaa Tabaristan og Djordjan ved det kaspiske Havs Sydrand. Seistan overlod han dog til Amrus Sønnesøn Tahir. Rigets vestlige Del lod han bestyre af sin Nevø Mansur ibn Ishak. Ismail var ikke blot en dygtig Kriger og en kraftig Hersker, men der fortælles ogsaa om ham mange Træk af Ædelmod, Jævnhed i Optræden og ubestikkelig Redelighed. Navnlig er det rørende at se, med hvilken Kærlighed han bestandig omfattede sin oprørske og misundelige Broder Nasr, ogsaa efter at have taget ham til Fange. Han nævnes ofte med Tilnavnet Emir Adil (ɔ: den retfærdige). Han døde 908. — Ismail og hans Efterfølgere kaldte sig kun Emirer, anerkendte ogsaa formelt Kalifens Overhøjhed,

men betalte ingen Tribut og var i Virkeligheden ganske uafhængige.

Ahmed II ibn Ismail (908—13) fængslede sin Onkel, Guvernøren i Samarkand, Ishak ibn Ahmed, fordi han mistænkte ham for fjendtlige Planer; men snart frigav han ham igen og gav ham Samarkand tilbage. Han bemægtigede sig Seistan, hvor Saffariden Tahir var kommet i Strid med nogle Slægtninge og stødt fra Tronen af en Usurpator. Derimod maatte han opgive Tabaristan, hvor en Alide[1]) ved Navn Utrusch havde gjort sig til Herre. Paa en Jagtudflugt blev han myrdet af nogle Pager, som efter Beretningen var misfornøjede med, at han raadførte sig med de lærde i Stedet for med dem. Det fortælles, at han ellers for at sikre sig mod Overfald plejede at lade to Løver binde udenfor sin Teltdør, men at han netop den ene Nat havde undladt denne Forsigtighedsregel. Efter Døden fik han Navnet Emir Schahid (ɔ: Martyren).

Nasr II ibn Ahmed (914—43) var ved sin Tronbestigelse kun et Barn, men Riget styredes i hans Mindreaarighed udmærket af Vezirerne Djejhani og Muhammed Belami. Den unge Emirs Grandonkel Ishak ibn Ahmed gjorde Oprør, men blev slaaet og fanget af Generalen Hanuje og sad denne Gang i Fængsel til sin Død. Hans Søn Eljas fortsatte Fjendtlighederne uden Held, og til sidst forsonede han sig med Nasr, der forbandt sig med hans Familie ved Giftermaal. En anden af Ishaks Sønner, Mansur, der ogsaa havde søgt at bekæmpe Nasr, var allerede død. Rigets dygtige Hærførere sejrede over en af Utrusch' Emirer, som havde tilrevet sig Magten i Djordjan og Tabaristan. Et Oprør af Makan ibn Kaki blev slaaet til Jorden af Generalen Abu

---

[1]) Efterkommer af Kalifen Ali; denne Slægt betragtedes jo af Schiiterne som det eneste legitime Fyrstehus.

Ali ibn Muhtadj. Nasr fik ogsaa heldig Bugt med en Opstand af sine tre Brødre Jahja, Mansur og Ibrahim; den sidste flygtede, de to andre udsonede sig med Sejrherren og døde snart efter. Emiren selv, der synes at have været en meget vennesæl Mand, og som næst efter Ismail er bleven den berømteste af hele sin Slægt, dels paa Grund af sin Retfærdighed og Mildhed, dels paa Grund af den Glans, som Litteraturen naaede under hans Beskyttelse, døde af Svindsot efter et længere Sygeleje. Den berømte Minister Nizam-el-mulk, der levede halvandet Aarhundrede senere, fortæller i sin Bog om Regeringskunsten[1]) en meget mærkelig Historie om, at Nasr var blevet Tilhænger af Ismailiternes kætterske Lære (se ndfr.) og derfor nær var bleven styrtet fra Tronen og dræbt af Stormændene, der vilde sætte Stor-Sipehsalaren (ɔ: Overgeneralen) paa hans Plads, men at hans Søn Nuh, som i sidste Øjeblik havde faaet Nys om Sammensværgelsen, ved energisk Indgriben frelste hans Liv paa Betingelse af, at han takkede af og lod sig indespærre i Statsfængslet, hvorpaa Nuh overtog Regeringen. Det er dog næsten utroligt, at en saadan Begivenhed skulde have fundet Sted, uden at de andre Kilder nævner et Ord derom. Nasr kaldes Emir Said (ɔ: den lykkelige).

Nuh II ibn Nasr (943—54) fulgte sin Fader i Regeringen. Hans ældre Broder Ismail var egentlig bestemt til Tronen, men døde før Faderen. Abul Fadhl, ibn Hamuje, der havde været knyttet til Ismail, havde vist Ringeagt mod Nuh og flygtede derfor, da denne kom til Magten. Nuh tilgav ham og gav ham Statholderskabet i Samarkand og viste ved denne som ved andre Lejligheder, at han havde arvet sin Slægts Højsind. Paa

---

[1]) Siasset-Nameh ou Traité du Gouvernement, publ. et trad. par Schefer.

denne Tid havde de persiske Bujider berøvet Kaliferne den sidste Rest af verdslig Magt og taget Herredømmet i Mesopotamien og det sydlige og vestlige Iran (Kerman, Khusistan, Ispahan). Da Bujiden Rokn-ed-daula ogsaa erobrede Rei, sendte Nuh Abu Ali ibn Muhtadj mod ham. Denne førte i Fællesskab med den tabaristanske Fyrste Vaschmegir, som ikke ved egne Kræfter kunde modstaa nogen af de to mægtige Naboer og derfor havde sluttet sig til Samaniderne, med Held Krigen mod Rokn-ed-daula, men da han blev tilsidesat for Ibrahim ibn Simdjur, gjorde han Oprør sammen med Nuhs Farbroder Ibrahim ibn Ahmed. Oprørerne sejrede, Nuh maatte flygte. Ibn Muhtadj holdt Indtog i Bokhara og satte Nuhs Broder Abu Djafar paa Tronen, men drog atter bort paa Grund af Misfornøjelsen blandt sine Generaler. Nuh fik igen Overhaand, vendte tilbage og lod sin Onkel Ibrahim samt sine Brødre Abu Djafar og Ahmed blinde. Han sluttede dernæst Fred med Ibn Muhtadj, der fik Bestyrelsen af Khorasan. Men da denne indlod sig paa forræderiske Forbindelser med Rokn-ed-daula, blev han afsat. Han døde kort efter omtrent samtidig med Nuh. Denne Fyrste havde Tilnavnet Emir Hamid (ɔ: den prisværdige).

Abdelmelik I ibn Nuh (954—61) fortsatte Kampen med Rokn-ed-daula. Det kom endelig til en Fred, hvorved Samaniderne opgav Rei, men deres Herredømme i Khorasan blev sikret. Abdelmelik herskede derefter i Ro. Han døde ved et Fald med Hesten under Boldspillet. Han roses som sin Forgænger for Humanitet og Retfærdighed og betegnedes som Emir Muvejjed (ɔ: den af Gud hjulpne).

Abu Salik Mansur I ibn Nuh (961—76) fulgte efter sin Broder. Stormændene havde raadspurgt den mægtigste Herre i Riget, den tyrkiske Emir Alptegin af Khorasan, angaaende Valget; han havde fundet Man-

sur for ung og raadet til at tage hans Onkel, men da hans Svar naaede Bokhara, havde man allerede valgt Mansur. Denne fattede derfor et heftigt Nag til Alptegin, der forgæves ved Opofrelse af store Pengesummer søgte at genvinde Fyrstens Yndest. De andre Stormænd, der var misundelige paa den mægtige Mand, pustede til Ilden, og paa deres Tilskyndelse stævnede Mansur Alptegin for sig i den hemmelige Hensigt at lade ham dræbe. Denne skæbnesvangre Beslutning var Begyndelsen til Rigets Nedgangsperiode. Den indstævnede, der gennemskuede Herskerens Hensigt, vilde vel ikke følge sine Soldaters Raad, at styrte Mansur og selv bestige Tronen, men han trak sig tilbage til Ghazna nær ved Indiens Grænse og satte sig fast her efter at have slaaet to af Mansur udsendte Hære. Alptegin, der kunde være blevet Tronens bedste Støtte, og hvem kun Herskerens Hævnlyst drev til Oprør, var i Besiddelse af Samanidernes bedste Egenskaber, han var ikke blot en ypperlig Feltherre, men hans Karakter viste sig ogsaa bestandig i det skønneste Lys. I Nærheden af Ghazna blev han angrebet af en Fæstningskommandant, Alptegin sejrede og tog sin Modstander til Fange, men han iførte ham en Æresdragt og behandlede ham med faderlig Venlighed. Han vaagede med Strenghed over, at ingen af hans Soldater tog noget paa det fjendtlige Territorium uden at betale det.

Krigen mellem Samanider og Bujider brød ud igen. Mansurs Hære ledèdes af Vaschmegir og Abul-Hasan ibn Simdjur, Søn af den ovennævnte Ibrahim ibn Simdjur. Vaschmegir døde, og det kom til en Fred, hvorefter Rokn-ed-daula skulde betale en aarlig Tribut, og som Pant paa Fredens Varighed ægtede Mansur Rokn-ed-daulas Sønnedatter. Han havde en dygtig Minister i Abu Ali Belami, en Søn af Nasr IIs Vezir. Mansur kaldtes Emir Sadid (ɔ: den retsindige).

Nuh III ibn Mansur (977—97) var en Mand med litterære og videnskabelige Interesser, men uden Herskerevner, og han blev kun en Spillebold i de rebelske og uregerlige Stormænds Hænder. Striden stod først mellem Veziren og Hærføreren Abul-Husein Otbi og Husam-ed-daula Tasch paa den ene Side og Abul-Hasan ibn Simdjur, hans Broder Muhammed og Hofmanden Faik paa den anden. Otbi blev myrdet, hans Efterfølger styrtet af Tasch, der selv satte et af sine Kreaturer paa Taburetten; men denne blev afsat af Nuh, og den ikke udygtige Abdallah ibn Ozair blev Minister.

Under disse Forhold gik det uheldigt i den fornyede Krig med Bujiderne. Rokn-ed-daula var død 977, hans Søn Adud-ed-daula slog de samanidiske Generaler og Vaschmegirs Søn Kabus, men døde 983 og fulgtes af sin Broder Fakhr-ed-daula. Støttet paa Forbund med denne vakte Tasch Opstand, men blev slaaet af Abul-Hasan ibn Simdjur og Faik. Tasch flygtede til Fakhr-ed-daula, der modtog ham med stor Hæder, og døde kort efter. Ogsaa Abul Hasan ibn Simdjur afgik ved Døden. Hans Søn Abu Ali sluttede sig til Kammerherrerne Inandj og Begtuzun, og de fik Faik fordrevet. Nu henvendte først Faik, siden ogsaa den stadig misfornøjede Abu Ali sig til Fyrst Boghra Khan i Turkestan og sporede ham til Krig mod det samanadiske Rige. Nuh støtter sig vekselvis paa de to Forrædere; Boghra Khan rykker ind og tager Samarkand og Bokhara. Nuh flygter. Sejrherren bliver imidlertid syg, forlader derfor Bokhara og begiver sig tilbage til sit Land. Paa Vejen nedhugges en Del af hans Hær af de tyrkiske Ghuzer. Han selv dør.

Imidlertid var Alptegin død i Ghazna. En Søn af ham herskede kun i kort Tid, og efter ham arvedes Herredømmet af Alptegins ligeledes tyrkiske Yndling

Sebuktegin. Hos ham søgte den ulykkelige Nuh Hjælp. Han havde hidtil været beskæftiget med Plyndringstog til Indien; nu samlede han en Hær i Ghazna, forenede sig med Nuh og slog Oprørerne, ved hvilken Lejlighed hans Søn den unge Mahmud udmærkede sig. Abu Ali og Faik flygtede. Abu Ali blev dog siden fanget og døde i Fangenskab hos Sebuktegin. Faik hidsede Boghras Søn Ilek Khan til Krig mod Nuh, men Sebuktegin mæglede og Freden bevaredes. Nuh levede saaledes sine sidste Aar i Ro, men i nedværdigende Afhængighed af den mægtige Tyrkerhøvding Sebuktegin. De døde begge i samme Aar 997.

Ogsaa Nuh havde haft flere duelige Ministre. Efter Ibn Ozair fulgte Dameghani, som gjorde store Anstrængelser for at modarbejde den intrigante Faik og raade Bod paa de Ulykker, som de oprørske Stormænd bragte over Riget. Men han var magtesløs. Siden blev Abu Ali Belami igen Vezir og efter hans Død en dygtig og samvittighedsfuld Mand ved Navn Burguschi, som Faik dog snart fik styrtet. Hans Efterfølger Abul-Kasem Barmaki, formodentlig en Ætling af den fra Abbasidekalifatets Stortid berømte Statsmandsfamilie Barmakiderne, gav sig til at reformere Finanserne, indføre Sparsommelighed og holde skarpt Tilsyn med Provinsguvernørernes Forvaltning, men blev myrdet.

Mansur II ibn Nuh (997—99) vilde gøre Forsøg paa at bryde Aaget og gjorde derfor Begtuzun til Overfeltherre og Statholder i Khorasan i Stedet for Mahmud ibn Sebuktegin, som i sin Faders Levetid havde haft denne Post. Mahmud erobrede derfor Khorasan, den utaknemlige Begtuzun sluttede sig sammen med Faik, og de overfaldt og blindede Mansur og satte hans svage Broder Abdelmelik paa Tronen.

Abdelmelik II ibn Nuh (999) havde en kort og ulykkelig Regeringstid. Mahmud slog ham og hans Fæl-

ler Faik og Begtuzun og drog saa til Ghazna. Faik døde. Begtuzun og Abdelmelik vendte tilbage til Bokhara. Man var stadig bange for Mahmud og tog derfor med Glæde mod et Tilbud om Hjælp fra den lumske Ilek Khan. Denne nærmede sig Bokhara, Begtuzun drog ham imøde, men blev fængslet. Abdelmelik flygtede, Ilek rykkede ind i Bokhara, opsporede den bortrømte Emir og bortførte ham til Turkestan, hvor han døde. Abdelmeliks Brødre, hvoriblandt den blindede Mansur, og alle andre Samanider blev fængslede.

En eneste af dem, Nuh IIIs yngste Søn Ismail Muntasir, undslap forklædt som Page. Han flygtede til Kharezm og samlede sin Slægts tro Tilhængere om sig. Ved disses Hjælp gjorde han et heldigt Tog til Bokhara, hvor han blev modtaget med Jubel. Han leverede et Slag mod Mahmuds Broder Nasr, men da baade Ilek og Mahmud satte sig i Bevægelse, drog Muntasir bort igen. Han tog sin Tilflugt til Kabus, der modtog ham venligt, bemægtigede sig siden Nischapur, men blev fordrevet af Nasr. Nu kom han i Strid med sine Generaler, tabte atter et Slag mod Nasr, flakkede saa i nogen Tid om i Ørkenen, vandt Ghuzerne for sig og tog ved deres Støtte Samarkand. Men Ghuzerne svigtede ham ogsaa; han overskred med 700 trofaste den tilfrosne Oxus, bestod flere Kampe, fik nye Tilhængere og slog Ilek. Forraadt af sine Mænd maatte han flygte igen og satte over Oxus paa en Flaade af sammenbundne Træer. Mahmuds og Nasrs Tropper forfulgte ham, hans sidste Folk forlod ham, og han søgte tilsidst Tilflugt hos en arabisk Stamme, der krænkede Gæstevenskabets Ret og dræbte ham. Saaledes omkom den sidste Samanide, og Ghaznaviden Mahmud blev Rigets Herre.

Samaniderne var ingen erobringslysten Slægt. Ismail og Muntasir, den første og den sidste af de samanidiske

Herskere, var de eneste virkelige Krigshelte. Ellers var de et udpræget fredeligt Dynasti, der kun søgte at værne om, hvad de besad, ikke at udvide det. De var en højtkultiveret og begavet Slægt, hvis Hovedinteresse var den aandelige Udvikling. De støttede med rund Haand Videnskab og Digtning, og navnlig har de Fortjenesten af at have befordret Udviklingen af en Litteratur paa Persisk. Hidtil havde Perserne vel spillet den største Rolle i det islamitiske Aandslivs Udvikling, men de havde skrevet paa Arabisk, og for videnskabelige Arbejder vedblev Arabisk ogsaa i lange Tider at være Hovedsproget. Endvidere var Samaniderne i Besiddelse af en Mildhedens og Forsonlighedens Aand, som er usædvanlig i Orienten. At Nuh II, som til andre Tider viste sig højmodig, lod sin Onkel og sine Brødre blinde, er et enestaaende Tilfælde i Slægtens Historie. Der hersker i hvert Fald i den lykkeligste Del af denne Periode langt større Humanitet, end vi er vante til at finde i den orientalske Historie.

Stat og Hof.

I.

Det samanidiske Rige var altsaa et selvstændigt, uafhængigt Fyrstendømme, der indbefattede de nuværende Khanater Khiva (Kharezm) og Bokhara med Samarkand samt Afghanistan og Khorasan, strækkende sig mod Vest omtrent til Ispahan, Teheran (Rei) og Elburzbjærgene.

Befolkningen var blandet. Hovedmassen var Iranere, men navnlig Transoxanien indeholdt tillige en ikke ringe Mængde Tyrkere, Uzbeger etc. Afghanere og en Del Indere boede i de sydlige og østlige Egne, og en ringe Mængde Arabere spredte rundt om.

Fyrsten havde Titlen Emir, den samme Titel, som ogsaa den største Del af hans Statholdere og Generaler førte. Samaniderne var forsigtige og foretrak den mere beskedne Stilling som primus inter pares fremfor at antage en Titel, der ikke altid dækkede over tilsvarende Magtmidler, og som kunde vække Misundelse. Digterne betegner dem dog ofte med Ordet Schah.

Herskermagtens Arvelighed har altid været en af de fundamentale Sætninger i Persernes statsretslige Forestillinger. Dog var der paa denne Tid ikke nogen bunden Arvefølge fra Fader til Søn. Efter Fyrstens Død traadte de tilstedeværende Stormænd sammen og valgte hans Efterfølger indenfor den samanidiske Slægt. Hvis den afdøde havde en Søn, valgte man dog i Reglen ham, og havde han flere, valgte man gærne den ældste. I Tvivlstilfælde, hvor man f. Eks. vaklede mellem en endnu ikke voksen Søn og en Broder, spurgte man undertiden ogsaa de mest ansete af de fraværende Herrer til Raads; saaledes skete det efter Abdelmelik I's Død, da Hoffet raadspurgte Alptegin, men ganske vist handlede, inden det havde modtaget hans Svar. Ved Efterretningen om Ahmed II's Drab tog Bokharas Guvernør, som det fortælles, den lille Nasr paa Skuldrene og bar ham rundt i Byen, for at Indbyggerne kunde aflægge Hyldingsed til ham. Dette maa dog næppe forstaas saaledes, at Befolkningen havde nogen Stemme med ved Valget; de havde kun Retten til at godkende de stores Valg. Forøvrigt stod Fyrstens Magt i Forhold til hans personlige Egenskaber; besad han Kraft og Dygtighed, kunde han herske temmelig egenraadig, og var han svag af Karakter, skaltede og valtede Generaler og Lensbesiddere efter deres eget Tykke, og saa var Borgerkrigen uundgaaelig.

Stormændene var for Størstedelen Slaver, der havde tjent sig op gennem forskellige Grader til en Kammer-

herres eller Emirs Rang. Ofte var de af tyrkisk Herkomst. Der herskede et ejendommeligt militært Feodalsystem. Den unge, nylig købte Slave gjorde et Aar Tjeneste til Fods, ledsagende Emiren som en Slags Oppasser, derefter fik han en tyrkisk Hest. Nu steg han med nogle Aars Mellemrum fra Grad til Grad, idet hans Uniform blev finere og hans Hests Seletøj mere kostbart. I det syvende Tjenesteaar fik han et Telt, tre Slaver til sin personlige Opvartning og Titlen Afdelingschef. Videre kunde han stige til Eskadronschef og endelig til Kammerherre; og hvis han saa havde udmærket sig særlig eller vundet Suverænens Yndest, kunde han efter at have naaet en Alder af 35 Aar faa Bestyrelsen af en Landsdel og Titlen Emir, hvorefter han uddannede sin Officersstand efter det samme Princip. Som Statholder var han Herskerens Repræsentant i sin Provins, ledede Administrationen og Finansforholdene, havde den øverste Domsmagt og valgte paa egen Haand sine Understatholdere.

Af disse militære Len var Khorasan det vigtigste og mest eftertragtede. Den khorasanske Emir var jo Bujidernes Nabo og var derfor i Almindelighed Overfeltherre i Krigen med dem. Derved styrkedes hans Position, naar han havde Held med sig, og derfor er det stadig fra Khorasan, at de farlige Oprør bryder løs. Alptegin, der selv havde tjent sig op fra almindelig Slave i Samanidernes Tjeneste, havde som Lensherre i Khorasan 2700 tyrkiske Slaver som Underanførere, Officerer og Officersaspiranter, han havde 30,000 kampberedte Ryttere og havde i Nødsfald kunnet stille den tredobbelte Styrke paa Benene. Hans personlige Ejendom beløb sig til 500 Landsbyer i Khorasan og Transoxanien, Huse, Haver, Karavanserajer og Bade i alle større Byer, en Million Faar, 100,000 Heste, Muldyr og Kameler.

Medens disse Lensmænd og Generaler ofte var upaalidelige og uregerlige, var Ministrene Kronens bedste Hjælpere. En Vezir skulde være et Slags Universalgeni, han skulde have et praktisk Blik, politisk Indsigt og diplomatisk Snille og tillige Kendskab til Historien, han skulde være en repræsentativ Hofmand og forstaa sig paa Poesi og Koranfortolkning. Han kunde i mange Punkter handle paa egen Haand, men stod naturligvis til Ansvar for sin Handlemaade overfor Fyrsten. Blandt Samanidernes Vezirer udmærkede sig navnlig Djejhani og Familierne Otbi og Belami. Abu Ali Belamis Reskripter brugtes siden ved det statsvidenskabelige Studium.

En stor Rolle spillede ogsaa Kancellisekretærerne, der redigerede Emirernes Korrespondance. Deres Funktioner indbefattede „de forskellige Former for Henvendelse og Meddelelse, Raadspørgning, Polemik, Ros, Fordømmelse, diplomatisk Forhandling, Udæskning og Forsoning, samt den Kunst at forstørre eller formindske Tingenes Udseende, at opfinde Anledninger til Undskyldning eller Dadel, at paatvinge Kontrakter, genkalde Præcedenser og i enhver Sag at fremsætte Tingene i den rette Orden.“ For at blive Kancellisekretær maatte man være en belæst Mand, kyndig i Korrespondance, Jura og Politik, Stilkunst og Poesi, man maatte være et skarpt Hoved og en snild Logiker. Mønstret for alle Sekretærer var Iskafi, som først var i Tjeneste hos en oprørsk General men faldt i Nuh II's Hænder og siden traadte i Tjeneste hos denne. Det fortælles om ham, at han en Gang holdt Gilde i Stedet for at udfærdige en Skrivelse til en af Provinsguvernørerne, medens Nuh var paa Jagt. Ved sin Tilbagekomst lod Fyrsten ham kalde og bød ham forelæse sit Udkast til Brevet. Iskafi tog, skønt han var noget omtaaget af Vinen, et Blad hvidt Papir frem, og ladende, som om han læste op deraf, improviserede han

et langt og elegant Brev, som Nuh var særdeles tilfreds med. Mærkelig nok skal han have været ligesaa kejtet til at skrive et Privatbrev, som han var snild og behændig til at føre den officielle Korrespondance.

Administrationen foregik gennem forskellige Divaner eller Bureauer, Finans-Divanet, Justits-Divanet, Korrespondens-Divanet, Divanet for fromme Stiftelser, Divanet for Provinserne, Overintendanturen over Maal og Vægt o. s. v. Cheferne for disse Bureauer har vel fungeret som Departementschefer under Storveziren og deltaget i Statsraadet. Under Divanerne sorterede saa de forskellige Embedsmænd, Skatteopkrævere, Kadier, Sekretærer, Inspektører, der berejste Provinserne og gav Indberetninger om Forholdene, Postmestre, Muhtessib'er, der havde Opsyn med Handel og Vandel, Torvepriser og offentlig Moral.

Grundstammen af Irans Landbefolkning var Dihkanerne, de mindre Landadelsmænd. De var den mest ublandet persiske Del af Folket. De havde altid udmærket sig ved en vis Dannelse fremfor den simple Bondebefolkning, og de sad nu inde med alle de gamle Traditioner fra Oldtiden, Legender og Heltesagn. De havde allerede i den førislamitiske Tid været de ledende Mænd i deres Egne, Landsbyforstandere o. l.; ved Overgangen til Islam havde mange af dem opnaaet de indbringende Embeder som Skatteopkrævere. Omajjaderne satte megen Pris paa dem i denne Egenskab, fordi de med deres intime Kendskab til Folkets Kaar forstod at fordele Skattebyrden saaledes, at den ikke blev særlig trykkende, medens Statskassen dog fik, hvad den skulde have. Ofte valgtes de af Befolkningen, som under Kalifatet besad ret udstrakt kommunalt Selvstyre, til Øvrighedspersoner og stod ikke sjældent i Opposition til de fra Bagdad sendte Guvernører. Deres Stilling under Kalifatet, siger J. Mohl, maatte være omtrent den samme

som de angelsaksiske Familiers i England, der bevarede deres Ejendomme under Normannerne, og for hvem deres arvelige Indflydelse endnu den Dag idag træder i Stedet for Adelstitler (county families). I dette Forhold er der næppe sket nogen væsentlig Forandring under Samaniderne, og vi tør derfor nok antage, at Dihkanerne i hvert Fald har haft Del i Skatteopkrævningen rundt om paa Landet.

Provinsguvernørerne havde deres egen Hofstat og deres egne Bestillingsmænd, Sekretærer o. desl. Men ved Siden deraf var der nogle Provinsembedsmænd, der sorterede direkte under Staten, og hvoraf de vigtigste var Politimesteren for de kriminelle Sager og Postmesteren. Et Postvæsen havde jo eksisteret i Persien lige fra Darius' Tid; Kaliferne havde optaget Systemet fra Persien. Det var indrettet til Regeringens Tjeneste og ikke til Publikums Bekvemmelighed, derfor afgik Posten ikke til bestemte Tider. Brevbesørgelsen skete ved Løbere. I Kalifatets Tid var det hemmelige Politi imidlertid den vigtigste Side af Postmesterens Virksomhed. Han skulde vaage over Retsvæsenets Forvaltning, indgive Beretning om Bøndernes og Soldaternes Tilstand, Finansembedsmændenes Optræden o. desl. Han skulde kort sagt sørge for, at Befolkningen kunde leve trygt i Følelsen af, at Herskeren vaagede over dem, og intet blev skjult for Suverænens Øje. Under Samaniderne synes det dog, som om denne Del af Postmesterens Virksomhed er gaaet over til særlig dertil ansatte Inspektører, medens Postmesterstillingen med en fast maanedlig Løn er en Sinekurepost, hvormed navnlig Digtere belønnes.

Paa Hovedvejene var der med bestemte Mellemrum anbragt Kurerer, der skulde bringe Meddelelse om alle Begivenheder af Vigtighed, der indtraf indenfor deres Omraade. Desuden gennemkryssedes hele Riget af Spioner, forklædte som Købmand, Rejsende, Dervischer

eller Gøglere. Ogsaa de skulde give Indberetning om Befolkningens Tilstand og i Særdeleshed have Øje med Lensmændene og Hærførerne, for at de, hvis oprørske Planer var i Gære, kunde sætte Fyrsten i Kundskab derom.

Overfor fremmede Fyrster spillede Gesandterne Spionernes Rolle. Samtidig med at disse overbringer Breve eller Budskaber, skal de, som Nizam-el-mulk siger. skaffe sig Underretning om Vejenes og Passernes Tilstand, om hvor der findes Vandløb, Brønde og Vandingssteder, skaffe sig at vide, om Vejene er fremkommelige for en Hær, hvor man finder Fourrage, hvem de Mænd er, der udøver Myndighed, Styrken af Tropperne og Udrustningen til Angreb og Forsvar. De skal faa Besked om Fyrstens Levemaade, om hans Maaltider, hans private Selskaber, hans Hofs Organisation og hans Vaner, om han spiller Bold og gaar paa Jagt; de skal skaffe sig Underretning om hans Karakter og Optræden, hans Gavmildhed, hans Ædelmodighed, hans Tyranni eller hans Retfærdighed, faa at vide, om han er ung eller gammel, dannet eller uvidende, om hans Rige er ødelagt eller blomstrende, hans Hær tilfreds eller ej, hans Undersaatter rige eller fattige, om hans Vezir er dygtig eller ej, om hans Generaler er prøvede, hans Hofmænd forstandige eller ej o. s. v. — Derfor var disse Gesandter frygtede, saa meget mere som almindelige folkeretslige Hensyn gjorde det nødvendigt at behandle dem med stor Hensynsfuldhed. Saa snart en Gesandt ankom til Riget, skulde de ved Grænsen ansatte Embedsmænd sende Ilbud til Hoffet med Meddelelse om hans Navn, hans Følges Antal, hans Bagages Art og Maalet med hans Rejse. Gesandten ledsagedes saa paa sin Rejse til og fra Hoffet af en Slags Æres- og Sikkerhedsvagt, der tillige skulde sørge for at holde hans Videbegærlighed indenfor passende Grænser.

Rigets samlede Skatteindtægt har været omtrent 50 Millioner Dirhem (ca. 25 Mill. Kroner), hvoraf de 40 Millioner falder paa Transoxanien og Khorasan.

II.

Samaniderne var tolerante i Trossager, og vi hører ikke under deres Regering noget til saadanne religiøse Forfølgelser, som deres Arvtager Mahmud satte i Gang. Man træffer baade Schiiter og Parsere ved Hoffet.

Zarathustras Lære havde endnu i det 9de Aarhundrede spillet en ret betydelig Rolle. Den havde da haft en Række dygtige og kraftige Ledere, og den religiøse Litteratur paa Pehlevisproget havde baaret sine sidste Frugter. Pehlevi og Arabisk var de to Sprog, hvori Persernes Virksomhed i Litteratur og Aandsliv havde udfoldet sig, inden det nypersiske Skriftsprog havde naaet sin fulde Udvikling. I det 10de Aarhundrede spillede Parserne vel ikke nogen fremtrædende Rolle, men de holdt sig dog overalt i Iran. Ildtempler fandtes i hver en Landsby. Der var paa denne Tid en ikke ringe Interesse for Fortidens store Minder, Heltesagnene, som levede i Dihkanernes Tradition, den sassanidiske Stortid og den gamle Religion. Samaniderne selv nedledte jo deres Herkomst fra Bahram Tschubin, og flere Stormænd regnede sig for Efterkommere af Sagntidens Helte. En Herre i Tus, Abu Mansur ibn Abderrazzak tog saaledes Sagnhelten Gaschvad til Stamfader. Den samme Abu Mansur lod fire Zarathustriere udarbejde den prosaiske Kongebog, hvorpaa Dakikis og Firdusis Schahname er bygget. Hele denne antikiserende Interesse var naturligvis til Gavn for Parsismen og sikrede foreløbig dens rolige Bestaaen.

De andre gamle iranske Religioner hører vi ikke

meget om i denne Tid. Men vi ved, at baade Manikæismen og den kommunistiske Mazdakisme[1]) har eksisteret og haft mange Tilhængere. Mazdakismen var i Begyndelsen af det 9de Aarhundrede blevet genoplivet af Babek; han og hans Parti, der nu kaldtes Khurramiter, havde vakt en Opstand, der dog var blevet slaaet til Jorden, men Sekten levede videre i det skjulte.

Indenfor Islam var alle Afskygninger repræsenterede i Iran, baade de fire som ortodokse anerkendte Konfessioner, Hanefiternes, Hanbaliternes, Schafiiternes og Malikiternes, og de kætterske Sekter, hvis Tal man regnede til 72 eller 73. — Mutaziliterne var et rationalistisk Parti, der hævdede, at Menneskene handlede efter fri Vilje, og at Gud ingen Del havde i det onde; at Anerkendelsen af evige Attributer (Magt, Visdom o. l.) til Gud var uforenelig med Guds Enhed; at Koranen var et Menneskeværk. Mutazilismen var stiftet af en Perser, men den vandt dog kun i modificeret Skikkelse rigtig Indgang blandt Perserne, saaledes at den frie Vilje forkastedes.

Den kætterske Lære, som tiltalte Perserne mest, var dog Schiismen. Den var begyndt som en politisk Bevægelse, en legitimistisk Teori, der hyldede Ali og hans Slægt som de rette Kalifer, medens Omajjader og Abbasider var Usurpatorer, og disse Forestillinger, der stemte saa godt med de gammelpersiske Ideer om Arvefølgen og om Majestætens Hellighed, vandt derfor navnlig Indgang blandt Perserne. Men efterhaanden blev den til en religiøs Tro, der mere og mere udviklede sig til en Forgudelse af Ali og hans Sønner Hasan og Husein. De hyldede en Række af Alis Efterkommere som Imamer (Troens Ledere), og den sidste af disse levede skjult i et

---

[1]) Stiftet af Mazdak, der optraadte under Sassanidekongen Kobad (488—531 e. Kr.).

helligt Bjærg for først at komme frem som en Frelser lige før den yderste Dag. Medens denne Frelserlære er af gammelpersisk Oprindelse, har flere andre Ideer fra indiske Trossystemer trængt sig ind i Schiismen, saaledes Inkarnation og — sporadisk — Sjælevandring. Ogsaa Mazdakisme og Manikæisme har givet deres Bidrag til Schiismen, og hele dette Sammenkog, som passer med Persernes metafysiske Videbegærlighed og Tilbøjlighed til at leve paa blandede og indbyrdes modstridende religiøse Forestillinger, er blevet begunstiget ved Teorierne om den symbolske Fortolkning af Koranen, hvorefter man skulde kunne uddrage en indre, esoterisk Mening af den hellige Bog. Medens Sunniternes Traditioner forkastes, opstaar der særlige schiitiske Traditioner. — Schiismen delte sig igen i flere Sekter, hvoraf to udviklede sig til at faa en særlig Betydning: Læren om de 12 Imamer og Ismailismen eller Læren om de 7 Imamer. Den første af disse har vist sig at være den livskraftigste; den er i vore Dage Persiens Statsreligion. Den anden var den voldsomste. Ismailiterne gjorde især en udstrakt Brug af den esoteriske Udlægning (batin, hvoraf Sekten ogsaa har faaet Navnet batine); de optog Inkarnationslære, Sjælevandringsteori og Panteisme fra Indien, Emanationslære fra den af Aristotelisme og Nyplatonisme opstaaede islamitiske Filosofi, Kommunisme fra Mazdako-Khurramiterne og andre Doktriner fra Zarathustrisme og Buddhisme. Paa Grundlag af alt dette byggede den persiske Øjenlæge Abu Meimun og hans Søn Abdallah sidst i det 9de Aarhundrede et jesuitisk System, hvis Tilhængere indekserceredes i den mest absolute Lydighed mod Førerne. Ved en Skare tjenstivrige og snilde Missionærer udbredtes Ismailismen snart over hele det muhammedanske Asien og Nordafrika. I Syrien og Irak udbredte de under Navnet Karmater Skræk og Rædsel blandt alle. I

Transoxanien skal Læren i Nasr II's Tid være importeret af én Mand ved Navn Muhammed Nakhschebi. Nizam-el-mulk beretter, at denne Missionær omvendte en af Emirens Bordfæller Abu Bekr Nakhschebi, Emirens Sekretær Akhath og dennes Svoger Generalinspektøren Tschaghani, Kammerherren Aitasch samt de ledende Mænd i Bokhara, Skatteopkræveren, Dihkanen (Borgmesteren?) og Bazarens Folk, og at han tilsidst omvendte Emiren selv. Hvormeget heraf der er paalideligt, er det ikke muligt at afgøre; som før omtalt er i hvert Fald Fortællingen om den Katastrofe, som Nasrs Omvendelse skulde have ført til, vistnok uhistorisk. Men utvivlsomt har Ismailismen haft stor Udbredelse i alle Dele af Samanidernes Rige.

Ogsaa Sufismen hører nærmest sammen med Schiismen. Oprindelig var den en rent ortodoks Retning, hvis Særkende var Askese, Ringeagt for de verdslige Goder paa Basis af Frygten for den strænge, ubarmhjærtige Gud. Men i Iran havde den assimileret sig med gammelpersiske og indiske Elementer, var blevet panteistisk og søgte i Kontemplation og Ekstase Midlerne til den mystiske Etbliven med Guddommen. Dertil kom endelig den nyplatoniske Filosofi med dens Emanationslære; denne græske Paavirkning fuldendte den sufiske Lærebygning, gav den den filosofiske Baggrund for en Systematisering. Sufismen blev i Persien til en filosofisk-religiøs Poesi.

Sunnismen var dog stadig den officielle Religion. Gudstjenesten i de offentlige Moskeer var sunnitisk, og Emiren var som Kalifens Repræsentant det gejstlige Overhoved. Religionens Betydning for det verdslige Herredømme symboliseres derved, at Fyrstens Navn nævnes i Fredagsprædikenen (khotbe), og naar en eller anden Oprører afsatte den retmæssige Hersker og indsatte en anden i hans Sted, betegner Historieskriverne det ved

at sige, at han lod det gamle Fyrstenavn slette af Khotbe og det nye indsætte i Stedet.

III.

Bokhara, Samanidernes Hovedstad, var den største og rigeste Stad i Transoxanien. Den bestod af en indre Del, omgivet af en Mur med syv Jærnporte, og en Kres af Forstæder, der indesluttedes af en anden Mur. Den gennemskares af et Næt af Vandløb, der kom fra Floden Soghd (nu Serafschan), nemlig en naturlig Strøm ved Navn Avukhtafar og elleve Kanaler, hvoraf den betydeligste var Kermenie eller Djui Molian. De fleste af disse Kanaler var sejlbare; de strakte sig gennem Forstæderne og længere ud i Landet, og deres Bredder var vel bebyggede.

Lige udenfor den af den indre Bys Porte, som kaldtes Der-i-Kòhendiz laa Fæstningen Kohendiz, der anvendtes til Fængsel, og hvori ogsaa Emirernes Skatkammer fandtes. Den skulde efter Sagnet være bygget af Siavesch, en persisk Prins fra den forhistoriske Tid, hvem Turanernes Konge Afrasiab havde givet sin Datter samt Provinsen Transoxanien, men som siden blev myrdet paa sin Svigerfaders Anstiftelse. Det hed sig, at Siavesch var begravet her, og derfor holdt Zarathustrierne dette Sted højt i Ære. Inden Solen var staaet op Nytaarsdag, ofrede Parserne hver en Hane her, idet de til Akkompagnement af Sang og Spil klagede over Siavesch' Drab. Heltens Grav var ved Kapellets østlige Port, Der-i-Ghurian. Ved den vestlige, Der-i-Rikestan, knejsede det prægtige Slot, som Nasr II havde opført med stor Bekostning, og stødende op til dette laa alle de ministerielle Departementer, Vezirens Divan, Finanssekretærens Divan, Justitsdivanet, Over-

intendanturen for Maal og Vægt o. s. v. Til dette imponerende Kompleks af offentlige Bygninger sluttede sig Bokharas Hovedmoske, som laa mellem Slottet og den indre By. Det var en smuk og rummelig Bygning, der var opført under Harun-ar-Raschid i Aaret 800, da Barmakiden Fadhl ibn Jahja var Statholder. Under Nasr II styrtede denne Moske sammen en Fredag i Ramadhan, da den var fuld af Folk. Masser af døde og haardtsaarede blev trukne frem af Ruinerne. Moskeen blev dog snart genopbygget ved pekuniær Støtte fra Herrerne ved Emirens Hof, og Veziren Djejhani lod Minareten opbygge paa egen Bekostning. Byens allerældste Moske, som laa indenfor Kohendiz' Mure, var blevet opgivet, fordi den var for lille, og omdannet til Skatteopkrævningskontorer.

Paa Pladsen foran Slottet laa ogsaa Bokharas Universitet eller Højskole (Medrese), og lige overfor dette lod Abul-Husein Otbi bygge en smuk Moske.

Da Abdelmelik I omkom ved det ulykkelige Fald, brød om Natten rovlystne Slaver ind i Slottet, og under deres indbyrdes Strid om de røvede Kostbarheder og Kvinder stak de Ild paa Paladset, der brændte ned til Grunden. Den nye Emir Mansur I flyttede til sit andet Slot ved Djui Molian og paabegyndte straks Genopførelsen af Slottet ved Rikestanporten, der fremstod af Asken endnu skønnere end før; men allerede et Aar efter nedbrændte det igen under en Fest. Mansur befalede da sin Vezir at lade Skatkammerets Indhold bringe til Djui Molian og tog nu definitivt Ophold her, medens Pladsen ved Rikestan derefter laa øde hen.

Egnen omkring Bredderne af Djui Molian var et helt Paradis. Her laa Rigmændenes Villaer mellem Lysthaver, Rosenlunde og grønne Enge ved den brede Kanal, og smaa Strømme gennemskar Haverne paa krys og paa tværs.

Livets Vand i Lunden risler,
Hulkende det glider bort,
Klager over, at blandt Roser
Var dets Ophold kun saa kort.

Det fyrstelige Palads ved Djui Molian var bygget af Ismail, og hans Efterfølgere lod stadig bygge nye Villaer og Pavilloner og anlægge nye Haver omkring det.

Ved en af Byens Porte ved Navn Dervaze-i-Nou-Muzai byggede Mansur I et Slot „saa smukt, at det blev til et Ordsprog". Baade dette og Slottet ved Djui Molian eksisterede kun til Samanidernes Undergang.

En af Bokharas Mærkværdigheder var Moskeen Makh, ved hvilken der to Gange om Aaret holdtes et Marked, der varede en Dag, og hvor der solgtes malede Træfigurer. I ældre Tider solgtes der paa denne Dag for mer end 50,000 Dirhem. Beretningen om Oprindelsen til denne Skik er ganske interessant. „Der var i gamle Dage i Bokhara en Konge ved Navn Makh, og han befalede, at denne Bazar skulde bygges, og at Træskærere og Malere Aar efter Aar skulde forfærdige Gudebilleder[1]) og paa de bestemte Dage møde paa Bazaren og sælge dem; og Folk købte dem, og hvis de tabte dem, slog dem itu eller sled dem op, købte de et nyt til næste Markedsdag og kastede det gamle bort. Der hvor nutildags Moskeen Makh er, var der før en Slette ved Bredden af Vandløbet og mange Træer, saa at Markedet kunde holdes i Træernes Skygge. Siden var der paa dette Sted et Ildtempel, og paa Markedsdagen, naar Folk samlede sig, gik de alle her ind og tilbad Ilden." Moskeen Makh, der afløste Ildtemplet, blev ødelagt ved en voldsom Ildebrand i Aaret 937. Ilden opstod nær

[1]) Det er vel Buddhismen, det drejer sig om; denne Tro havde i Oldtiden vundet stor Udbredelse i Østiran.

ved Samarkandporten i en Butik, hvor der solgtes Herisse (en Slags Hvedegrød, kogt med Smør, Kødstykker og aromatiske Urter); den forplantede sig til Bazarerne. „Kvarteret omkring Samarkandporten blev helt lagt i Aske. Flammerne dannede ligesom en Sky paa Himlen. Bekargaden, Bazarbutikernes Rækker, Højskolen, Fariheks Port, Skomagernes Magasiner, Vekselerernes og Kræmmernes Boder samt alt, hvad der fandtes i dette Kvarter af Bokhara indtil Kanalens Bred[1]) blev fuldstændig tilintetgjort. En Gløđ, der blev slynget over Kanalen, faldt ned paa Moskeen Makh, som nedbrændte til Grunden. Ildebranden varede i to Dage og to Nætter, og først den tredje Dag blev Indbyggerne Herrer over den. I en hel Maaned brændte Bjælkerne under Ruinerne. Tabet beløb sig til mer end 100,000 Dirhem, og de ødelagte Bygninger kunde aldrig blive genopbyggede saaledes, som de var før denne Ulykke."

Bazarerne, som før Ildebranden synes at have været af Træ, blev nu opført af Mursten. Her rørte sig et broget Liv. Musselin, Brokade, Silketøjer og Lærred udgjorde vigtige Handelsartikler ligesom Guld- og Sølvarbejde. Særlig vigtig var Pengehandelen. Bokhara var Oplagsplads for Handelen paa Kina og Vestasien og et Slags Vekselkontor for Folkene fra Østen og Vesten. Vi kan spore den transoxaniske Handelstrafik over Rusland helt hen til Pommern, Sverige og Norge, hvor samanidiske Mønter er fundne i Mængde. Ikke med Urette havde Bokhara derfor Navnet Medinat-et-tadjar (ɔ: Købmandsbyen). — Mellem Fæstningen og den indre By var der en stor Arbejdsplads, hvor der fabrikeredes Tæpper, guldstukne Dekorationsstoffer og fyrstelige Dragter.

---

[1]) Vi savner desværre tilstrækkelig detaljerede Oplysninger til at kunne danne os et klart Begreb om de topografiske Forhold.

Her syedes Dragter til Kaliferne i Bagdad, og Dragter udførtes til Syrien, Ægypten og de græske Byer. Alle Stormændene fik deres Tøj derfra.

Gaderne var brolagte og Husene i den indre By var af Træ og bygget tæt sammen. Den prægtigste Del af Bokhara var den Del, der laa udenfor den indre Mur. Her strakte sig Djui Molian, og fra Rikestan førte lige Gader af høje, med Ornamenter smykkede Stenhuse ud til det aabne Land. Her laa en Mængde Gæstgiversteder. Her var smukke Bassiner og fire store, herlige Haver fulde af yppige Frugttræer. Det var et „ambraduftende Paradis“. Den ydre Mur, som kaldtes Kenperek, var bygget under Kalifen Mahdi (775—85) som et Værn mod røveriske Tyrkerhorder; men dens Vedligeholdelse var en trykkende Byrde for Beboerne, hvorfor Samaniden Ismail lod den forfalde, idet han sagde: „Saa længe jeg lever skal jeg være Bokharas Fæstning“. Denne Mur omsluttede foruden de egentlige Forstæder fem Landsbyer: Thavavis, Bemdjeket, Zendene, Maghkan og Khudjade.

Thavavis (egentlig Zat-et-Thavavis ɔ: Paafuglebyen) laa i Retning henimod Samarkand. Den havde mange Haver, en stor Moske og en Fæstning. Den eksporterede meget Bomuldstøj, og ved dens aarlige Marked samledes ofte 10,000 Mennesker fra alle Egne af Transoxanien. — Zendene, der laa i nordlig Retning, var en stor Landsby med Forstæder og egen Fæstning; her fabrikeredes en særlig Slags Tøj, Zendenedji, der bl. a. brugtes til Uniformstøj. — De tre andre Stæder var kun ubetydelige.

Udenfor den ydre Mur laa flere Landsbyer. Det frugtbare Kerminie en Dagsrejse fra Thavavis i Retning af Samarkand og nord herfor Valfartsstedet Nur med mange Kroer og Rametin med et ældgammelt Ildtempel. I Eskedjket lavedes der Linned, og i dens Naboby

Schorg holdtes der midt om Vinteren et Marked med Trælast, salt og fersk Fisk, Faarehuder m. m. Beikend, der laa en Dagsrejse sydvest for Bokhara, var temmelig stor; den havde ca. 1000 Kroer, og dens rigt dekorerede Hovedmoske var den smukkeste i hele Transoxanien; Indbyggerne drev en betydelig Handel paa Kina.

Bokhara var saaledes paa en Gang en driftig Industriby og et Knudepunkt for Verdenshandelen, og samtidig var den en smuk Stad, begunstiget af Naturen og forskønnet ved Kunst. Dens Frugter, særlig „den bokhara'ske Blomme“ var vidt berømte. Alle Rejsende priser dens Pragt, dens skønne Beliggenhed, dens smilende Ynde. Men i dette beundrende Kor blander der sig dog nogle skurrende Toner fra flere Digtere, som havde deres Bolig i Bokhara, og som derfor havde Lejlighed til ogsaa at lære dens Skyggesider at kende. Saaledes siger Abu Ahmed el-Katib:

En ædel Ganger paa Bokharas Jord
Straks til et Æsel skabes om, jeg tror.
Jeg aldrig saa en saadan Svinesti
Som denne Stad, hvor Østens Fyrste bor.

Abu Mansur el-Abduni kalder i et Digt Bokhara for „hele Verdens forraadnede Lig“ og slutter med disse Ord:

O Gud! Forædl Bokharas Folk og fjærn dens Stank,
Og vil Du ikke det, saa før os bort herfra.

Abu Ali Assadji finder den første Stavelse i Byens Navn overflødig (khara betyder Ekskrement) og sammenligner dens Indbyggere med Rovfugle i et Bur. Og Husein el-Mervaruzi udstøder dette Klagesuk:

Med Sorg i Sind vi i Bokhara slog os ned,
Og glade var vi, om vi herfra kunde drage.
O Herre, før os bort! — og store Syndere
Vi var, om nogen Tid vi kom tilbage.

IV.

I Paladserne ved Rikestan og Djui Molian levede Emirerne deres epikuræiske Nydelsesliv omgivet af al den Pragt og Luksus, som hører til et orientalsk Hof. Den vigtigste Hofembedsmand var Hushovmesteren, som havde Ledelsen af Køkkenet, Vinkælderen, Staldene, Bygningerne og de fyrstelige Børns Opdragelse, og gennem hvis Hænder Emirernes private Udgifter gik. En Hærskare af Slaver fyldte Paladset, og hver havde sin Bestilling. Der var Abdaren, som skulde bringe Emiren Vand til at drikke og til Afvadskning, Kammertjenerne, Kokkene, Mundskænkene, Hestepasserne, Tæppesprederne, den Slave, der skulde smage paa hver enkelt Ret, inden Fyrsten tog fat paa den o. s. v. Endvidere var der Portnere, Skildvagter og Nattevagter, der skulde ses paa Fingrene, da de i Reglen var modtagelige for Bestikkelser. Et Elitekorps af et Par hundrede smukke og tapre Folk skulde have stadigt Ophold ved Hoffet; der sørgedes for, at de altid havde flotte Dragter og skinnende Vaaben, Sværd, Lanser og Skjolde besatte med Ornamenter af Guld eller Sølv. Og foruden dem var der en større Livvagt paa flere Tusind Mand, der var knyttet dels til Fyrsten, dels til de andre Emirer og Generaler.

De egentlige Hofmænd, Kammerherrer etc. havde den Opgave at holde Fyrsten med Selskab, naar han ikke var optaget af alvorlige Forretninger, beskytte ham, naar en Fare skulde true ham, og lejlighedsvis optræde som Spioner for ham. En Hofmand skulde have slebne Manerer, være trofast og diskret, og hans Opførsel maatte ikke give Anledning til Dadel. Han skulde have et stort Forraad af muntre Fortællinger, Kærlighedshistorier, Anekdoter og Vittigheder rede til Aflevering, være aandrig i sin Tale, dygtig til at spille Skak og Tærninger, føre Vaaben og helst ogsaa til at haandtere en Lut. Hofmændene maatte sørge for at have alt rede, hvis

Fyrsten skulde faa Lyst til Drikkelag, Promenade, intime smaa Sammenkomster, Jagt, Boldspil eller anden Slags Festlighed. De havde forskellig Rang. Fyrsten havde bestandig tyve omkring sig, hvoraf de ti havde Lov til at sidde i hans Nærværelse, medens de andre ti maatte staa op.

Undertiden holdtes der Fester, der varede i Ugevis. For det meste var det Fyrstens nærmeste Omgangsfæller, der deltog deri, men en eller to Dage var der aabent Taffel, og enhver, der deltog i Gildet, havde Lov til at tage noget af Frugterne og de øvrige Spisevarer med sig. Hver Morgen stod et dækket Bord rede til alle, der kom til Hoffet. Gavmildheden har altid været en af de første Fordringer, man i Orienten har stillet til en god Fyrste, og Samaniderne var i denne Henseende en Herskerslægt efter Folkets Ønske. De skænkede Æresdragter og Pengesummer bort med rund Haand. De indførte eller genoptog den Skik, at naar et Ord eller en Handling vandt deres Bifald, og de i den Anledning raabte „Zih!" (ɔ: bravo!) skulde Skatmesteren udbetale den, der havde talt eller handlet til Fyrstens Tilfredshed, 1000 Dirhem. De dyrkede Sang og Musik, og Digtningen havde gode Dage under dem. Hofdigteren spillede en meget betydelig Rolle[1]) og den forgudede Rudagi tjente en fyrstelig Formue ved Samanidernes Rundhaandethed.

---

[1]) En persisk Skribent fra det 12te Aarhundrede, Nizami-i-Arudhi fra Samarkand, opstiller Sekretærer, Digtere, Astrologer og Læger som de fire Klasser Mennesker, der er vigtigst for en Konge.

En persisk Konge drager paa Jagt med Falke og dresserede Pantere (Blad af en persisk, haandmalet Billedbog paa Nationalmuseet i København).

Aandsliv.

I.

Det er som sagt paa Aandslivets Omraade, at Samaniderne har deres største Betydning. De skaffede den islamitiske Videnskab et nyt Centrum og de skabte èn videnskabelig Litteratur paa Persisk.

Allerede tidligere havde Bokhara været berømt for sine mange lærde Mænd. Paa Ismails Tid levede her den dygtige Jurist Muhammed es-Sebduni og den store Teolog og Ekseget Muhammed ibn el-Fadhl. Bokhara havde en Mængde fortræffelige Højskoler og offentlige Læsestuer, som Emirerne interesserede sig for og underholdt med stor Liberalitet, og det trak naturligvis en Mængde videbegærlige og talentfulde Mænd til Byen. Emirerne havde selv et meget righoldigt Bibliotek. Avicenna, der fik Adgang dertil, beskriver det saaledes: „Jeg gik derhen og fandt en Mængde Værelser fyldte med Bøger, der var stablede op i Kasser. Et Værelse indeholdt filologiske og poetiske Værker, et andet juridiske osv., idet Bøgerne indenfor hver enkelt Videnskab blev opbevaret i et Værelse for sig. Jeg læste der Kataloget over de gamle (græske) Forfattere og fandt deri alt, hvad jeg søgte. Jeg saa mange Bøger, hvis blotte Titler var ubekendte for de fleste Mennesker, og andre, som jeg aldrig før eller siden har truffet paa."

Den bekendte Læge Muhammed ibn Zakarija er Razi[1]) levede en Tidlang hos Ismails Nevø Mansur ibn Ishak, Statholderen i Khorasan, og stod i stor Anseelse her. Han dedicerede sit medicinske Hovedværk til Statholderen. Men han var saa uforsigtig at skrive

---

[1]) Almindelig kendt i Evropa i Middelalderen under Navnet Rhazes.

en Bog, hvori han forsvarede Alkemien, og da Mansur nu vilde have ham til at lave Guld efter de af ham selv givne Metoder, og det ikke lykkedes, behandlede han ham som en Bedrager og gav ham et Piskeslag i Ansigtet, hvorved den ulykkelige Læge blev blind.

Under Nasr II levede i Bokhara en kyndig Retslærd ved Navn Abu Hafs og Geografen Abu Dulaf, som skrev en fingeret Rejsebeskrivelse paa Grundlag af Købmænds og andre Rejsendes Beskrivelse af Centralasien og Indien. Selve Veziren Djejhani skrev en meget udførlig Afhandling om Centralasiens Geografi. Abulfath Bosti, der først var Sekretær hos Nuh III og senere stod i Yndest hos Sebuktegin, skrev et Værk om Epistolografi. Traditionslæreren Muhammed ibn Abdallah en-Nischapuri brugtes oftere af Samaniderne i Sendefærd til Bujiderne. Mange andre fremragende Mænd i Teologiens og Juraens forskellige Grene har udfoldet deres Virksomhed under Samanidernes Beskyttelse. Sprogforskerne Djauhari og Azhari levede deres meste Tid henholdsvis i Nischapur og Herat.

Abu Ali es-Selami, der var knyttet til Oprøreren Muhtadj, skrev flere historiske Skrifter, deriblandt de khorasanske Statholderes Historie. Det første historiske Værk paa Nypersisk var den Oversættelse og Bearbejdelse af Tabaris store arabiske Verdenskrønike, som Veziren Abu Ali Belami besørgede paa Mansur I's Opfordring; og dette Værk udmærker sig ved sin simple, ukunstlede Stil. Mansur I forespurgte sig ogsaa hos Transoxaniens Teologer, om det var tilladt at oversætte Tabaris Korankommentar[1]), og da de ikke havde noget at indvende derimod, overdrog han dem Besørgelsen deraf.

Ogsaa den ældste medicinske Bog paa Persisk er

[1]) Selve Koranen maa jo som bekendt ikke oversættes.

tilegnet Mansur I. Det er en Farmakope, skrevet af Lægen Abu Mansur Muvaffak fra Herat, der havde opholdt sig i Indien, og som i sit Værk søgte at forene den græske og den indiske Lægekunsts Resultater. El-Mutejjem, der levede lidt senere, var paa en Gang Læge, Astronom og arabisk Digter. Ogsaa hans Samtidige, den persiske Digter Omara forbandt Astronomien med Poesien.

Samanidetidens videnskabelige Liv afsluttes paa en glimrende Maade med en Mand, som i sig sammenfattede alle Grene af Videnskaben, en gigantisk Polyhistor og Vulgarisator, Abu Ali Sina, i Europa almindelig kaldt Avicenna. Han var født 980 i en Landsby nær ved Bokhara. Hans Forældre flyttede tidlig til Bokhara, hvor han fik sin Uddannelse. Hans Fader hørte til Ismailiternes Sekt, og gennem de metafysiske Diskussioner, der førtes i Faderens Hus, vaktes Drengens Interesse for filosofiske Undersøgelser. Samtidig dyrkede han ogsaa de eksakte Videnskaber. Han studerede med en saadan Flid, at han aldrig sov en hel Nat igennem, og før han begyndte paa Behandlingen af et vanskeligt Problem, holdt han andægtig Bøn i Hovedmoskeen ved Rikestanporten. Ti Aar gammel kunde han Koranen udenad og var hjemme i Eksegese og Dogmatik; sejsten Aar gammel havde han gennempløjet den græske Filosofi, Matematiken og Astronomien og sat sig saa grundigt teoretisk og praktisk ind i Lægevidenskaben, at Læger kom langvejs fra for at lære hans Helbredelsesmetode. Ved denne Tid helbredte han ved en lykkelig Kur Nuh III og skaffede sig saaledes Indgang ved Hoffet. Han fik Adgang til Biblioteket og fordybede sig her i Studierne. Det fortælles, at Biblioteket kort efter brændte, og Misunderne søgte at indbilde Emiren, at Avicenna havde stukket Ild derpaa, for at ingen anden skulde nyde godt af Bøgerne. Emiren tabte dog ikke Tilliden til den unge

Mand. Men Samaniderigets Undergang stundede til, og under de sidste urolige Tider drog Avicenna bort. Han tilbragte Resten af sin Levetid med at flakke rundt; han levede i Kharezm, hos Kabus i Djordan, siden hos de bujidiske Fyrster i Rei, Hamadan og Ispahan, delte sin Tid mellem Videnskab, Statsmandsvirksomhed og Nydelse, levede et forceret Liv, som tilsidst fik Bugt med hans kraftige Konstitution og dræbte ham i hans 57. Aar. Hans heldige medicinske Kure, hvorved hans psykologiske Skarpblik undertiden kom ham tilgode, skaffede ham et endnu ikke fordunklet Ry som Lægekunstens Mester. Som Filosof er han ikke synderlig original; han bygger videre paa Al-Farabis Blanding af Aristotelisme og Nyplatonisme, er paavirket af de sufiske Teorier, men forøvrigt en god Sunnit, der bestræber sig for at bringe Koranen og Filosofien i Overensstemmelse med hinanden. Hans umaadelige Produktion omfatter alt mellem Himmel og Jord: Zoologi, Botanik, Fysik, Kemi, Alkemi, Matematik, Astronomi og Astrologi, Medicin, Filosofi, Teologi, Korankommentar, Drømmetydning, Musik, Metrik og Filologi; han har skrevet allegoriske Fortællinger, Afhandlinger om Kærlighed og om Lykkens Erhvervelse, lyriske og didaktiske Digte og en Selvbiografi.

II.

Arabisk Digtning florerede paa denne Tid overalt i den islamitiske Verden. Det egentlige Hjem for den arabiske Poesi var i det tiende Aarhundrede Haleb, hvor Hamdaniden Saif-ed-daula regerede. Men i hele Orienten fra Spanien til Indiens Grænse optraadte arabiske Digtere i Mængde og da naturligvis ogsaa hos Samaniderne. Det var indfødte Persere, og det var Arabere, der lokkedes til Bokhara ved Rygtet om Emirernes æste-

tiske Interesse og gavmilde Natur. Det meste af denne Poesi hæver sig ikke over det dilettantmæssige og har mere historisk end kunstnerisk Interesse. Den er gennemgaaende af meget personlig Art, drejer sig om personlige Skuffelser eller Glæder, hører navnlig ind under Kategorien Lovdigte og Satirer[1]). Der herskede en ren Mani for at skrive Vers, og vi finder blandt denne Tids Poeter baade Ministre, Generaler og alle Slags højere og lavere Embedsmænd og Statsfunktionærer. Og netop heri ligger den væsentlige Betydning af Samanidetidens arabiske Poesi, vi kommer derigennem de historiske Personligheder ligesom lidt nærmere ind paa Livet.

Vi træffer i den ældre Tid en mærkelig Skikkelse i Abu Ahmed el-Katib. Hans Fader havde været Sekretær hos Emir Ismail og siden Vezir hos Emir Ahmed. Han selv var en stolt og hovmodig Herre, der i sine Vers paa det voldsomste angreb sine Nærmeste, sin Fader og Broder. Mod Vezirerne Belami og Djejhani rettede han sin Satires Braad, fordi han ansaa sig selv for mere skikket til Ministerstillingerne end de. Derved paadrog han sig naturligvis Hoffets Unaade; han drog til Mekka og Bagdad, vendte saa tilbage og begyndte at leve et epikuræisk Liv, som han selv forherligede i Vers:

Den lever lykkeligst, som vel forstaar at dele
Imellem Videnskab og munter Skæmt sit Liv;
Snart former han ved lærde Studier sin Aand,
Og snart i Nydelsen han søger Tidsfordriv.

Nydelsen spillede dog Hovedrollen for ham; han omgav sig med Digtere og Svirebrødre og soldede sin Formue op. Siden blev han taget til Naade igen og blev Statholder i Herat m. m. Han blev dog snart igen fjærnet fra denne Stilling, drog til Nischapur og derfra

---

[1]) Hvad Orientalerne kalder Satirer, vilde vi snarere kalde Pamfleter, da de indeholder mere grov Udskældning end Vid.

tilbage til Bokhara. Der var noget vist ridderligt i hans Natur, en stolt Selvfølelse, parret med Ædelmodighed og Retsindighed:

Ja Folk som vi Alverdens Ros og Tak ej ændser,
Og ej af andres Dadel vi os skræmme lod.
Men hvis vort Hjærte os en skændig Daad bebrejder,
Forvist ej Ros og Smiger højne kan vort Mod.

Men Letsindighed og Ødselhed ødelagde hans Liv, og Følelsen af at være sat definitivt ud af Spillet knækkede ham ganske. Hans Vers drejer sig tilsidst kun om Døden:

Hvi hænger alle dog saa stærkt ved Livet?
Med Haab og Længsel jeg imødeser min Død.
Hvo elsked ikke Døden, hvis han kendte
De Goder, som den bærer i sit Skød?

Han tog Livet af sig ved Gift.

Abu-t-Tajeb et-Tahiri, en Ætling af Tahiriderne, levede ved Ahmed II's og Nasr II's Hof. Han angreb stadig med Voldsomhed og Bitterhed de samanidiske Emirer, som han betragtede som Usurpatorer af et Rige, der egentlig burde tilhøre ham. Tillige var han Zarathustrier og haanede Islam i sine Vers. Det er derfor et talende Vidnesbyrd om Samanidernes milde og forsonlige Sindelag, at de ikke gjorde ham noget derfor. Tilsidst spurgte Nasr ham dog utaalmodigt: „Hvor længe vil Du ernære Dig af Menneskekød, Abu-t-Tajeb?“ Digteren gik forbløffet bort og holdt sig fra nu af borte fra Hoffet.

Emir Nasr var i det hele taget en meget slagfærdig Mand. Da saaledes en Gang en noget ilde berygtet Digter ved Navn Abu Ghassan ved Mihrganfesten[1])

---

[1]) Mihrgan var en Efteraarsfest, der fejredes den 16. September, en Levning fra den zarathustriske Tid. Paa denne Dag var det Skik at salve sig med Olien af en Frugt ved Navn

overrakte ham en Bog, han havde forfattet, spurgte Emiren: „Hvad er det for noget, Abu Ghassan?“ — „Høje Fyrste, det er en Afhandling om Moral, som jeg har forfattet.“ — „Hvorfor læser Du den saa ikke selv?“ spurgte Nasr.

Abul-Husein el-Muradi gør et meget elskværdigt Indtryk; selv hans Satirer er ret skikkelige. Ved en bestemt Lejlighed gav Nasr ham 3000 Dirhem for et Digt paa tre Vers og tilføjede: „Hvis du havde fortsat, vilde jeg have givet Dig mere.“ Navnlig følte han sig dog knyttet til Djejhani, og det fortælles, at da han laa bevidstløs paa sit Dødsleje, og Veziren sendte en Ligklædning, som han skulde hylles i, naar han var død, vaagnede han et Øjeblik af sin Bedøvelse og fremsagde dette Vers:

I Livet og i Døden Djejhans Æt mig klædte,
Det Vidnesbyrd jeg skal paa Dommens Dag den give.
Den første Skænk, de gav mig, var en Æresdragt,
Og nu skal Dødens Lin den sidste Gave blive.

Abu-t-Tajeb el-Mossabi var berømt for sin elegante Skrift og sine flotte Vers baade paa Arabisk og Persisk. Nasr, der satte Pris paa hans aandrige og muntre Lune, optog ham blandt sine nærmeste Omgangsfæller, og han steg i Rang indtil Ministerværdigheden. Ved denne Lejlighed tildrog han sig sine litterære Venners Nag; de beskyldte ham for Overmod og Indbildskhed. Han blev forøvrigt snart dræbt.

---

ban. Kongen modtog, siddende paa sin Trone, iført Krone og mangefarvet Dragt, Prøver af alle Aarstidens Frugter, som han smagte paa en efter en, hvorefter de Fornemme traadte frem efter deres Rang og fulgte hans Eksempel. Der uddeltes ved denne Lejlighed en Mængde Æresdragter, og en Masse Lejlighedsdigte fremførtes, de saakaldte Mihrganie. Mihrgan var et Sidestykke til Nytaars- og Foraarsfesten Novruz, der endnu finder Sted den 21. Marts.

Andre professionelle Hofdigtere var El-Abduni, El-Khazerdji, El-Kosrevi o. fl. Abduni maatte høre mange Bebrejdelser for sin Tilbøjlighed for Vinbægret, hvilket jo er en persisk Skødesynd. Han undskyldte sig med disse Ord:

Ak, Vinen tynger som en Lænke
Min Hals, I Venner kære!
I nogle Dage jeg forsøgte
At lade Vinen være;
Straks bøjedes min Ryg, og Benene
Ej mer min Krop kan bære.

Overhovedet spiller Nydelser og Fornøjelser Hovedrollen i al denne Poesi, saa snart den kommer bort fra det polemiske og panegyriske. Ved dette fine, muntre, livsglade Hof var Alderdommen ikke nogen velset Gæst. Saaledes klager en af de mest talentfulde, Abu Ahmed el-Jemami:

Den Alderdom paa Kinden strøed hvide Blomster,
Og blotted skaanselsløst hver sort og raadden Tand.
Ja gammel er jeg, men mit Hjærte er en Ovn,
Der stadig glødes op af Lidenskabens Brand.
Min Sorg er ikke blot, at Ungdom svandt, og Ælden
Sig styrted over mig som Grib fra Klipperand,
Men mest, at Folk mig kalder Olding, skønt jeg dog
Med Taalmod ej min Alders Byrde bære kan.

Men ogsaa en from, vemodig Resignation lader undertiden sin Stemme høre. Abu Ali es-Sadji synger f. Eks.:

Klag ej over Verdens Gods, som brat forgaar,
Du har jo Sundhed og den rette Tro;
Naar Du ej den Ting, Du tragter efter,
Velan, saa har Du nok i disse to.

Blandt de fremtrædende offentlige Personligheder, der gav sig af med Digtekunsten, var Skatmesteren El-Khazen fra Nischapur, El-Mervarudi, der en Tidlang

var Statholder i Khorasan og var ligesaa bekendt for sin Feltherredygtighed og sin Ædelmodighed som for sine poetiske Interesser, og dennes Sekretær El-Haddadi fra Balkh. Ogsaa den berømte Kancellisekretær Iskafi har skrevet Vers.

Alle disse Folk tilhører Nasr II's og tildels Nuh II's Tid. Efter det 10. Aarhundredes Midte vokser en ny Generation op. Abul-Hasan el-Ladjam, der levede i Bokhara under Nuh II, Abdelmelik I og Mansur I, erhvervede sig en herostratisk Berømmelse ved sine bidske og galdesyge Satirer mod alle, hvem han kom i Berøring med. Abu Ali Belami er efter hans Mening mere end nogen anden værdig til Galgen, Ibn Ozair haanes for sin Gærrighed, Abu Djafar Otbi „har drukket af en Drik, som har forvandlet ham til en Bjørn.“ Ministrenes Venner og Raadets Medlemmer skælder han ud for Forbrydere, og over sine Kolleger, de andre Digtere, svinger han stadig Svøben. Ladjam har besøgt Kharezm, men dette Lands Indbyggere har heller ikke kunnet gøre ham tilpas; „hvis Fader Adam erkender dem som sine Børn, er han ikke saa meget værd som en Hund.“ Ingen kunde hamle op med den skrækkelige Mand i Polemik. Tilsidst tabte Belami Taalmodigheden, lod ham piske og jage ud af Byen, hvilket inspirerede en af hans Modstandere Abu Muhammed el-Matrani til et skadefro Digt, hvori det bl. a. hedder:

Har ingen end din onde Tunge kunnet garve,
Saa har nu Politiet smukt din Bagdel garvet.

Men Belami frygtede nye Angreb fra Ladjams Side og opfordrede Statholderen i Khorasan Abul-Hasan ibn Simdjur til at lade ham dræbe. Denne, der selv havde været Skive for Ladjams Ondskabsfuldheder, fulgte Opfordringen, og Satirikeren blev henrettet.

Ladjams dristigste Modstander, den nævnte El-Ma-

trani, var en velset Mand ved Hoffet og fik Stillingen som Postmester i flere Provinser. Han havde et elegant Foredrag og udmærkede sig baade som Digter og som Musiker. Han forherligede Vinen i Digte som dette:

For Helveds Ild beskærmer os
Gløden i den ædle Vin;
Den vejrer Sorger bort, dens Farve
Er som flydende Rubin,
Men hældes Vand deri, den ligner
Ungdomsglød paa Kinden fin.

Postmesterstillingen var som før omtalt en ret almindelig Anbringelse for Digterne. Saaledes belønnede Abu Ali Belami ogsaa Abu Nasr et-Tarifi med et lille Postmesterembede, fordi han havde forfattet et Digt, hvori han med Held efterlignede de gamle Ørkenaraberes ædle og mandige Stil.

Abul-Kasim ed-Dinavari, der var Sekretær i Khorasan, satiriserede bl. a. Abul-Husein Otbi i følgende Digt, som kan tjene som Eksempel paa denne saakaldte Satireform, der kun bestaar af Invektiver paa Vers:

Du spørger mig, hvem den Minister er,
Der altid triller rundt og vælter ned,
Ret som en Gaas saa bred om Maven,
Og tyk og mæsket, rund og trind og fed.
Mon ej Du saa, mens Du paa Tronen sad,
En Abe? — Godt, saa ved Du nu Besked:
Thi Aben var Veziren Otbi selv,
Endskønt blandt Folk han oftest Æsel hed.

I andre Digte klager han over at have sat en Søn i Verden, der er en stor Slyngel. Og da han bliver gammel og svag, trøster han sig med, at Døden kun er en Overgang, og „for Menneskene er Smærten den første Station paa Tilbagerejsen.“

Veziren Dameghani var en stor Elsker af Poesi

og samlede gærne Digtere om sig. Selv skrev han ogsaa Digte, som han ikke viste til nogen. Ganske fint er det lille Vers, som er tilbage af ham:

O kære Maane, som saa prægtigt skinner
Og sender dine Straaler vidt om Land,
Bring den, som ligner Dig, en kærlig Hilsen
Og sig, jeg vaager, trygt hun slumre kan.

Kancellichefen el-Baghavi havde lavet en Samling Anekdoter og Digte, inddelt i 30 Hefter, et til hver Dag i Maaneden, og han havde den altid hos sig, selv naar han var paa Rejse. — En anden anset Digter, Esch-Schibli, blev af Abul-Hasan ibn Simdjur forvist til en ubehagelig Egn i Kuhistan, hvor han, som han klager over, maatte leve af sur Mælk og spinde Uld og væve Tæpper. — El-Messihi, der var Kriminal-Politimester i Balkh, forenede Lægevidenskab, Astrologi og Jurisprudens med Poesien og skrev navnlig melankolske Klagedigte. — El-Muammal, som var i den samvittighedsløse Intrigant Faiks Tjeneste, skrev Kærlighedsdigte med kunstige Rimformer.

Fra Bagdad kom flere poetiske Talenter til Bokhara, deriblandt en direkte Efterkommer af Kalifen Mamun, Abu Taleb el-Mamuni, hvem det samanidiske Hof overvældede med Æresdragter og Gaver. Foruden ham levede der et Par andre Ætlinge af Kaliferne ved Hoffet i Bokhara, og de fik alle Pension af den fyrstelige Kasse. Rygtet herom lokkede ogsaa Abu Muhammed el-Vatiki, en Søn af Kalifen Vatik, til Transoxanien; trods alle Anstrængelser opnaaede han dog intet, og opfyldt af Had til Samaniderne begav han sig saa til Boghra Khan, hos hvem han kom til at staa i høj Gunst.

Mere bekendte end alle de nævnte Digtere er Abu Bekr el-Kharezmi og Hamadani. Den første havde bosat sig i Nischapur. Et Spottedigt mod Otbi bragte

ham i Fængsel, hvorfra han dog flygtede, medens hans Godser blev konfiskerede. Otbis Efterfølger kaldte ham imidlertid tilbage til Nischapur og tilbagegav ham hans Ejendom. Han døde 1002. – Hans yngre Konkurrent Hamadani, Hariris Forløber i Makamedigtningen, opholdt sig ogsaa nogen Tid i Nischapur, kom under sin vagabonderende Tilværelse gennem det meste af Østiran, slog sig ned i Ghazna, der netop paa denne Tid arvede Bokharas Stilling som Østens Hovedstad, og døde temmelig ung i Herat 1007.

Det var i det hele ikke nogen storslaaet, kraftig Poesi, det var en elegant, aandrig og overfladisk Improvisationslyrik. Træffende udtrykker en Samtidig sig saaledes i en Skildring af et litterært Selskab: „Da Selskabet var samlet, opsteg Duften af en aandrig Konversation fra det. Gæsterne lod de glimrende Svars Skaal gaa paa Omgang; de spredte deres Lærdoms Perler, lod deres Aands Facetter gnistre og udfoldede omkap deres Veltalenheds Vidundere . . . Aldrig siden har et saa skønt Selskabs Øjensalve forfrisket mine Øjne.“

III.

Den begyndende persiske Poesi var ikke meget anset af de arabiske Digtere. Arabisk Sprog havde jo den Gang endnu større Overvægt i Orienten end fransk Sprog i Evropa i det 18de Aarhundrede, og de Persere, der havde faaet en omhyggelig arabisk Opdragelse, saa ned paa Folkesproget. Abu Ahmed el-Katib siger, hentydende til sig selv, at det er underligt, „at en Mand, der er født i disse Uvidenhedens Egne, kan kende Forskel paa Hoved og Hale“. Dette Forhold forklarer, at de arabiske Litteræerhistorikere, der behandler denne Periode, ganske ignorerer den persiske Digtning og kun om et Par en-

kelte Forfattere bemærker, at de skrev paa begge Sprog.

Og dog er den persiske Poesi fra Samanidetiden interessantere end den arabiske. Ikke fordi den er en ny Litteratur med ungdommelig Kraft og Friskhed; den er i Virkeligheden lige saa forfinet, ligesaa spirituel som den arabiske. Den er en Fortsættelse af den arabiske Poesi, som havde udviklet sig under de første Abbasider paa Grundlag af persiske Forbilleder. Nu havde den persiske Aand efter den lange Landflygtighed igen fundet sit eget Sprog, og den nye nationale Poesi finder Repræsentanter, der er større og talentfuldere end de arabiske Kunstdigtere. Den persiske Digtning fra denne ældste Periode ligger ogsaa os Evropæere nærmere end den senere klassiske Lyrik, som med al sin uomtvistelige Skønhed ofte er svulstig og overlæsset i Stilen og desuden ofte volder Vanskeligheder ved sin mystiske Tendens. [1])

Vi har to Generationer af persiske Digtere, der grupperer sig henholdsvis om Nasr II og Nuh III. Blandt Nasr II's Hofdigtere er Rudagi den berømteste og den, af hvis Produktion der er mest tilbage.

Abul-Hasan Rudagi var født i Landsbyen Ru-

---

[1]) Den persiske Lyriks Hovedformer er: 1) Kaside, mest brugt til Panegyrik og Satire, bestaar i Reglen af mer end 12 Dobbeltvers (24 Halvvers), hvoraf 1, 2, 4, 6 o. s. v. Halvvers har fælles Rim; 2) Ghazel (om Kærlighed, Vin, Naturskønhed o. l.) ganske som Kasiden, kun kortere; 3) Kitae, Brudstykke, d. v. s. Stykke af en Kaside eller Ghazel, hvor Begyndelsen mangler, saa at første Halvvers ikke rimer med 2, 4, 6 o. s. v.; 4) Rubai, epigrammatisk Digt paa 4 Halvvers, hvoraf 1, 2, 4, undertiden alle fire, har fælles Rim, og som gærne skal indeholde en Aandrighed; forøvrigt kan det dreje sig om alt muligt, Satire, Ros, Kærlighed, Vin, Natur, filosofiske eller religiøse Tanker. Den sidste Digtform er ægte persisk, de andre er direkte optagne fra Arabisk.

dag i Transoxanien. Efter Beretningen skal han have været blindfødt, men hele hans Digtning vidner om, at dette Sagn ikke har noget paa sig. Han skal have været en elskværdig og vindende Natur, og desuden var han en uforlignelig Mester i Spil og Sang, og „naar han aabnede Tungens Laas for at fremsige Digte, stjal han selve Englenes Hjærter.“ Det er derfor ikke saa underligt, at han blev feteret af Emiren og hans Venner. Han blev optaget blandt Nasrs Selskabsbrødre og nød i den Grad godt af Fyrstens Gavmildhed, at han blev en af de rigeste Digtere, Orienten nogensinde har haft; han havde efter Biografernes Fortællinger 200 Pager og saa meget Gods, at der skulde 400 Kameler til at bringe det bort. Der fortælles en kuriøs Anekdote om den Magt, som hans Poesi havde over Nasr. Denne plejede om Vinteren at bo i Bokhara, medens han om Sommeren rejste rundt til forskellige Byer i Transoxanien eller Khorasan. En Sommer drog han til Herategnen med sit Hof og sine Soldater; Klimaet var henrivende, der herskede kølige Vinde, der var rigeligt med Frugter, og Luften var fyldt med Vellugt, og alle befandt sig vel. Mihrgan og Vinhøstens Tid kom, og i Herat var der 120 forskellige Slags Druer, den ene sødere end den anden; derfor blev Fyrsten der Efteraaret med. Om Vinteren slog han sig ned i et paradisisk Landsted mellem to smaa Flækker, Oranger bragtes fra Seistan og Mazenderan, og saaledes gik Vinteren i Herlighed og Glæde. Næste Foraar og Sommer drog han atter rundt i de nærliggende Egne, og Mihrganfesten tilbragte han igen i Herat, og han talte ikke om at vende tilbage til Bokhara. Men nu begyndte hans Omgivelser at lide af Hjemve; de henvendte sig til Rudagi og lovede ham 5000 Denarer, hvis han kunde bestemme Fyrsten til at drage hjem. Da nu Emiren en Dag havde drukket sin Morgendrik, traadte Rudagi ind for at gøre ham sin

Opvartning. Digteren satte sig ned, og da Musikanterne havde hørt op med at spille, tog han en Harpe, spillede en Melodi, der hed „Elskerens Sang" og sang dertil:

En Luftning bragte Venners Hilsen mig tilbage,
Min Tanke fløj til Djui Molian tilbage;
Og Oxus' haarde, golde Flodsand tyktes mig
Saa silkeblødt, naar der jeg tænkte mig tilbage.
Ja glade Oxus' friske Bølge favner os.
Naar vi, dens Venner, i Behold er vendt tilbage.
Vær glad og fro, Bokhara, lev i Fryd og Gammen,
Nu kommer jo Emiren længselsfuld tilbage.
Emiren er som Maanen, Himlen er Bokhara,
Paany til Himlen vender Maanens Lys tilbage.
Emiren er Cypressen og Bokhara Haven,
Snart Haven atter sin Cypres skal faa tilbage.

Øjeblikkelig steg Nasr ned af sin Trone, besteg den Hest, der altid stod opsadlet udenfor Slotsdøren og red afsted ad Bokhara til i en saadan Hast, at hans Ridestøvler maatte bringes efter ham til en Landsby, der laa to Farsanger borte; først der tog han dem paa. Efter Hjemkomsten til Bokhara gav de taknemlige Stormænd Rudagi 10,000 Denarer.

Hans Landsmænd priser ham som en af deres største Mestre, og det maa indrømmes, at han ved sit paa en Gang elegante og ukunstlede Sprog, sin friske Naturlighed, sin halvt skælmske, halvt vemodige Ynde indtager en høj Plads i den persiske Lyrik.

Lovdigt over Emir Nasr:

Naar for dit Sværd paa Kampens Dag en Fjende stod,
Da slappedes af Rædsel brat hans Ledemod.
Ved din Retfærd flyver Falk og Spurv tilsammen,
Og Dag og Nat er ens, thi Du er vis og god.
Du leve lykkelig, thi alt har Dødens Storm
Dine Fjenders Livstræ revet op med Rod.
Saa længe Himmelhvalvet drejer sig,

Og i Tidens Aarer flyder Livets Blod,
I evig Festglans dine Venner frydes,
Mens Fjender kvæles skal i Avinds Taareflod.

Ghazeler:

Bedaarende Saki[1]) og Vin og munter Dans!
Hvis Englene saa det, de gik fra Vid og Sans.
For, Elskede, at se Dig, bestandig paa min Grav
Ej Grønsvær skal gro, men Narcisser staa i Krans[2]);
Thi den, der har fattet al Kærlighedens Lyst,
Hans Selv svinder bort i Elskovslykkens Glans.

Skilsmissen har mig voldt saa megen Sjælenød
Som ingen anden Mand i Tidens Kresløb fød.
Ja nu har Hjærtet hyllet Elskovslyst i Glemsel,
Men ak! hvor var dog Gensyn og Forening sød,
Naar glad til Lejrpladsen jeg tilbage vandred,
Og frejdig Talen fra mit aabne Hjærte flød!
Og paa Slavindevis med Dragten bundet op
Din slanke Skikkelse mig straks Velkommen bød.
Du sagde kælent: »Savned da dit Hjærte mig?
Og savned mig din Sjæl?« Du spurgte skamfuld, rød.
Jeg svared: »Du hvis Ansigt er et Paradis,
Som vækker Splid blandt Feer, kasted mig i Nød,
Din Lok er som et Boldtræ, og min hele Verden
Som Bolden, viljeløst omtumlet ved dens Stød.
Saa grumt har dine Øjnes Pile saaret mig,
En saadan Kval de Moskuslokker i mig gød.
Hvad er Natten uden Maane, Dagen uden Sol,
Og uden Vand det grønne Græs og Rosen rød?«
Med Kæleord og Ambraduft mit Bryst hun fyldte,
Med Kys som Sukker gjorde hun min Læbe sød;
Vi købte, solgte Læbens røde Karneol,
Hun skænked Vin, og jeg .. jeg drak, hvad hun mig bød.

Rubai:

Rejsende, der raster her i Sorgens Kro, — er vi,
Folk med Ild i Barm og Vand i Øjne to, — er vi.

---

[1]) ɔ: Vinskænker.

[2]) Narcissen er Symbol paa Øjet. Efter Digterens Død skal Narcisserne paa hans Grav være de Øjne, hvormed han endnu kan betragte den Elskedes Skønhed.

Folk, som Verden holder i sin griske Klo, — er vi,
Men trods Skæbnens Tyranni bestandig fro — er vi.

Kitae:

O bitre Kval! paa Livets Karavanvej
Mig stilled uden Skjold og Værn den grumme Tid.
Naar Lykken kom, straks fulgte Sorgen efter,
Besynderligt, ej Glæden vindes uden Strid.

Epigram:

Med Kys det ganske som med Saltvand gaar,
Jo mer man drikker, desto mere Tørst man faar.

Med Nasr's Død synes hans Lykkestjærne at være dalet, og han maatte som en gammel Mand forlade det Hof, hvor han havde levet sin Ungdoms og Manddoms Aar i Fryd og Gammen. Han klager over sin Skæbne i en berømt Kaside:

Brudte, tabte er de Tænders Rad, som én Gang var, —
Nej Tænder ej, Livsfakler straalende de var!
Hvide, sølverklare, Perler og Koraller,
Lig Morgenstjærner, Duggens Draaberegn de var —.
Brudte, tabte er de, ikke én tilbage.
Mon fra den onde Saturn det et Varsel var?
Nej Saturn har ej Skyld, ej heller Tidens Løb;
Men hvorfor da? — Fordi Guds Vilje saa det var.
Hele Verden er en Støvets Hvirveldans,
Som Støv at hvirvles rundt al Livets Lov det var.
Saa længe Lægedom der fandtes, fandtes Smærter,
Og Lægedom fra Smærtens første Stund der var;
Ældes maa, hvad ungt har været, og igen
Forynges maa alt, hvad af Alder knuget var.
Mangen yndig Blomsterhave vorder øde,
Og skønne Haver blomstrer, hvor en Ørk der var.
Du ved jo ej, Du skønne, moskuslokkede,
Hvordan din Slaves Liv i fordums Tider var.
Dine kære Krøllelokker nu ham trøster,
ved Du, én Gang ogsaa paa hans Hoved Krøller var?
Der var en Tid, da han var stedse glad og fro,

Altid munter, om end Pungen slunken var;
Han købte, vejed op med Dirhem uden Tal
Alle bløde Pigebryster, som i Byen var;
Og mangt et Møde holdtes tyst i Nattens Mulm,
Thi elsket han af mange kære Piger var.
Dadelvin og milde Blikke, hulde Aasyn
For andre dyrt, for mig det altid billigt var.
Altid munter kendte ej jeg Sorg og Smærte,
For Glædens Spand en Tumleplads mit Hjærte var.
Mangt et Hjærte har min Sang gjort blødt som Silke,
Om end det før saa haardt som Sten og Ambolt var.
Bestandig Kvindelokker var min Øjenlyst,
Min Omgangskres Veltalenhedens Stormænd var.
Jeg kendte ej til Hustru, Børn og Hjemmets Tvang,
Ubunden, fri som Fuglen, let i Sind jeg var.
    Du saa mig ej, den Gang jeg farted Verden rundt,
Den Gang min Sang som Nattergalens Triller var.
Der var en Stund, da mine Vers fløj over Jord,
Da »Khorasans Poet« mit stolte Tilnavn var.
Paa sin Vis hver jo stræber efter Ry og Guld,
Ry og Guld min Løn af Samanideætten var,
Firtitusind Dirhem gav mig Khorasans Emir,
Af ædle Fyrster faa som han i Verden var.
Tresindstyvetusind gav mig Rigets Stormænd,
Ak, hvor Livet dengang skønt og herligt var!
    En anden blev jeg selv, og Livet blev et andet, —
Stav og Dunk jeg greb, thi Vandringstiden inde var.

Han døde 943. Rudagi var ikke blot en meget produktiv Lyriker, — han skal have skrevet 1,300,000 Vers, og han skal tillige være den første, der samlede sine persiske Digte til et „Divan", — men han har ogsaa Æren af at have skrevet det første episke Digt paa Nypersisk, idet han paa Nasr's Befaling oversatte den bekendte Folkebog Kalila-va-Dimna (den pehlevi-arabiske Version af Pantschatantra) paa persiske Vers. Denne Rudagiske Bearbejdelse er gaaet tabt. — Hans samtidige Abu Schukur fra Balkh skrev ligeledes versificerede Fortællinger, hvoraf kun enkelte Vers er tilbage.

Rudagis jævnbyrdige paa Lyrikens Omraade var den melankolske Pessimist Abul-Hasan Ṡchahid. Desværre er der kun lidet tilbage af hans ejendommelige triste Poesi, der ikke er blottet for en vis filosofisk Selvfølelse:

Ej Lykkens Fryd og Visdoms Gave findes sammen,
Lig Rose og Narcis de gaar ej godt i Spand;
Har én Forstand, han ved af Lykke ej at sige,
Og er ham Lykken huld, kun karg er hans Forstand.

Inat i Ødemarkerne ved Tus jeg vandred,
I Hanens Sted en Ugle dér jeg fik at se.
Jeg spurgte: »Har fra Ørkenen Du nyt at melde?«
»Kun ét,« saa svared den mig: »ve os, ve os, ve!«

Hvis ret som Ildens Flammer Sorgen avled Røg,
Da favned evigt Mørke os, den Sag er vis.
Thi ledte Du i Verden rundt paa krys og tværs,
Du aldrig fandt en Vismand munter og tilfreds!

I Himlen sidder tvende Haandværksfolk og slider,
En Skræder flink og ferm og saa en flittig Væver;
Den ene syr kun Hovedtøj til store Konger,
Den anden ikkun sorte Tiggerkapper væver.

Som Elskere Skyerne græder,
Som den Elskede Haverne ler,
Men brølende Tordenen klager
Som jeg selv, naar den gryende Dag jeg ser.

O Visdom! uvurderlig selv, som Maal Du tjener
For al Værdi, ret som den ædle Diamant.
»Foruden Dig jeg ej Alverdens Skatte ændsed«,
Saa sukker den, der lykkelig og vel Dig vandt.
Thi for den vise Mand er Visdom selv en Hær,
Men Daaren ene mellem Tusinder sig fandt.

Rudagi anerkendte Schahid som sin Overmand, og hvor nært de to Mænd har været knyttet sammen, kan ses af dette Rubai, hvori Rudagi med inderlig Sorg klager over sin [illegible]e Død:

Med Dødens Karavane rejste Schahid brat,
Det bedste, som jeg ejed, har mig nu forladt.
Med ham jeg tabte Hælvten af mit Øjes Lys
Og tusind Gange mere af min Tankeskat.

Til disse to sluttede sig en Kres af mer eller mindre betydelige Digtere. Aldjuneidi lovpriste Vinen i en Ghazel:

Med Vin i Haand skal den gryende Dag Du møde,
Ved Hanegal til Strængenes Toner bløde.
Lad Solen skamfuld sig op over Bjærgtoppen hæve,
Naar Bægret muntert og morgenfrisk ler den imøde.
Først sent ved Nat Du fra Drikkelag ganger til Hvile,
Og griber atter dit Bæger ved Morgenrøde.
Thi Mælk er godt for de skrigende Børn i Vuggen,
Men Vin for kraftige Mænd er den rette Føde.

Den ældre Khabbaz besang en Piges Lokker:

Ser Du disse tvende Lokker, flagrende i Brisen?
En Elsker lig, der aldrig finder Hvile i sit Sind,
Eller lig en Hofmands Hænder, vinkende paa Afstand
Fra Generalens Port: idag her lades ingen ind.

Han fuskede i Lægekunsten, hvorover hans Søn, den yngre Khabbaz, spotter i følgende Kitae:

Til Khabbaz den lærde gav jeg dette Raad:
»Søg at lindre disse syge Staklers Kaar,
Ilde er det, naar fortrøstningsfuldt de til Dig kommer,
Og med Sorg i Sind de fra din Bolig gaar.«
Fader svared: »Fejlen er ej min, thi ser Du,
Vildtet gaar i Snaren, naar Dødens Time slaar.«

En anden Satiriker var Khusravani:

Fire Klasser Folk mig i min Sygdom plejed,
De gjorde ingen Gavn, fortjente ingen Løn:
Troldmænd, Læger, Stjærnetydere og Præster
Med Amulet og Piller, Horoskop og Bøn.

Rudagi havde i sin Alderdom farvet sit Haar og Skæg og forsvarede det paa denne spøgefulde Maade:

Jeg farver sort mit Haar, dog ej for at behage,
Ej for at skeje ud som før i Ungdoms Dage:
I Sorg man sværter Dragten, Haaret sværter jeg
Som Tegn paa Sorgen over Alderdommens Plage.

Khusravani angreb ham i følgende Epigram:

Jeg undres over disse gamle,
Som farver deres Skæg med List;
Mon Farven frelser dem fra Døden?
Ak nej, det er kun Galgenfrist.

Abul-Abbas Abbasi besang Nasr's Død og Nuhs Tronbestigelse i en kort Kaside:

En ædel Konge røved os den grumme Død,
Vi fik en Konge under Lykkestjærnen fød.
Den hedengangne mindes Verden rundt med Sorg,
Den nyopstandne Fryd i vore Hjærter gød.
Lad op Forstandens Øje, sig fortrøstningsfuld:
»Guds Vilje ske, thi Ret er alt, hvad Herren bød,«
Har end han Lampen slukt, som lyste paa vor Vej,
Han har for os en anden Kærte tændt i Glød;
Og viste end Saturn paany sit onde Sind,
Saa frembrød Jupiter med Lykken i sit Skød.

Blandt Digterne fra Nuh III's Tid træffer vi en betydelig Epiker, Zarathustrieren Abu Mansur Dakiki. Han fik den Opgave at levere en poetisk Bearbejdelse af det store, nationale Værk „Kongebogen". Han begyndte med Skildringen af Zarathustras Optræden som Profet og behandlede dette Afsnit i ca. 1000 Vers. Videre kom han ikke, idet han blev dræbt af en Slave, som han stod i Forhold til. Dakiki var nemlig hengiven til denne Last og besang den ogsaa i sin lyriske Poesi.

Andre af hans lyriske Digte handler om Vin og Foraarsglæde eller udtrykker Mismod over, at hans Anseelse er begyndt at tabe sig:

Hej! bring den rene Vin i Krus og Fade,
Mens Verdens Kloder sig i Vaarglans bade.
Vi stiger fra Terrassen ned i Engen,
Der straaler overalt som græsk Brokade.
Nu er det Vinens, Munterhedens Stund,
Kom, bring os Vin og lad os være glade.

Med Tiden vender al Beundring sig til Lede;
Jeg dvæled her for længe, fik til Tak kun Skam.
Af Ro og Hvile fødes kun Fordærvelse,
Og Vandet raadner langsomt i den stille Dam.

Nogle Digte er tilbage af Emiren Abul-Hasan Ali Alagatschi, der selv praler af at være en Slags Tusindkunstner, som med lige Færdighed kan haandtere Bue og Lasso, skrive Digte, synge, spille paa Lut, fortolke Koranen, drikke Vin og spille Skak og Nard[1]).

Hvis Beskyttelse Du trænger til,
Søg den trøstig i mit Hjærtes Vraa;
Uden Ende er mit Venskab,
Gid dit Liv maa være ligesaa.

Se Snefnug vildsomt flagrende
I Luften om,
Som hvide Duer, skælvende,
Naar Falken kom.

Den omtalte Epistolograf Abulfath Bosti skrev baade arabisk og persisk Poesi. Den arabiske samledes i et Divan; af den persiske er følgende Digt til Fredens og Humanitetens Pris tilbage:

---

[1]) Et efter Sagnet af Khosru Nuschirvans berømte Minister Buzurdjemihr opfundet Spil, der skal være noget lignende som Trictrac.

Laan Øre til mit Raad, thi det er godt for alle,
Som blot for Alvor vil sig det paa Sinde lægge:
Hold Fred, og hvad der end skal hænde, vær human,
Du derved Tillid og Taknemlighed vil vække.
Har end du Magt, og samles Hære paa dit Bud,
Saa lad ej Overmod til Krig og Kamp Dig ægge;
Drag ej i Leding omendog dit Sværd er skarpt,
Thi Gift er Gift, kan end ved Modgift Du den svække.

Naturen, Vinen og Kærligheden, den verdslige Lyriks stadige Æmner var ogsaa Motiverne i Kisai's stemningsfulde Digtning:

En Paradisets Naadegave Rosen er,
Hvad adler Sindet mer end Rosens Pragt i Vaar?
Du Rosensælger, hvi sælger Roser Du for Sølv?
Ej noget skønnere for Sølv Du købe faar.

Højt synger nu den lille Fugl i Sangens Slot
Som Elskeren, der til sin Kære bringer Bud;
»Du Elsker,« kvidrer den, »grib rask ved Morgengry
Din Hjærtenskær ved Haand og gaa i Haven ud.«

Betragt den Schembulid[1]), som for dit Blik sig byder,
Lig en straalende Juvel den Græsset pryder;
Lig en Elsker, der med Tæppets Grønt sig skjuler,
Naar Skam og Blusel over Kinden Rødme gyder.
Se en Gang hvor prægtigt Dadelvinen skummer,
Og mest, naar Solens Straaleglans deri sig bryder;
Glassets Blaa og Vinens Rødme, Solens gule Glans
Violers, Anemoners Farvepragt os byder;
Og hælder ud Du Vinen draabevis af Bægret,
Det er, som blodrød Karneol fra Perler flyder.

Det omtvistede Spørgsmaal om Haarets Farvning behandler han paa en ny og aandrig Maade:

Naar stadig med Tinktur mit Haar jeg farver sort,
Saa dadl mig ej derfor, jeg vil ej Ungdom vinde;
Men Sagen er, jeg frygter for, at man hos mig
Vil søge Oldings Visdom — uden den at finde.

[1]) En Plante med gule Blomster, foenum graecum, Bukkehorn.

Han overlevede i et halvt Aarhundrede Samanidernes Fald, fortsatte sin Digtervirksomhed under Sultan Mahmud og hans Efterfølgere, men opgav i sin Alderdom al verdslig Tant og blev en from Tilhænger af Schiismen. „Begærets Jordlag fejede han bort fra Hjærtets Overflade med den viljeløse Hengivenheds Ærme og Vellystens ophvirvlende Støv vadskede han bort fra Brystet med de sørgende Øjnes Væde.“

Af samme Karakter som Kisai's Ungdomsdigtning var ogsaa Astronomen Abu Mansur Omara's Lyrik:

Før dækked Sneen alting med et Lag af Sølv,
Nu sommergrøn Smaragd i Sølvets Sted er sat,
Og Kaschmirs Billedgalleri i Vaarens Stund
Har over Eng og Have strø't sin Farveskat.
Men den Gang Nordenvinden rased over Land,
Var Søen som et Fiskeskæl saa haard og glat.

Se Vinen i min sølverhvide Skønnes Haand,
Det er forvist, som Sol og Maane stod i Pagt;
Og Bægret, som den røde Vin formørker,
Er som en Tulipan blandt hvide Roser lagt.

Pilens Grene paa en stormfuld Dag
Som en drukken Knøses Lemmer svinge.
Rosens Purpurblad i Morgenstund
Ligner Odden af en blodig Klinge.

Han satiriserer vittigt over Menneskenes sangvinske Haaben paa Fremtiden:

Idag Dig Heldet svigted, men imorgen
Paa Fædres Storhed trøstig Du skal bygge,
Thi Haabet pleje Adams Børn at hænge
Om Halsen paa »Imorgen« som et Smykke.

Avicennas Poesi er mest af moraliserende Art, tildels ogsaa Udtryk for hans overlegne Selvbevidsthed. Da jeg andensteds[1]) har meddelt det mest karakteristiske

[1]) Tilskueren, Sept. 1901.

af hans Lyrik, skal jeg her blot anføre et Par enkelte Rubai og en Ghazel om Vinen, som er interessant, fordi den udtrykker, hvad saa godt som alle persiske Tænkere mente om den forbudne Drik:

Den Ven, som nød min Fjendes Selskab Dagen lang,
Ham ej som Ven jeg hilse vil en anden Gang.
Hvo frygter ej det Sukker, som med Gift var blandet,
Og Fluen, som fra Slangens Hule ud sig svang.

Som Olding øve fyrig Ynglings Daad — det maa Du ej,
Din Alder skjule ved et gudløst Liv — det maa Du ej.
Hvad Du har gjort i Nattens Mulm og Mørke, det er gjort,
Ved højlys Dag det gøre om igen — det maa Du ej,

Min Vantro er ej let og tankeløs, som Hoben siger;
Jeg har en Tro saa klippefast, fra den jeg aldrig viger.
Kun jeg i hele Verden tror, og jeg — jeg er en Vantro!
Saa findes ej en Muslim da i alle Verdens Riger!

Den rette Næring Sjælen faar, naar ædel Vin man drikker;
Dens gyldenrøde Farveglans selv Rosens Rødme stikker,
Ja Vinen har Rubinens Lød, Rubinens Egenskaber,
Selv Fluen bliver Føniksfugl, naar den en Draabe slikker!
Vel smager den saa bittert som en faderlig Formaning,
Men for den Vise Sandheds Kraft i Druesaften ligger.
For vise Folk er tilladt, hvad man Daaren maa forbyde,
Thi Vinen er for Godt og Ondt en Prøvesten saa sikker.
Er det vel Vinens Skyld, at os til Himlens Blaa den hæver,
Men styrter ud i Mørket Daaren, som beruset hikker?
Fornuften selv har forbeholdt de Vise Vin at nyde,
Mens Lovens strænge Bud forhindre skal, at Daaren drikker.
Som Alis Fader[1]) drik paa Vismandsvis den rene Drue,
Ved Allah! Sjælens Vej til Guddoms Bo i Vinen ligger!

Men fjærnt fra Hoffet og al dets Uro blev Tidens største Digterværk til. I Tus sad Dihkanen Abul-Kasem Firdusi og forfattede det store Nationalepos, som Døden havde hindret Dakiki i at fuldende. „Schahname“

[1]) ɔ: Avicenna.

tilhører fuldtud Samanidetiden; den er bygget paa den nationale Vækkelse, som Bokharas Emirer havde fremkaldt, og den var i Hovedsagen fuldendt inden Samanidernes Fald.

Den sidste Samanide, den heltemodige Prins Muntasir, fornægtede ikke sin Slægts Traditioner. Om de ulykkelige Forhold end ikke tillod ham at omgive sig med et Digterhof, saa digtede han selv, og hans Poesi er et Klagesuk over, at de skønne Dage er svundne, at Lutens Klang har maattet forstumme for Sværdenes Klirren:

Folk mig spørger: »Hvorfor straaler ej i Lykkens Skær
Dit Aasyn? hvi har Tæppers Pragt ej mer Du kær?«
Ej er Sangen mer min Leg, men Heltes Krigsraab,
Ej Rosenlundens Gilder, men den mørke Hær.
Kan den ædle Vin, den skønne Saki gavne mig,
Naar Blodet sprøjter, Øksen gennem Brynjer skær?
Hest og Rustning skal som Gildeshal mig tjene,
Og Blomsterduft erstattes skal af Pil og Sværd.

Vidt forskellig fra alle Hofpoeterne er den mystiske Digter Baba Tahir († 1019). Han har utvivlsomt levet sit eget ensomme Liv fjærnt fra Verdens Tummel, og skønt han ikke er officielt indrangeret blandt Poesiens store Repræsentanter, har hans i Reidialekt skrevne Rubai haft og har endnu en meget betydelig Udbredelse i Persien. Baba Tahir er i Virkeligheden en mærkelig Skikkelse. I nogle af sine Digte viser han sig som en fuldblods Sufi, der priser den inderlige Hengivenhed og mystiske Kærlighed til Gud i den jordiske Elskovs Billeder, og i den endelige Etbliven med Guddommen ser Maalet med al religiøs Stræben; de forskellige Trossamfunds indbyrdes afvigende Dogmer er uden al Værdi og stammer kun fra den menneskelige Ufuldkommenhed.

Med Sufierne deler han ogsaa Ligegyldigheden for Verden, medens hans Fortvivlelse og Sjælekval er mere potenseret end sædvanligt selv hos de mest melankolske Sufier. Denne Fortvivlelse, der synes at hænge sammen med en lidenskabelig Elskovstrang af rent jordisk Art, giver sig undertiden Udtryk i Tanker, der ikke lidet minder om moderne Dekadenters sygelige Aandsfostre. Vild Lidenskabelighed, Satanisme, veksler med den mest sønderknusende Haabløshed. Samtidig nærer han som næsten alle persiske Digtere rent fabelagtige Tanker om sin egen Betydning og Storhed.

Jeg evig rundt i Ørken drager, Nat og Dag,
Og Taarer strømmer, Kval mig nager, Nat og Dag.
Ej har jeg Feber, ej Smærte i min Krop.
Jeg ved kun ét: at højt jeg klager, Nat og Dag.

Paa Aandens Eng, der vokser Smærtens Blomst i Ro,
Kun Sorgens Roser trives i min Haves Bo,
Men i mit golde Hjærtes triste Ødemark
End ej Fortvivlelsens den gustne Urt kan gro!

O Herre, Sorgens Skrifttræk slet af dette Hjærte,
Thi fri for Kval er ej en Plet af dette Hjærte.
Fra Gry til Kvæld jeg klaged, og for min Klages Skyld
O tag det fra mig, jeg er træt af dette Hjærte!

Se Tulipanen gror paa Bjærgets Rand — en Uge,
Violen pryder Flodens grønne Strand — en Uge.
I skønne Kvinder! jeg for Verden vil forkynde,
At Mænd paa Eders Troskab stole kan — en Uge.

Er Du en Panter, en Løvinde, Elskede?
Kun Kamplyst jeg hos Dig kan finde, Elskede!
Jeg Farven af dit Blod vil se, og hvis jeg faar
Dig i min Magt, dit Blod skal rinde, Elskede!

Slip ej løs de daarende Hyacinters[1]) Bølgeflod,
Send ej gennem de drukne Narcisser[2]) Blikke som Blod.
Vil Du fra mig din Kærlighed drage? Forhast Dig ej,
Vor Forenings Blomst vil Skæbnen oprykke med Rod.

---

[1]) ɔ: Haarlokker. [2]) ɔ: Øjne.

Af dine Lokker laver til min Lut jeg Strænge,
Hvad andet skal jeg gøre? sig mig det, du strænge.
Ak, naar Du ej en Smule Venskab for mig føler,
Hvi kommer Du i Drøm og dvæler hos mig længe?

O Elskede, din Vej af Torne kun bestaar,
Endskønt din Bane over Himmelhvalvet gaar.
Men kan Du flænge Huden af din Krop, nuvel
Saa kast den fra Dig, denne Byrde tung og haard.

Der gives Sviremunke, jeg er en af dem,
Jeg kender ej til Bolig, har ej Hus og Hjem.
Ved Solens Lys jeg strejfer hele Verden rundt,
Og sover paa en Sten, naar Natten bryder frem.

Kun den, hvem Sorgen piner, kender Klagens Lyd,
Som Diglen kender Guldets kostelige Pryd.
Kom, lad os klage, I, hvis Hjærter staar i Flammer!
Kun brændte Hjærter kender Hjærtebrandens Fryd.

Drukne vi os til Dig vender, Dig vi hører til!
Har vi Fødder ej og Hænder, Dig vi hører til!
Er vi Ormazds Folk, og er vi Kristne, Moslemin,
Hvilken Tro vi end bekender, Dig vi hører til!

Jeg er et Hav, som i en Krukke fængslet staar,
Og Prikken, hvorved i'et sin Betydning faar;
I hvert Aartusind skal en Aandens Kæmpe fødes,
Og jeg er Eders Kæmpe for dette Tusindaar.

Hovedkilder.

Mirkhond: Histoire des Samanides, publ. et trad. par Defrémery. Paris 1845.

Müller: Der Islam im Morgen- und Abendlande (Oncken's Allg. Gesch. II, 4).

Nizam-oul-moulk: Siasset-Namèh, publ. et trad. par Ch. Schefer. Paris 1891 og 1893.

Kremer: Culturgeschichte des Orients unter den Chalifen. Wien 1875—77.

Vambéry: Geschichte Bocharas. Stuttg. 1872.

Nerchakhy: Description de Boukhara, publ. par Ch. Schefer. Paris 1892. (Et Afsnit deraf findes med Noter i Schefers Chrestomathie persane I).

Das Buch der Länder von el-Istachri, übers. v. Mordtmann. Hamb. 1845.

Barbier de Meynard: Tableau littéraire du Khorassan et de la Transoxanie. Journal Asiatique 1853 og 1854.

The Chahar Maqala of Nidhami-i-Arudi-i-Samarqandi, transl. by E. G. Browne. (Særtryk af Journal of the Royal Asiatic Society 1899).

Ethé: Rudagi's Vorläufer und Zeitgenossen. Morgenländ. Forschungen, Leipz. 1875.

Ethé: Rudagi, der Samanidendichter. Gött. Nachr. 1873.

Ethé: Die Lieder des Kisai. Sitzungsber. d. kgl. bayr. Akad. d. Wiss. 1874 II.

Ethé: Avicenna als persischer Lyriker. Gött. Nachr. 1875.

Asadi's neupersisches Wörterbuch Lughat-i-Furs, herausg. v. P. Horn. Abhdl. d. kgl. Gesellsch. d. Wiss. zu Gött. Berl. 1897.

Huart: Baba Tahir Uryan. Journal Asiatique 1885, II.

6

STUDIER

FRA

SPROG- OG OLDTIDSFORSKNING

UDGIVNE

AF

DET PHILOLOGISK-HISTORISKE SAMFUND

FJORTENDE BIND

KØBENHAVN
KLEINS FORLAG
CAMILLA KLEIN
1904

INDHOLD

AF

FJORTENDE BIND.

62. *Merkur og Charon.* Dialog af J. DE VALDÉS. Forkortet Oversættelse fra Spansk ved E. GIGAS.
63. *Bellmans Digtning og dens Indflydelse i Danmark.* Af O. SCHONING.
64. *Ægyptisk Lægekunst og Magi.* Af HENRY MADSEN.
65. *Videnskabens Fællessprog.* Af VILH. THOMSEN.

STUDIER FRA
SPROG- OG OLDTIDSFORSKNING
UDGIVNE AF
DET PHILOLOGISK-HISTORISKE SAMFUND

Nr. 62

MERKUR OG CHARON

DIALOG AF J. DE VALDÉS

FORKORTET OVERSÆTTELSE FRA SPANSK

VED

E. GIGAS

KØBENHAVN 1904
KLEINS FORLAG (CAMILLA KLEIN)
I. COHENS BOGTRYKKERIER
· GEORG A. BACH ·

INDLEDNING

Det Skrift, som her forelægges danske Læsere oversat i Udtog, hører til dem, der have et særlig godt Navn i den ældre spanske Litteratur. Sproget deri betragtes som klassisk spansk Prosa, og man har ikke taget i Betænkning at sammenstille det med selve Cervantes' Sprog. Og Indholdet er af meget ejendommelig Art for sin Tid. — Dets Titel lyder i den ældste Udgave, udkommen anonym vistnok 1529: »Dialogo de Mercurio y Caron, en que allende de muchas cosas graciosas y de buena doctrina se cuenta lo que ha acaescido en la guerra desdel año de 1521 hasta los desafios de los Reyes de Francia y Ynglaterra hechos al Emperador en el año de 1528« (Samtale mellem Merkur og Charon, hvori der, foruden mange morsomme og belærende Ting, fortælles hvad der er sket i Krigen ligefra Aar 1521 indtil de Udfordringer, som Kongerne af Frankrig og England sendte Kejseren i Aaret 1528).

Dialogens Forfatter er en interessant og betydelig Skikkelse i spansk Aandsliv, hvem man først for et halvhundrede Aar siden begyndte at skænke tilbørlig Opmærksomhed og fremdrage biografiske Data om. Med sin Tvillingbroder Alfonso fødtes Juan de Valdés i Byen Cuenca henimod Slutningen af det 15de Aarhundrede. De vare af gammel leonesisk Adelsslægt, Sønner af Regidoren Hernando de Valdés.

Hvis det er Tilfældet, hvad der siges, at Juan har i et Afsnit af Dialogen (udeladt i nærværende Oversættelse) skildret sin Mormoder og sin Moder, maa begge disse ifølge Skildringen have været sjældent ædle og forstandige Kvinder. Deres Uddannelse fik de to unge Mænd dels hjemme, dels ved Ferdinand og Isabella's Hof. Den var allerede præget af Renaissancens humanistiske Opdragelsesmaade; men medens Alfonso navnlig lagde Vind paa Studiet af Lovkyndighed og at skrive Latin, hvad der i Tiden (1530) førte ham til en Post som latinsk Sekretær hos Karl V, var Juans væsentligste Interesser Filologi og Theologi, — Sansen for theologiske Studier og Betragtninger delte han dog med Broderen. Af den lærde Italiener Petrus Martyr de Angleria, som havde en indflydelsesrig Stilling ved det spanske Hof og maaske ligefrem har været de to Brødres Lærer, udpegedes Alfonso til Sekretærembedet hos den unge Monark, med Ministeren Gattinara som nærmeste Foresatte; og det var ogsaa Petrus, der fik ham ansat som »Camarero« — saaledes gives Titelen paa spansk — hos Pave Hadrian VI. Ikke længe efter kom de begge i Forbindelse med en af Datidens fineste Lærde og skarpeste og indflydelsesrigeste Tænkere, Erasmus af Rotterdam, af hvis Breve til dem enkelte endnu ere bevarede. Da Paven var død 1523, kom Juan atter til Spanien for at leve som Hofmand i Kejserens Følge, og Brødrene kunde nu ofte ses. Som Alfonso flere Gange forfattede trykte politiske Skrifter til Forsvar for Karl V's Handlinger og til Angreb paa hans Fjender, saaledes fejler man næppe ved at antage, at han med sin førstehaands Viden om Statssager, især Udenrigspolitiken, har haft en Finger med i Spillet ved Broderens »Dialog mellem Merkur og Charon«, der i en vis Henseende er at betragte som et officiøst politisk Stridsskrift. Den litterære Form og den religiøst satiriske og moraliserende Del af Bogen bør man dog upaatvivlelig henføre til Juan. Omtrent samtidig med denne Dialog fremkom en anden, hvis Æmne er Roms Indtagelse og Plyndring 1527, og som var bleven gennemlæst i Manuskript og billiget af flere iblandt Kejserens Mi-

nistre samt af fremragende Theologer[1]). Undres man over, hvad Forfatteren har turdet sige, ikke blot om Paven, men endog om selve Kirkens Lære, i de to Dialoger, især i den om »el saco de Roma«, maa man ikke mindre forbavses ved at se, hvor liberale i deres Tænkemaade de omtalte Stormænd ved den spanske Konges Hof have været. Men Pavens Gesandt ved det spanske Hof, Baldassare Castiglione (»Il Cortigiano«s udmærkede Forfatter), fik fat i en Afskrift, før Dialogen om Rom var kommen i Trykken, og klagede til Kejseren. Alfonso paatog sig højsindet Ansvaret for det dristige Skrift[2]) og fik i den Anledning foreløbig et bidsk Svar i Brevform fra Castiglione, som imidlertid døde i Toledo ikke længe efter (Febr. 1529), for en Del af Ærgrelse over mislykkede Underhandlinger i Spanien og over at være lønnet med Utaknemmelighed af sin Herre, Clemens VII. Kort Tid derefter fulgte Alfonso de Valdés, hvem Castiglione i sit Brev tilsidst havde truet rent ud med en Dødsdom fra Inkvisitionstribunalet, med Kejseren og Hoffet til Italien, hvor han var tilstede ved Mødet med Paven i Bologna, dernæst til Tyskland, hvor han foretog et Skridt, som vidner mærkelig om hans fredelskende Sindelag og inderlige Religiøsitet. For at faa Kirkestriden bilagt henvendte han sig personlig i al Venlighed til Melanchthon, hvem han søgte at drage fra Luthers Parti, og som endelig overrakte ham den augsburgske Troesbekendelse, hvilken Spanieren derefter oversatte paa Italiensk efter Kej-

---

[1]) At de to »højst mærkværdige« Skrifter kunde fremkomme, siger H. Baumgarten (i »Geschichte Karls V«, 2. Bd., S. 29), skyldes Kejserens øjeblikkelige Forbitrelse mod Paven, men som ivrig og overbevist Katholik maatte han senere bittert angre, at han havde været med til at udstrø kættersk Sæd i Spaniernes hidtil saa troessikre Samfund.

[2]) Efter Ed. Boehmers Mening — ligesom tildels Baumgartens i hans anf. Værk — er han virkelig dets Forfatter, medens B. Wiffen (i »Life and Writings of Juan de Valdés«, Lond. 1865) anser Skriftet for at være af Juan. Baumgarten indrømmer, at Alfonso muligvis dog kun har leveret Materiale dertil ligesom til »Merkur og Charon«.

serens Befaling. Han døde i Wien i Oktober 1532. — Juan havde allerede flere Aar forinden forladt Spanien og begivet sig til Neapel; dér dyrkede han især Sprogstudier. En Frugt af disse var »Diálogo de la Lengua« (synes forfattet 1534, ikke trykt før 1737), fuld af gode Bemærkninger og overordentlig velskreven. Fra 1532 til 34 opholdt han sig i Rom; Kejser Karl, som bestandig var hans Beskytter, havde nemlig faaet Pave Clemens VII til at give ham en Hofcharge. Synderlig behageligt har det vist ikke været for Paven at have Forfatteren til Dialogen om »Merkur og Charon« i sin umiddelbare Nærhed. Strax efter Clemens' Død rejste Valdés atter til Neapel, som han ikke mere forlod. Han omgikkes her mange betydelige Mennesker, som satte stor Pris paa ham, der i deres Kres var som Midtpunktet, og af hvilke Pietro Carnesecchi, der 1567 led Døden paa Baalet i Rom »for kætterske Meninger«, fik udgivet flere af hans Bøger. Ogsaa nogle af Tidens højst agtede Kvinder træffes i Valdés' Omgangskres, saaledes Digterinden Vittoria Colonna, Michelangelo's Veninde, og den for sin Skønhed og høje Aandsdannelse berømte Giulia Gonzaga (Enke efter Vespasiano Colonna, Hertug af Trajetto), som er den ene af de talende Personer i hans Dialog »Alfabeto cristiano«. Hvad han forfattede i sine sidste Aar var fornemmelig religiøse Betragtninger og Kommentarer til Dele af Biblen. Vigtigst ere »Cento e dieci divine Considerazioni«, trykte paa Italiensk i Aaret 1550, senere ogsaa udgivne paa Fransk, Hollandsk, Engelsk og Spansk. De ere det bedste Udtryk for hans frisindede og stærkt personlige Religiøsitet, som al Udvorteshed var imod. Juan de Valdés døde i Sommeren 1541 i Neapel, ugift. Han skildres som en fin og smuk Mand af meget indtagende Væsen, blid i sine Ytringer og særdeles høflig, veltalende og af skarp Forstand.

Alfonso og Juan de Valdés ere at betragte som katholsk-evangeliske Reformatorer, Mystikere, men ikke egentlige Protestanter, mindst Lutheranere, uagtet spanske Samtidige beskyldte Alfonso og hans Venner for i Virkeligheden at høre til »Luthers Sekt«, men at ville dække dette ved at hæve

Erasmus til Skyerne. At deres Bestræbelser vandt saa meget Indpas blandt deres Samtidige i Italien, ja selv i Spanien, tyder paa, at Misfornøjelsen med Pavestolens Vildfarelser laa i Luften dengang ligesom Kritikken over den herskende Kirkelæres Urimeligheder og Trangen til en renere Religiøsitet. Oprigtigst og personligst fremstiller maaske Juan de Valdés sit Ideal i et Afsnit af Dialogen »Merkur og Charon« (udeladt her i Oversættelsen), hvor en fornuftig Lægkristen giver Charon Besked om sit Liv og sin Tænkemaade. Men hvor uforfærdet Brødrene drog til Felts mod Relikviedyrkelsen, hele Helgenmaskineriet o. desl., ses ikke blot af denne Dialog, men ogsaa af den om Roms Plyndring, hvor den ene af de talende Personer, Lactancio, fortæller, at han har set Johannes den Døbers Hoved baade i Rom og Amiens, at der maa vist have været 24 Apostle efter Antallet af deres Relikvier at dømme, at Fragmenterne af Christi Kors vilde udgøre et helt Vognlæs, at Christus aabenbart maa have mistet over 500 Tænder som Barn o. s. v. »Forleden Dag viste man mig i et meget gammelt Kloster en Fortegnelse over de Relikvier, som de ejede; dér saa jeg da bl. a. ogsaa anført »et Stykke af Kedrons Bæk«. Jeg spurgte, om det var Vand eller en af Kiselstenene fra Bunden; hvortil de svarede, at »Relikvier maatte man ikke drive Spot med«. — Helgen- og Billeddyrkelsen kalder han rent ud Hedenskab. »Se blot, hvordan vi have fordelt de hedenske Guders Embeder iblandt vore Helgener! Guden Mars er bleven afløst af St. Jakob og St. Georg, Neptun af St. Elmo, Bacchus af St. Martin, Æolus af Sancta Barbara, Venus af Magdalena. Æskulaps Bestilling er bleven delt mellem Mange: St. Cosmas og St. Damian have faaet at gøre med almindelige Sygdomme, St. Rochus og St. Sebastian med Pesten, Sancta Lucia med Øjensygdomme, Sancta Apollonia med Tandpine (o. s. v.).« Dette minder jo om den danske Reformationsatire »Peder Smed og Adser Bonde«:

»For Tandværk er St. Apellonis stærk,
Og Sancta Lucia for Øjenværk (osv).«

Længe havde da heller ikke Juan de Valdés været død,

før Pavekirken faldt over hans Skrifter og hans Venner og Tilhængere. Medens hans litterære Arbejder alle kom paa den romerske Inkvisitions første Index librorum probibitorum, foer man haardt frem mod dem, der i Italien havde sluttet sig til ham som aandelig Fører og antaget hans Meninger. Dette skete nemlig, efter at Inkvisitionen havde faaet Indpas i Neapel (1547). De fængsledes i Hundredevis, Erkebiskopper og Biskopper deriblandt, og adskillige henrettedes. Og i Spanien rasede, faa Aar efter, strenge Forfølgelser mod dem, der havde gjort sig skyldige i reformatoriske Anskuelser; en stor Autodafé 1559 ramte ikke blot de spanske Lutheranere, af hvilke der paa den Tid ingenlunde var faa, men ogsaa frisindede og selvstændig tænkende katholske Prælater som Erkebiskop Carranza, Juan de Valdés' gode Ven.

At »Diálogo de Mercurio y Caron« i hele sit Anlæg og tidt i sin Tone er en Efterligning af Lukian — »Overfarten eller Tyrannen«, »Charon«, »Dødesamtalerne« (især den 10de) — opdager man ved første Blik[1]). Forfatterens humanistiske Dannelse røber sig heri; allerede de tidligste italienske Humanister havde syslet meget med den vittige Græker og oversat Skrifter af ham. Men det er rigtignok en positiv Lukian,

---

[1]) Han erklærer det ogsaa selv i disse Ord af den korte Fortale: »Nogle have ment, at jeg burde sætte mit Navn her paa Bogen. Det vilde jeg ikke gøre, for at det ikke skulde se ud, som om jeg gjorde Krav paa en Ære, jeg ikke fortjener. Thi hvis Kejserens Sag i den staar som retfærdig, saa er det ham, der har handlet retfærdig, som skal takkes; hvis Opfindelsen og Moralen deri ere gode, saa bør man takke Lucian og Pontanus og Erasmus, hvis Værker vi her have fulgt og efterlignet; og da jeg altsaa ikke har det mindste at vente Berømmelse for, saa vilde det være meget taabeligt, ifald jeg satte mit Navn paa den og derved gav tilkende, at jeg mente at fortjene nogen saadan. Men hvis nogen er saa nysgerrig, at han ønsker at erfare, hvem Forfatteren er, saa maa han vide, at det er en Mand, der af Hjertet ønsker Guds Ære og hele den kristne Verdens Velfærd«. — Gioviano Pontano har af Dialoger i Lukians Stil bl. a. skrevet en »Charon«, og til Erasmus' navnkundigste Skrifter høre hans »Colloquia«.

vi her træffe. Kuriøst er det at lægge Mærke til, hvordan han søger at forene de hedensk mythologiske og de kristelige Forestillinger i sit Sceneri, omtrent som Dante i hans »guddommelige Komedie«. Han har kendelig selv af og til en lille Fornemmelse af, at det er svært at faa bragt Olympen og Himlen, Hades og Helvede under een Hat, og især aner han selv aabenbart, at man maaske vil finde Charon altfor stærkt docerende kristelig Moral. Men i det hele er Formen i det ikke korte Skrift dog lykkedes godt, og selve Samtalerne falde livlige og naturlige.

Den benyttede Text er den, som Ed. Boehmer har udgivet i »Romanische Studien« (19. Hæfte, Bonn 1880), og som for den 1ste Bogs Vedkommende beror paa et — dog ikke egenhændigt — Haandskrift i Escorial. Ganske enkelte Steder har Oversætteren rettet, da der tydelig nok forelaa en Fejlskrift, som gjorde dem meningsløse. Der existerer forøvrigt fra gammel Tid adskillige Oversættelser af Bogen: paa Italiensk Venedig 1545, siden udgiven mindst syv Gange indtil 1600, paa Tysk Amberg 1609, derefter trykt endnu tre Gange, den døende Konges Tale (af 2den Bog) særskilt 1714.

Merkur og Charon.

M. — Vaagn op, vaagn op, Charon!

C. — Du skulde hellere holde Mund.

M. — Kender du mig ikke?

C. — Jeg kender jo ikke mig selv i vaagen Tilstand; hvor skulde jeg da kende dig i Søvne?

M. — Se paa mig; jeg er jo Merkur, og jeg kommer for at faa Budløn af dig, for jeg bringer dig et godt Budskab.

C. — Budløn, Merkur? Vil du gøre Nar af mine daarlige Klæder?

M. — Nu skal du strax faa at se, om jeg gør Nar eller ej. Men sig mig først, hvorfor er du i saa slet Humør?

C. — Naa, det vilde være dumt, om jeg skjulte min Ærgrelse for dig. Du maa vide, at forleden Dag kom Alastor[1]) her forbi, og saa fortalte han mig, at hele Verden laa saadan i Krig indbyrdes, at min Baad slet ikke vilde være tilstrækkelig til at transportere al den Masse Sjæle, og saa fik han mig til at købe en Galej, som jeg satte hele min Formue i og ovenikøbet en hel Del Penge, som jeg fik til Laans; men nu, da Tingen er sket, kommer man og fortæller mig, at der er sluttet

[1]) En hos de græske Tragikere forekommende, hævnende Dæmon.

Fred i Spanien[1]. Hvis det er sandt, Merkur, saa bliver jeg nødt til at spille Fallit.

M. — Hvad vil du give mig i Budløn, om jeg skaffer dig af med den Bekymring?

C. — Du veed nok, Merkur, at hvad jeg har er dit[2]. Forlang hvad du vil.

M. — Siden du er saa gavmild, saa vil jeg blot bede dig om at lade alle de Præster, der har levet et kysk Liv, slippe frit over. Gaar du ind paa det?

C. — Ja, med stor Fornøjelse.

M. — Saa maa du vide, at den Dag idag har Kongerne af Frankrig og England offentlig erklæret Kejseren Krig med stor Højtidelighed[3].

C. — Hvad siger du, Merkur?

M. — Det, du hører, Charon.

C. — Vil du have, jeg skal tro dig?

M. — Javel, og desuden vil jeg sige dig, — for at du ikke skal mene, at du har købt din Galej til ingen

---

[1]) Overenskomsten i Madrid 14. Januar 1526, hvorved den — ved Pavia — fangne Frans I fik sin Frihed. Hvordan han allerede paa selve den Dag holdt Kejseren for Nar ved en hemmelig Protest, se H. Baumgarten, Geschichte Karls V, 2. Bd., S. 470.

[2]) Som »Psychopompos«, Sjælenes Ledsager til Underverdenen, er han jo Charons gamle Ven.

[3]) »Desafío« kan betyde baade »Krigserklæring« og »Udfordring«. 17. Aug. 1526 var et fransk Sendebud mødt frem for Karl i Granada med Kong Frans' og hans Forbundsfællers Krav; Kejseren sagde da bl. a.: »Gud give, at denne Strid kunde udfægtes imellem os to, Mand mod Mand uden at saamange Kristne ofredes til Døden!« Efter at Frankrig og England havde indgaaet Alliance, overbragte begge Kongers Herolder Krigserklæringen 22. Jan. 1528. Kejseren svarede, at Kong Frans havde handlet fejgt og uværdigt imod ham; vilde Kongen nægte det, saa vilde Karl forsvare sine Ord i personlig Tvekamp. Det gik Kongen ind paa, og hans Udfordring, affattet i hæftige Udtryk, indtraf 17. Juni s. A. i Spanien.

Nytte —, at jeg tror endda ikke, den bliver stor nok til at færge alle de mange svære Folk over, som kommer herned.

C. — Hvad siger du?

M. — Det, du hører.

C. — Saa sig mig hvorfor, — ellers kan jeg ikke rigtig tro dig.

M. — Jo ser du; da jeg forlod Jorden, saa stod hele Kristenheden under Vaaben; alene i Italien er der fem Hære, som bliver nødt til at slaas af bare Sult, og din Ven Alastor var ifærd med at tude Paven Ørerne fulde for at faa ham til at lade være at holde, hvad han havde lovet Kejserens Feltherrer, der skaffede ham Friheden[1]), men bare se at hævne sig. Saa er der Vojvoden af Siebenbürgen, han har ikke opgivet sit Krav paa Ungarn, og Kongen af Polen samler Krigsfolk for at værge sig mod Tartarerne, og Kongen af Danmark[2]) søger Hjælp til at faa sit Rige igen. Hele Tyskland er svangert med endnu større Uro end forrige Gang, paa Grund af den lutherske Sekt og den megen Splid, som endda hersker i den. Englænderne knurrer imod deres Konge, fordi han lader sig regere af en Kardinal[3]) og vil forskyde sin Hustru Dronningen[4]), som han har været gift med i over tyve Aar, og begynde Krig med Kejseren. Kongen af Frankrig har sine to ældste Sønner siddende som Fanger

---

[1]) I Efteraaret 1527 søgte Kejseren, hvis Tropper i Italien havde paa egen Haand indtaget og plyndret Rom og indesluttet Paven i Engelsborg, at faa denne befriet (trods hans hidtil skiftende Politik), og 10. December flygtede Clemens.

[2]) Christian II var jo Kejserens Svoger og stræbte efter sin Forjagelse at faa Pengeunderstøttelse og Tropper i Tyskland til Generobringen af Danmark; just efter Freden i Madrid agiterede han ivrig derfor, men den nye Krig mellem Karl V og Frankrig (1527—29) traadte hindrende ivejen.

[3]) Wolsey, Henrik VIII's almægtige Yndling, styrtet 1529, død 153 .

[4]) Katharina af Aragonien.

i Spanien[1]). Franskmændene er klippede og barberede blodige lige til Øjenbrynene, og vil gerne have rørt Vande for at faa Ende paa det slemme Tyranni. Synes du nu ikke, Charon, at du vil faa Brug for din Galej?

C. — Du har kaldt mig til Live igen, Merkur. Du plejer jo ogsaa kun at bringe mig gode Nyheder. Men hvor kan det være, du ingenting siger mig om Spanien?

M. — For det er det eneste Land, hvor der er Fred[2]), og som blot fører Krig udenfor sine Grænser.

C. — Hvor kan det være, at de er saa lykkelige?

M. — De har saa from og retfærdig en Fyrste, en der i den Grad tænker paa sit Folks Velfærd, at det alene er Grunden til deres Lykke.

C. — Kunde man da ikke faa lavet Oprør iblandt dem?

M. — Din Ven Alastor forsøgte derpaa med stort Besvær og ringe Udbytte.

C. — Hvordan det?

M. — Du har vel nok hørt Tale om en Theolog, der hedder Erasmus?[3])

---

[1]) Paa Grænsen af Spanien og Frankrig var han nemlig bleven udvexlet mod disse (Henrik, der blev hans Efterfølger som Konge, og Karl af Orléans, død 1545).

[2]) Fuldstændig holder dette dog ikke Stik. Der ulmede endnu Utilfredshed fra Comuneros-Opstandens Tid, og Rivninger mellem Cortes og Karl V fandt af og til Sted (slg. Baumgarten, II, S. 646—667).

[3]) En Mængde af de fornemste, baade verdslige og gejstlige Herrer ved Karl V's Hof vare den store rotterdamske Humanists Velyndere og Beundrere, deriblandt Erkebiskoppen af Toledo, Fonseca, Generalinkvisitoren Manrique, Kansleren Gattinara; selv Kejseren saae i sine yngre Aar med venlige Øjne paa hans Færd, og Mænd som Juan og Francisco Vergara, Luis Vives og Brødrene Valdés virkede med overordentligt Held for Udbredelsen af hans Værker og Tanker. Men da »Enchiridion militis christiani« var udkommen i Oversættelse, kastede de spanske Munke sig over »denne kætterske Bog« (1527) og klagede til Generalinkvisitoren;

C. — Ja, jeg har saamænd ikke sjælden ønsket, at jeg kunde faa Fingre i ham, for man siger, at han er en stor Fjende af Krig, og at han bestandig opfordrer alle Mennesker til at leve i Fred.

M. — Det er nu hans Fornøjelse. Naa, din Ven Alastor søgte da at faa alle Munkene til at rejse sig imod ham og sagde, at han var en Kætter, for han vidste, at der var mange, som vilde tage ham i Forsvar, og derved mente han, at han kunde faa lavet nogle Spektakler, der kunde bringe Forstyrrelse i hele Spanien. For ligesom Religionen kan holde Menneskenes Sind under Lydighed og i Ro, saaledes kommer alt, baade helligt og profant, i Forvirring, naar der er Splid eller Tvist om den.

C. — Det var grumme fornuftig sagt. Naa, kom der saa noget ud af det?

M. — Nej, Spanierne har nemlig en Generalinkvisitor, en vis Don Alonso Manrique, Erkebiskop af Sevilla, som er saa klog, at han godt kunde faa stillet alle de Spektakler, man kunde falde paa at lave i Verden.

C. — Saa han fik forpurret min Ven Alastors snilde Plan?

---

denne, der vistnok allerede som Erkebiskop af Sevilla havde givet den sit Imprimatur, var imidlertid for god en Erasmianer til at lade sig paavirke. En Kommission blev nedsat for at diskutere de 21 Punkter, man fandt stridende mod den rette Tro, og Erasmus' Modstandere kæmpede af al Magt; men da man efter lang Ordstrid var naaet til det tredie Punkt, standsede Manrique Disputen som uafgjort, og kort efter forbød han fuldstændig at skrive mod Erasmus. Men efter at Fonseca, A. Valdés, Gattinara, Manrique og Erasmus selv vare døde, og Kejseren havde faaet et andet Blik paa de reformatoriske Bevægelser, blev Forbudet alt andet end overholdt, og Erasmus betragtedes siden som Kætter og kom paa Index ligesaa godt som Luther og Zwingli. (Slg. H. C. Lea, Chapters from the religious history of Spain connected with the Inquisition, Philadelphia 1890, S. 35—44. Ogs. Baumgarten, anf. Værk, II, S. 629ff.)

M. — Han ikke alene forpurrede den, men fik det hele saadan bilagt, at der nu ikke er Spor af Strid eller Splid.

C. — Bare jeg kunde faa ham fat! Jeg skulde minsandten sætte ham til en Aare i ordentlig lang Tid til Straf for hans onde Gerning. Hør, Merkur, kunde man ikke faa en ny Uenighed sat i Gang?

M. — Det maa du snakke med Alastor om, for jeg holder mest af Samdrægtighed.

C. — Ja, det veed jeg, — naar det gælder Kvinder.

M. — Du lægger dig nok efter Vittighed.

(Han fortæller derpaa, at Gudernes Intimiteter med jordiske Kvinder ere aldeles forbi. Det kommer af, at der nylig var passeret Jupiter en slem Historie: han havde villet besøge en vis Mands Hustru, men traf Pladsen optagen af en Munk, havde saa iført sig dennes Klæder og var i Munkedragten bleven dygtig gennempryglet af Manden, som kom til. Der var saa truffet den Bestemmelse, at Guderne skulde for Fremtiden ikke indlade sig med Jordens Kvinder, der jo imidlertid altid havde de gejstlige Personer at holde sig til.)

C. — Men sig mig, Merkur, denne Konge af Frankrig, som du siger har udfordret Kejseren, er det maaske en, der hedder Frans den Første, som blev tagen tilfange i Slaget ved Pavia og ført til Spanien og dèr sat i Frihed af Kejseren?

M. — Ja netop.

C. — Er det muligt, at der existerer saamegen Slethed, at denne Konge, istedenfor at takke for den Velgerning, han har modtaget, nu vil paaføre den Mand Krig, som har ydet ham den?

M. — Hvem har gjort dig saa religiøs, Charon?

C. — Du maa ikke tro, at jeg siger saadan, fordi jeg har noget derimod, — det veed jeg nok, at du ikke vilde tro —, men fordi vi jo allesammen engang er saadan af Naturen, at, ligesom en Konge nok er glad ved et Forræderi, han har Gavn af, men ikke ved For-

ræderen, saadan glæder vi os over noget Slemt, naar vi mener at have Fordel deraf, men ikke over ham, der begaar det.

M. — Jeg kunde lide, at du gjorde en Rundrejse omkring i Verden og saae, hvordan det staar til dèr, og hvordan Menneskene bærer sig ad; saa skulde du se, at det er helt anderledes, end du bilder dig ind.

C. — Det havde jeg ikke noget imod at se, naar jeg blot var vis paa, at jeg ikke blev deroppe; men siden du, Merkur, har set det, saa kunde du gerne fortælle mig det.

M. — Har du Stunder til at høre paa mig?

C. — Min Underbaadsmand kan styre Baaden saalænge, mens vi sidder her paa Engen og taler sammen og engang imellem faar os en lille Latter over nogle Sjæle, der kommer forbi.

M. — Ja gerne. Men jeg vil sige dig, Charon: hvis Baaden gaar tilbunds, saa vil jeg ikke betale den.

C. — Det behøver du ikke at være bange for, Merkur; fortæl du bare Historien til Ende, for vi har Tid nok.

M. — Jeg fik forleden Dag en vældig Lyst til at se Alverdens Lande rigtig efter i Sømmene, hvert enkelts Love og Sæder og Skikke, Ceremonier, Troesbekendelser og Dragter. Men da jeg saa rigtig havde set det altsammen med mine Øjne og opfattet det med min Forstand, fandt jeg allevegne kun Forfængelighed, Ondskab, Jammerlighed og Taabelighed. Jeg ærgrede mig over al den Fordærvelse, jeg saae, og ønskede meget at faa et Folk at se, der levede fornuftig og hæderlig; saa huskede jeg paa den Religion, Jesus Christus havde indstiftet, og da jeg havde lært at kende den hellige Lov, han havde lagt dem saa kærlig paa Sinde, besluttede jeg at opsøge dem, der kalder sig Kristne, for hos dem tænkte jeg at finde, hvad jeg ikke havde fundet hos de Andre. Jeg mærkede mig derefter de Tegn, som Jesus Christus vilde

have, at hans Folk skulde kendes paa iblandt de andre, og saa rejste jeg Verden rundt, uden at jeg kunde finde nogle Folk, der havde de Kendetegn. Tilsidst mødte jeg din Ven Alastor, og da han havde faaet at vide, af hvad Grund jeg saadan rejste om, sagde han til mig: Nu skal jeg af pur Medlidenhed oplyse dig, Merkur, om hvordan det hænger sammen. Hvis du søger det Folk efter de Kendetegn, som Christus har opgivet, saa finder du det aldrig. Men er du saa begærlig efter at kende det, saa tag din kristne Lære i Hænde, læs den omhyggelig igennem og indprent dig den, og tænk saa paa alle de Jordens Folk og Lande, du har besøgt; ser du: de, som du saae leve mest forskellig fra denne kristne Lære, skøndt de udvortes levede mere civiliseret end andre, det er netop dem, der hedder Kristne, og som du søger saa ivrig efter. Da jeg hørte dette, troede jeg rigtignok ikke helt Alastors Ord, men for at faa at vide om det var sandt, styrede jeg Kaasen til Europa, hvor jeg kunde huske, at jeg havde set nogle Lande, der levede ganske modsat den kristne Lære. Efter at være kommen derhen fløj jeg op til den første Himmel for bedre at overse Sagerne, og deroppe begyndte jeg at sammenligne, hvad jeg saae hos de Folk, med den kristne Lære. Saa fandt jeg, at naar Christus befalede dem kun at bryde sig om de himmelske Ting, sad de gerne til op over Ørerne i de jordiske. Og naar Christus befalede dem ene og alene at sætte deres Lid til ham, saa fandt jeg, at Nogle satte den til Klæder, Andre til Mad, der var forskellig fra andre Menneskers, Andre til Rosenkranse, atter Andre til Pilgrimsfarter, Andre til Voxlys og til Kirker og Klostre, som de byggede, Nogle til Tale, Andre til Tavshed, atter Andre til Bønner, Nogle til at piske sig, Andre til Faste, atter Andre til at gaa barfodede, og hos dem alle saae jeg næppe en Gnist af Kærlighed. Der var altsaa blot meget faa, som kun

satte deres Lid til Christus. Og naar Christus befalede, at de skulde ringeagte denne Verdens Rigdomme og blot tænke paa at berige deres Sjæle med Dyder, saae jeg dem rende om i Verden og rage og skrabe til sig og nappe og snappe og snyde og bedrage, bare for med Ret eller Uret at faa samlet de Skatte, som Christus bød dem at agte ringe; men dem, som han bød dem lægge Vind paa, saae jeg dem ikke bryde sig videre om. I den kristne Lære læste jeg, at den Mand, der tilegnede sig Jesu Christi Lærdom, var den sande Vismand; men jeg saae, at man ansaa Den for dum, der fulgte den, og den for viis, som holdt sig borte fra den. Fremdeles læste jeg, at Den, der kunde tvinge og beherske sine Lyster og Lidenskaber, var i Sandhed mægtig, men jeg saae, at de ikke betragtede nogen Anden som mægtig end Den, der havde Magt til at gøre og i Virkeligheden ogsaa gjorde meget Ondt. Jeg læste, at Jesus Christus forbød dem at være misundelige paa hverandre; men jeg saae, at ingensteds regerede Misundelse værre end dèr. Jeg læste, at der var befalet dem at holde deres Legemer rene for Vellystens Smuds ligesom Englene; men jeg saae, at de bedrev al mulig Utugt. Jesus Christus vilde have, at de ikke maatte sværge, men være saa oprigtige, at man troede dem paa deres blotte Ord; men jeg saae dem hvert Øjeblik sværge og bande og ønske sig Fanden i Vold, og dog var der saa lidt Sandhed i dem, at de ikke vilde tro hinandens Ord trods alle Eder. Jeg læste, at der var befalet dem, at de skulde foragte al Ærgerrighed og Prunk; men jeg saae Nogle saa opblæste af deres Værdighed, at de ikke selv vidste, hvem de var, og Andre saa forsultne efter tom Ære, at der ikke var den onde Ting, de ikke vilde begaa, naar de blot kunde opnaa en Værdighed. Jesus Christus' Villie var det, at de ikke skulde blive forbitrede paa hinanden eller udskælde hinanden; men stræbe at gøre Godt mod

dem, der gjorde dem Ondt; men jeg saae dem ikke blot overdænge hinanden med Skældsord, men ogsaa dræbe og lemlæste hinanden ligesom vilde Dyr og anse det for en meget stor Skam, om de ikke hævnede sig for den Forhaanelse, der var tilføjet dem. Jesus Christus vilde have, at de skulde lade være at føre Proces: naar Nogen forlangte Ens Kappe, skulde man give ham Kjortelen med, heller end at gaa i Rette med ham; men i hele Verden saae jeg ikke nogensteds saa mange Processer som hos dem; for at holde paa deres Eget og ovenikøbet bemægtige sig, hvad der tilhører Andre, ligger de stadigvæk ikke blot i Proces, men i grulig Krig med hinanden. Kort sagt, jeg saae, at de var i den Grad fjerne fra den Fred og Kærlighed, som Christus lagde dem saa stærkt paa Hjerte, og som skulde være de Tegn, hvorpaa de skulde kendes, at der i hele Verden ikke er saadan Splid og saa grusom Krig som paa den Plet Jord, de bebor. Jeg kom altsaa, ved at sammenligne den kristne Lære med de Folks Liv, baade i disse og andre Punkter, til det Resultat, at det maatte være dem, som Alastor havde ment. Og for at skaffe mig bedre Vished fløj jeg ned til Jorden og spurgte, hvad de var for Folk; Alle sagde mig da, at de var Kristne. Da jeg hørte det, udbrød jeg: O, I Kristne, I Kristne! Er det den Ære, I viser Jesus Christus? Er det den Løn, I skænker ham, fordi han har udgydt sit Blod for Jer? Skammer I Jer ikke ved at kalde Jer Kristne? I lever jo værre end Arabere og vilde Dyr. Vil I da berøve Jer selv den Salighed, I kunde nyde her i Verden og i den anden ved at følge den kristne Lære? Vil I give alle de andre Nationer saadan et Exempel? Hvorfor vil I gøre Flere til Kristne, naar I blot vil have dem til at blive af samme Slags, som I selv er? — Du skulde se, hvor vred jeg var, da jeg sagde disse Ord og flere til; det var, ligesom mine Indvolde skulde sprænges. Nu

vilde jeg da se lidt nærmere, hvordan de bar sig ad; jeg saae da Nogle møde op saa opblæste af en Smule Viden, Andre af Rigdom, Nogle af Fyrstegunst og Andre af falsk Hellighed, at de kun var en Fingersbred fra at lade sig dyrke som Guder. Andre saae jeg i Munkedragt; Alle bukkede sig til Jorden for dem og kyssede deres Klæder; men jeg saae, hvad de skjulte under den Dragt, og jeg syntes, at de spillede bare Komedie. Jeg gik ind i Templerne og saae dem fulde af Faner og Skjolde, og jeg spurgte, om det var Mars', Krigsgudens Templer, men de svarede: nej, det var Jesu Christi. Hvad havde Jesus Christus at gøre med alt det Krigsvæsen? sagde jeg. Dèr saae jeg ogsaa en Mængde pragtfulde Begravelser, og jeg spurgte, om det var hellige Mænd, som laa dèr. Nej, svarede man mig, det var rige Mænd. Jeg gik ud og saae dem begrave en Mand udenfor Kirken; var han Maurer eller Tyrk? spurgte jeg, siden han ikke blev begravet i Kirken ligesom Andre; nej, sagde de, men han var saa fattig, at han ikke kunde købe en Grav inde i Kirken. Hvad! sagde jeg, er det da Den, der har Penge, som man viser mest Ære i Jesu Christi Kirke? I andre Kirker saae jeg en Mængde Fødder, Hænder, Arme og Børnefigurer, malede paa Tavler og lavede af Vox, og deriblandt saameget Uhøvisk, at det ikke burde tillades paa Torve og Pladser, endsige i Templerne. Jeg spurgte, hvad det var, og man sagde mig, at der var et Billede, som gjorde Mirakler. Men jeg saae sandelig ikke, at Nogen havde hængt Noget op dèr til Tak for, at han var bleven befriet for Lastens Trældom og havde vundet Dydens Frihed. Jeg saae, at mange Mænd og Kvinder laa paa Knæ for at modtage Jesu Christi Legeme, — for den Skat havde han efterladt dem paa Jorden —, og jeg vilde tage imod det ligesom de Andre; men saa kom der en Sakristan og forlangte Penge af mig, og da jeg ikke havde dem, sagde jeg til ham: Naa, I sælger

ogsaa Jesu Christi Legeme for Penge? Jeg gik sukkende bort. Saa vilde jeg ind i et andet Tempel, men fandt det lukket; jeg bad dem lukke op, men de sagde, at der var Interdikt, og jeg kunde ikke komme ind, naar jeg ikke havde en Bulle. Da jeg havde faaet at vide, hvor man fik dem, gik jeg hen for at faa en, men de vilde have to Realer for den. Hvad! sagde jeg, lader Jesus Christus ikke Folk komme ind i sine Templer undtagen for Penge? De vilde lægge Haand paa mig, for de sagde, at det var Gudsbespottelse; men jeg flygtede fra dem. Jeg spurgte, hvordan Jesu Christi Præster levede; saa viste man mig nogle, der sad lunt i Arnekrogen, med deres Friller og Børn, og andre ifærd med at puste til Krig og Uenighed. Jeg sagde da: Hvad! er det Fredsfyrstens, Jesu Christi Tjenere, som sætter Splid mellem Folk? Saa spurgte jeg, hvor den kristne Kirkes Overhoved var, og da jeg havde faaet at vide, at han var i Rom, rejste jeg derhen; men da jeg var kommen til dette Rom, fik jeg i tre Dage min Næse saadan fyldt af den utaalelige Stank, der udgik derfra, at jeg ikke kunde blive dèr, men begav mig til Spanien. Dèr fandt jeg Folk, der om Natten gik rundt i Gaderne og myrdede Sjæle[1]). Jeg rejste til et Rige, som de sagde at de Kristne nylig havde erobret, men de nyomvendte klagede stærkt over dem og sagde, at de blot havde lært dem at stjæle og røve, at føre Proces og snyde og bedrage. Jeg fik Medlidenhed med dem. Nu var jeg træt og mæt af al den Blindhed og Ondskab og Afskylighed; jeg vilde ikke blive længere blandt de Folk og forundredes over Guds ubegribelige Villie, at han finder sig i alt det; og saa gav jeg mig til at passe min Dont igen. Alt dette vilde jeg fortælle dig, forat du ikke for Fremtiden skal blive forbavset over, hvad du hører berette.

---

[1]) Sigter til den i de Tider almindelige Uskik at synge Smædeviser i Madrids Gader.

C. — Naar jeg har saa veltalende Selskab, saa glemmer jeg Besværet med at styre Baaden. Hør, Merkur, tror du, at Jesus Christus er glad ved, at saadan nogle Mennesker kalder sig Kristne?

M. — Om han glæder sig eller ej, faar vi lade staa hen. For mit Vedkommende kan jeg forsikre, at jeg vilde anse det for en stor Skam, om de kaldte sig Merkurianere.

C. — Det vilde jeg ogsaa, og jeg vilde endda revse dem dygtig, naar de vilde pynte sig med mit Navn, men ikke følge min Lære.

M. — Det lader til, at saadan gør Jesus Christus netop nu.

(De Ulykker, der hærge Verden, ville nemlig ikke høre op, før man omvender sig. — Men har du da slet ingen sande Kristne truffet? spørger Charon. Jo, siger Merkur, enkelte; men de blev forfulgte og turde knap vise sig blandt de Andre og prædike Sandheden. — Men ved deres Liv vise de, at Fuldkommenhed kan naas, og at de gamle Filosofers Lære er ufuldkommen. Charon beslutter i den Anledning at forhøre de Sjæle, der indfinde sig, for at se, af hvad Art de ere. — Imidlertid begynder Merkur, efter Charons Opfordring, at fortælle ham, hvordan det saa spændte af med de to Kongers Angreb paa Kejseren. Dommerne i Underverdenen holde just Ferie, saa at de to Samtalende have Tiden for sig. Fortællingen begynder omtrent med Karl V's Valg til romersk Kejser og afbrydes ofte, dels ved Charons Bemærkninger og Spørgsmaal, dels ved Samtaler med forskellige Sjæle. Der falder under alt dette bestandig Roes af til Kejseren og Stikpiller til hans Fjender, ogsaa Paven. Da Merkur har fortalt, at dengang Frans I begyndte at faa Held med sig i Italien 1524, faldt alle Kejserens Forbundsfæller fra ham, siger Charon:)

C. — Regner du blandt dem ogsaa Paven, ham de kalder Christi Stedfortræder?

M. — Han var blandt de første.

C. — Det forstaar jeg ikke. Sagde du ikke for lidt

siden, at Paven erklærede sig mod Kongen af Frankrig og tog Parti for Kejseren?

M. — Jo vel sagde jeg det.

C. — Hvor er det da muligt, at han nu kunde være paa Kongen af Frankrigs Parti imod Kejseren?

M. — Kan du huske, hvad jeg strax i Begyndelsen fortalte dig om det slemme Liv, de Kristne fører, saa vil du ikke være forbavset. Desuden var det Pave Leo, der tog Parti for Kejseren; men denne her er en anden ved Navn Clemens VII, og han fulgte efter Hadrian VI, der var Kejserens Lærer.

C. — Nu kan jeg ikke forstaa dig, skøndt jeg, sandt at sige, synes at det ene er omtrent ligesaa grimt som det andet.

M. — Og saa skulde du bare vide, hvad Kejseren har gjort for den Pave!

C. — Det er ikke noget Nyt, at de romerske Ypperstepræster viser sig utaknemlige mod dem, som har skaffet dem den Værdighed.

M. — Det har du Ret i.

(Senere nævner Merkur „St. Peters Arv". „Hvad er det?", spørger Charon).

M. — Det kalder man alle de Stæder og Byer og Landsbyer, som de romerske Biskopper ejer.

C. — Veed du hvad, Merkur, det er en rar Opdigtelse. Jeg kan godt huske, at der var en, der hed Peter, som gik op ad Bjerget dèr; han sagde, at han havde været Jesu Christi Stedfortræder, og han fortalte, at Sankt Peder havde aldrig haft nogen Arv i Verden, men maatte endda skille sig ved den Smule, han ejede, for at kunne blive Jesu Christi Stedfortræder. Og nu siger du, at disse hersens ejer saadan en stor Arv!

M. — Du har en god Hukommelse, Charon; men ser du, dengang var det maaske passende, at St. Peter gav Afkald paa, hvad han ejede, men nu passer det

maaske hans Efterfølgere bedst at tage fra Andre, hvad de ejer.

C. — Sandt at sige, Merkur, finder jeg, at for mig maa de gerne gøre, som du siger, men det var dog mest passende, om de og alle Andre bar sig anderledes ad.

M. — Du vil nok give Raad istedenfor at passe din Baad. Ti nu stille, hvis du vil have, at jeg skal blive ved med min Historie.

(Charon er i det hele meget tilbøjelig til Betragtninger. Da han er kommen med en lang Udgydelse om hvor mærkeligt det er, at saa Mange ville være Regenter istedenfor at leve i Ro og Fred — en Bonde, som betaler sin Skat og Landgilde, har det jo meget bedre —, udbryder Merkur:)

M. — Jeg er aldeles forbavset, Charon! Hvem har lært dig al den Filosofi?

C. — En Del har jeg lært af den sunde Fornuft og en Del af Sokrates.

M. — Hvornaar har du haft at gøre med Sokrates?

C. — Jo, da jeg satte ham over med min Baad, blev han søsyg og kastede saa megen Filosofi op, at vi alle, der var ombord, fik noget af det; og da jeg var den Fornemste, tog jeg det Bedste, og det har jeg passet godt paa.

(Der er de Episoder, som Forfatteren gør noget Særligt ud af. F. Ex. da Merkur skal til at oplæse Kejserens Brev til den engelske Konge, dateret Valladolid 2. August 1527).

M. — Nu maa du være meget opmærksom og spidse dine Øren.

C. — Jeg er da ikke noget Æsel.

M. — Ikke helt. Faa lidt Skik paa dit Haar, der flyver for alle Vinde, og glat dit Skæg: det ser jo ud som en filtret Kabuds med Rim paa. Og sæt et alvorligt Ansigt op, ligesom du var Kongen selv, som Brevet er adresseret til, og som om jeg var Kejseren, der læste det op.

C. — Du vil nok gøre mig tosset. Har du maaske en Kam, som jeg kan rede mit Haar og mit Skæg med?

M. — Jo jeg har; men jeg vil ikke laane dig den.

C. — Hvorfor ikke?

M. — Jo, for du vilde ødelægge mig den. Hvor længe er det siden, du kæmmede dig?

C. — Nu skal du faa den rene Sandhed at vide. Det var dengang, Dronning Helena kom denne Vej.

M. — Det kan være over halvtredie tusind Aar siden. Dit Hoved maa være i en herlig Tilstand. Tror du, jeg vil laane dig min Kam? Naa, saa stryg da Haaret lidt bag Ørene med Hænderne og hør opmærksom efter.

(Charon er naturligvis umaadelig begejstret over Brevet. Og da saa Merkur senere hen har oplæst den franske Konges Udfordring til Kejseren, dateret Paris 27. Marts 1528 [1]), siger den gamle Baadsmand:)

C. — Veed du, hvad der er min ærlige Mening, Merkur? Jeg synes mintro, at dette Brev er meget daarligt i Stilen. Sikke noget Snak: uagtet Kejseren slap ham løs af egen fri Villie og tog imod Gidsler, som du sagde, siger han, at han var flygtet fra Fangenskabet. Og hvad er det ogsaa for uforskammede Ord, han bruger? Er det Noget for fyrstelige Personer: Det er Løgn i Jer Hals! Sikken Grovhed! Det er jo ligesom det var en Bølle, der talte til en anden [2]).

M. — Hvad! Tør du tale mod Kongen af Frankrig?

C. — Jeg vil ikke nægte, at jeg holder meget mere af ham end af den anden; men hvad der er godt, kan jeg alligevel ikke synes daarlig om, og heller ikke godt om det der er daarligt.

M. — Det maa jeg sige er Hæderlighed!

(En Begivenhed i Fortællingen, som ogsaa giver Anledning til en større Udmaling, er — som rimeligt er —

---

[1]) I Boehmers Udg. urigtigt: 1527.

[2]) Der staar ganske rigtig: »mentir par la gorge«.

Roms Indtagelse og Plyndring samt Hertugen af Bourbons Død:)

C. — Sig mig, Merkur, var du ogsaa den Dag tilstede i Rom?

M. — Ja vist var jeg det.

C. — Aa, vil du ikke fortælle mig noget om det, der gik for sig dèr?

M. — Jo, men i Korthed, for at jeg ikke skal mangle Tid til at afslutte det, jeg har begyndt. Du maa vide, at da jeg saae, hvor rasende ivrig en Hær marscherede afsted, tænkte jeg, hvad der vel kunde være paafærde, og saa fløj jeg forud for at faa det hele at se. Jeg holdt mig oppe i Højden og spejdede ligesom fra et Udsigtstaarn, og der var jeg nær ved at le min Mave itu, da jeg saae, hvordan Jesus Christus tog Hævn over alle dem, som stadig forhaanede ham. Jeg saae dem, der solgte, selv blive solgt, og dem, der købte, selv blive købt; og dem, der behandlede Sager, selv blive taget under Behandling, og den endda grov; dem, der plyndrede, selv blive plyndrede; og dem, der mishandlede, selv blive mishandlede. Kortsagt, jeg fandt, det var evige Løjer, at de maatte betale den Bøde, de saa vel havde fortjent. Men da jeg saae, at der blev tilføjet Kirker og Klostre og Helgenbilleder og Relikvier Haan og Krænkelse, blev jeg forundret, og da jeg traf paa St. Peter, som ogsaa var kommen ned fra Himlen for at se, hvad der var ivejen, spurgte jeg ham, om han saae, hvad der gik for sig i hans hellige apostoliske Stad. Han svarede: Dersom den var bleven ved at være, som da jeg forlod den, saa vilde den ingenlunde lide det, den nu lider. Men hør, St. Peter, sagde jeg, vil Jesus Christus da nu ødelægge sin kristne Religion, som han selv indstiftede ved at udgyde sit Blod? Nej, du maa ikke tro, at han vil ødelægge den, sagde han; men da dens Tjenere næsten havde ødelagt og kvalt den, tillader han nu, at det sker,

som du er Vidne til, for at den kan komme paa Fode igen. Altsaa det, der nu sker, sagde jeg, har Gud tilladt for Kristenhedens Velfærds Skyld? Det kan du være sikker paa, sagde han, og vil du være endnu mere klar derover, saa læg Mærke til, at det sker ved en Hær, hvori der er Folk af alle kristne Nationer, og uden Kejserens Befaling eller Samtykke, skøndt Hæren er hans, og endda imod mange af deres Villie, som gør det. Vi saae nu nogle Soldater komme klædte i Kardinaldragt, og St. Peter sagde: Dèr ser du Guds Dom, Merkur; der var Kardinaler, som plejede at gaa i Soldaterdragt, og nu gaar Soldaterne i Kardinalsdragt. Og vi saae Templer blive plyndrede, hvortil St. Peter sagde: Menneskene troede, at de gjorde Gud en meget stor Tjeneste ved at bygge Templer af Sten, medens de plyndrede Guds sande Templer, nemlig deres Sjæle, for Dyder; nu faar de at mærke, at Gud ikke bryder sig en Smule om det andet, naar det ikke følges med sande Dyder, for nu tillader han, at det altsammen hærges. Derefter saae vi Soldaterne tage Relikvierne frem og berøve dem det Guld og Sølv, de var gemt i, og St. Peter sagde: Nu skal Menneskene faa at mærke, hvor langt større Pris de bør sætte paa et eneste Ord af St. Paulus' eller mine Epistler end paa vore Kroppe, siden de ser dem blive saadan mishandlede; og den Ære, de viser vore Knokler, skal de for Eftertiden vise vor Aand, som vi har gemt i vore Epistler til Gavn for dem. Da jeg saae en Soldat stjæle en Monstrans, hvori Jesu Christi allerhelligste Legeme var, og kaste Hostien paa Altret, begyndte jeg at skrige op; men den brave St. Peter sagde til mig: Ti stille, Merkur, heller ikke det sker uden Aarsag, for at de Bæster af Præster, der sidder saadan nede i deres Vellysts og Griskheds og Ærgerrigheds og afskylige Ondskabs Dynd og dog ikke tager i Betænkning at modtage Jesu Christi allerhelligste Legeme og sænke det ned i

den Møddingpøl af Laster og Synder, som deres Sjæle er, at de, siger jeg, nu skal se, hvad Soldaterne gør — og saa ganske vist dadle dem derfor, men samtidig anklage sig selv og føle sig trufne; for det er jo langt afskyeligere at kaste Sakramentet i en Pøl af stinkende Synder end paa Jorden, hvor det ikke kommer andet til end at lide under dens Hensigt, som har gjort det. Tror du ikke, Merkur, at Gud harmes mere, naar de kaster hans Legeme i en lastefuld Sjæl, end naar de kaster det paa Gulvet? Om dette og andet talte vi, da vi saae en vældig Røg stige tilvejrs; jeg spurgte den brave St. Peter, hvad det kunde være for noget. Han kunde ikke svare mig for Latter, men endelig sagde han: Den Røg kommer af alle de Processer, som Præsterne have ført med hinanden om Besiddelsen af det, de knapt nok havde Lov til at tage imod, hvor indstændig man saa bad dem derom. Da jeg spurgte ham, hvorfor han lo saa hjertelig, svarede han: Over Menneskenes Taabelighed; nu render de naturligvis om og er svært fortvivlede, fordi de skal begynde deres Processer forfra; og saa lo jeg over at se noget ødelægges, der i den Grad er til Fortræd for den kristne Religion, — som om Christus ikke havde sagt dem med rene Ord, at naar Nogen vilde gaa i Rette og fordre Kappen af dem, skulde de ogsaa give ham Kjortelen heller end at føre Proces med ham. Tror du da nu, sagde jeg, at alt det Onde og al den Hidsighed, der hersker blandt Menneskene, særlig i Kristenheden, nu vil høre op? Nej, det tror jeg ikke, sagde han; jeg tror snarere, at Enden paa alle de Ulykker, som denne Stad og hele Kristenheden med den skal lide, endnu ikke er kommen, for ligesom det Onde, Menneskene har gjort, er meget, saadan vil ogsaa Straffen blive meget streng. Der snakkede vi da altsaa sammen om hver enkelt af de Ting, vi saae, og om Grundene til Krigen, og om dem, der havde forvoldt den, og om de

Krænkelser, Tyskerne klager over, og om hvor nødvendigt det er, at Kirken reformeres, og hvordan den Reformation skulde iværksættes. Jeg spurgte ham, naar det vilde ske; men han sagde, at det kunde han ikke fortælle mig. Da vi nu havde set alt, hvad der foregik, gik han til Himmels igen.

C. — Aa, Merkur, fortæl hvad du snakkede om med denne hersens Peter, som du siger; hvad? for min Skyld, for det maa være svært morsomt at høre for mig!

M. — Det skal jeg gerne, men ikke nu; det maa vente til en anden Dag.

(Den hele Dialog er, som tidligere anført, delt i to Dele. I dem begge fortsættes helt igennem Merkurs Beretning om de politiske Tilstande, saavel som Charons Samtaler med forskellige passerende Sjæle; disse ere dog fordelte saaledes, at de, der skulle med Færgen over til Tartaros, omtrent alle forekomme i første Afsnit, men de andre, de dydige Folk, som skulle til Himmels, ere anbragte i sidste, — de førstnævnte ere unægtelig de morsomste. Af mere end almindelig Interesse er imidlertid det Optrin, hvor en kristelig Idealkonge ret efter Valdés' Hjerte — langt ud over hans Kejser Karl — fremføres; man har kaldt det en „Antimacchiavelli“, fremkommen omtrent i Macchiavelli's egen Tid. Praktisk Politik doceres her just ikke; men vi have i dette Afsnit et skønt Vidnesbyrd om Forfatterens høje og rene Tænkemaade, selv om man her undertiden kunde fristes til at udbryde i Replikken fra Ibsens „Brand“: „Dø, dig har ej Verden Brug for.“ [1]) — Merkur og Charon se Kongeskikkelsen, med Krone paa, begive sig op ad Bjerget, altsaa ad Vejen til Himlen. „Det er saamænd sjældent, en Konge gaar den Vej!“ Hans Fremtræden er fuld af Mildhed og Majestæt. „Mon vi kan faa ham i Tale?“ „Jo,“ siger Charon, „det er gerne just de højeste, der er de jævneste, men de simpleste de mest indbildske.“ Han fortæller dem, at en Tid havde han ogsaa været som de andre, været Fyrste før han blev Menneske; han havde den Gang ligget stadig i Krig med Naboerne, ganske vist haft Held med sig, men hans Rige var dog sunket

---

[1]) Slg. Baumgarten, anf. Værk, II, S. 645.

dybere og dybere i Nød derved, og dets Styrelse tilsidesatte han. „Jeg trættede mig selv, og jeg trættede mit Folk; jeg var barsk imod dem, og de kede af mig; jeg sov ikke om Natten, og havde om Dagen ingen Lyst til at spise; jeg levede i en saadan Uro og Forvirring, at Livet ofte var mig til Byrde. Jeg saae, at jeg ikke her i Verden kunde naa, hvad jeg ønskede. Jeg vilde fremad, men jeg kunde ikke; jeg vilde tilbage, men formaaede det ikke; og Ingen turde jeg røbe mit Hjertes Hemmelighed, thi paa Ingen turde jeg stole.“ Da var det, at en af hans Tjenere, som han næsten intet kendte til, en Dag slog ham paa Skulderen og sagde: „Gaa i dig selv, husk, du er Folkets Hyrde og ikke dets Herre, og at du har at gøre Gud Regnskab for din Hjord.“ Han blev strax forbavset og harmfuld; men saa kom Eftertanken. Han opregnede for sig selv alle de Ulykker, hans Krige havde bragt. „Er det at være Konge? er det at være Fyrste? Sæt, at du nu skal dø, hvad Minde vil du saa efterlade? Og selv om du kunde erobre hele Verden, hvad havde du saa ud af det, andet end et ødelagt og elendigt Rige?“ Efter en søvnløs Nat knæler han den næste Dag for Altret i sit Kapel, og under Taarer bekender han sin Anger og beder om Styrke til at blive en god Konge for sit Folk. Han rejser sig styrket og modig. Derpaa renser han sit Hof for dets slette Elementer, Gøglere og Dagdrivere, og vælger sig til Omgivelse en Kres af Landets bedste Mænd. Han lader sine egne Børn lære Haandværk foruden „de frie Kunster“ og befaler sine Hofmænd at lade deres Børn ogsaa gøre dette, for at de ikke skulle fordærves ved Lediggang. Han er streng mod slette Embedsmænd, men giver af egen Drift de dygtige store Belønninger. Beder en om noget, saa faar han det ikke; thi det er just et Tegn paa, at han ikke er værdig dertil. Det gælder især om Bispedømmer. Lovene forbedrer han, saa at meget faa Processer kunne vare længere end et Aar; og han straffer de Sagførere, der paatage sig vitterlig uretfærdige Sager. Hans Naadesbeviser mod dem, han vilde belønne, ere enten saadanne Ting, som han kan bortgive til hvem han vil, uden at Folket lider Skade derved, eller Embeder, hvoraf Statens Ve eller Vel afhænger; og altid har han en Liste ved Haanden over dem, som kunne komme i Betragtning, saa at han aldrig plages med Ansøgninger. Han søger altid at forbinde Mildhed med Strenghed i passende

Forhold, giver Alle fri Adgang til sig, især de ringe og fattige, og har gerne et venligt Ord til alle dem, som ingen Dadel fortjene. Ofte rejser han rundt i sine Riger, lader bygge Broer, Hospitaler og sligt, befrier Beboerne for haarde og trykkende Skatter og tager gerne mod berettiget Kritik, men hader Smiger. Gejstlige Hyklere er han særlig streng imod. Under hans Regering, fortæller Kongen videre, trivedes da hans Folk vel; der strømmede Fremmede til for at bosætte sig i hans Rige, og selv Vantro kom for at lade sig døbe og blive i det kristne Land. Da han saa blev gammel og skulde dø, samlede han sine Slægtninge, Venner og Tjenere om sig og holdt en Afskedstale til dem og til Sønnen, der skulde følge ham paa Tronen, — et meget smukt Stykke spansk Prosa. „Bær dig saadan ad, min Søn,“ hedder det bl. a. deri, „at dine Undersaatter ikke græde over, at din Fader er borte. — Du skal ikke anse det for Berømmelse, som den Mand vandt, der brændte Dianatemplet, eller hvad Alexander den Store eller Julius Cæsar erhvervede, thi det var til hele Verdens Skade. Stræb hellere at blive en god Fyrste end en stor. Som Fyrsten er, saa er Folket. Intet er værre for en Fyrste at mangle end Nogen til at sige ham Sandheden. Husk paa, at Staten (la república) er ikke til for Kongens Skyld, men Kongen for Statens. Vi have set mange Stater florere uden Fyrste, men ingen Fyrste uden Stat. Stræb hellere efter at være elsket end frygtet; thi et Herredømme, der grundes paa Frygt, holder aldrig længe. Vil du elskes, saa elsk selv: kun ved Kærlighed vindes Kærlighed. Pas mere paa at befale over dig selv ved at holde dine Lidenskaber i Tømme, end over dine Undersaatter. Hvordan skulle de kunne lystre dig, naar du ikke kan lystre dig selv? — Lad dig ikke forblinde af Mængdens Meninger, men tilegn dig Filosofernes; husk paa, hvad Plato sagde: at de Stater er lykkelige, der styres af Filosofer, eller hvis Fyrster følge Filosofien. — Jo mægtigere en Fyrste er, desto forsigtigere bør han være, og han skal ikke tage Hensyn til, hvad han kan gøre, men hvad han bør gøre. Tænk paa, at du bor i et Taarn, at Alle se paa dig, og at du ikke kan holde nogen Last skjult. — Hvis du bærer dig ad som en Tyran, saa bliver du jo nok kaldt Konge i levende Live, men naar du er død, bliver du kaldt Tyran. Sørg for at efterlade dit Rige i en bedre Tilstand, end du nu modtager det;

det skal blive din sande Ære. Vid, at der er en Pagt mellem Fyrste og Folk; hvis du ikke opfylder din Pligt overfor dine Undersaatter, saa ere de heller ikke forpligtede til at gøre deres Skyldighed ligeoverfor dig. Hvor kan du forlange, at de skulle betale Skat til dig, naar du ikke betaler din Skat til dem? Husk paa, at det er Mennesker, ikke Dyr, og at du er en Menneskehyrde og ikke Herre over en Flok Faar. Siden alle Mennesker lære det Haandværk, de skulle leve af, hvorfor skal du da ikke lære dit Fyrstehaandværk, det højeste og fornemste af alle? Den er ikke rigtig Konge eller Fyrste, som arver Værdigheden fra sine Forfædre, men Den, der stræber at være det i sine Gerninger. — Tænk ikke paa at fordrive Tiden, men paa at undlade at spilde den. — Giv ikke Anledning til, at man takker Andre for den Naade, du skænker. — Hold dem borte fra dig, som give sig af med at finde paa nye Maader at plukke Undersaatterne. Læg hellere Afgifter og Accise paa Silke end paa Klæde, heller paa kostelige Spiser end paa jævne, thi det første købe de Rige, det andet de Fattige. — Læg Vind paa, at alle dine Undersaatter, Mænd og Kvinder, Adelige og Uadelige, Rige og Fattige, Præster og Munke, lære et eller andet Haandværk (arte mecánica). — Betragt det som det bedste og sikreste at bortgive dine Døtre i selve Landet, ikke udenfor det; deraf vil du høste megen Fordel. — Lær hellere gennem Historien end gennem Erfaring, hvor slem og fordærvelig Krig er. Du kan bygge en Stad i dit eget Land med mindre Bekostning end erobre en i fremmed Land. Før aldrig Krig af personligt Fjendskab eller for egen Fordel; naar du maa føre en, saa lad det ikke være for din, men for dine Undersaatters Skyld, og overvej først, hvad der er bedst for dem, at kriges eller ej; før den da kun i yderste Nødsfald. Prøv først en Overenskomst: heller en lidet indbringende Fred end selv en meget retfærdig Krig. — De Vantro skal du føre Krig imod, thi ellers vilde de ikke blot gøre de Kristne til deres Slaver og ved Pinsler faa dem til at fornægte Christi hellige katholske Tro, men endog ødelægge Kristenheden og skænde Christi Templer og jage hans hellige Navn i Landflygtighed over hele Jordens Overflade. Men lad det ikke falde dig ind at paaføre dem Krig for egen Fordels Skyld eller af Ærelyst. Du maa vide, at under dette med at føre Krig mod de Vantro ligger der megen Gift skjult. — Den

gode Dommer skal du lønne godt, og den slette skal du straffe strengt. Paa det Punkt ønsker jeg, at du ingen Mildhed skal vise."

Dette er et Uddrag af den døende Konges Tale. Da han er gaaet videre op ad Bjerget, udbryder Charon:)

C. — Bare han var gaaet før! Du kan nok begribe, hvad det har været mig for en Fornøjelse at høre den lange Tirade, han opvartede os med! Hvis andre Fyrster var som han, saa maatte jeg nok gaa og spadsere. Men jeg trøster mig alligevel med, at hans Søn følger ham i Regeringen, for man har næsten aldrig set en fremragende Mand efterlade en Søn, der duede til at styre Staten; det kunde jeg give dig tusend Exempler paa."

(Første Del slutter med, at Charon giver nogle storpolitiske, men tillige ikke lidt egoistiske Betragtninger tilbedste:)

C. — Jeg siger dig forsand, Merkur, at jeg er saa taknemlig mod denne Konge af Frankrig og ham, den anden, den engelske Kardinal, at dersom jeg havde ligesaa meget at sige i Verden som hernede, saa skulde jeg give dem tusendfold Løn; men siden jeg ikke kan gøre det deroppe, saa lover jeg, at jeg idetmindste, naar de kommer her og skal sættes over med Baaden, skal give dem hver en Aare af de bedste, for jeg har aldrig kunnet lide at være utaknemlig. — —

M. — Nu synes jeg, det bliver sent; mener du ikke, at det er bedst, vi ser at komme over paa den anden Side?

C. — Javel. Naar vi faar Tid, saa kan du engang fortælle mig det, du begyndte paa om Paven, for det er, sandt at sige, det jeg helst vilde vide.

M. — Det skal jeg gerne.

C. — Gaa saa ombord og sæt dig i Bagstavnen, mens jeg faar ordnet disse Sjæle[1]). — Kom her, du!

---

[1]) Slg. for det Følgendes Vedkommende Lukians 10de Dødesamtale.

Hvad skal du med det Bly der? vil du have, at Baaden skal gaa tilbunds?

Sjælen. — Kan du ikke se, at det er indviet? det er det, som vi lavede Segl af i Rom til Bullerne.

C. — Hvad vil du med det hernede?

S. — Det gik saa daarlig med Salget ifjor, saa jeg fik alt dette tilovers; derfor tog jeg det med: jeg kunde jo muligvis faa det afsat her.

C. — Smid det ud i Vandet, hvis du ikke vil have, at jeg skal smide dig med ud. Og du, Kartheuser, hvad vil du med det lange Skæg? Skær det af, eller ogsaa kommer du ikke med i Baaden.

S. — Hvad vil du have, jeg skal skære det af med?

C. — Kom herhen, saa skal vi save det over med denne Sav. Og I, Filosofer, hvad vil I med alle de Bevisgrunde og al den Overtro? Her er ingen Dumrianer, I kan holde for Nar med det. Kan du se, dèr kommer En til med et helt Læs Ceremonier. Vil du værsgo lægge det fra dig og tage en Aare! Hvad er det for nogen Argumenter, du dèr har under Armen? Vil du vende op og ned paa Helvede for os? Naa, sæt Jer nu allesammen og begynd at ro.

En Sjæl. — Se, Charon, han dèr sætter sig foran mig; vi Franciskanere plejer jo dog altid at gaa forud for Dominikanerne.

C. — Hvad er det for et Skænderi? Bliver jeg vred, saa veed I nok, hvordan jeg skal faa Jer til at holde Fred! Har du kendt Magen, Merkur? Jeg har mere Slid med at faa de Munke til at forliges end med at styre Baaden. Forleden Dag havde de nær kæntret den; de kom i Totterne paa hinanden om Jomfru Marias ubesmittede Undfangelse.

M. — Ja, Munke er nogle løjerlige Fisk.

(Anden Del er ogsaa indledet paa en vis kunstnerisk Maade; den foregaar aabenbart nogle Dage efter:)

M. — Hvor skal jeg nu faa fat i Charon, at jeg kan faa mig en lille gemytlig Passiar med ham og befri ham for den Ængstelse, som det stakkels Bæst maa være i? For naar han har faaet at vide, hvordan Kongen af Frankrig udfordrede Kejseren imod al Ret og Billighed og vilde slaas med ham, Mand mod Mand, og hvordan Kejseren gik ind paa at slaas, uagtet han kunde have sagt Nej af mange klare Grunde, saa maa han uden Tvivl være desperat; for nu tror han naturligvis, ja er aldeles vis derpaa, at naar de to Fyrster kommer til indbyrdes Kamp, saa vil Kongen af Frankrig, hvis Sag er slet, enten blive slaaet ihjel eller tagen tilfange, og naar saa Kejseren har sejret, vil han gøre Ende paa al Krig i Kristenheden, saadan som han gjorde efter Sejren ved Pavia. Og da den Stakkel nu har købt denne Galej, som han ikke kan faa betalt i hele to Aar, dersom han ikke faar mange af den Slags Held som nu, da der er slaaet saamange Franskmænd ihjel i Neapel[1]), saa kan man nok begribe, hvor ilde tilmode den brave Skipper maa være. Derfor vilde jeg gerne vide, hvor han er, og faa sat Kurage i ham. Jeg var nede ved Baaden, dér fandt jeg ham ikke; ved Galejen, — heller ikke; jeg strejfede rundt i Marken, baade paa den ene og paa den anden Kant; jeg rendte op og ned ad Bredden her; jeg har været hos Pluto, Proserpina, Minos, Æakus og spurgt dem alle, men ingen kan give mig Besked om ham. Nu veed jeg ikke mere, hvor jeg skal søge ham paa denne Tid, — med mindre den Skælm sidder i en eller anden Knejpe og solder med Furierne. Men han er slet ikke nogen Dameven, — hvad skulde han paa den Galej? Dog, hvad siger jeg? Maaske er han ifærd med at for-

---

[1]) Sigter til Lautrecs Belejring af Staden 1528, hvorunder den franske Hær mistede en Mængde Soldater, navnlig ved Pest, hvoraf selve Hærføreren døde; det endte med, at Belejringen ophævedes.

handle med dem, at de kan faa forpurret den Tvekamp. — Nej, Furierne er henne hos Proserpina. Og Alastor er her ikke; ham forlod jeg i Frankrig for lidt siden. Hvor skal jeg da gaa hen? Jeg vil raabe, for maaske ligger han og sover bag et Træ. Charon! Charon! Charon! Han svarer ikke. Charon! Charon! Charon! Det nytter ingenting. Han er vist sprungen i Vandet af bare Fortvivlelse. Nej, saa dum anser jeg ham dog ikke for at være.

C. — Jeg hører Raab nede fra Flodbredden; der er En, der kalder paa mig. Naa! det er Merkur. Hvad kan han ville? Han tror maaske at jeg ikke veed, at det bliver til Tvekamp mellem den kristne Kejser og Kongen af Frankrig; derfor vil han bringe mig denne daarlige Nyhed. Jeg veed ikke, om jeg skal gaa derhen, eller jeg skal gemme mig; for det er jo altid det klogeste, at man søger at slippe fra at faa noget Ubehageligt at høre, naar det er noget man ikke kan raade Bod paa. Men nu har han set mig og kommer flyvende herhen.

M. — Hvad gaar du og roder her efter, Charon? Du veed jo nok, at en Sømand tager sig slet ud oppe i Bjergene.

C. — Har du aldrig set en Tyveknægt blive Munk af Fortvivlelse, naar han ikke havde noget at stjæle?

M. — Jo, adskillige.

C. — Vilde du forbavses, om jeg, der er mere end fortvivlet, gav mig til at være Eneboer heroppe?

M. — Naa, saa gal er du da vel ikke. Sig mig nu paa Ære og Samvittighed, hvad bestiller du her paa Bjerget?

C. — Hvad vil du have, jeg skal bestille? Siden jeg for Fremtiden ikke faar Sjæle at færge over til Helvede, saa vil jeg her overfalde dem, der er paa Vejen til Himlen. Der er jo ikke megen Forskel paa de to Bestillinger.

M. — Hvad vil du med den Knippel, du har i Haanden?

C. — Du veed nok det hedder: Gaa ikke tomhændet ud paa Landevejen at slaa ihjel! og: Der er dem, der gaar ud efter Uld, men selv kommer klippede hjem. Men lad os nu lade det fare, og sig mig, hvad du vilde mig, siden du søgte saa ivrig efter mig.

M. — Sig du mig først, hvad du er saa fortvivlet over og hvorfor du har opgivet din Baad.

C. — Fordi hverken Baaden eller Galejen faar noget at gøre for Fremtiden.

M. — Hvorfor det?

C. — Veed du ikke, at Kongen af Frankrig skal slaas med Kejseren?

M. — Naa, og saa?

C. — Indser du ikke, at Kongen af Frankrig maa blive den Tabende?

M. — Naturligvis.

C. — Naar han taber, saa er jeg jo fortabt.

M. — Hvorfor det?

C. — Naar Kejseren sejrer, saa bliver Kongen af Frankrig enten dræbt eller fangen. Bliver han fangen, saa vil Kejseren jo strax lave den forbandede Verdensfred, som han er saa forhippet paa; og lykkes det ham, saa kommer jeg paa Ladegaarden. Og naar Kongen af Frankrig falder i Kampen, saa mister jeg den største og bedste Ven, jeg har blandt de Kristne, ham der skaffer mig al Fortjeneste, ham som jeg satte min Lid til, saa at jeg satte mig i Gæld for at købe Galejen, saa jeg kan sige at jeg har mistet baade Galejen og Baaden.

M. — Naa, tag den nu med Ro, Charon; jeg søgte jo blot efter dig for at betage dig den Bekymring.

C. — Gør du Nar?

M. — Nej, jeg taler Sandhed.

(Imidlertid vedbliver Merkur at gøre Ophævelser

over al den Møje, han har haft med at finde Charon, hvis Utaalmodighed stiger; og da Skipperen allerede er kommen ind paa at spække sin Tale med Ordsprog ligesom en Sancho Panza, minder han Gudernes Sendebud om at „den der giver snart, giver to Gange“; Merkur opfordrer ham endelig til at holde sine Øren i Beredskab).

C. — Ogsaa denne Knippel, for at slaa dig med den, hvis du gør Nar af mig.

M. — Hvad er det, Charon, vil du slaa Guderne?

C. — Her staar jeg for at overfalde de Hellige, som stiger op til Himlen; skulde jeg da have megen Respekt for Helvedes Aander?

M. — Ha ha ha!

C. — Hvad ler du af?

M. — Af at se dig vred.

C. — Hvor kan man finde sig taalmodig i dine Flovser?

M. — Naa, jeg vil ikke drille dig mer. Nu skal du høre: idag har din Konge af Frankrig offentlig afslaaet at duellere[1]).

C. — Hvad siger du?

M. — Sandhed; saadan er det. Nu kan du jo blive gal i Hovedet paa mig.

C. — Hvad skulde jeg blive gal i Hovedet over? Det kunde aldrig falde mig ind, dersom det er sandt hvad du siger.

M. — Tvivl ikke derom.

C. — Saa omfavn mig, Merkur!

M. — Omfavne dig! Du er nok ikke rigtig i Hovedet.

C. — Tilgiv mig min Dristighed og ræk mig idetmindste Haanden. Aa du franske Konge, jeg troede jo at jeg havde mistet dig! Aa Frans af Angoulème, jeg

[1]) Kejseren tog Sagen med stor Alvor; men Duellen blev som bekendt ikke til noget, efter lang Snakken frem og tilbage om Formaliteterne, idet den ene Part skød Skylden for Udsættelsen over paa den anden. (Se Baumgarten, II, S. 679 f.).

troede jo, at jeg skulde savne alle de Goder, du skaffer mig hver Dag og hver Time! Aa gid du maatte leve flere Aar end Nestor, længere end Methusalem! Aa gid jeg havde et Dusin Venner som dig, saa kunde jeg sagtens staa mig! Hør, Merkur, nu vil jeg lade al Kummer og Melankoli fare og faa mig en hyggelig Sludder med dig.

M. — Nej, nu maa jeg strax afsted.

C. — Det maa du endelig ikke! Vil du saadan forlade mig efter at have gjort mig Gummerne gale.

M. — Naa, hvad vil du da?

C. — Jeg vil gerne have, at du skal fortælle mig lige fra Begyndelsen, hvordan det hænger sammen med Duellen mellem denne Kejser og Kongen af Frankrig, og hvor det kan være han sagde Nej til Kampen, og om du var selv tilstede og taler som Øjenvidne eller om du bare har hørt det berette.

M. — Det bliver en lang Historie; jeg har meget at bestille.

C. — Hør, Merkur, der er flere Dage til end Pølser, siger Ordsproget; du kan jo opsætte til imorgen hvad du ikke gør idag. Siden du har begyndt at glæde mig, saa spænd mig ikke saadan paa Pinebænken, men lad os sætte os her paa Engen, og fortæl mig saa Historien i Ro og Mag, saa er du rar.

M. — Ja ja da. — —

(Gennemgaaende ere Samtalerne med Sjælene ikke satte i direkte Forbindelse med Merkurs historiske Beretning; en enkelt danner dog en Undtagelse).

M. — Kan du se, Charon, den Sjæl, som kommer der og gnaver paa sin Hale? Det maa være en Englænder. Han kommer i et passende Øjeblik. Lad os høre, hvem er du?

S. — Jeg veed allerede, hvad det er I vil. Jeg er Medlem af den engelske Konges Raad, og hvad jeg har at melde af Nyt er, at Kongen min Herre har sluttet

Overenskomst med Kongen af Frankrig om at føre Krig mod Kejseren i Fællesskab, og de har allerede sendt ham Krigserklæring. Nu burde du give mig Budløn.

C. — Det kan du have Ret i, naar vi ikke havde vidst det allerede iforvejen.

S. — Hvor er det muligt, at du har faaet det at vide før mig, som var tilstede, da Overenskomsten sluttedes?

C. — Siden du var tilstede, saa vær saa god at fortælle os, af hvad Grund din Konge fandt paa at føre Krig mod Kejseren, som han havde saa mange Forpligtelser imod og Venskab til og slet intet Fjendskab mod.

S. — Kun een Ting.

C. — Kun een?

S. — Ja, kun een.

C. — Hvilken?

S. — Den Ondskab og Gridskhed og Ærgerrighed, der findes hos en Kardinal, han anser for sin Jævnlige og lader sig regere af.

C. — Det var en Fandens rar Kardinal! Men hør nu, handler han saadan, fordi han holder meget af Kongen af Frankrig eller fordi han har noget Udestaaende med Kejseren?

S. — Kongen af Frankrig bryder han sig ikke en Døjt om, saa lidt som om noget andet Menneske i Verden; men han tænker bare paa at benytte sig af hvad han kan for at tilfredsstille sin Gridskhed og Ærgerrighed og blive ved at tyrannisere Riget.

C. — Hvad siger du?

S. — Det er Tilfældet.

C. — Saa det er altsaa hans Fjendskab mod Kejseren, der faar ham til at begynde Krig?

S. — Du har truffet det.

C. — Har han nogen Grund dertil?

S. — Kun een.

C. — Hvilken?

S. — At Kejseren er god og dydig, og han selv ond og lastefuld, og du veed jo nok, at de Onde plejer altid at hade og forfølge de Gode.

M. — Lad nu være med det, Charon; jeg skal nok fortælle dig det hele i Rækkefølge.

C. — Godt. Men sig mig, du Englænder, hvor kan I være saadanne Asener, at I tillader den Kardinal at tyrannisere Jeres Konge og hele Riget saadan?

S. — Der er Ingen der tør sige et Muk. Men nu da han har fundet paa to saa slemme Ting som at paaføre Kejseren Krig og faa Kongen til at lade sig skille ved sin Gemalinde, som hele Landet holder saa meget af, saa tror jeg forvist, at Alle vil rejse sig mod Kardinalen og lade ham lide den Død, han ærlig fortjener.

C. — Javel fortjente han det, — skøndt jeg rigtignok kunde ønske, at han levede mange Aar endnu, da jeg har saa god Profit af hans Gerninger.

M. — Hør, du Syndersjæl, stemte du for, at saadan en uretfærdig Krig blev erklæret?

S. — Gud skal vide, at det faldt mig haardt nok at stemme derfor; men jeg kunde ikke gøre andet. Havde jeg ikke gjort det, saa vilde man have jaget mig ud af Raadet.

M. — Hvorfor det?

S. — Dersom jeg havde modsat mig Kardinalens Villie, saa var jeg ikke bleven een Dag længere i Raadet.

M. — Havde det ikke været bedre for dig at komme ud af Raadet, fordi du ikke vilde være ond, og komme op i Himlen, fordi du var god, end som nu at gaa ad Helvede til, fordi du var ond?

S. — Jo, men Æren?

M. — Siden du satte mere Pris paa Verdens Ære end paa det evige Liv, saa skal du her faa Løn for din Slethed.

C. — Lad ham nu gaa, Merkur, og begynd paa din Fortælling om Kongen af England.

(De andre Sjælesamtaler ere af almindeligt satirisk moraliserende, næsten opbyggeligt Indhold, dog med aktuelle Hentydninger hist og her. Det er Repræsentanter for alskens Stænder, men især Kirkens Mænd og Kvinder, som møde frem. Vi ville meddele de vigtigste og mest karakteristiske af Samtalerne, i den Orden hvori de forekomme i Bogen).

1. (En Munk).

C. — Der skal du se den Sjæl, som kommer dèr; hvor han ser hovmodig ud! Det maa være en Satrap. Lad os tale til ham. Saa kan vi siden tage fat paa Passiaren igen. Hør, du syndige Sjæl, hvem er du?

S. — En af de mest navnkundige Prædikanter, der var til paa min Tid; jeg gav mig aldrig til at prædike, uden at Kirken jo var fuld af Folk.

C. — Hvordan bar du dig ad med det?

S. — Jo, jeg anstillede mig hellig for at vinde Kredit hos Folk, og naar jeg besteg Prædikestolen, saa passede jeg paa, at mine Straffetaler aldrig ramte nogen af dem, der var tilstede, for du veed nok at Sandheden er altid ilde hørt.

C. — Saa nyttede jo din Præken bare til at faa de onde Mennesker til at fremture endnu mere haardnakket i deres Laster.

S. — Det var ogsaa det, jeg vilde.

C. — Hvorfor?

S. — Jo, kære Ven, dersom jeg sagde dem Sandheden, saa vilde de maaske omvende sig og leve som Kristne, og saa maatte jeg jo for Skams Skyld gøre lige saadan, men det vilde jeg meget nødig.

C. — Naa, saa lod du altsaa, som om du prædikede Jesus Christus, men prædikede i Virkeligheden Satan.

S. — Jeg veed ikke hvad det er at prædike Jesus Christus, jeg har aldrig lært anden Kunst end denne,

og ved dens Hjælp har jeg levet saa godt som en Pave.

C. — Betal nu Færgepenge; saa skal du nok faa at vide derovre, hvor rart du kommer til at leve for Fremtiden.

S. — Jeg Færgepenge? veed du ikke, at vi Munke er skattefri?

C. — I kan være saa skattefri, I vil, deroppe paa Jorden; men her maa du enten betale eller jeg trækker Kutten af dig.

S. — Kutten? Med største Fornøjelse. Gid du havde trukket den af mig oppe paa Jorden!

C. — Var den da saa drøj at bære?

S. — Det kan du tro var ingen Spøg[1]).

C. — Hvorfor det?

S. — Mener du, at det er et ringe Arbejde at maatte agere hellig imod sin Villie?

C. — Nu skal du nok blive fri for det Arbejde. Hvad siger du til det, Merkur? Nu er jeg ikke forundret over, at de Kristne lever i saadan Slethed, naar de har saadanne Prædikanter. Sig mig, er der mange af den Slags?

M. — Fler end nødvendigt.

C. — Vi skal nok lære dem hernede, hvordan de skal prædike.

2. (En Rigsraad).

C. — Lad os se, hvad det er, denne Sjæl har at melde; han vil nok ikke følges over med de andre.

S. — Hvad, Charon! Er du bleven saa stor paa det, at du maa have Underbaadsmand til din Baad? Hvornaar er du kommen saa højt paa Straa?

C. — Er du maaske Havnekaptajn?

---

[1]) Saaledes er maaske Orig.'s »así burlando« at gengive; jeg har ikke fundet Talemaaden i nogen spansk Ordbog, heller ikke Covarrubias' eller den 1ste Udg. af det sp. Akademis.

S. — Hvad Havnekaptajn? Jeg var i over tredive Aar en af de fornemste i en meget mægtig Konges Raad og havde mange Provinser at styre.

C. — Du kunde daarlig styre Andre, naar du ikke kunde styre dig selv.

S. — Hvordan?

C. — Jo, for naar du havde kunnet styre dig selv, saa var du naturligvis ikke gaaet ad Helvede til.

S. — Er dette her da at gaa ad Helvede til?

C. — Tænker du anderledes, min rare Ven, saa tager du meget fejl.

S. — Aa jeg Elendige! skal jeg ad Helvede til?

C. — Det kan du være sikker paa.

S. — Jeg kan ikke tro dig.

C. — Hvorfor?

S. — Jo, for jeg var jo Kristen og blev døbt som Barn og siden konfirmeret, og jeg skriftede og gik til Alters tre-fire Gange om Aaret, holdt alle Helligdagene og fastede alle de Dage, som Kirken befaler, og endda mange flere til af egen Andagt; Vor Frues Helligaftener nød jeg ikke andet end Brød og Vand; hver Dag hørte jeg Messe og lod mange læse paa min Befaling; til de kanoniske Tider plejede jeg at bede, og holdt mange andre fromme Øvelser; jeg var mange Gange paa Valfart og holdt mange Nidages-Andagter i de bedst renommerede Kirker; mine Bønner læste jeg paa den Rosenkrans, Pave Hadrian velsignede; jeg gav Fattigfolk Almisse, giftede mange forældreløse Piger bort, lod tre Klostre bygge og gjorde et Utal af andre gode Gerninger. Desuden fik jeg en Bulle af Paven, hvori han absolverede mig *a culpa* og *a poena in articulo mortis.* Jeg gik altid med Merced-Ordenens Insignier; da jeg døde, havde jeg et Voxlys i Haanden, af Pave Hadrians, og jeg lod mig begrave i Franciskanerordenens Dragt. Dertil kommer en Masse fromme Gaver, jeg efterlod ved

Testamente. Skal jeg nu med alt dette gaa ad Helvede til? Det er jo til at blive desperat over.

C. — Hør, min Ven, du har opregnet mange gode Ting for mig; men efter min Mening forstod du kun at gøre daarlig Brug af dem, for du tog mere Hensyn til din egen Lyst end til Guds Villie og din Pligt. Det er godt nok at holde Helligdagene; men den holder dem ikke, som vil drive dem hen istedenfor at passe det Arbejde, der er overdraget En, og som ikke tænker paa hvad de Folk maa spilde og miste, fordi han lader dem vente og ikke besørger dem paa en Helligdag. Veed du ikke, at man ikke overtræder Helligdagsbudet ved at gøre Godt mod sin Næste? Det er godt nok at faste paa sædvanlig Vis, bedre endnu paa Vand og Brød; men hvis du nu gik hen og blev daarlig af Fasten, saa at du maatte opsætte den Gerning, der er dig betroet, saa kan jeg forsikre dig, at du var paa Vildspor dèr hvor du mente at gøre dig fortjent. Det er godt nok at høre Messe og at bede til de kanoniske Tider; men hørte du Messe og læste dine Bønner, medens du lod være at høre og expedere dem, der skulde have Forretninger med dig, og var Aarsag i, at de satte deres Kapper overstyr i Kroen, saa siger jeg dig, at du heller skulde lade være at høre Messe og læse Bønner. Men sig mig ærlig: havde du altid Stunder til at høre de Folk, som du skulde have Forretninger med?

S. — Mangen Gang ikke.

C. — Der ser du: var det ikke bedre, om du hørte og expederede de Sager, der var paalagt dig, end at ramse disse hersens Formularer op, som du ikke forstod?

S. — Vil du da ikke have, jeg skulde bede?

C. — Jo, naar du havde opfyldt dine Embedspligter, saa var det meget godt, om du gav dig til at bede til Gud om Naade til at gøre din Pligt og passe din Dont til hans Tjeneste og Statens Gavn. Du maa vide, min

Ven, at ingen Bøn er Gud kærere end at opfylde Guds Villie. Naar du vidste, at det er hans Villie, at I skal gøre Godt mod Jer Næste, men dog mente at tjene ham ved at tilføje Næsten Skade, saa var det rigtignok en net Bøn, du lavede.

S. — Jamen kommer det an paa det, saa henfalder de fleste Embedsmænd til den Synd.

C. — Saa kan du tro, at de, der henfalder dertil, kommer til at gaa ad Helvede til. Hvis de er saa svært forhippede paa at bede (skøndt jeg ikke veed, om man kan kalde det Bøn at ramse Formularer op, saadan som I gør), saa skal de lade være at give sig af med Statens Sager. Saa siger du ogsaa, at du gjorde mange Valfarter, og imidlertid sad de stakkels Folk, du havde Forretninger med, og ventede paa din Tilbagekomst og blev fortvivlede. Skal jeg sige dig Sandheden, saa krænkede du Gud haardt med alle de Valfarter og Nidages-Andagter. Du fortæller, at du byggede Klostre og gav mange Almisser og udstyrede mange forældreløse Piger. Hør engang, hvor havde du Penge fra til det?

S. — Fra mine aarlige Indtægter.

C. — Hvor havde du de aarlige Indtægter fra?

S. — En Del gav den Fyrste mig, som jeg tjente, og en Del samlede jeg sammen.

C. — Bad du den Fyrste derom, eller gav han dig dem af sig selv?

S. — Det havde været rart, om jeg skulde vente paa, at han gav mig dem af sig selv. Nej, jeg bad ham mintro derom, og naar det ikke hjalp, saa plagede jeg ham derom; desuden havde jeg andre snedige Maader at faa dem ud af ham paa.

C. — Hvad var det for snedige Maader?

S. — Jeg passede paa, at jeg altid havde samme Mening som han og aldrig kom med noget, der var ham imod. Naar han sagde noget i Raadet, selv om det var

meget dumt, sagde jeg, at det var mageløst godt; og da jeg havde Ry for at være en hellig Mand, saa turde de Andre ikke sige mig imod, tilmed da Fyrsten var paa mit Parti. Derved bevirkede jeg to Ting: jeg vandt min Herres Naade og Kærlighed, og jeg vandt stor Berømmelse ude blandt Folk.

C. — Kunde du ikke se, at det var imod Guds Villie, at kalde det Onde godt og det Gode ondt? Har du aldrig læst: *Væ qui dicitis bonum malum et malum bonum?* [Esajas, 5, 20].

S. — Jo vel saae jeg det; men man sagde, at det var en rigtig snild Maade at komme tilvejrs paa og vinde Ære i Verden. Og jeg passede ogsaa paa at faa Nogle til at tale godt om mig til min Herre og ondt om Andre, som jeg ikke kunde lide, skøndt det ikke var sandt; paa den Manér havde jeg bedst Fordel. Den Krænkelse af Gud, som skete ved alt dette, fik jeg opvejet ved Faster og Almisser, Messer, Bønner, Nidages-Andagter og Pilgrimsfarter.

C. — Hvem sagde dig det?

S. — Mine Skriftefædre.

C. — Gav du dem noget?

S. — Ikke af mine Penge, men jeg skaffede dem gode Embeder, endog Bispedømmer.

C. — Naa, derfor var de dig til Behag. Men hør, hvordan bar du dig ad med selv at faa det skrabet sammen, som du talte om?

S. — Det skete paa mange Slags Maader; det er en lang Geschichte. Naar Samvittigheden lukker op, saa bliver der altid Indgang for Rigdomme, især hos dem, der staar Fyrster nær.

C. — Saa du vilde tjene Gud med det, du tjente paa en Maade, som krænkede ham? Veed du ikke, at den, der tjener Gud med Ejendom, som han har er-

hvervet paa en slet Maade, er ligesom den, der ofrer Sønnen i hans Faders Paasyn?

S. — Hvad veed jeg! Det hørte jeg aldrig noget om, hverken ved Skriftemaalet eller i Prædikener.

C. — Ja, saadan gaar det: man vil gøre Jer tilpas, og saa sender man Jer ad Helvede til.

S. — Jamen hør, vil da Pavens Bulle intet hjælpe mig?

C. — Jeg veed godt, at Bullen er kun mod Skærsildspinen, men du skal nu til Helvede.

S. — Jamen Merced-Ordenens Insignier, som jeg gik med?

C. — Hvordan gik du med dem?

S. — Udenpaa, om Halsen.

C. — Havde du baaret dem i din Sjæl, saa havde de hjulpet dig; men hvad Gavn har du af at bære dem paa Kroppen, naar der ikke er Spor af dem indenfor?

S. — Og alle de Paternostere og Avemarier, jeg bad paa Pave Hadrians Rosenkrans?

C. — Hvor vil du have, at Gud skal give dig nogen Løn, naar du beder ham om een Ting og tilstræber det Modsatte i dine Gerninger? Du beder ham om, at hans Villie skal ske paa Jorden som i Himlen; men i alle dine Handlinger sætter du dig op imod Guds Villie. Du beder, om han vil forlade din Skyld, ligesom du forlader dine Skyldnere; men da du aldrig forlader dem, hvor kan du saa tro, at Gud vil forlade dig? Og saa vil du have, at Jomfru Maria skal tilgive dig, som altid krænker hendes Søn.

S. — Kan da Paven deroppe slet ikke skaffe os nogen Hjælp?

C. — Jo, vel kan han det, men kun til dem der, saavidt det staar til dem, stræber at det skal ske, som de beder om.

S. — Var det ikke rimeligt, om man havde sagt os det?

C. — Jo naturligvis; men den, der ikke selv kan indse det, maa være dygtig blind.

S. — Og Pave Hadrians Lys, man gav mig i Haanden, da jeg var ved at dø?

C. — Hvor tror du, at det kunde hjælpe dig, naar du døde uden at angre dine Synder og gerne vilde tage fat paa dem igen?

S. — Og Franciskanerdragten, jeg lod mig begrave i?

C. — Har du maaske aldrig kendt en Ræv i en Eneboers Dragt?

S. — Jo.

C. — Tror du da, at Gud ikke kan kende en Slyngel, selv om han kommer i en brav Mands Klæder? Hvis du havde levet som St. Franciskus, selv om du ikke var død i hans Dragt, saa vilde Gud give dig den Løn, han gav St. Franciskus; men da du har levet paa tværs af St. Franciskus, hvorfor troede du saa at blive frelst med St. Franciskus ved at tage hans Dragt paa, da du skulde til at dø? Du har baaret dig ad som et godt Fæ.

S. — Ja, men man siger os, at Ingen kan komme i Helvede, naar han er iført St. Franciskus' Dragt.

C. — Man siger sandt, for Dragten bliver tilbage i Graven. Men Sjælen gaar alligevel ad Helvede til.

S. — Og alle de Tredivedages-Andagter, Gudstjenester, Messer og Almisser, som skal holdes og læses og uddeles for mig, skal jeg heller ingen Gavn have af dem?

C. — Præsterne faar Gavn af de Penge, du har efterladt til det Brug; men dig kan de ikke hjælpe stort her.

S. — Gør saa bare een Ting for mig: lad mig komme lidt op paa Jorden igen, at jeg kan hævne mig paa dem, der har holdt mig saadan for Nar.

C. — Det er for sent, du tænker paa det; nu skal du være her i Pine, indtil din Krop er begravet.

S. — Hvorfor?

C. — Fordi ingen Sjæl kan komme over med min Baad, hvis Legeme ikke er begravet, og du var saa optagen af Omsorg for dit, at du vilde lade det begrave i Carmona[1]), uagtet du var død paa Cypern, som om Jorden paa Cypern ikke var ligesaa god til at fortære et dødt Legeme som den i Carmona.

S. — Synes du da ikke, at jeg burde lade mig begrave i mit Kapel? Jeg har jo givet en Mængde Penge ud til den Begravelse, jeg har ladet lave der.

C. — Du skulde heller have tænkt paa Himlen end paa den Jord, der skulde fortære din Krop. Gaa nu, din elendige Pjalt, her vil du blive pint til evig Tid.

3. (En Biskop).

M. — Der staar en Sjæl og hører paa os; expedeer ham først.

S. — Halløj, Færgemand! sæt os over!

C. — Du er alene og siger dog „sæt os over,“ ligesom om I var mange.

S. — Kan du ikke se, jeg er Bisp?

C. — Og hvad saa?

S. — Vi Bisper taler i Pluralis for at holde paa vor Værdighed.

C. — Værsgo, for mig gerne. Veed du, hvad det er at være Bisp?

S. — Jo vist veed jeg det; jeg har jo været Bisp i tyve Aar.

C. — Saa sig mig det oprigtig.

S. — At være Biskop er at gaa med en hvid Messehagel paa, at læse Messe med en Bispehue paa Hovedet og Handsker og Ringe paa Hænderne, befale over Stiftets Gejstlighed, inddrive dets Indtægter og give dem ud som det lyster En, holde mange Tjenere og skaffe sig

---

[1]) Gammel By i Andalusien, med en stor og smuk Kirke.

Sportler ved at forbeholde sig Rettigheder og forære Beneficier bort.

C. — Men saa har jo hverken St. Peter eller nogen anden af Jesu Christi Apostle været Bisper, for de gik hverken med Messehagel eller Bispehue eller Handsker eller Ringe, eller havde Indtægter at bruge eller inddrive; de gav jo endog Afkald paa hvad de ejede for at følge Jesus Christus og havde ikke noget at holde Tjenere for og gav sig ikke af med Sportler. Vil du lære af en Baadsmand, hvad det er at være Biskop? Nu skal jeg fortælle dig det. Det er at vaage med største Omhu over de Sjæle, der er En betroede, og i Nødsfald hengive sit Liv for hver enkelt af dem, prædike stadig for dem baade med gode Ord og Lærdom og med et helligt Livs Exempel, og derfor maa han kende og forstaa tilbunds hele den hellige Skrift, holde sine Hænder meget rene for verdslige Ting, bede stadig for Folkets Velfærd, skaffe dem hellige og fromt levende Præster, der kan give dem Sakramentet, endelig hjælpe de Fattige i deres Trang og give dem for ingenting hvad de selv har faaet for ingenting.

S. — Det har jeg aldrig hørt noget om; jeg har aldrig tænkt, at andet var nødvendigt for at være Bisp end det, som jeg har sagt; og jeg har altid lagt Vægt paa at holde mit Bord meget vel forsynet for dem, der kom og spiste hos mig.

C. — Hvem var det? fattige Folk?

S. — Det havde været net, om en Stodder havde taget Plads ved en Biskops Bord.

C. — Altsaa naar Jesus Christus kom og vilde spise hos dig, saa vilde du ikke give ham Plads ved dit Bord? Synes du, det var pænt?

S. — Aa bah! Hvordan skulde Jesus Christus ville komme og spise hos mig? Det er jo Snak hen i Vejret.

C. — Siger han ikke, at hvad der gøres mod den

Fattigste, gøres mod ham, og hvad man undlader at gøre mod den Fattigste, undlader man at gøre mod ham? Synes du, at det var smukt at have fuldt op ved dit Bord af Gøglere og Snyltegæster, der repræsenterede Satan, og ikke give de Fattige Adgang, der repræsenterede Jesus Christus? For de Rigdomme, du ødslede med, var jo givne dig til at føde de Fattige, som du ikke brød dig om; men de Tyveknægte, du lod sætte sig ved dit Bord, skulde du have læst Texten.

S. — Ja, men jeg plejede at give de Fattige paa Gaden hvad der blev tilovers fra mig og mine Tjenere.

C. — De havde mintro mere Ret til dine Indkomster.

S. — Hvorfor det? Jeg veed da, at de Fattige ikke tjente mig.

C. — Og jeg veed da, at Bispestolenes Indkomster kun er bestemte til at føde de Fattige.

S. — Det har man aldrig sagt mig noget om.

C. — Hvorfor læste du det da ikke?

S. — Det havde været net. Havde jeg ikke nok at gøre med mine Processer, hvorved jeg fik mange Indtægter og Forrettigheder, som min Kirke havde tabt, og med at gaa paa Jagt og skaffe mig gode Hunde, Høge og Falke dertil?

C. — Og Beneficierne, hvem gav du dem til?

S. — Hvem skulde jeg give dem til uden til mine Tjenere, til Løn for deres Tjeneste?

C. — Men var det ikke Simoni?

S. — Man bruger ikke andet nutildags; du vil ikke se eet Beneficium iblandt hundrede blive bortgivet uden til Tak for Tjenester eller af Gunst.

C. — Derfor er det ogsaa, at Kristenheden har det som den har det, naar man ikke bortgiver Beneficierne efter Fortjeneste, men efter Gunst og Gave. Hør nu, har Jesus Christus ikke befalet Jer at give det bort for intet, som I have faaet for intet?

S. — Ja det siger man; men mig har man aldrig givet noget for ingenting.

C. — Bispestolen heller ikke?

S. — Den var mig meget dyr, den kostede baade Tjenester og Penge. Og da den havde kostet mig saa meget, kan du jo nok tænke, at jeg ikke vilde give dens Emolumenter væk for ingenting. Det havde saamænd været en rar Historie.

C. — Prædikede du?

S. — Jeg veed da, at Bisperne ikke prædike; der er Munke nok, som prædike for dem.

C. — Fastede du?

S. — Faste er kun til for Dumrianer og Fattigfolk. Vilde du have, jeg skulde spise Fisk? saa blev jeg jo bare daarlig og kunde siden ikke have nogen Tidsfordriv.

C. — Hvordan døde du?

S. — Da jeg var paa Vej til Rom i et Procesanliggende, druknede jeg i Havet, baade jeg selv og alle de der var med mig, og derfor er jeg nu bange for at gaa ombord i din Baad.

C. — Værsgo, gaa du kun ombord; derovre skal de nok lære dig, hvad det er at være Biskop.

S. — Jeg vil blot bede dig om een Ting: hvis der skulde komme en meget smuk Dame herned, som hedder Lucrezia, vil du saa tage dig af hende?

C. — Hvem er den Lucrezia?

S. — Jo, jeg havde hende i mit Hus saadan for Tidsfordrivs Skyld, og jeg er vis paa, at hun tager Livet af sig, naar hun faar min Død at vide.

C. — Du kan være ganske rolig: jeg skal nok sørge for en Biskop til hende, som er Magen til dig.

S. — Hvis der skulde komme...

C. — Javel, det er godt. — Hvad siger du til det,

Merkur? hvordan maa Hjorden være stedt, naar den har saadanne Hyrder?

M. — Jovist, og dem er der faa af!

4. (En Kardinal).

M. — Nej, se dog den Sjæl der!

C. — Den ser ud som om den var flaaet. Lad os høre, hvem det er!

S. — Kan I ikke se paa min røde Dragt, at jeg er Kardinal?

C. — Kardinal? nu skal du strax faa et blaat Øje![1]).

S. — Nej du, dersom du lader mig tage den Aare.

C. — Vil du forvandle dig til Galejslave?[2]).

M. — Du skal ikke tillade ham det, Charon.

C. — Hvorfor det, Merkur?

M. — Jo, for hvis han styrer din Baad, ligesom han styrede Jesu Christi Kirke, saa kan den ligesaa gerne betragtes som fortabt.

S. — Lad være med de Vittigheder, Merkur; din Tid er forbi, nu er du ikke mere Jupiters Kobler. Tror du, jeg er saa sjofel, at jeg vilde paatage mig saa sjofelt et Arbejde?

C. — Tror du, jeg er saa dum, at jeg vilde betro min Baad til en Mand som dig? Fortæl os, hvordan du styrede Christi Kirkes Skib!

S. — Jeg veed ikke hvad du mener.

C. — Vil du have, jeg skal tale tydeligere? Siden du var en af Kirkens Støtter, og havde at gøre med Styrelsen af den, sig mig saa, hvordan du styrede den.

---

[1]) »Ese tengas en el ojo«. Ordet »cardenal« betyder paa Spansk ogsaa en rød og blaa Plet eller Strime efter et Slag.

[2]) Stedet er lidt uklart, synes mig. Originalen har: *Anima.* Más aina lo ternás tú, si me haces tomar este remo. *Caron:* De cardenal te nos quieres tornar galeote? — Man havde jo efter det Svar snarest ventet: si no me haces tomar (osv.), men Sjælens senere Replikker stride mod denne Læsemaade.

S. — Aa, gør mig en Tjeneste: lad mig være fri for at komme ind paa den Slags Dybsindigheder! Som om jeg ikke havde andet at gøre end at styre Kirken!

C. — Sig mig da hvad du gjorde.

S. — Jo, jeg paalagde nye Afgifter og lavede og solgte Embeder.[1])

C. — Og Beneficier.

S. — Sig ikke det, ellers bliver du exkommuniceret. Desuden solgte vi Indtægterne af Kirker og Klostre, og Stiftelser med.

C. — Stiftelser? Skammede du dig ikke over at sælge hvad de Fattige skulde plejes for — og det for at slaa Mennesker ihjel?[2])

S. — Hold op med det Vrøvl! Det skulde du minsandten ikke have vovet at sige mig for ti Dage siden.

C. — Synes du, at det er Vrøvl, saa skal du nok faa at mærke, at det er den dybeste Sandhed, naar du er sat over med Baaden.

M. — Naa, lad ham nu fare.

5. (En Nonne.)

C. — Lad os høre, hvad det er, den unge Pige vil. Hvad har I at melde, min Snut?

S. — Aa jeg Ulykkelige!

C. — Hvad er der ivejen?

S. — Jeg er en stakkels Kvinde, som ingen Glæde havde i den anden Verden og nu skal lide Pine i denne.

C. — Var Skylden din?

S. — Jo, det var den, men Andre var ogsaa Aarsag deri.

---

[1]) »Oficios«, stillet i Modsætning til »Beneficios«,

[2]) Dette viser, at Valdés her tager Sigte paa en af Datidens krigerske Kardinaler, maaske Pompeo Colonna, der dog først døde 1532. Paa Wolsey kunde det med Pengene til Krigsbrug vel ogsaa nok passe.

C. — Hvordan det?

S. — Som ganske ung blev jeg imod min Villie sat af mine Forældre og Søskende til at være Nonne.

C. — Imod din Villie?

S. — Ja, saadan var det. Jeg sagde jo nok, at jeg gik ind derpaa, men det var fordi jeg undsaa mig, og da jeg var kommen i Kloster, havde jeg ikke een eneste god Dag, og saa forbandede jeg mine Forældre og Søskende og hele min Slægt og sagde uophørlig: „O Fader, hvorfor avlede du mig? og du, Moder, hvorfor fødte du mig? hvorfor opfostrede du mig? hvorfor gav du mig Mælken af dit Bryst at die? Havde det ikke været bedre, at du aldrig havde avlet mig, Fader, og at du, Moder, aldrig havde født mig og opfostret mig? Var det ikke bedre, om I havde kvalt mig samme Dag, jeg blev født, saa jeg kunde være færdig med det samme, end at opfostre mig til at leve ulykkelig alle mit Livs bitre Dage? Og I, Brødre og Søstre, hvor var det ikke grusomt af Jer, at I, for at faa mere end I behøver til Jeres Forlystelser og Pomp og Galskaber, finder Jer i, ja vil have, at jeg, Jeres kødelige Søster, skal leve her indelukket og elendig, i Rædsel for mig selv og i nagende Længsel. Alle mine Vigilier og Bønner er kun Hævnraab over Jer.“ Saadanne og lignende Klager udstødte jeg altid, indtil jeg tilsidst selv berøvede mig Livet.

C. — Gaa nu kun ombord, lille Ven; jeg skal nok anbefale dig til Dommerne, at de behandler dig godt.

S. — Naar mine Forældre og Slægtninge kommer, saa maa du endelig tage Hævn over dem paa mine Vegne.

C. — Det skal jeg. Jeg skal lade dem vente i otte Dage paa at blive sat over.

S. — Nej, mere! otte tusend Aar!

C. — Som du vil, min søde Pige. — Hvad siger du, Merkur, til de Kristnes Grusomhed overfor deres egne

Døtre, at spærre dem saa letsindig inde i Klostre, tit endda mod deres Villie?

M. — Jeg anser det for højst afskyligt, og jeg har derfor i høj Grad anbefalet Dommerne at straffe dem, der gør det, meget strengt, som Mordere, der dræbe og begrave deres egne Døtre, eller som Røvere, der fratage dem, hvad der var deres lovlige Arv, eller som dem der myrde Sjæle, siden de bringe dem til Fortvivlelse.

C. — Ja, den Straf fortjener de, og mere til.

6. (En Konge.)

C. — Se der, se der, Merkur, hvad siger du til det Monstrum, der kommer?

M. — Det maa være en Tyran, skøndt de nu rigtignok alle kalder sig Konger.

C. — Lad os høre hvad han har at fortælle. Hvor skal du hen?

S. — Til Baaden.

C. — Sig os først, hvem du er.

S. — Galaternes Konge.[1])

C. — Hør, er det ikke Kristne?

S. — Jo vel er de Kristne.

C. — Ja men hvordan lod de sig da regere af en Vantro som dig?

S. — Hvem kalder du Vantro? Bliver jeg vréd, saa . . .

C. — Men du lader jo ikke til at være andet end en rigtig Vantro.

S. — Du veed god Besked; nej, jeg var netop mere end Kristen.

C. — Jeg tror snarere, at du ikke var Spor deraf.

---

[1]) Synes at hentyde til »Gallien«, Frankrig, og skøndt Frans I endnu var i Live, passer meget i Skildringen paa ham. Men den er dog vistnok i det hele taget holdt i Almindelighed.

Men bi lidt, nu skal jeg forhøre dig om, hvordan du styrede dit Rige.

M. — Lad ham være, lad ham gaa; jeg kender det Uhyre; han vil fortælle dig en Masse Snak.

C. — Bi lidt, Merkur, vær bare taalmodig, saa skal du se, om jeg veed, hvad det er at være Fyrste.

M. — Naa, som du vil.

C. — Hør, mente du, at du var Konge for din egen Skyld eller for Statens?

S. — Hvem er Konge uden for sin egen Skyld?

C. — Veed du hvad, min Bror, den som mener, at han er Konge for sin egen Skyld og har mere end tilbørlig Omsorg for sig selv og ikke for Staten, han er ingen Konge, han er en Tyran. Sig mig, hvordan styrede du dit Rige?

S. — Det gav jeg mig aldrig af med, det overlod jeg til mine Rigsraader.

C. — Holdt du da aldrig Møde med dem for at erfare og forbedre hvad de gjorde?

S. — Undertiden, men sjældent, og det mere for et Syns Skyld end for at jeg kunde faa at vide det Gode eller raade Bod paa det Onde, de gjorde.

C. — Men jeg siger dig forsand, at en god Fyrste ikke burde øve andet end at regere sine Undersaatter godt.

S. — Var det ikke nok, at jeg engang imellem holdt Statsraad?

C. — Hvad forhandlede I om i det Raad?

S. — Om at forøge mit Riges Omraade ved at føje andre Lande dertil.

C. — Synes du, at det var bedre at forstørre dit Magtomraade end at regere det godt, som du allerede besad? Du forstod ikke at bestyre Dit, og dog vilde du erhverve Andres. Den gode Fyrste bør fremfor alt anvende sin Tid til at regere det godt som han ejer,

for det hændes ofte, at mens En vil erhverve Andres Ejendom, mister han sin egen.

S. — Ja, saadan gik det mig.

C. — Hvad Maade havde du at vinde Land paa?

S. — Krig.

C. — Krig? Hvad siger du?

S. — Saadan var det.

C. — Hør nu, blev Fyrsterne ikke satte paa deres Plads for Folkets Skyld?

S. — Det siger man jo.

C. — Og du levede og benyttede dit Herredømme, ligesom om Folket var til for din Fornøjelse. Du kaldte dig Kristen, men paaførte Andre Krig for at udvide dit Landomraade, skøndt du kunde tage Exempel af hedenske Fyrster, der dræbte sig selv for at undgaa den Krig, som for deres Skyld paaførtes deres Undersaatter.

S. — Aa, du finder mintro kun faa, der i den Henseende lever anderledes end jeg levede.

C. — Hvad bestilte du?

S. — Spille, jage, more mig og gantes med Kvinder.

C. — Saa? Havde du ikke nok i din egen Hustru?

S. — Jo, for saa vidt; men naar jeg fra Tid til anden forelskede mig, enten det var i en Mø eller Ægtehustru, saa maatte den Kvinde tilhøre mig med Vold eller med Villie.

C. — Det er skammeligt! Er der da ingen Lov mod dem, der bærer sig saadan ad?

S. — Jo der er, men „Kongen staar over Loven".

C. — Det har du Ret i, for Kongen burde være saa retfærdig, ren af Sæder og hellig og lastefri, at Loven ikke kan røre et Haar paa ham. Derfor siger man, at den ikke indbefatter ham; men den, der lever saadan som du gjorde, bør straffes langt haardere, end Loven byder, for ligesom en god Konge virker meget Godt ved sit Exempel og derfor bør elskes og æres og agtes af

sine Undersaatter, saaledes gør den slette stor Skade ved sit Exempel og bør derfor afskys, straffes, ja berøves Riget af sine.

S. — Men jeg havde et godt Middel til at afværge den Mislighed.

C. — Hvad for et?

S. — Jeg holdt mine Undersaatter i en saadan Skræk og Frygt, at de ikke turde røre sig, endsige gøre Opstand imod mig, hvor slem jeg end var.

C. — Det var det rene og skære Tyranni.

S. — Du kan kalde det som du vil; men jeg kunde ikke finde noget andet Middel til at hævde min Stilling og gøre hvad jeg vilde.

C. — Saa troede Du altsaa, din elendige Karl, at dit Liv og dit Tyranni skulde vare til evig Tid? Naar Du betænkte, hvor skrøbeligt og kort Menneskelivet er, men at Mindet om dine onde og gode Gerninger vilde leve bestandig, havde det da ikke været bedre for dig at styre dine Riger saadan, at man holdt af dig og sagde det om dig, naar dit Liv var ude, som man siger om Kejser Trajan og andre af samme Art, og at dit Navn lød behageligt i Folks Øren, end at have levet saadan, at det vil blive nævnt med Afsky i Folkemunde for bestandig, og at dit onde Liv har skænket dig evigt Samvittighedsnag, som er værre end alle Helvedes Pinsler? Jeg forstaar ikke, hvordan Menneskene vil finde sig i saadan en fordærvelig Pest.

S. — Du kommer for sent med dine Formaninger.

C. — Sig mig nu, hvad Slags Folk havde du om dig?

S. — Alle Slags, baade slette og gode.

C. — Hvordan behandlede du dem?

S. — De Slette behandlede jeg godt og skænkede dem Naadesbeviser, men de Gode vilde jeg nødig se eller tale med.

C. — Det var et daarligt Tegn, for derpaa lod du mærke, at du selv var slet.

S. — Enhver kan sige hvad han vil, men jeg syntes nu godt derom.

C. — Hvorfor?

S. — Fordi de Gode aldrig gjorde andet end tude mig Ørene fulde om, at jeg behandlede mine Undersaatter slet og aldrig gjorde hvad jeg burde, og derfor afskyede jeg dem; men de Andre sagde mig aldrig noget, der kunde genere mig, men alt hvad jeg gjorde, selv om det var det værste af Verden, bifaldt de som grumme godt. Synes du da ikke, at jeg burde skænke de Folk Gunst og Naade?

C. — Nej, slet ikke, for en Fyrste bør glæde sig meget mere over den, der irettesætter ham end over den, der smigrer ham. Gav du nogle Love?

S. — Jeg ikke, mit Raad gav nogle.

C. — Hvad tog de da Hensyn til ved dem?

S. — Hvad skulde de tage Hensyn til andet end at forhøje de Bøder, der skulde indgaa i min Kasse, hvoraf jeg plejede at betale dem Naadegaver?

C. — Men naar en god Fyrste giver Love, saa bør han ingenlunde se paa sin Fordel eller deres Gridskhed og Ærgerrighed, som er om ham, men alene paa Statens Vel. Og desuden maa han passe vel paa, at han ikke giver Dommerne Naadesbeviser, naar de dømmer, — for saa gør de ligesom Vingaardsmanden, der skjuler sig, for at der skal indfinde sig Nogen og spise Druerne, hvorefter han selv kommer til og tvinger ham til at betale Bøde, for Druerne er ikke hans, men nok Bøden —, saa at de søger deres Fordel og derved er Aarsag i Fyrstens og Folkets Fordærv. Sig mig, havde du mange Venner?

S. — Nej, tværtimod, meget faa.

C. — Og nærede du rigtigt Vennesind mod de faa?

S. — Naar det var mig tilpas.

C. — Bevarede du din Trofasthed imod dem?

S. — Saalænge det stod mig an; naar det ikke længer var Tilfældet, manglede der aldrig en Lejlighed til at bryde den.

C. — Skammede du dig ikke derover?

S. — Hvorfor det? Sagde ikke Julius Cæsar: »*si jusjurandum violandum est, regnandi causa violandum est?*«

C. — Julius Cæsar var en Hedning, men du siger jo at du er mere end Kristen. Og den hedenske Sætning blev endda forkastet af Hedninger som uretfærdig og slet; hvor meget mere skulde da ikke I, der kalder Jer Kristne, forkaste den!

S. — Forkaste den hvem der vil, — nutildags bruger man ikke andet mellem Kristne.

C. — Ja det tror jeg: mellem Kristenpak. Naa, lad os saa høre, hvad brugte du dine Indtægter til?

S. — Til at føre Krig.

C. — Du brugte altsaa Folkets egen Sved til dets Ødelæggelse. Gjorde du noget for Guds Skyld?

S. — Ja, det kan du tro jeg gjorde.

C. — Hvilket?

S. — Jeg bekæmpede Tyrkerne.

C. — Hvordan det?

S. — Ih, ved at tilføje dem alt det Onde, jeg kunde.

C. — Hvor kunde du tro at tjene Gud derved? Kunde du ikke se, at jo mere Ondt du tilføjede Tyrkerne, desto mere Had kom de til at nære mod Jesus Christus og desto stædigere holdt de paa deres Tro?

S. — Ja men hvordan vilde du have, at vi skulde faa dem til at blive Kristne?

C. — Naar du havde styret dit Rige saadan, at der herskede Fred og Ro deri, og at du og dit Folk levede som gode Kristne, saa vilde det have været godt, om du havde søgt at omvende Tyrkerne ved først at gøre

gode Gerninger mod dem for at drage dem til Troen ved Kærlighed, saadan som Apostlerne gjorde, der prædikede Jesu Christi Lære; og naar de saa ikke vilde omvende sig med det Gode og det syntes at tjene til Jesu Christi Ære at omvende dem med Magt, saa skulde du gøre det paa saa blid en Maade, at Tyrkerne indsaa, at du ikke paaførte dem Krig for at bemægtige dig dem eller plyndre dem, men kun for deres Sjæles Frelse. Gjorde du maaske saadan?

S. — Nej, det gjorde jeg ikke, og der var intet Menneske som raadede mig til at gøre det.

C. — Saa kan du tro, at gør I ikke saadan, bliver I snarere værre end Tyrker, end at I gør Tyrkerne til Kristne. Kan du nu se, hvordan du tjente Gud ved at føre Krig mod Tyrkerne?

S. — Jeg vil gerne tro at du taler Sandhed; men samtidig med at jeg tjente Gud vilde jeg gerne selv have Gavn deraf ved at forøge mit Magtomraade med de Lande, jeg tog fra Tyrkerne.

C. — Altsaa du dreves mere af din private Interesse end af Jesu Christi Ære.

S. — Det kan jeg ikke nægte.

C. — Hvad gjorde du mer?

S. — Jeg byggede mange Kirker og Klostre.

C. — Hvis du havde tjent Pengene dertil ved dine Hænders Arbejde, kunde det have gavnet dig; men du stjal Grisen og gav dens Tæer bort til de Fattige — som man siger —, du plagede dine Undersaatter med utilbørlige Afgifter, og derefter mente du at forsone Gud ved at bygge Templer for ham.

S. — Min Skriftefader sagde mig altid, at paa den Maade kom jeg i Paradis, selv om jeg forøvrigt gav mine Lyster Tøjlen saameget jeg vilde.

C. — Det stod han sig maaske ved at sige. Men bebrejdede han dig aldrig dine Laster?

S. — Jo dem, som han kunde mærke jeg selv havde Lyst til at lade fare; de andre gik han meget let hen over for ikke at mishage mig.

C. — Føj for Pokker! Sig mig nu: bad du?

S. — Jo, efter vor Frue Tidebog.

C. — Forstod du den?

S. — Jeg vidste slet ikke hvad jeg selv sagde.

C. — Hvor kan det være?

S. — Jo, for selv om jeg havde forstaaet det, saa kunde jeg aldrig holde Opmærksomheden vedlige.

C. — Hvad Nytte havde du da af dine Bønner?

S. — Det veed jeg saamænd ikke.

C. — Er det ikke Blindhed? Du mente at tjene Gud ved at gøre hvad der ikke hørte ind under dit Embede, det vil sige: ramse Bønner op uden at vide hvad det var du sagde; men hvad du var forpligtet til ved dit Embede, det lod du være at gøre.

S. — Hvad kalder du Embede? Jeg var jo Konge, ikke Embedsmand.

C. — Hvis du tror, at det at være Konge er noget andet end et Embede, saa tager du meget fejl. Det er minsandten et Embede, og det endda et meget anstrængende.

S. — Gid jeg kunde komme tilbage til den Anstrængelse!

C. — Det er et skidt Ønske, du har der. Naa, sig mig nu, hvordan du døde.

S. — Jeg veed ikke, hvad for en Sygdom jeg havde paadraget mig ved mine Ungdomsudskejelser, saa jeg døde halvt forrykt.

C. — Af saadan et Liv, som du har fortalt mig om, kunde man ikke vente anden Ende. Troede du, at der var en Gud til?

S. — Ja.

C. — Troede du, at der var et Helvede og et

Paradis, og at i Helvede vilde de Onde faa deres Straf, men de Gode deres Løn i Paradis?

S. — Det troede jeg altsammen paa.

C. — Ja men, din elendige Karl, naar du troede paa alt det, hvorfor levede du da som om du ikke havde roet noget deraf?

S. — Jeg stolede paa Guds Barmhjertighed.

C. — Vilde du kalde det Barmhjertighed at tilgive saa onde Gerninger som dine, der blev begaaede og øvede med fuldt Vidende? Netop fordi Gud er barmhjertig, vil han at du og dine Lige skal straffes meget strengt, fordi I behandle det stakkels kristne Folk slet, som I blev sat til at gøre Godt imod. Vilde du ikke anse det for Grusomhed[1]), om du lod være at straffe en Tyv af Profession, en Landevejsrøver og Stimand?

S. — Jo naturligvis.

C. — Det samme vilde være Tilfældet, om Gud undlod at straffe dig, som er værre end en Tyv og Stimand og Landevejsrøver. Aa, din elendige Skurk! Selv om du ikke havde troet at der var en Gud eller et Paradis eller et Helvede til, saa burde du have holdt dig fra dit slette Liv blot for at undgaa at efterlade et slet Rygte i Verden. Gaa nu, dit forbandede Uhyre; derovre skal du nok faa Timer i, hvordan man skal behandle sine Undersaatter og styre sine Riger.

7. (En fransk Statssekretær.)

M. — Kan du se, hvilken stolt Mine den Sjæl sætter op, som nu gaar ombord i din Baad? Jeg tør vædde paa, at det er en Franskmand.

C. — Hvorpaa kan du se det?

M. — Kald paa ham, saa skal du faa det at se.

---

[1]) I Orig. »crueldad«, der vel altsaa maa forstaas om Grusomhed mod de brave og skikkelige Folk.

C. — Kom herhen. Hvad er du bleven saa hoven af? Er du maaske Franskmand?

S. — Ja vel er jeg Franskmand.

C. — Saa sagte, her er lavt til Loftet. Hvad Stilling havde du da?

S. — Jeg var idetmindste ikke Baadsmand eller Galejslave.

C. — Hvad var du da?

S. — Sekretær.

C. — Ved et Raad? eller hos hvem?

S. — Gør du Nar? Naturligvis hos Kongen.[1])

C. — Hos Kongen? Maa jeg gratulere! Udrettede du saa noget Udmærket, du kan fortælle os?

S. — I mindre end 10 Aar samlede jeg over 80000 Dukater.

C. — Saa var du rigtignok en dygtig Mand. Hvordan bar du dig ad med det?

S. — Der var ingen Mand, jeg fik fat i, uden at jeg plukkede ham.

C. — Hvordan?

S. — Jo, jeg nappede mig et godt Ben allevegne, hvor jeg kunde komme til, paa retmæssig eller uretmæssig Vis. Og da Kongen desuden havde Tillid til mig, saa fik jeg ham til at underskrive hvad jeg vilde, og derved og ved andre Fordele, jeg nok veed, tjente jeg meget, og gav kun lidt ud, saa jeg blev meget snart rig.

C. — Var det ikke Falskhed, ja Forræderi, at trække de Folk op, du havde at gøre med, og narre din Herre, som havde Tillid til dig? Skammede du dig ikke over at begaa saadan en Slyngelstreg?

---

[1]) En bestemt Adresse kan vel neppe gives denne Skildring. (Kort før nævnes rigtignok Sekretæren Bayard, som forhandlede med Kejseren paa sin Konges Vegne før Krigserklæringen, se Boehmers Udg. S. 46 og 48).

S. — Hvad kom det mig ved? Naar jeg bare fik min Profit, saa kunde det være som det vilde.

C. — Hør du, du har aabenbart været en topmaalt Slyngel, og Kongen et Fjols, naar han da ikke havde Nogen, der underrettede ham om hvordan du bar dig ad.

S. — Jeg tror nok, at han blev underrettet; men han havde sine gode Grunde til at lade som ingenting.

C. — Naa, gjorde du saa Kongen nogen særlig udmærket Tjeneste?

S. — Hverken mere eller mindre end den største, som en Tjener nogensinde har gjort sin Herre.

C. — Det maa da have været noget, der kunde forslaa.

S. — Ja, du kan tro den var stor. Jeg var nemlig den første, der raadede ham til at tilbyde Kejseren hvad han ønskede, for at slippe ud af Fængslet, og til ikke at holde noget af hvad han havde lovet, efter at han var sluppet ud; det Raad skaffede ham Friheden og narrede Kejseren.

C. — Som Raadgiveren, saa Raadet.

S. — Og du kan tro, at Kongen gjorde ikke lidt Stads af mig derfor.

C. — Det havde han ogsaa Grund til.

(Sjælen fortæller fremdeles, at han ogsaa var den, der fik Alliancen istand med de italienske Magter mod Kejseren og bragte Kongen af England over paa Frankrigs Parti; han var ligeledes Ophavsmand til, at man førte Kejseren bag Lyset ved Fredstilbud, og til de berømte Udfordringer. Hvad han har at vente sig til Løn for alt dette, kan man jo tænke sig.)

8. (En Præst.)

C. — Nej se, Merkur, det Fugleskræmsel dèr kommer, saa langt som en Humlestang[1]).

---

[1]) I Orig. »blanca de hilo«, ordret: for en halv Maravedí Traad.

M. — Det maa være en eller anden Hykler. Aa, lad mig snakke med ham. Hvor skal du hen, Sjæl?

S. — Til Himlen.

M. — Til Himlen? Sig mig, hvordan du levede i Verden, siden du mener, at du skal tilhimmels?

S. — Jeg var af de Kristne, som kalder sig fuldkomne.

M. — Synes du, at der kun er lidt Forskel paa at kalde sig fuldkomne og være det?

S. — Jeg veed nok, at der er megen; men jeg kaldte mig det ikke blot, jeg var det.

M. — Det at du mener og siger at du var det, tyder stærkt paa, at du ikke var det.

S. — Men det vilde jo være meget dumt af mig, om jeg mente at jeg ikke var fuldkommen, naar jeg virkelig var det.

M. — Naa, lad os høre, hvordan var du det?

S. — Jeg var Kristen.

M. — Det er der saamange Tyveknægte der er.

S. — Jeg var Præst.

M. — Dem er der mange af, som ikke duer.

S. — Jeg skilte mig ved hele min Formue for at vandre paa Fuldkommenhedens Vej.

M. — Den kunde du ogsaa have været paa ved at beholde den.

S. — Saa?

M. — Det er Villien mere end Besiddelsen, det kommer an paa, naar det drejer sig om Fattigdom.[1])

S. — Jeg læste hver Dag Messe, og foruden de kanoniske Bønner læste jeg mange fromme Bønner paa egen

---

[1]) Nemlig som noget Fortjenstfuldt. Forfatteren mener, at rige Mennesker kunne ogsaa være gode Mennesker, naar de anvende deres Rigdom vel og ikke sætte for megen Pris paa den.

Haand, og jeg fastede alle de Dage, Kirken befaler, paa Vand og Brød; jeg sov aldrig i Seng, selv om jeg var syg; jeg havde aldrig Skjorte paa, og gik med bare Fødder; jeg piskede mig tre Gange om Ugen; i over tredive Aar havde jeg ikke spist Kød; endogsaa nu, da jeg skulde til at dø, maatte Lægerne sige til mig, at jeg skulde spise det, fordi jeg var i Livsfare. Derfor kyssede alle min Klædedragt som en Helgens.

M. — Alt det, du siger mig, var gode Midler til at følge den kristne Lære, naar de passede til din Natur[1]), men jeg har sandt at sige endnu ikke hørt dig nævne en eneste Ting, der kunde berettige dig til at kalde dig fuldkommen eller haabe at stige op til Himlen.

S. — Endnu ikke? Det er jo til at blive gal over.

M. — Jo, for alle de Handlinger var kun udvortes, kun Midler til at naa de indvortes; men du stolede saa stærkt paa dem, at du ikke brød dig om andet. Svar mig nu paa hvad jeg vil spørge dig om.

S. — Sig frem.

M. — Havde du Kærlighed?

S. — Hvad kalder du Kærlighed?

M. — Elskede du Gud over alle Ting og din Næste som dig selv?

S. — Det var just det, jeg især gjorde.

M. — Naa, lad os høre, hvordan. Sig mig, blamerede og bagtalte du maaske undertiden din Næste?

S. — Hvorfor ikke dem, der talte ondt om mig og vilde rive ned paa mig?

M. — Fordi det var din Pligt at gengælde Ondt med Godt, men du lønnede Godt med Ondt, naar du talte ondt om dem, der gjorde dig den Tjeneste at rive ned paa din onde Adfærd. Synes du at det var kærlig handlet? Naa, hvad sagde du saa om dem?

---

[1]) Orig.: »si armavan a tu complission«.

S. — Jeg sagde, at de var Kættere og at de forfulgte den kristne Religion.

M. — Mente du, det var sandt?

S. — Jeg vidste godt, at det ikke var sandt; men det var den eneste Maade, hvorpaa jeg kunde hævne mig paa dem.

M. — Saa elskede du altsaa hverken din Næste som dig selv, siden du forfulgte dem uden Grund, eller Gud over alle Ting, siden du forfulgte Jesus Christus i hans Kirkes Lemmer.

S. — Det indrømmer jeg; men hvorfor gav de mig Anledning til at gøre det? Jeg veed, at selv om jeg var slet, saa havde de ikke Ret til at rive ned paa mig, for de hæmmede Folks andægtige Følelser ligeoverfor mig.

M. — Hvad sagde de da om dig?

S. — De gik og lurede paa mig, og naar de engang imellem saae mig gaa ind til et Fruentimmer, saa brallede de strax op med det.

M. — Hvad! havde du Omgang med Fruentimmer?

S. — Undertiden dreves jeg af Kødet dertil; men jeg passede paa, at det skete i al Hemmelighed. Saa sagde de ogsaa, at hele min Hellighed gik ud paa at skaffe mig et godt Omdømme hos Folk, for at man skulde give mig en Bispestol.

M. — Naa, var det da sandt?

S. — Jo, det var; men det var ikke pænt at raabe det ud. Saa sagde de ogsaa, at jeg var misundelig og af Misundelse forfulgte dem, der levede et bedre Liv end jeg.

M. — Gjorde du da det?

S. — Undertiden.

M. — Hvorfor?

S. — Fordi de tog min Fortjeneste fra mig. Saa

sagde de ogsaa, at jeg gik og bildte Fruentimmerne al Slags overtroisk Snak ind.

M. — Det var slemt nok, hvis det var sandt.

S. — Det nægter jeg ikke; men havde jeg ikke gjort saaledes, saa var jeg tidt død af Sult.

M. — Var det ikke bedre at beholde hvad du ejede og leve med det, eller dersom du ikke vilde beholde det, saa at fortjene dit Livsophold med dine Hænders Arbejde, end at opgive det og saa skaffe dig din Ernæring ved at forhaane Gud?

S. — Det passede sig jo ikke for mig at arbejde, naar jeg var gejstlig.

M. — Var St. Paulus ikke gejstlig?

S. — Jo.

M. — Ja men siger han ikke selv, at han arbejdede om Natten med egne Hænder for at tjene sit Livsophold og ikke være Nogen til Besvær?

S. — Det siger man.

M. — Men naar St. Paulus siger det, syntes du saa ikke, at det kunde være pænt, om du ogsaa gjorde det?

S. — Saa havde jeg jo ikke haft Tid til at fremsige mine Bønner og læse mine Messer.

M. — Du maatte sandelig hellere have undladt at bede nogen Bøn end komme i Fare for at synde ved at bede dem; for naar du syndede saadan som du siger at du gjorde, faar du kun ringe Udbytte af dine Messer, dine Faster, dine Svøbeslag og dine Bønner.

S. — Ja men hør, er det ikke tildels Kirkens Bud?

M. — Jo vel.

S. — Hvorfor befaler man os at gøre det, naar vi ikke faar noget Udbytte deraf?

M. — Kirken befaler at gøre det, fordi det er en Vej til at opnaa den kristelige Fuldkommenhed, der mere bestaar af noget Indvortes end af noget Udvortes; og de der ikke forstaar det, men betragter alt det Udvortes

som Maal, saadan som du har gjort, de faar en lang Næse ligesom du nu.

(Med lignende Betragtninger fortsættes Samtalen endnu en Tid; Præsten viser sig mere og mere at være ubrugelig for Himlen, og Charon kommanderer ham til at gaa ombord.)

9. (En Theolog).

S. — Se til at blive færdig med din Snak, hvis du vil sætte mig over.

C. — Hvem er du, der har saadan et Hastværk?

S. — Theolog.

C. — Er du Theolog? og dog er du paa Vej til Helvede? Saa havde du da altsaa kun Navn af Theolog.

S. — Hvorfor det?

C. — Jo, for hvis du havde været en rigtig Theolog, saa havde du vidst, hvad Gud er, og naar du vidste det, saa kunde du umulig andet end elske ham, og naar du elskede ham, saa vilde du komme i Himlen.

S. — Du veed ikke hvad du siger. Jeg veed godt, at det er ikke at være Theolog.

C. — Hvad da?

S. — At disputere pro og contra og afgøre theologiske Spørgsmaal.

C. — Var du da en stor Mand paa det Omraade?

S. — Ja det var jeg rigtignok. Jeg kunde bevise hvad det skulde være, med falske eller sande Argumenter.

C. — Hvordan det?

S. — Jeg skal give dig et Exempel, der er ligesaa plumpt som du selv er.• Sig mig, hvem du er.

C. — Charon.

S. — Tør du vædde paa, at jeg kan bevise dig, at du er en Gedebuk?[1])

C. — Nej, det kan du ikke.

---

[1]) Her er i Orig. et Ordspil med »Carón« og »cabrón«.

S. — Skal vi sætte Færgepengene paa Spil: enten betaler jeg dig dobbelt eller ingenting.

C. — Aa ja.

S. — Gedebukken har Skæg og reder det aldrig; du har Skæg og reder det aldrig; altsaa er du en Gedebuk.

C. — Det var Pokkers snildt bevist; jeg erklærer mig overvunden. Men bi nu lidt, saa skal vi se, om jeg ikke kan være bedre Sofist end du. Vil du vædde om, at jeg kan bevise dig, at du er et Æsel, og det ikke ved Sofisterier, men ved rigtig gode Argumenter.

S. — Vist kan du ej.

C. — Du er nu saa storsnudet ligeoverfor mit Bukkeskæg.

S. — Top, ja vel da.

C. — Sig mig, hvad er et Æsel?

S. — Et ufornuftigt Dyr.

C. — Hvad er Fornuft?

S. — Kundskab til at følge det Gode og undgaa det Onde.

C. — Da nu du, mens du var i Verden, aldrig havde Kundskab til at følge det Gode, som er Dyden, og sky det Onde, som er Lasterne, følger deraf, at du ingen Fornuft besad, og da du ikke besad den, saa dømmer dine egne Ord dig til at være et Æsel.

S. — Det har jeg aldrig fundet i min Theologi.

C. — Saa var det en rar Theologi, den.

S. — Jeg har aldrig lært nogen anden.

C. — Har du aldrig læst St. Pauli Epistler?

S. — Dem har jeg aldrig hørt nævne undtagen ved Messen.

C. — Og Evangelierne?

S. — Heller ikke.

C. — Ja men hvordan kan du da være Theolog?

S. — Som om man behøvede at læse Epistler eller Evangelier for at være Theolog!

C. — Hvad læste du da?

S. — St. Thomas, Nicolaus de Lyra, Durandus og andre lignende Folk, men især Aristoteles[1]).

C. — Men St. Hieronymus og St. Chrysostomus og St. Ambrosius og St. Augustin og de andre hellige Doktorer, læste du ikke dem?

S. — Engang imellem, men sjældent, for de var ikke saadan subtile som de andre.

C. — Ja der har vi det: »das kommt von das.“ I gaar hele Jeres Liv omkring og læser og lærer Disputer, Kvæstioner, Tvivlsmaal og vanskelige Spørgsmaal, for at bilde enfoldige Mennesker ind at I veed noget, for at man skal anse Jer for lærde; I tænker ikke paa at læse den hellige Skrift eller de Kirkelærere, som I kunde øse den sande kristelige Lære af; saadan som I har baaret Jer ad, saadan er ogsaa den Frugt, I høster for Jer selv og for dem, der følgèr Jer.

S. — Ja nu kommer du med Prækener; du skulde hellere lade mig slippe frit over, siden jeg vandt Færgepengene fra dig.

C. — Godt, skrup saa af. Der ser du, Merkur, hele min Tidsfordriv: jeg giver Raad, uaglet jeg ser, at Tiden til at gøre Brug af dem er forbi.

M. — Ja, det synes jeg med.

(Af Samtaler med de dydige Personer i 2det Afsnit, der skulle tilhimmels, skal her kun anføres et Par Replikker.

En Munk siger, at de tage meget fejl, hvis de tro, at han var en af de Munke, der mene, at det blot

---

[1]) Altsaa Skolastikkens største Lys: Thomas af Aquino, »Doctor angelicus«, med sin »Summa theologiæ«; Nicolas fra Lyre, »Doctor planus et utilis«, med sin store Bibelkommentar; Guillaume Durand, »Doctor resolutissimus«, med sine Fortolkninger til Petrus Lombardus: endelig den af Middelalderen theistisk opfattede og ivrig kommenterede Aristoteles.

kommer an paa at gaa klædt i den ene eller den anden Farve eller med en Dragt, som er .syet paa den ene eller den anden Maade, eller gaa med Sko paa eller barfodet eller have Uld- eller Lærredsskjorte paa eller have Lov til at røre ved Penge eller ej. Forfatterens fordomsfri og modige Anskuelser om Munkevæsenet komme tydelig frem i de følgende Ord:)

M. — Naar du vidste og forstod alt det, hvem fik dig saa narret til at indlade dig paa et Liv, der er saa fornuftigt og saa ufornuftigt?

S. — Veed du hvad du siger?

M. — Nu skal du høre. Hvad kan være fornuftigere end at staa op allesammen Klokken sex, spise til Middag Kl. 10, sove fra 12 til 2, spise til Aften Kl. 6, gaa tilsengs Kl. 7, være saamange Timer i Koret, saamange i Refektoriet og saamange i Sengen? Mon ikke den, som hører derom, vil synes, det er grumme fornuftigt? Men naar han paa den anden Side betænker, hvor forskellige Folks Legemsbygning, Anlæg og Tilbøjeligheder er; at den Ene trænger til megen Søvn for sin Helbreds Skyld, men at den Anden har Skade af hvad der er godt for den Første; at En har godt af at staa tidlig op, men en Anden ikke har det; at den Enes Helbred bedres, men den Andens lider ved at faste; for den Ene er en Ret Mad sund, mens en Anden bliver syg deraf; En bliver ligefrem kureret af at sove til Middag, men en Anden skader det; En maa have meget Tøj paa, en Anden kun lidt; En har Fornøjelse af at gaa barfodet, en Anden bliver syg, naar han ikke har Fodtøj paa; og det samme Menneske er endda undertiden disponeret til en Ting, undertiden ikke; — naar der altsaa i Henseende til disse og andre Ting er saa stor Forskel mellem Folk, hvad kan da være mindre fornuftigt end at bestemme iforvejen, hvad Tid de skal spise, sove, vaage, bede og synge, som om de allesammen var ens anlagte?

S. — Hør, min Ven, du er lidt mere spidsfindig end nødvendigt.

(Han forklarer da undskyldende, at det er en frivillig Sag at være Munk, og at det som Merkur har sagt, ogsaa gælder andre Stænder og Stillinger. I den følgende Samtale bliver der ligeledes givet mange Hib, baade direkte og indirekte, til Munkene. Men nok saa morsomt er det lille Udfald, hvormed hele Dialogen slutter:)

M. — Kan du se, dér kommer een Sjæl til løbende alt hvad den kan! Lad os høre, hvem det er.

C. — Ser du ikke, at det er en Nonne?

M. — Skal vi snakke med hende?

C. — Nej, lad for Himlens Skyld være! Hun er jo Kvinde og Nonne, og faar hun først begyndt, saa bliver hun aldrig færdig. Lad os gaa, for Proserpina venter vist paa os.

M. — Ja, lad os komme afsted.

7

STUDIER FRA
SPROG- OG OLDTIDSFORSKNING
UDGIVNE AF
DET PHILOLOGISK-HISTORISKE SAMFUND

Nr. 63

BELLMANS DIGTNING

OG DENS INDFLYDELSE I DANMARK

AF

O. SCHONING

KØBENHAVN 1904
KLEINS FORLAG (CAMILLA KLEIN)

I. COHENS BOGTRYKKERIER
· GEORG A. BACH ·

Forelæsning ved magisterkonferens i nordisk filologi d. 9—10—1899
noget udvidet.

Således har al sand kunst sine rødder i det, som ikke er kunst, i det uæstetiske liv.

Jul. Lange.

Gennem den svænske kultur går der som røde tråde visse karakteristiske træk, der i tidens løb gir sig udslag dels i sociale foreteelser dels i litterære fræmbringelser. Först kan man fræmhæve det mystisk-religiøse, som slår ud i den hellige Birgittas åbenbarelser, hos Rudbeck i „Atlantica", hos Emanuel Swedenborg og endelig i vore dage i läsare-bevægelsen, Sværrigs „indre mission". Næsten endnu mere karakteristisk er et andet „drag" i den svænske kultur: dyrkelsen af det vegetative element — natursiden — i menneskenaturen. Således finder man madglæden personificeret i det attende hundredårs svænske lystspil, idet figuren „Trulls" i Modées komedier er en „storätar", som i „Håkan Smulgråt" sir: ständigt kliar det i kaksta'n, og som i „Fru Rangsjuk" sir, at han har: god helsa och god aptit både till att äta och dricka, när jag har något, som smakar mig väl. K. Warburg sir om ham: hufvuddraget i hans karaktär är en alldeles otrolig matfriskhet, og han kalder ham — äkta svensk! Glæden ved drik[1]) prises især i de bellmanske dityramber;

[1]) K. Warburg: Holberg i Sverige: Dryckenskapslasten var i ännu högre grad hemma här än i Holbergs hemland [ɔ: Danmark], och onekligt är, att äfven vår egen litteratur med synnerlig förkärlek framställt denna last från den komiska eller humoristiska sidan.

men sammen med denne priser han en løssluppen könsdrift ud over alle grænser i fantastisk storstilethed og med dityrambisk flugt. Heller ikke madglæden savnes hos Bellman, og adskillige strofer rundt i hans digtning viser, hvorledes dette træk kan få hans følelser til at dirre. Han sir: äta och dricka det bästa jag vet; vackert, när flaskan hon glimmar[1]). Den bellmanske digtning rummer således i den frodigste blomstring dette nationale karaktertræk. Endelig synger Gustaf Frödings ildfulde lyrik erotikkens pris med en glød, som fortryller ved den ungdomsfriske charme, der hviler over den, og som lar os mærke, at vi står overfor en langt mere forfinet smag: naturens mægtigste drift i sin mest berusende fylde og renhed. Ingen undgår at mærke, at han netop har holdt sig Bellmans opfordring for öje: stämm dina strängar, sjung om lifvets vår!

Og hvad disse litterære fræmbringelser bebuder, finder man i det svænske folkenaturel. Der går en åre af tungsindig religiøsitet og mystisk fantastik gennem det. Som skarp kontrast hærtil svulmer glæden ved livet op til en umådeholden hengivelse til alle nydelser. Der hviler en letsindig lyrisme over nationen. Livsglæden fordrer en stærk dyrkelse af menneskenaturens vegetative funktioner. Man kræver fuldt op af mad og drik og dærtil en stöjende lystighed. Kærligheden er ikke platonisk sværmeri, men hidsigt og driftsygt begær, der må stilles tilfreds. Den svænske kultur står i mange retninger oldkulturen nærmest og er dærfor lidt barbarisk endnu. Svænskerne er sunde, kraftige og urfriske naturer, men også noget ukultiverede[2]) og grove i deres smag. Den ydre politur går dærfor let af, og kommer deres

---

[1]) Bellmans Skrifter ved Eichhorn I s. 50.

[2]) Når svænskerne er finest kultiverede, er de næsten helt romaniserede: Nordens franskmænd.

hidsige blod i kog, har de let, altfor let til kniven. De nationale bondedanse — polskor — udmærker sig ved en springsk livlighed. Spraglede farvesammenstillinger og pralende overdådighed i alle forhold tiltaler nationen. Stærk passion for den æventyrlige heroisme, helteidealismen, gennemsyrer folket. Det var da ikke sært, at Sværrigs nationaleste digternatur blev et kraftigt udslag af folkenaturellets mest karakteristiske egenskaber. Og så „äkta svensk“ føles han af alle stænder, at han årlig fejres ved folkefester på en — Bellmansdag[1]). Folkekarakterens tungsindige religiøsitet slår nu ud hos Bellman, pietistisk opdraget som han er, i et pust af melankoli, som E. Tegnér stærkt fræmhæver:

och märk det vemodsdraget öfver pannan,
ett nordiskt sångardrag, en sorg i rosenrødt.

Når så Bellman anslår denne melankolske tone, begynder han Epistel 30 med disse ord:

Drick ur ditt glas, se döden på dig väntar,
slipar sitt svärd och vid din tröskel står;

men man må dog ikke fræmhæve det træk af vemod altfor stærkt, for molltonen er ikke den mest herskende i hans digtning. Den gir blot følelsernes stemningsskala fylde, omfang og kontrastvirkning. Netop Ep. 30, der begynder elegisk, slutter samme vers i dur med opfordring til at glæde sig ved livet, mens det består:

Stämm dina strängar, sjung om lifvets vår!

Digtningens skildring af land og by.

Skönt Bellman er en fuldblods svænsker, er han dog stædlig begrænset til Stockholms lavere borgerstand,

---

[1]) Carl Ewald har skildret en sådan i James Singletons store Udenlandsrejse. 1897. — Den 26 Juli 1829 afsløredes Bellmans broncebyste på Djurgården, og siden fornyede man årlig denne fest, fordi selskabet Par Brikoll fejrede denne dag, og B. regnes blandt dets stiftere. (Carlén s. XXXVII).

hvis letsindige liv med letlevende lystighed udfoldede sig på stadens småkroer. Dette muntre Stockholmerliv var livligt pulserende, et udslag af umådeholden livsglæde og forceret nydelse af nuet, som bredte sig fra det franske hofliv nedad og samtidig medførte løshed og slaphed i sæderne ganske i fransk stil. Bellman følte sig uadskillelig forbundet med denne borgerlige Stockholmerkultur og kan slet ikke trives udenfor sin kære by, i hvis stærke levetrang og muntre fornöjelsessyge han fuldtud tog del og fandt behag, selvom det engang imellem kunde bringe ham en udmattelse, der fræmkaldte melankoli og livslede. Da han så en skönne dag har levet sit glade, ubekymrede liv så stærkt over ævne, at fallitten er over ham, flygter han i 1763 bort fra Stockholm og sine mange kreditorer og tar — ikke med sin gode vilje — foreløbigt ophold på landet. Fra dette tvungne landophold sender han nu et par rimbreve ind til venner i staden, og dæri finder man hans opfattelse af landet på en ligeså tydelig som intressant måde afspejlet. Hans indtryk af landlivet tiltaler ham ikke, og skönt der er en let humor over skildringen, skjuler han ikke, at han kun befinder sig ret vel, kun af og til er det muntert, og hans længsel bryder ud i ønsket om at komme tilbage til Stockholms letlevende munterhed, bort fra det „døde“ landliv. Tydeligst hører man det gennem hans egne ord:

Ädel och högaktad min gunstig herr sekter!
Jag mig befinner, Gud vare lof, rätt väl
här på landet, kära bror, fast med en ängslig själ,
uti ett par röda tofflor ibland gås,
randig nattrock med halfärmar, piskperuk och krås.

Han skildrer efterårets komme og mindes — betegnende nok for hans lækkersultne gane[1]) — bordets

[1]) Blott det läckraste i mat och dryck hade retelse för hans gom (Carlén s. XXII).

glæder i Stockholm, hvor han kunde „mumsa Nebbens kräftpastejer“:

Vare hur det vill — med landet går väl an,
fastän Nebbens kräftpastej ej gör bordsändan grann.

Så følger et par humoristisk overdrevne jægerhistorier, hvis indhold naturligvis er den pureste affektation, men dærved stikker morsomt af mod den pralende form:

A propos, min söta, jagar du, min bror?
Du må tro att här ä harar stora liksom kor,
och de springa rundt omkring i buskarna här —
Jag skull' säkert skjuta dem, om här blott fanns gevär.

Endelig kommer hans åbenhjærtede bekendelse om selve landlivet:

Nog är det roligt på landet då och då,
men att ständigt vara där, det kostar ända på.
Mjölk och smör och grädda[1], skinka, vofflor och kött
vankas väl, men hela lifvet är dock hälften dödt.

Derpå slutter han med hilsen og ønsket om snart at komme tilbage:

Helsa nu alla! Farväl, min söta bror!
Helsa vackra flickor från poeten Lucidor!
Farväl! Snart jag önskar att i Stockholm dig se.
Min högtärade herr brors ödmjuka tjenare C. M. B.

Ganske det samme indtryk af landlivet får man gennem Bellmans andet rimbrev: trods et visst materielt velvære og skönt han uden besvær kan få sine erotiske tilböjeligheder tilfredsstillet — Jag kan brudgum få bli med femton mamseller — kalder han sig dog: jag arma man, som ved skæbnens ugunst må tilbringe sin „usle“ dag på landet, mens han helst vilde tilbage til Stockholm. Det lyder således:

Min högtärade kära bror registrator!
Bakom bergen bland ugglor, ufvar och skator
nöter jag min usla dag — polemeja!
efter ödet och dess lag — pyteheja!

[1]) ɔ: fløde.

Det skall mig utaf hjärtat fägna och fröjda,
om min broder och mina vänner må nöjda
uti Stockholm bland besvär — polemeja!
Jag på landet trifs så där. Pyteheja!

Været er heller ikke behageligt:

Vi ha ruskigt och horisonten är mulen,
solen borta och luften bister och kulen.

Bror må tro att här vankas färskt smör och grädda,
rökta skinkor med gröna blad, brax[1]) och gädda,
rudor[2]) spritta kring vår tomt. . . polemeja!
Håll kaché, jag ljuger somt. Pyteheja!

Så där lefver jag arma man uppå landet,
men i taskboken finns ej ringaste grandet[3]) —
Bagatell, jag har gott hull. Polemeja!
Håll kaché, gull är ju mull. Pyteheja!

Lika gott, min herr bror! Jag måste nu sluta.
Snart till Stockholm jag seglar hem på en skuta.

Dette hæftige ønske fik han endelig opfyldt efter et — langt — års forløb.

Ser man på hele det syn på landet og dets liv, der går gennem disse to berömte skildringer, opdager man hurtigt, at landlivet ikke forekom Bellman meget lysteligt. Han skildrer det med en grimace. Han kunde slet ikke tænke sig, at det kunde udholdes i længden, end mindre bringe lykke og tilfredshed i menneskenes sind. Han forstod ikke arbejdets værd. Ved at tænke på landlivet stiger der kun to ønsker fræm i hans sjæl:

Ja, så där går det, min hjärtans bror, ja men!
Den, som vore väl i grafven och i himmelen,
eller också ägde tusen plåtar kontant,
kunde lefva nöjd och glad och låna ut på pant.

Nej, det var Stockholm, der stod hans hjærte nærmest. Han var bymenneske og besad så godt som nogen — „bysans“[4]). Dærfor udgår hans digtning fra

---

[1]) ɔ: brasen; [2]) ɔ: karudser; [3]) ɔ: smule.
[4]) Udtrykket benyttet af Dr. Levin om Ch. Dickens (Egne og Stæder. 1899).

det lavere hovedstadsliv og behandler med forkærlighed alle mulige muntre situationer fra stadens kroliv; men som ramme om dem benytter han ganske visst en hel del yndefulde naturbilleder, der dog kun hentes fra selve byen og dens allernærmeste omegn. Når dærfor forskerne[1]) helst vil göre naturbillederne til det centrale i hans digtning, blir det sikkert forfejlet: han var ikke og kunde på grund af sin „bysans“ ikke blive — „naturskald“. K. Warburg[2]) har særlig lagt vægt på, at han har haft öjet åbent for landskabets skönhed; men dette udtryk kan let misforstås, da man så ikke får det indsnævrede begreb fræm af hovedstaden og dens nærmeste omegn. Sværrigs höjnordiske natur rummer storslåede landskabsbilleder[3]) med bjærge og slætter, mægtige søer og tavse, vidtstrakte skove, som Bellman ikke har tænkt på at skildre. Det er aldeles ikke det nationale svænske landskab, man træffer hos ham; men det er stockholmske prospekter, levende billeder af byen og den omegn, hvorfra man i horisonten kan ha et glimt af den. De bellmanske figurer vilde også synes altfor små og ubetydelige overfor et ægte svænsk landskabs storladne ro; men i de stockholmske, på den tid lidt landlige, prospekter kan de passe ind, fordi situationerne netop kræver en sådan arkitektonisk ramme

---

[1]) Carlén — s. XVI — Betraktar man Bellmans taflor på närmare håll, så finner man, att han i grunden var naturskald. — L. Weibull — Samlaren 1895 — »kring det hela lade han så som ram den svenska naturen i all dess skönhet«. Det er dog visst en overdrivelse.

[2]) Ill. Sv. Litt. II s. 142: Men ingen svensk skald har bättre än Bellman förmått fästa landskapets och den lefvande naturens skönhet i vers. Otaliga äro hans naturscenerier.

[3]) Et helhedssyn over svænsk natur, som f. eks. Chr. Richardt gir i de kendte linjer:

en skål for det blinkende søernes bånd,
som folder sig om Sveriges skulder,

træffes aldrig hos Bellman.

med byens tårne, osende lygter, rendestene, som der er meget stærk brug for, og kroskilte, der svinges fræm og tilbage af vinden, når den suser gennem de snævre stræder og gyder. Og han gir os så disse prospekter fra alle dögnets og årets tider. Vi begynder med Fred. Ep. 21: hvarutinnan han afmålar natten med dess nöjen:

Skyarna tjockna,
stjärnorna slockna,
stormarna tystna, som örat uppfyllt.
Staden i dimma,
tornena glimma,
månan försilfrar hvad solen förgyllt.
Hundarna skälla,
portarna smälla,
V:cello, spänn nu din bas!

Eller vi ser forvirringen i anledning af en ildebrand:

Ep. 34: Kors, bland dessa Sodoms murar
är det svårt att hitta rätt:
mörka hvalf och heta skurar
brylla ögat på allt sätt.
Här bor Mowitz, kors, hvad buller!
Brand-signal och bajonett,
menuett,
tjufvar, patruller,
jungfru-röster, clarinett!

Sammestæds får man et prospekt fra den sidste del af natten:

Mot en vägg med skalmar[1]) tryckta
står en kärra, full med drank[2]).
I en sönderslagen lykta
ryker en utbrunnen dank[3]).
Och i rännsten på sitt öra
hvilar en gesäll så pank[4]).
Kors, hvad stank!

Med dette eksempel er vi så kommet til den gryende dagens time, da: tuppen i byn flaxar och gal; all naturen börjar vakna —.

---

[1]) ɔ: arme; [2]) ɔ: bærme; [3]) ɔ: tande; [4]) ɔ: pengeløs.

Dærefter har vi Ep. 48, hvori: afmålas Ulla Winblads hemresa från Hessingen i Mälaren en sommar-morgon (1769):

Solen glimmar blank och trind,
vattnet likt en spegel;
småningom uppblåser vind
i de fallna segel.

Og i v. 15 ser man Stockholm i horisonten:

Tornens spetsar blänka ren,
kors och tuppar glimma,
morgonrodnans klara sken
syns i vattnet strimma;
barnet leker gladt vid strand,
samlar stenar i sin hand,
slungar stenen dit ibland,
där som gässen simma.

Dærnæst er man i v. 19 midt i byens morgentravle liv:

Jeppe tutar, trumman går,
böneklockan klämtar;
sotarn svart i skorsten står,
hvisslar, sjunger, skämtar;
bagarn sina korgar kör,
smeden ren sin slägga rör,
ren båd' knekt[1]) och granadör
vid geväret flämtar.

Endelig har man et vinterbillede i Ep. 42, der fortrinligt skildrer et kortspil i klubben:

Men, mitt herskap, titta ut,
öppna fönstret en minut,

og man ser ind mod byen i snedragt, ser sköjteløbet på Mälarens blanke flade og hører slædernes bjældeklang, der klinger lydt gennem den stille luft, fordi sneen dæmper alle færdselslyde. Man føler den kolde frostluft strömme ind mod rummets lumre atmosfære, en skarp kontrastvirkning som altid hos Bellman:

---

[1]) ɔ: soldat.

Vargar tjuta öfverallt,
ren det snögar och blir kallt:
stäng till fönstren, tänd på brasan,
som i Kasan
är det kallt.
Märk, hur skogens toppar små
luta sig helt silfvergrå!
Mollberg, ta fram flaskan — jag ryser, jag fryser!

Hær står man visst overfor ett af de naturbilleder, hvor Bellman mest nærmer sig mod et helhedsindtryk af en enkelt side af den nationale svænske natur.

Digtningens art og stil.

I flere af naturskildringerne og i den hele solide, med fakta fyldte stil er den bellmanske digtning ikke uden forbindelse med ældre svænsk visedigtning. Man kan f. eks. nævne Dalins lille „Vårvisa“ (1741): Bort med höga ting:

Ack, du vackra vår,
som nu råda får
och på vintren gör en ända!
Gumma, dräng och piga,
oxe, ko och qviga,
kalf och lam i glädje hoppa;
tuppen med sin fru
har förgätit nu,
att han en gång skall bli soppa.
Se! hur stuten går
och med hornen slår,
geten krummar sig för bocken;
tackan[1]), yr och vill,
uppfyld af April,
roar all den ludna flocken.

Hvor stærkt naturbillederne end træder fræm hos Bellman, er det dog stadig til at mærke på hans natursans, at han er fuldblods Stockholmer, fordi den landskabelige horisont i hans digtning ikke fjærner sig fra

[1]) ɔ: hunfåret.

denne bys nærmeste omegn. Også om hyrdedigtningen mindes man, og hvor det sker altfor stærkt, tiltaler det os mindre, f. eks. Ep. 82: Hvila vid denna källa, en idyl med lidt pastoral — og dærfor for os affekteret — stil. Den bellmanske digtning fræmkommer på overgangen mellem „frihetstiden“ og den gustavianske tid og besidder fuldtud rococostilens snörklede former og ceremonielle gratie, hvad der stærkt tiltaler svænskernes smag. Selv hvor stilen går til yderligheder i sentimental eller pastoral maner, er den national. Hovedbestanddelen af den bellmanske digtning er „dryckeskväden“; men de var vidt forskællige fra den borgerlige drikkevise i rahbeksk stil, som blomstrede hos os. Der var et ganske andet fantasisving over dem, og man har dærfor med J. L. Heiberg kaldt dem dityramber for at minde om verdenslitteraturens eneste sidestykke til dem: de digte, hvori hellenerne sang Dionysos' pris. Personerne i disse dityrambiske digte er dærfor ikke almindelige svirebrødre, det er — „dryckeshjältar“. Æventyrets forstörrende glans er lagt om dem, ligesom Karl den XII.s soldater ikke var almindelige soldater, men „Karoliner“ med helteglans og storhedsdrömme. Svænskernes sans for det storstilede i den ydre fræmtræden lægger sig for dagen i den slags retoriske og pompøse betegnelser, og det svænske sprog er netop efter Tegnér: ärans och hjältarnes språk! Sans for sang og musik er svænskerne medfødt, og det var også tilfældet med Bellman: på kroerne og i deres „trægårde“ foredrog han sine viser til citharaccompagnement, når kresen af „Bacchus-ridderne“ og deres „damer“: „Fredmans gamla vänner“, var samlet. Den bellmanske digtning er heltigennem sangbar lyrik, der udmærker sig ved overordentlig dramatisk livfuldhed. Den er ikke udført i gammeldags stiv metrik, men versemålet tar kun hensyn til sprogets naturlige rytme: den er bestæmt til at synges,

ikke til at læses. Det er gennemgående ikke viser, hvortil der er skrevet musik[1]), men det er melodier, hvorindi ordene er sunget, såat forbindelsen er blevet så tæt som vel mulig mellem ord og toner.

Man har tidligere antaget, at Bellman selv havde komponeret melodierne til sine digte; men nyere musikhistoriske undersøgelser[2]) har vist, at det ingenlunde er tilfældet. Melodierne har han lånt fra gamle, svænske viser, fra samtidige franske mode-operetter, fra menuetter, kontradanse og „polskor" eller fra hyrdespillenes smægtende arier. Når disse lån er bevislige, falder visst Dr. Steffens påstand, da man næppe kan anta, at Bellman skulde ha lånt sine melodier og tilpasset dem til allerede skrevne digte[3]). Det lyder mindre troligt. Langt natur-

[1]) Jf. dog R. Steffen i Samlaren 1896 s. 144: i allmänhet kan jag ej gå in på den åsikten, att Bellmans dikter alltid från första början också haft musik. Afskrifterna vittna om att samtiden haft nöje af att blott läsa hans dikter, och detta går också mycket bra för sig än idag för den, som är kapabel af ett djupare inträngande i desamma. I fråga om epistlarne låter det sig i alla händelser bevisa, att melodierna i flera fall komponerats senare än texten, och att om denna från början haft melodi, så måste det hafva varit en annan än den nu förefintliga. — Denne påstand synes imidlertid ganske at modbevises af andre iagttagelser. At man har læst digtene sir intet om melodierne, hvortil de er skrevet.

[2]) Jf. A. Lindgren: Bellmansmusiken (Samlaren 1895).

[3]) Erik Bøgh (Folkekalender for Danmark 1863): »Bellmans store opfindelse som sangdigter er den: at bygge sine vers efter den musikalske rytme istædetfor efter den fra oldtiden overleverede metrik. Han brød sig aldeles ikke om, hvorvidt en metriker var istand til at skandere sådanne strofer med korte og lange linjer imellem hinanden — han skrev jo ikke sine sange til at læses i takt, men alene til at synges, dærfor fik han også en klang i dem, som ingen för ham havde opnået. — Fredmans epistler er versificeret efter love, som kun et musikalsk øre kan fatte, og som endnu ikke er sat på papiret.« — Følgen hæraf blir uundgåelig, at B. må ha haft bestæmte musikalske rytmer eller melodier, hvorefter han kunde bygge sine vers.

ligere og mere ligefræm er det, at Bellman, når han har fået en indsmigrende melodi i øret, arbejder med dens rytmer, indtil ordene fødes af hans letfængelige inspiration[1]). Dærfra kom hans sanglyriks dramatiske livlighed. Den franske operettemusik gik Europa rundt, og da Bellman satte svænske ord til de franske toner, holdt han liv i den, mens den sank i glemsel i sit hjemland. Men vi behøver blot at gå til de danske digtere, der skrev digte til Bellmansmelodier, for at få at vide, hvordan de bar sig ad. Dærom har vi intressante meddelelser. Fru Heiberg fortæller således i sine erindringer om Henrik Hertz og Bellmansdigtene: han blev så henrevet af deres skönhed og så begærlig efter at kende dem alle, at han med ustanselig iver opfordrede mig til atter og atter at synge dem for ham. — Når jeg nu på Hertzes opfordring havde gentaget og atter gentaget disse sange for ham, tog han tilsidst bogen under armen og sagde: „nu skal De have tak! Nu tror jeg nok, at jeg kan synge dem; jeg vil nu gå ind til mig selv og prøve, om jeg kan.“ Da gik han, men kom kort efter atter tilbage og sagde på sin godmodige og halv poliske måde: „Ak, jeg troede, at jeg kunde dem! Vil De ikke blot synge dem een gang endnu! Blot een gang, så kan jeg dem.“ Og jeg begyndte da forfra, så vi med rette i senere år kaldte denne sommer — „Bellmans-sommeren“. Fræmdeles fortæller Hostrup selv i sine erindringer[2]), hvordan han bar sig ad: når jeg havde fundet min melodi, så holdt jeg mig ikke blot til dens versemål, nej så sang jeg den atter og atter for mig selv, til

[1]) Jf. A. Lindgren (sammestæds): Originaliteten i Bellmans strofbyggnad beror just därpå, att den är född ur melodien och sålunda icke af skematiskt metrik utan kompliceradt musikalisk natur, hvarför ock en del sånger äro svåra och villsamma att skandera utan i förening med melodien.

[2]) C. Hostrup: Erindringer fra min Barndom og Ungdom. 1891. s. 176.

ordene fødtes af den. Og således er alle mine sange blevne til, der er digtet til bestæmte melodier: de blev sungne fræm, og der vandtes i al fald dærved, at teksten sluttede sig tæt om musikken og fulgte den i alle dens overgange. — Når det da er gået således til med de danske digtere, synes alt at tyde på, at akkurat det samme i det store og hele har fundet stæd hos Bellman.

Dr. R. Steffen har påvist[1]), at den bellmanske digtning ikke blot falder i grupper, men synes digtet i grupper: en viss slags viser i et visst tidsrum. Förstskriver Bellman som et udslag af sin pietistiske opdragelse digte i religiøs-moraliserende stil, og det er den del af hans værk, der hurtigst og fuldstændigst viedes til glemsel. Dærefter følger en gruppe viser, der er skrevet til gængse folkemelodier: bondeidyller og folkelivsbilleder i „frihetstidens“ smag til franske arier og kupletter. Under denne periode begynder nu hans bacchanaliske digtning, og især kommer som en særgruppe i den viserne med gammeltestamentligt æmne. Over det gl. testamentes folkelivsbilleder hviler der en ejendommelig naiv duft, der tiltaler alverdens digtere. Hær fræmtræder de dog heltigennem som skive for let humoristisk skæmten, f. eks. „Gubben Noach“, „Josef og Potifars hustru“, „Joachim uti Babylon“ o. s. fr. I næste gruppe når den bacchanaliske digtning sit höjdepunkt, idet han i „Handlingar rörande Bacchi Ordenskapitel“ parodierer tidens sværmeri for „ordensselskaber“. Hæri er personerne dog ikke

[1]) Anteckningar till Bellmansdiktens historia (Samlaren 1895 s. 170): Det förefaller af flera omständigheter, som om Bellman ej blott skulle ha skrifvit cykliskt, utan äfven diktat cykliskt d. v. s. som om han inte blott skulle ha under längre tider samlat poemer tillhörande samma krets till en sammanhängande följd, utan äfven värkligen concipierat och skapat dem under vissa kortare tidsperioder, hvilket naturligtvis ej hindrar, att fler eller färre kunnat komma betydligt efter att hufvudmassan var färdig.

længere mennesker, men har fået overnaturlig störrelse: det er „fylleriets titaner“ (R. Steffen). Hele dette „ordenskapitel“ har tabt stærkt for vor tids smag, og selv de digte af slagsen, der er kommet ind i „Fredmans Sånger“, kan næppe göre sig gældende ligeoverfor det øvrige stof, endnu mindre overfor „Fredmans Epistlar“. I årene 1768—72 skrev så Bellman de udødelige digte, som först senere samledes og i 1790 og 1791 udkom med titlerne „Fredmans Epistlar“ og „Fredmans Sånger“, og det er udelukkende dem, man tænker på, når der tales om „Bellmans digtning“. Det er næmlig den uforgængelige del af den. Der findes dæri digte, som hører ind under de forskællige förnævnte grupper; men hovedparten er dog den, som hører til den bacchanaliske digtning. Foruden de nævnte grupper har Bellman skrevet en stor mængde lejlighedsdigte, som nutildags er uden synderligt værd; men de viser os klart, hvor fyldigt han måtte slibe sin pen, förend den kunde nå det punkt, hvortil det uforgængelige hæver sig.

Digtningens anskuelse af livet.

Bellman stod for samtiden som „den glade skalden“, og i sin lille levnedsskildring omtaler han sig selv som „en herre af mycken liten djupsinnighet“. Det vil da intressere os at se, hvorledes han betragter livet og tilværelsen, og hvordan hans digtning afspejlêr hans meninger dærom. Ganske visst har han lagt sine meninger i munden på „Fredman“, og forskerne[1]) har ofte

[1]) F. eks. K. Warburg i »Samlaren« 1895 s. 40: det icke ovanliga missgreppet att identifiera Bellman och Fredman. Jf. samme forf. i Ill. Sv. Litt. II s. 139: Man får dock väl akta sig att förblanda Bellman och Fredman. Att sätta likhetstecken dem emellan är en farlig sak och rubbar den Bellmanska sångens synvinkel. Men B. hade knappast kunnat skildra en Fredmans olika stämningar, om han icke själf genomgått likartade, ehuru väl ei i samma grader (!). Forf.s »väl« viser, at han dog ikke er helt sikker på det.

ængsteligt fræmhævet, at Bellman og Fredman ikke måtte ligestilles; men i hovedtrækkene fejler man næppe meget ved at göre det. Bellman er en tredveårig Fredman, som besidder ungdommens charme, der kan lægge et indtagende skær over udskejelsernes töjlesløse dyriskhed. Dæri forskællen. Det er også kun udslag af lidt ungdommelig blaserthed, når Bellman gör „Fredman“ til „gubben“, for der skal mere end en oldings kræfter til at holde alle digtenes udskejelser ud og endda bevare sit litterære talent, således som „Fredmans Epistlar“ viser, at det er sket. Fredmans rette alder er omkring de tredve, fordi man hos den alder kan finde den hensynsløse nydelsestrang, der går igennem digtene, og Bellmans eget liv bekræfter det tilfulde. Forskernes skræk for sammenstillingen stammer fra den tid, da man ønskede at rense Bellmans livsførelse fra „Fredmans“ udskejelser eller dog ta så læmpeligt på dem som vel muligt; men det lar sig næppe göre nutildags.

Forresten behøver Bellman aldeles ikke at føle sig ilde ved at ligestilles med et litterært geni som „Fredman“. Tværtimod. Der er store lighedspunkter mellem dem både i livsforhold og livsgærning. Ånden i Fredmansdigtene vil klart vise det. I digtet „Bellmans karaktär“ [1]) får man straks et fyndigt udtryk for hovedtanken i hans livsanskuelse:

Jag anser lifvet för en lek och är bland glada vänner rolig.

Det er just en moral af „mycken liten djupsinnighet“, som helst uden altfor stort besvær søger at komme udenom livets afgörende spörsmål; men man forstår tillige, at en digtning, der ikke sætter idealet höjere, vil ha betingelser for at behage mængden. Dog er det især det at være „munter blandt de glade venner“, der gir digtningen den bundne varme, som kan udløses som befriende

[1]) Carlén s. XVIII.

munterhed. Den bellmanske digtning var ene og alene beregnet på at vække denne munterhed og har sit umistelige værd deri. Dærfor indskærper den stadig, at man bör fryde sig ved livet, mens det består, nyde dets glæder hidsigt og hurtigt:

Hvarföre i en värld så tung
att inte taga dagen lätt?
Man är minsann ej länge ung,
ty åren nalkas tätt.
Se'n, för allt hvad man tråkat har
i villervalla, ångst och gräl,
så möter oss dödgräfvarfar,
och därmed så farväl![1])

Hvorledes skal man da fræmkalde denne befriende munterhed, som får os til at „glömma världens små besvär"? Ja, f. eks. ved vin: Vinet det fröjdar ju menniskans hjärta...[2]), selvom det mest hos Bellman er poetice & eleganter for — brændevin. Mankerar oss bränvin, fallerar oss öl, si, så fallerar os allt kurage (Ep. 1). Har man så först denne „kurage", går resten glatvæk:

Vi ska rusta tills solen glimmar,
prisa världen i glada timmar!
Bacchus dansar och Fröja stimmar
hela världen kring.[3])

Og ved dette livsnydelsens muntre „kalas" skal man gå sådan tilværks:

Väljom nattens sköte
under aftonstjärnans klara brand
till vårt glada möte
med pokal'n i hand (Ep. 63),

for: Vin och flickor och Fredmans stråka
natten ljuflig gör.
Klang — gamla Fredman vill fukta sin aska —
kling, klang, mina flickor! Slå i för kontant! (Ep. 77).

[1]) Carlén IV s. 234.
[2]) Carlén IV s. 217.
[3]) Carlén I s. 260 jf. Samlaren 1896 s. 145—46.

Så samles man til det glade møde:

Nu komma vagnar och schäsar och tross:
herrskaper stimma vid lyktor och bloss,
och kuskarne slåss. —
Nå, ä nu alla församlade här?
Slägter och anförvandter,
nymfer och musikanter,
Corno..... balen öppnad är! (Ep. 13).

Och skåda de sköna i silke och flor!
Stolt herrarna spassera i salen, min bror,
stolta med hvita strumpor och knarkande skor,
snusa, le ...Timp.
pudrade — ...Timp.
handen uti barmen
hatten under armen
af fin castor. (Ep. 29).

Og sammestæds ser vi „jeunesse dorée“ af det blå blod:

Grefven, med guld på rocken och blixtrande hatt,
hoppar nu främst i polskan och gör nymfen spratt.
Så charmant och galant..... Timp.
gör han en herdinna
till en sorts grefvinna
uppå en natt.

Undertiden er deltagerne lidt trevne til dansen, så råber Fredman:

Edra Markattor, stå intet där i fönstret, hut! och kika,
Corno..... bjud upp och nig (Ep. 11)

og pirrer samtidig til musikken:

Blås, Edra Satar, nu blåser en: blås alla tillika
Corno..... blås som i krig!

Når så „balen slutad är“, og deltagerne ved svir og sværm er bragt i stærk oprömt stemning, erfarer man: ack, allt kött är hö!, for:

Mina känslor från förnuftets lydnad
V:cello... nu draga mig (Ep. 7),

og så oprinder timen, hvor:

Enslighetens tystnad rår —
jag till Fröjas dyrkan går. (Ep. 72).

Ty Bacchus ger Astrild hårolder (Fred. S. 7).
Ack, hvad jag önskar uti mina dager:
hos Venus bli fändrik, hos Bacchus korpral.
For: det fast bättre är, det äfven Sancte Paulus lär,
att gifta sig än brinna[1]).

Ser man nu som helhed på det kærlighedsbegreb, der opstilles til efterfølgelse og med naiv ligefræmhed prises i de bellmanske dityramber, virker det ikke særdeles indtagende uden musik. Det er ikke „den förste kærlighed“, som dog altid besidder ungdommens charme og fortryllende glød, og som i hele sin ildfuldhed bærer præg af livets sundhed og friske varme. Det er langt mere et driftsygt begær og en forceret brunst, som ofte i disse lavkomiske personer gör et noget brutalt og dyrisk indtryk, selvom man mærker Bellmans forsøg på ved mangehånde midler, f. eks. hyrdestil eller musikalsk klangfarve at mildne den altfor krasse naturalisme. I den bellmanske digtning er der en umættelig törst efter at tömme bægret til sidste dråbe, og hvem kan så undres over resultatet:

Men det var satan —
här jag på gatan
ligger i rännsten så full som ett svin!
Himmel. . . . . jag blundar. . .
Tyst — jag nu somnar i rännsten — farväll![2])

Dærfor forstår man, at Fredman kan slutte Ep. 20 med følgende hjærtesuk:

Käre vänner, Bacchus rår:
Venus mitt lif föröder.
Mina bröder!
Vinet i mitt tycke
mycke
kärlek öfvergår.

Og hel dityrambisk blir han i Ep. 23:

[1]) Eichhorn I s. 95.
[2]) Fred. sång 12 (oprindelig tekst).

Jag är en hedning: hjärta, mun och krafter
dyrka vinets gud.

Stadig lyder dærfor opfordringen:

Käre bröder, så låtom oss supa i frid
i denna här världenes ondsko och strid. (Ep. 5).

Det er dog kun, når man ser denne digtning på overfladen, at man måske et öjeblik kan blændes af ordenes indsmigrende klang:

Glimmande nymf, blixtrande öga! (Ep. 72).

For bagved de mest almindelige ord træffes kun deres simpleste betydningsindhold, og man ser da, at det var poetice & eleganter, når Bellman sang:

Stämm dina strängar, sjung om lifvets vår!

Hvis „lifvets vår“ så sådan ud, som denne digtning viser os, vilde den være lidet frisk og skön. Hær står man tværtimod overfor „de faldende blade“, den dekadente smag, som er fræmbragt ved udsvævelsernes vildeste omfang og hæsligste udtryk; men Bellman har skælmen i öjet og cithren i hånden, og med uimodståelig humor får han smilet til at kruse vore læber og musikken til at dulme vore tanker, og han har spillet vundet: vi lytter og ler. Hans digtning har udløst den befriende munterhed, og dæri består dens store værd for eftertiden. Når Fredman har nået nuets nydelser, svulmer tilfredsheden hos ham op til livsglæde, og han synger:

Sjung mina bröder med helso och fröjd,
sjung blott om vinets och kärlekens nöjd!
Jag i kalaset
ren sjungar vid glaset
att jag är blixtfull och förnöjd[1]).

For: Vinet fröjdar menniskans hjärta;
klinga clarinetter till dans!
Lifvet vore bara smärta
Flauto.... om ej vinet fanns![2])

---

[1]) Ep. 37 (Eichhorn s. 128—29.) [2]) Bihang till Fredmans Ep. Nyköping 1809 s. 33.

Men foruden glæden ved drik, som vælder ud over hele den bellmanske digtning som en ström, der river alt med sig, stikker også madglæden hodet fræm. Det fryder ham, når: borden bugna af pastej, for hans lækkersultne gane løb i vand efter at „mumsa Nebbens kräftpastejer". Karakteristisk lyder hans ord i et maddigt [1]).

Ack ljufliga stunder! Min sköna ett ord:
Hur väl mår jag ej vid ditt dukade bord!
Jag drickar och flåsar, jag spritter och ler:
Du säger så nådigt: drick, drick, herr sekter!

Hærefter gennemgår han bordets „nydelige" retter:

Du gullgula smörgås, du soppskål, jag ser,
med klimpar och rötter, persilja och mer.
Du mörkröda sallat, du blänkande stek,
med flott och med kapris, du stiftar en lek
med dig och med magen; aptiten och jag
vi kämpat och flämtat på denna här dag.
I gäsande munkar [2]) med socker och smör,
den sötsura mosen med allt tillbehör,
med kärsbär och lingon och himlen vet allt,
I hafven mig mättat, tack tusendefaldt!

Eller man finder en lignende kulinarisk hymne i Fred. sång 9, en „måltidssång":

Nå, ödmjukaste tjenare, gunstig herr värd!
Klang! en klunk uppå skinkan, innan steken blir skärd.
Hvad den soppan den var delicat, utan flärd,
och de fricadellerna charmanta, herr värd!
Sillsallaten förträfflig med äpplen och lök!
Deliciös den kalkonen i sin flottiga rök!
Maken bringa näpplig finns i konungens kök.

Skönt man således finder denne madglæde som et meget klart og tydeligt træk i den bellmanske digtnings hymne til livets nydelser af materiel art, er det nok en overdrivelse, hvis man med Dr. R. Steffen [3]) vil kalde

[1]) Eichhorn I s. 408.
[2]) ɔ: æbleskiver.
[3]) Outgifna dikter af C. M. B. Upsala. 1895 s. 19.

Bellman „nästan lika mycket en kulinarisk som en bacchanalisk sångare". Fredmans yndlingsopholdssted er dog stadig „Bacchi äkta paradis", for dær „vækkes de glade tanker", og når det er sket, udbryder han glad og fornöjet:

Hej, låt oss lefva vällustigt och sällt! (Ep. 51).
For: hvad är vårt lif? Ett bloss. (Ep. 38).

Så samler Fredman i Ep. 25 hovedtrækkene i sin livsanskuelse:

Låt oss spelmän kalla
till tidsfördrif!
Svalkom vår tunga,
och låtom oss sjunga
glädjesång.
Dansa, gamla, unga,
nu på en gång. ... Corno.
Nymfer och friskt kalas
vällust i blod och glas,
Sömniga ögon, friskt hjärta, fioler, sång och bas
hvar epistel innebär
och lär. ... Corno.

Og i endnu kortere begreb udtrykker han kvintessensen i sin anskuelse af livet i Ep. 2:

V:cello... — — supa, dricka,
och ha sin flicka
är hvad Sancte Fredman lär!

Dær har vi da hovedtonarten i denne digtning, hvis mange enkeltheder kun er variationer af grundtemaet; men når man med Fredman vil „fukta sin aska" og dærfor skynder sig med at „drufvorna pressa, ty än är det tid", mærker man pletvis i digtningen, at en sådan livsførelse slæber visse sociale skavanker med i sit kølvand. Ep. 64 fortæller således om, hvordan det „glada möte" kan slutte på ægte svænsk maner:

Knifvarna blixtra och nymferna dåna,
käppar och klingor de splittras i sky.
Bleknade näsor med blodsår och blåna',
svällande kindben och kopärrig hy.

Årsagen til en så disharmonisk slutning på de „glade timer“ er somoftest — kvinden, og Fredman docerer dærfor i Ep. 13 for at dæmpe lidenskaberne:

Hör, jag skall säga dig, pauvre ami,
aldrig på baler dra fram jalusi!

Ikke desmindre har han selv bitre erfaringer (Ep. 12):

Och aldrig nånsin dansa med en annans flicka,
har jag lärt. ..... Flauto.

Men selv hans egen „skönne“ har vist ham sin ubestandighed, og dærover sukker han i Ep. 35:

Ja, jag har gett henne skänker och gull —
på barnhuset skaffa jag barnet;
barnet det dog; med kalas på dess mull
jag söp dödgräfvaren full.
Ofta ha paltarna[1]) gått på patrull:
jag har då friat det lid'liga skarnet,
vågat för henne båd' ryggbast och hull
och slagit de hjältarna kull.

Alligevel er hun ikke trofast; men mod alskens sorger og modgang kender Fredman kun ett probat middel: Töm ur din flaska, sjung och drick, var glad! som det udtrykkes i Ep. 30. Det gælder blot stadig om at „glömma världens små besvär“. Dærefter:

så lunka vi så småningom
från Bacchi buller och tumult,
när döden ropar: Granne! kom,
ditt timglas är nu fullt. (Fred. S. 21).

Vi har nået målet, og alt er forbi:

Så slutas våra sorgedar på världens vilda haf![2])

Således har da Bellman[3]) ved det livssyn, der går

---

[1]) ɔ: sædelighedspolitiet.

[2]) Fred. Sång. 23.

[3]) Jf. Erik Bøgh (Dansk Folkekal. 1863 s. 137): Han var mere end nogen anden digter öjeblikkets sanger. Han levede kun i og for öjeblikket; det var kun dets glæder, han besang: de flygtige naturstemninger, som der kun behøves en

gennem hans digtning, vist os, at man blot skal være munter blandt glade venner, for livet er dog ikke andet end en — leg. Mens han så stadig med voldsom — og vel tilsigtet — kontrastvirkning maler døden på væggen, opnår han dærved en passende mörk og uhyggelig baggrund, hvorpå den forcerede livsnydelse, han altid priser, kan træde kraftigt fræm:

Ack! döden är en faslig björn:
han kräfver lifvet hvarje timma.
En tätting[1]) och den stolta örn
de måste samma våld förnimma:
allt suckar för naturens lag;
men Bacchus ler, likså gör jag. (Fred. S. 19).

Som altid begynder han i moll, men slutter i dur, for han ønsker at indskærpe, at „världen är ej så ful, som vi henne ängsligt afmåla“ (Ep. 11). Dog det hævner sig at anse livet for en leg, og ikke engang Fredman lykkes det at bevare sin strålende munterhed gennem alle livets öjeblikke. Det går som Athena Lemnia[2]) sir om „livets fest“:

Sansernes lyst bliver lögn, bærmen af vinen er besk.
Dårerne lever i latter, at glemme det truende regnskab.
Frygtløs er den, som har tro vogtet sit menneskeværd.
Smilet hensmulrer og dør. Evig er alvorens blu.
Sorgen har budd til enhvær, og forjager den flygtige glæde
Ej giver livet dig helt, hvad i din længsel du vil.

I en sådan sindsstemning af melankoli skriver Fredman sin Ep. 27, „som är dess sista tankar“:

---

sky for at formörke, og de flygtige berusende nydelser, sangen og skæmtet, legen og dansen — det var kun öjeblikkets guddomme, »Bacchus och Fröja«, han viede sine udødelige sange. Men den glæde, der kun er öjeblikkets, har altid i sine fulde akkorder en tone, der slår over i moll, og det er forgængelighedens.

[1]) ɔ: gråspurv.

[2]) S. Michaëlis: Livets Fest. Digte. 1900.

Gubben är gammal, urverket dras,
visaren visar, timman ilar.
Döden sitt timglas har ställt vid mitt glas,
kring buteljen strött sina pilar.

Men endnu voldsommere knuger de mörke tanker ham i Fred. Sång. 18:

Förtviflan, kom! kom vid det ropet,
kom, slingra repet kring om stopet
och häng mig, se'n jag tömt det ut!

Mit krus, der fordum i sine stærke dråber gav mig liv og lyst, står nu tomt. Koldfebren stivner mit blod og mine ben:

min hand blir is och näsan vatten,
min fot som glas, och hela natten
regerar själen yr och rädd.

I sådanne stunder føler Fredman mer end nogen livsbegærets bitre afslappelse, og han gir sine tanker udtryk i det berömte „soliloqvium“ — enetale — Ep. 23, „då Fredman låg vid krogen Krypin, gent emot bankohuset, en sommarnatt år 1768.“ Bellman er næppe nogetstæds i sin digtning nået höjere med hensyn til omfanget af den stemningsskala af menneskelige følelser, han skildrer. I den bitreste verdensforagt begynder Fredman med at forbande sine forældre, fordi de har sat ham ind i en verden, hvor han — dog nok tildels ved egen skyld, hvad han ganske visst ikke omtaler — ikke har fået noget ud af sit liv. Fortrinligt kommer denne kolde spot fræm sammen med den legemlige utilpashed, der følger ovenpå en udsovet rus, men da så kroen atter lukkes op, og han igen får brændevin til at varme sine livsånder på, svulmer hans livsmod op påny, og han slutter jublende med en tak til sit ophav — ja, hvis han kunde træffe sin gamle far, skulde de drikke „brorskål“ sammen i nogle dage og:

min bror du blifva skull'
och som jag så full,
och som jag så full. . . . Flauto.

Således lykkes det Bellman at gi sin strålende humor relief ved den melankolske baggrund, hvorpå den anbringes; men han sörger altid for at begynde elegisk, for så kan han slutte i fryd og glæde til opmuntring for sin tilhørerkres, som dærved mærker hans opildnende munterhed, der bringer dem en potenseret livsglæde i öjeblikket. Om man med Atterbom[1]) kan kalde den anskuelse af livet, der går gennem den bellmanske digtning, for „en världs-åskådning af den originalaste art“, er ikke ganske sikkert. Mindre tyder den på originalitet end på primitivitet, fordi den som det eneste attråværdige opstiller livets enkleste materielle værdier: dyrkelsen af menneskelivets vegetative funktioner. Men tilfredsstillelsen af disse primitive værdier drives med hensynsløs løssluppenhed ud i fantastisk vildhed, så det hele får præget af raffineret dekadence. Den sunde menneskelighed drives dærved gennem en forceret nydelsessyge ustanselig fræm mod det punkt, hvor man mærker, at „bærmen af vinen er besk“. Ved at læse den bellmanske digtning undgår ingen at se sporene af livets malurt; men med musik fryder ordenes indsmigrende klang vore øren:

Stämm dina strängar, sjung om lifvets vår!
Ack, sjung en skål som är lustig att höra!

Stilens idealisme og realisme.

Trænges der nogetstæds til idealisering i digtningen, er det ved gengivelsen af det „uæstetiske liv“, da det ellers altfor let kan blive en ram kost, hvis den kunstneriske behandling ikke er så betydelig, at den kan dæmpe det noget. I den bellmanske digtning finder man det idealiserende træk smukkest i det følsomme

[1]) Phosphoros. Upsala. 1812, s. 56: så är Bellmans konst, långt ifrån att vara ett obetydligt och blott ohöfsade menniskor värdigt källarnöje, en världs-åskådning af den originalaste art.

lune og den fantastiske humor, hvormed krolivets uæstetiske situationer er gengivet. Det er sket med virkelig kunst og tar en del af det stødende bort, selvom den løsslupne livsglæde bevirker, at „decorum“ ret hyppigt ikke kan overholdes. Idealiserende er i höj grad hele det mytologiske kostyme, som Bellman så rigeligt anvender i sin digtning. Et sådant kostyme har både sine heldige og mindre heldige sider. Heldigt kan det virke, når det dæmper fræmstillingen af altfor gemene personer eller delikate situationer, udenat de dærved taber noget i drastisk kraft. Mindre heldigt virker det på vor tid, hvor hele dette mytologiske apparat ligner en falmet maskeradedragt. Jo stærkere det træder fræm, des mere affekteret forekommer det os nu. Det er usköntsom en aflagt mode. Men den forvirring og opløsning i kunstmytologien, man træffer hos Bellman, viser tydeligt, at dens tid er forbi: græske og romerske, nordiske og kristelige mytefigurer optræder i en forunderlig blanding, f. eks. i Ep. 25. De forsvænskede navne på mytefigurer, som Stjernhjelm havde lavet: Venus = Fröja, Amor = Astrild, benyttes og fræmbringer i sin kraftige rococomaner et barokt indtryk. Når den bellmanske digtning alligevel trods det falmede mytologiske kostyme har bevaret sin friskhed, skyldes det den overordentlige realisme, hvormed personer og forhold karakteriseres: nogle enkeltheder træder så levende fræm, at situationen straks står klar. F. eks. fortæller Ep. 34 om en ildløs i Mowitzes kvarter, og så ser man ved ildskæret:

Niclas' torn som röda gulle'
blänker i den mörka natt.
Ur en sönderslagen ruta
tittar fram en gulbrun katt:
  straxt besatt
  hundarna tjuta:
larm och buller, gråt och skratt.

Eller Ep. 56: Se Mollberg med svart rock och flor,
med rucalvans-handskar och bockskins-skor
med lurfvigt hår, svart som en mor:
hans sorg är stor!

Eller Ep. 48, hvor Marjo ror ind til Stockholm med sine torvevarer i en jolle:

Hon åt tullen syftar,
har i knä en bytta smör,
körsbärs-korgar frammanför;
Marjo nu sin lofsång gör,
snyter säj och snyftar.

Endnu voldsommere blir realismen, når Bellman kommer til den intimere karakteristik af sine kvindefigurer, f. eks. hans heltinde, „Venusprästinnan“, selveste Ulla i Ep. 3:

Ulla Winblad, kära syster,
Corno . . . Du är eldig, qvick och yster:
hvar dag så står du brud.

Eller en anden — ældre — „nymf“ i „Fröjas tempel“, som i Ep. 44 er:

eljest blek och tyster,
säflig[1]) uti tal och svar,
men förträfflig yster[2])
när hon bröllop har.

Endelig hører man i Fred. sång 6 om en af „fylleriets titaner“, at han har været en sådan „dryckeshjälte“, at:

om nånsin din maka
skull' kysst på din haka,
hon blifvit full.

„Dryckeshjältarnes“ personalhistorie, som man har skrevet nutildags, er lidet lystelig og endnu værre er „Venuspræstindernes“; men det er omtrent uden betydning for digtenes værd som digtning. Den bellmanske digtning ejer kunstnerisk værd i sig selv, hvadfor modeller

---

[1]) ɔ: dvask; [2]) ɔ: lysten (egentl. overstadig).

han end har benyttet, eller hvormeget af det „uæstetiske liv“ der så end er blevet hængende ved dem.

Hvor nöje Bellmans liv har været knyttet til hans digtnings personer er også et underordnet spörsmål i forhold til det, han i kunstnerisk form har bragt ud af sit stof. Forbindelsen har dog sikkert været inderligere, end mange forskere holder af at anta; men ved sin kunstneriske stræben rager Bellman et hode op over alle sine modeller og personer. Og dog opfattede han selv ikke sin digtning som andet end muntert tidsfordriv beregnet for öjeblikket. Dærfor skænkede han heller ikke sine fræmbringelser mere opmærksomhed, end at de spredtes for alle vinde og först lange tider efter ved venners indtrængende tilskyndelse og hjælp blev samlet til det lille udvalg, som rummes i de to berömte samlinger. Deres blivende værd lagde han ikke selv vægt på; men samtiden, der havde hørt ham foredrage dem, og som var blevet fortryllet af hans muntre talent, mærkede hurtigt, at der var humoristiske kræfter i ham. Det gav sig også udslag i, at man gjorde ham til hovedperson i alskens lystige anekdoter, ligesom det hos os skete med Wessel, idet en sådan stædfæstelse forhöjede anekdotens værd for mængden. Den slags historier var naturligvis altid yderst „mustiga“. Man har heldigt sammenlignet Bellmans digtning med den nederlandske malerskole; men der er dog den forskæl, at Bellman benytter stærkere farver. Den sans for de rene, klare farver og den kontrastvirkning, der fræmkommer, når de stilles sammen, som först romantikken (især Oehlenschläger) indførte hos os, havde Sværrigs litteratur allerede fået med Bellman. F. eks. Ep. 55, hvor Mowitz spiller kegler:

Rocken är blå, uppslagen hvita,
halsen bär svart bindel af taft.

Eller Fred. sång 5 B:

Se svarta böljans hvita drägg,
ack, se hur Karon stretar.

Ofte blir dog indtrykket af de mange farver så broget, at man døri mærker svænskernes glæde ved det spraglede:

Mowitz med flor om armen, hålt!
I en mörkblå kolt
kommer han så stolt.
Svart väst, gröna byxor, nå,
gult gehäng, hå, hå!
och stöfletter på. (Ep. 65).

Stadig er det kontrastvirkningen, der er hovedvirkemidlet i den bellmanske digtnings kunstneriske teknik, og så stærkt anvendes dette middel, at virkningen kan blive ganske grov og grel. Når den smægtende hyrdestils følsomme og blide ynde pludselig brydes af den brutaleste naturalisme i skildringen af personer og situationer, blir indtrykket ofte læseren lidt disharmonisk; men et dulmende og mildnende skær lægges der så fortrinligt over disse stæder ved tonernes stemningsrige væld, og da blir musikken endnu et idealiserende moment i digtningen, som ikke må underkendes. Sjælden har vel nogen digter fået tonernes melodiøsitet lagt om sin digtning i en så strålende fylde, og selv instrumenternes forskælligartede klangfarve har Bellman benyttet til at fræmkalde kontrastvirkninger mellem musik og ord, som ofte kan være af betagende humoristisk virkning. Så stærkt fræmtræder instrumenterne, at han endog har trykket grækernes gamle færgemand til de dødes rige ett i hånden: Karon i luren tutar — men dær har vi rococomaneren. Intressant er en enkelt kontrastvirkning, som Bellman får fræm i et rimbrev fra 1774 til Elis Schröderheim[1]) — Gustaf III.s genialiske gunstling och Bellmans värklige vän (Carlén) — hvor han skildrer en

[1]) Carlén IV s. 276.

fest af „Fredmans gamla vänner“: ett muntert lag med rus ur Bacchi floder. Besynderligt lyder det, når Bellman næsten undskyldende henvender sig til denne hofmand, fordi han anbringes blandt „Fredmans gamla vänner“:

Så tyd ej illa ut att man i dansen ser
en Ulla bjuda upp en konglig sekreter!
Tag ej med köld emot ett sällskap, som tör hända
snart under vin och sömn slår bordet öfver ända,
låt dem som strödda bin få svärma kring hvarann!

Det er dog visst eneste gang, at Bellman behandler sine personer så overlegent, at man mærker klasseforskællen, mens han ellers altid med mange smukke ord søger at få os til at glemme deres menneskelige gemenhed.

Digtningens sprog.

Ser man på sproget i den bellmanske digtning, udmærker det sig ved korthed og sammentrængthed i udtrykket. Det er ikke vage, dunkle stemninger, der udtrykkes i det, men solide virkelighedsbilleder, der skildres i nøgne hovedsætninger uden stærk forbindelse og med udeladelse af alle fyldeord, som kunde udtvære stilen. Det eneste, der kunde synes at fylde formeget, er de talrige opfordringer til at drikke: att tillbedja Bacchus, som det hedder i den sirlige stil. Især i digtene med gammeltestamentligt æmne forekommer sådanne opfordringer hyppigt som indskud mellem de fortællende strofer, og dærved blir det lettere at behandle forskællige slags æmner som drikkeviser. I en digtning som denne, hvor der uophørligt spilles på de samme to strænge: lidenskabelig dyrkelse af vin og kvinder, må der nødvendigvis i sproget benyttes mange kælende omskrivninger, for at variere en ellers trættende ensartethed. Först og fræmmest sættes alt i forhold til Bacchus og omskrives med hans navn: i „Bacchi rum“ eller „Bacchi

kök“ (= køkken) vil hvær af „Bacchi härolder“ eller „Bacchi hjeltar“ „fukta sin aska (ell. tand)“ med „Bacchi safter“, og idet de føler sig i „Bacchi äkta paradis“, slumrer de ind i „Bacchi armar“; men når de har sovet „från Bacchi buller och tumult“, opdager de, at de ved dagens fræmbrudd ikke mere befinder sig i „Bacchi tempel“, optaget af „Bacchi göromål“, men må lidt slukørede udbryde med den berömteste af „Bacchi män“, selveste Fredman:

> Här ligger jag i rännsten och betraktar
> mina gamla skor!

Således blir resultatet, når Bacchus har lært dem „att läsa uti sin våta bok“. — Endnu nødvendigere i Bellmans sprog er de eufemistiske omskrivninger for alt, hvad der hører til „Fröjas dyrkan“. Det er „Venus vulgivaga“, der træffes hær i „Fröjas tjäll“ (= jungfruhus), hvortil hvær „Bacchi träl“ søger, når han er ramt af „Astrilds pilar“, for Fredman hævder:

> Bättre vor' visst, som Sancte Paulus lär,
> giftas en gång än brinna si så här,
> brinna si så här. . . . Timp.

Mildnende kaldes dærfor hvært „Fröjas barn“ for — nymf, et åndigt navn for et lasket gammelt fruentimmer. Ofte har den bellmanske digtnings sprogform en sådan ordsproglig karakter og et fynd, der gör, at strofer og udtryk fra disse digte blir til „bevingede ord“, f. eks. „Nå, ä nu alla församlade här“, „Så lunka vi så småningom“, „Hör I Orfei drängar, stämmen edra strängar“, „Se Mowitz, hvi står Du och gråter“[1]), „Ä'ke det gudomligt, Fiskartorpet hvad? Gudomligt att beskåda!“

[1]) Til denne melodi synes Poul Møllers digt til Henrik Steffens skrevet:

> En mester i tankernes riger
> heel tidt er på jorden forsagt,
> en spot for de deilige piger,
> og dristige svendes foragt;

o. lign. Et forhold, der gör det vanskeligt med forståelsen af denne digtning for udenforstående, er den stærke stockholmske lokalfarve, der er lagt over prospekterne og sproget, noget, der fordrer oplysende kommentar. Den friskhed, der hviler over det sproglige udtryk, skyldes Bellmans benyttelse af talesprogets ordstillinger, og han udvider digtningens ordforråd med dannelser fra gadesproget, som allevegne har den stærkeste duft og rigeste udtryksfylde, samt en egen koloristisk charme, som digtere med filologisk sans ofte har forstået at benytte. Man bör dærfor næppe med K. Warburg kalde ordene: grovkornede, for de passer netop i de fræmstillede personers mund som deres naturlige og sædvanlige udtryksmåde og hører med til milieuet, hvor disse personer lever deres uæstetiske liv. Vil man skildre den laveste befolkningsklasse realistisk, må man lade den fræmtræde med dens egne sæder, skikke og helst også ordforråd og ikke stødes af forekommende „mustiga qvickheter“. Bellman har villet det, og han har opnået at vække interesse dærfor — trods alt.

Sværrig og Danmark.

K. Warburg[1]) har stadig haft sin opmærksomhed henvendt på vekselvirkningen i litterær henseende mellem Sværrig og Danmark, og hans resultat for Sværrigs vedkommende er da det: fra Danmark har vi ved flere lejligheder modtaget vigtige litterære impulser. Han spör dærnæst, om Sværrig da ikke som gengæld har kunnet gi Danmark litterære impulser, men må svare: ikke ret mange. Dog er een svænsk digter „slået igennem“ i Danmark, ja har endogså virket stærkt på en

[1]) Bellmansdikten i Danmark (Samlaren 1895). Afhandlingen rummer en for et tidsskrift som »Samlaren« uanstændig mængde trykfejl i de danske citater.

hel litteraturgren i dansk litteratur: det er Bellman, og hans digtnings indflydelse gælder det danske sangspil i det 19. århundrede. „I det hela finner man afgjort i Danmarks litteratur mera spår af Bellmans inflytande än i den senare svenska. Han skattas där lika högt som här hemma. Ett faktum är, att i Danmarks bildade kretsar Bellmans sånger alltjämt beundras och senteras nog så starkt som i hans hemland.“ Hvori skal man søge grunden til denne stærke indflydelse, „då ju dock Bellman är i icke ringa mån en lokalskald och kräfver vissa förutsättningar at rätt uppfattas.“ Der er flere grunde:

I. Det musikalske element, som især virker indsmigrende på det lyrisk-bløde danske naturel, der helst vugger sig i muntre stemninger.

II. Den burleske komik, „för hvilken danskarne äga så stort sinne“. Både „le rire gaulois“ og det svænske „skratt“ øver en tiltrækkende virkning på den danske lattermildhed. Vi anser netop det medfølende lune for et ægte nationalt-dansk træk, og til det finder vi noget tilsvarende hos Bellman. Hans digtning formår ved sin fantastiske humor at „locka till gott skratt“.

III. Naturligheden og den ligefræmme jævnhed i sprog og fræmstilling. Det ceremonielle og pompøse hos svænskerne tiltaler ikke os danske: vi finder det opstyltet og affekteret; men kommer svænskerne i et lystigt lag, blir de hurtigt mere ligefræmme og gemytlige, mere naturlige og tiltrækkende for os. Det er det stadium, vi træffer hos Bellman. Naturligheden i Bellmans sprog er os så tiltalende, fordi vi ikke dær træffer „den ringaste tillsats af akademisk ståtlighet, som eljes gärna känneteckner vårt svenska skaldskap. Ty denna ståtlighet och sirlighet — har låtit danskarne stå kyliga till mycket i vår svenska diktning, som vi högt beundra.“ [1])

[1]) K. Warburg, anf. stæd.

IV. Den dramatiske karakter, der hviler over Bellmans digtning, var det endelig ikke mindst, som virkede med til indflydelsen hos os.

„Detta skaffar honom inträde hos ett folk med så gemytliga anlag som det danska.“ [1])

Selve indflydelsen af den bellmanske digtning begynder tidligt, idet man i slutningen af det 18. århundrede (o. 1783) træffer den hos Jens Baggesen, som skriver et par drikkeviser til melodi af Ep. 9. Ligeledes omsætter P. A. Heiberg Fred. sång 56 til dansk, men disse tilløb blir kun af forbigående betydning. Selv da H. Hertz i 1818 skriver et digt til melodi af Ep. 42, har han ikke truffet det karakteristiske ved den bellmanske stil. Det skulde dog senere lykkes ham. Det var först, da J. L. Heiberg i 1825 skabte vaudevillen[2]), at den bellmanske indflydelse i större udstrækning gjorde sig gældende. Hvornår Heiberg har lært Bellmansdigtene at kende vides ikke; men det må sikkert være, da han 1812 var i Stockholm, skönt hans bevarede breve til moderen fra dette ophold ikke med et ord berörer dem. Netop dette år var det, at Atterbom i „Phosphoros“ fræmdrog Bellman som Særrigs genialeste sanger, og sandsynligvis er der dærved kommet nyt liv i Bellmansfortolkningen, hvad der så sagtens har virket på Heiberg og vakt hans interesse, gennemmusikalsk som han var; men der kom dog til at gå en fjorten fæmten år, inden de virkede på hans egen digtning. Heiberg definerede vaudevillen som „en tæt forening af ord og toner“, og han sir selv om „Recensenten og Dyret“: men i ingen

---

[1]) K. Warburg, anf. stæd.

[2]) Vaudeville = vekselsang, rundsang, fordi disse vekselsange netop er den kærne, hvorom dialogen er spundet. I dansk litteratur træffer vi förste gang en sådan rundsang i »Epilogue« til »Kierlighed uden Strömper«, der slutter med en — vaudeville.

vaudeville lar sangteksten sig mindre end i denne bedömme efter den blotte læsning; den er uadskillelig fra melodien ligesom i de bellmanske digte. Intet af mine stykker tror jeg at være i så höj en grad vaudeville som netop dette; ti i intet af de andre har sujet, dialog, tekst og musik indgået et så nöje slægtskab. Jeg har også i denne vaudeville begyndt at efterligne det bellmanske mønster; ti Bellmans såkaldte Epistler er at betragte som vaudeviller uden for teatret. Det som karakteriserer dem er en forunderlig blanding af det burleske og det melankolske, hvilket sidste fræmbringes ved en besynderlig, længsel vækkende måde, hvorpå digteren beskriver lokaliteter og naturscener. Jeg har efterlignet denne tone — i den trio — — som udgör hele 21. scene.[1]) Diskret har Heiberg hær efterlignet stilen i de bellmanske naturscener, f. eks.:

Se, hvor skyerne hær
sig om kanten forgylde,
over ensomme træer!
Hør den muntre stöj!
Hist en krage flöj,
svang med hæse skrig sig over skoven væk.
Se, hvor aftenen trækker
hvær en skygge så lang!
Se de kørendes rækker!
Hør den lystige sang!
Snart vi skal pàny
hist ved Bellevue
køre langsomt med hverandre, glad i sind,
gennem tunge sand
med sit skum på strand,
hvor vi se den svænske kyst i måneskin.

I „Recensenten og Dyret“ anvendes for förste gang en Bellmansmelodi; men når Heiberg i sin afhandling sir, at han „i denne vaudeville har begyndt at efterligne det bellmanske mønster“, er det ikke helt korrekt.

---

[1]) Om Vaudevillen (1826) s. 93—94.

Det er allerede sket i „Aprilsnarrene": den svænske danselærer Tenneman dær, som underviser Trine Rar i den koreografiske kunst, er ganske kalkeret over Mollberg i Ep. 69, hvor han gir Ulla Winblad en lektion i dansens yndefulde kunst; men Heiberg har benyttet en melodi fra „Cendrillon". Da Trine skal „låta see sine progresser uti dans", synger Tenneman:[1])

En avant deux, en arrière!
Uttilbeens! Hufvud rak!
Så! det er en annan sak!
Var lite meer legère!
Queue de chat! Nu giv mig handen,
först den ena, så den anden.
Animeer sin mouvemang!
Ja, hun har et stort talang.
Stå! Stå!
Nu dansar jag ena, mamsellen seer derpå.
Så vakker en solo visst aldrig för man så.
Hvad er detta? ta mig tusen!
Uttilbeens, har jeg sagt!
Vil mamsellen give akt!
Vred blir jeg i kabusen.
Hun må troe, hun tör ej fjase.
Runda armar! Avec grâce!
Hufvud rak! Hold takt! ça, ça!
Så! nu går det mycke bra.
Stå! Stå!
Nu dansa vi sammen; hur vakkert er ei det!
Så hvar à sa place, och tilsidst en pirouette!

Den langt udførligere Fred. Ep. 69 begynder med at skildre os „Mollberg dansmästare":

Se dansmästarn Mollberg, bröder,
i vår krögarstuga,

---

[1]) Han taler et alt andet end korrekt svænsk, hvad Heiberg nok er skyld i, medmindre det er tilsigtet. Foruden stavemåden, der ofte er helt dansk, forekommer der også danske konstruktioner, f. eks.: en dotter af baron S., döttrar af excellensen greve G. istædetfor: en dotter till baron S. o. s. v.

hur mot väggen han sig stöder
med en röd fiol.
Konstigt har han lärt sig buga
och med foten skrapa —
aldrig såg man större apa
i en capriol.

Lektionen går dog ikke af, udenat „Ulla blir arg och sig ur dansen kastar“, men „vild som en varg han efter lammet hastar“:

Båda skratta, båda skrika
med musik tillika.
»Rak i lifvet, rak, Ulrika!«
ropar Mowitz gladt.

Undervisningen går videre, og belærende sir så Mollberg:

Se på mig; ge hand, mitt socker!
Fram med vänstra foten!
Non, ma chère. för tusan pocker!
Vänstra foten fram!
Rak som knekten står i roten!
Se på mig, stå stilla!
Märk, sköna vän,
att hon pro primo niger,
bakvänd mot den,
som fram om henne stiger!
Sväng dig se'n och balancera,
balancera mera!
Skönsta vän, mitt bröst charmera,
dansa mer mitt lam!
Sjung, min engel, när jag dricker!
Dansa, när jag spelar!
Säj, är intet Mollberg qvicker?
»Öfvermåttan qvick!«
Nig nu — nej, ma chère, hon felar:
knäna få ej böjas,
minsta tvång får intet röjas,
allt i ledigt skick!

Man ser, der hviler en sirlig anstand over bægge de to dansescener, men over Bellmans tillige stærkere humor på grund af de lavkomiske personer. Efterhånden

benytter Heiberg nu bellmanske melodier i sine vaudeviller, og det ofte med stor komisk virkning, f. eks. da „Hummer“ i „De Uadskillelige“ frir, eller da „Mikkel“ i „De danske i Paris“ skal skildre sit indtryk af Paris; men som helhed er det dog en behersket benyttelse (o. 10). Den bellmanske digtnings indflydelse på Heiberg kan henføres til følgende punkter:

1) ved dannelsen af vaudevillens kunstform;
2) som efterligning til andre melodier end de bellmanske;
3) som efterligning til selve Bellmansmelodierne;
4) som en hel studie i Bellmans maner, da han 1845 skriver „Ulla skal på bal“; men den var dog af mindre betydning.

På H. Hertz har den bellmanske digtning gjort sin indflydelse så stærkt gældende, at man mærker, den har fået ligefræm forbilledlig betydning for hans egen digteriske virksomhed, og man træffer den især:

1) i naturskildringernes stil både i hans lyriske og dramatiske digte;
2) i rigelig anvendelse af Bellmansmelodier (o. 20);[1])
3) i hele hans digtnings dramatiske livfuldhed;
4) sidst men ikke mindst i sprogformens stilistiske udtryk.

Det er förste i digtene fra og efter sommeren 1832, at man mærker påvirkningen fra den for Bellman særegne stilistiske teknik. Vi ser det på naturskildringerne og sprogformen i digte som „Spadseretouren“ og „Rejsen på Apenninerne“ (til Ep. 47), men stærkest og smukkest

---

[1]) Både Heiberg og Hertz undgår at benytte samme Bellmansmelodi mer end eengang, sir K. Warburg. Hertz har dog benyttet Ep. 15 både i en vaudeville fra 1862 og i een fra 1870. Tillige har han benyttet Ep. 42 både i digtet »Sangerens Lykke« fra 1818 og i vaudevillen »Kærlighed og Politi« fra 1827.

i „Erindringer fra Hirschholm“, de to digte, som Hertz skrev i „Bellmans-sommeren“ (1832), da han lå på landet i Hørsholm sammen med J. L. Heiberg og frue og moder. Först dær har fru Heiberg sunget og spillet Bellmanssangene ind i ham, så de kunde sætte dybe spor i hans digtning, og han mindes det med glæde vintren efter, da han skriver „Hyacinterne“:

Da sommeren væved' et slør ifjor
af hvide tåger om Hirschholms nætter —.
Ak Gud! og Fredmanns sange! ja hvem
skal synge for mig den dejlige vise
om »Mor på Tuppen« og hvær af dem,
jeg hørte så tidt af Johanne Louise.

Bellmans digte var ikke meget dyrket på den tid udenfor den heibergske kres. Hertz sir selv i „Posthuset“: Fredman! din sang, der er kendt af så få!, og fru Heiberg skriver i sine erindringer: disse sange var på den tid så godt som ubekendte i Danmark. Som eksempel på naturskildringernes stil kan anføres anslaget i „Posthuset i Hirschholm“:

Natten er kølig og vindene feje
lummervarmen sagte fra træer og krat;
bøgenes blade, der gyngende neje,
spiller månen på i den dæmrende nat.
Ak, her er smukt! See, på søernes flade
glimrer månen dybt i det krusede vand.
Tys! ingen lyd i den eensomme gade!
Alle sove trygt, både kvinde og mand.

Eller fra „Rejsen på Apenninerne“:

— See, hvor tågerne skilles og solen går op!
See, hvor bjærget i dæmringen løfter sin krop!
See, hvor himmelen klares! — En sky driver hen
og flygter og nærmes igen.

Hele digtet er en pragtfuld studie efter Bellman i henseende til stilistisk form og dramatisk liv. Endnu da han i 1835 skriver „Debatten i Politivennen“, husker han helt den bellmanske stil:

Vinden vifter, løvet skælver,
træet drysser fine duun,
og den klare himmel hvælver
over os et blåt paulun.

Det, der i Bellmans digtning fræmkalder den dramatiske livfuldhed, som sprudler ud af den, er alle de talesprogets sammentrængte udbrudd eller lidt docerende vendinger, som lar digtet minde om en livlig og munter passiar. Således f. eks. anslaget til Ep. 45:

Tjenare, Mollberg! Hur är det fatt?
Hvar är din harpa? hvar är din hatt?
Ack, hur din läpp är klufven och stor!
Hvar har du varit? Svara, min bror!

Eller Ep. 31:

Se Mowitz, hvi står du och gråter
så blodig och svullen och stinn?
Det plägar ens oro ju lätta
att öppna sitt hjärta en vän;
sätt på dig peruken, berätta
hvarför du blef sparkad i änd'.
Kund' du dig då intet försvara,
men fumla och slogs som en so? –
Pong, pongtuli pongtuli. Jo,
det skall jag förklara.

Hærtil finder man noget ganske lignende i Hertzes lyriske digte, der er påvirket fra Bellman, f. eks. en sådan strofe fra „Rejsen på Apenninerne“:

— Gaetano! så stans dog! Hvad I har en hast!
See, min kuffert er skrabet. Bind tougene fast!
Og min hat, ak, min hat – er da mennesket gal? –
er gledet af sit foderal.

Eller fra „Spadseretouren“:

Så du den smækre dame, der gik
pludseligt bag de lange gardiner?
See, med en herre hun har en passiar. . .
Ih, du min Gud! han kysser jo damen!
Det er bestæmt et hemmeligt par.

Samme livfuldhed finder man også i en enkelt af Hertzes drikkeviser:

Rundt! Rundt! Stuen løber rundt!

Foruden i stilen har selve det sproglige udtryk i Hertzes digtning til bellmanske melodier fået en svag svænsk farvetone over sig. Svænsk er således udtrykket: det var bra'!, der forekommer i „Billardet" og i „Rejsen på Apenninerne", mens det i „Posthuset" har formen: det var brav!, da det dær skal rime på „trav". Hærtil hører også: Brav! det var ret! i „Billardet"; men særlig bellmansk er den stærke brug af udråbsord, som blir ganske overvældende i Hirschholmsdigtene, især i „Billardet", hvor der i 11 vers findes — 50! „See" forekommer alene 14 gange, og „ak" 7 gange. Dærimod lægger man mærke til, at Hertz i sine digte til Bellmansmelodier inden 1832 benytter disse ord mindre og især ikke på samme stilistiske plads. Udråbsordet „ak" synes også at lyde noget fræmmedartet på flere af de stæder, Hertz anvender det, og grunden hærtil må da være den, at det netop er Bellmans stilistiske ejendommelighed, der har smittet af på Hertzes sproglige udtryk. Dr. Vilh. Andersen[1]) har gjort opmærksom på den stærke brug, Hertz har gjort af dette udråbsord i sine digte, og idet han mener, det lægger „en egen, gammeldags

---

[1]) Danske Studier. 1893 s. 128: Det er ikke for intet, at digteren stadig siger Ak! til sit landskab. — Men på Hertz som på hans landskab passer den elegiske interjektion som ingen anden. Han driver da også næsten misbrug med den. Han siger ikke alene »Ak, her er smukt« om Hørsholm, men »Ak, her er smukt og fagert her ved søen« om hele øen. S. 140: Også den — vidt drevne anvendelse af Ak! forekommer mig undertiden mere stilfuld end sjælfuld, idet den ofte uden al tungsindig betoning blot tjæner til at meddele udtrykket en egen, gammeldags ynde. I Ambrosius Stubs sommervise begynder f. eks. fire på hinanden følgende strofer med et »Ach, see!« (efter den tids sprogbrug = Nei see!). Noget sådant må Hertz være bleven opmærksom på, og han, der vælger sprogets gloser efter duften, har skyndt sig at indlemme den gamle, stilfulde glose i sit herbarium.

ynde" over stilen, viser han hen til Ambrosius Stubs anvendelse af dette ord; men det synes lidet rimeligt, da man aldrig har mærket til, at Hertz har studeret den ældre digtning med forkærlighed. Heller ikke synes denne glose af Hertz valgt „efter duften", for den optræder netop undertiden „mere stilfuld end sjælfuld", som Dr. Andersen udtrykker sig. Man står dærfor tilsidst overfor den mere prosaiske forklaring: det svænske „ack"!, som Bellman meget hyppigt anvender, er ganske ufordöjet gået over til Hertz ligesom alle de andre udråbsord: see, kom, tys, mærk, hør o. s. v., hvormed den bellmanske digtning er fyldt, og kun hvor det fræmtræder med elegisk betoning, har Hertz selvstændig tilegnet sig det, da det svænske ord ikke har denne betoning. Når man husker den grundighed, hvormed Hertz satte sig ind i Bellmansdigtene, forstår man nok uden vanskelighed, at deres stilistiske teknik har kunnet således overvælde ham. Ord og vendinger fra gadesproget er Hertz heller ikke bange for at anvende, selvom det gennemgående sker med megen smag, f. eks. fra „Billardet":

Hør hvor regnen pladsker!
Midt på gaden eensom tradsker
en med træsko på.

Eller fra „Posthuset":

Nåda! hvad står du og gaber, din klåde!
Kan du rykke vognen og göre mig plads?
Han skal afvejen! Giv tid, deres nåde!
Køter, er du grov? Så kom an, lad os sla's!

Som helhed blir dog visst „Billardet" det digt, hvori Hertz stærkest har truffet den bellmanske stil og tone.

Hertzes bellmanske efterligninger udkom i 1833, og samme år skriver Chr. Winther et langt digt til en Bellmansmelodi (Ep. 42), og det trykkes i „Nogle Digte" (1835). Digtet udmærker sig, som man måtte vente af

Chr. Winther, ved sin fortrinlige skildring af det vidtstrakte, sællandske landskab og sin kraftige naturfølelse, som stærkt træder fræm i anslaget:

Skönt forvænt til by og buur
skal De gå med mig en tour.
De skal se en kraftig, fyndig,
    frisk og yndig,
    skovnatur!
»Lad os da til Furresø gå« —

og han fører sin ledsagerinde og os ud, hvor „skoven er höj og sval“:

denne hulvej er så lun,
lyngen nikker, rød og brun,
rundtom myldre blomster røde,
    hvide, bløde
    blad og dun.
Op igennem grönne kløft;
over gærde, over grøft
kaster søen os om kinden
    rask med vinden
    køle svøft.
Men er det ei bædre, hvad hær vi kan skue?
    skov og sø og himlens bue,
    heste, køer og lam!

Og fra en bænk viser han os en smuk udsigt:

Kan man see et belvedere
    vel med mere
    fantasi?
Hele søen for vor fod,
skyen rød af solens blod,
    landet spejlt i klare vove
    rundt med skove
    overgroet.

Skönt „skoven kysten huldt omringer“, kan blæsten dog kruse vandet:

Søen skummer hvid og bruser,
    vinden suser
    over den.

Endelig viser han os det vidtstrakte landskabs skönhed:

Himlen hvælver höjt sin sal,
hør i skoven gøgens gal!
See hist Farum, Kollekolle
og det bolde
Fredriksdal.
Hær blev öjet frit engang!
Hvilken udsigt, hvid og lang.
Hør, i Søllerød det klinger,
dær det ringer
aftensang.

Også dette digt er fyldt med de mange udråbsord efter det bellmanske mønster, om det end ikke er så stærkt som hos Hertz; men er der nogen lighed i den poetiske landskabsskildring, som Jul. Lange[1]) intressant har fræmhævet, er der dog betydelig forskæl. Chr. Winther skuer ud over et langt videre landskab, og der går en langt stærkere længsel ud mod Sjællands frodige land og friske skov, bort fra byen, mens Bellman, såsnart han rigtig er kommet ud på landet, hæftigt længes tilbage mod sin kære by med de materielle goder i pikant servering og de muntre fornöjelser i ustanselig mængde. Hans voldsomme drifter jog ham gennem en hensynsløs nydelseslyst, som mærkelig nok synes at virke langt mere ansporende end slappende på hans talent; men det kom dærved ikke til at spænde over mange strænge, og tonen blev også en smule dekadent. Chr. Winthers alter ego — Folmer Spillemand i „Hjortens Flugt“ — synger sin udvee fræm i disse strofer:

Du som har sorg i sinde gak ud i mark og lund
og lad de svale vinde dig vifte karsk og sund.
Jeg vil så nødigt bænkes i stuen, under tag;
der drikkes og der skænkes i døsig fred og mag.

Men hos Bellman lyder det: musik, sang, dans, vin, vin og kvindfolk: töm ur din flaska, sjung och drick, var glad. Der er dog mere forskæl end lighed mellem

[1]) Breve fra Jul. Lange ved Købke (1902) s. 326.

de to digternaturer. Chr. Winthers sans for naturen og den ene elskede, som man trofast holder fast ved, såat det inderligere og mere uddybede elskovsforhold kan gå over i andre følelser, tilhører en höjere følelsessfære og en finere åndelig kultur end Bellmans hungrige nydelsestrang, som grådig styrter sig over alt, hvad der kan kildre og pirre hans hede drifter. Men Bellmans anskuelse af livet er lettere tilgængelig og mere tiltalende for menneskenes store mængde, fordi den er mere primitiv og utöjlet. Naturfølelse — een af de höjeste æstetiske følelser — har de danske digtere alligevel mere af end Bellman; men hans fortrinlige naturskildringer træder ved deres solide stil og den voldsomme kontrastvirkning til byens svireliv meget skarpere og brutalere fræm. Dog musikken — og de andre idealiserende træk — lægger så det dulmende skær — den „magiske touche" — over, og de virker indtagende på menneskenes sind og sanser.

I 1838 udkom E. Aarestrups „Digte"[1]), og dærimellem finder man „Charlottenlund" fra 1824, som viser, at han utvivlsomt ved denne tid må ha været i beröring med den bellmanske digtning, da digtet både i ordvalg, i stil og indhold samt i rytme stærkt minder om en bellmansk epistel. Naturligvis er digtet fyldt med Aarestrups langt finere æstetiske kultur og strålende skönhedsdyrkelse, og dærved træder forskællen fræm mellem dem. Vi ser de mange udråbsord, som er et ubedrageligt kendetegn på Bellmans-indflydelsen (see, kom, hør, tys og især mærk!):

Mærk det vakre sommerslot,

men også særegne aarestrupske vendinger, f. eks.:

see dær, see dær! en skulder så rund!
See, hvilken slangeside!

[1]) E. Aarestrup: Samlede Digte ved Liebenberg. 1877 s. 99 og 521.

eller:

Proppen knalder
i krystaller
skummer vinen — ak, hvor skön!
Og i skiver
skåret bliver
en melon så grön.

Da man er kørt på skovtur til Charlottenlund, hører man om madkurvens indhold:

Hid med kurven, gamle hund!
Aa, fa'en med clarinetten!
Rugtvebakker? Lax? jo, jo!
Og hollandsk ost? jeg takker!

og om drikkevarernes tilberedelse:

Kom med citronerne! adræt!
Pauline, Du har sukker!
Romflasken — så, den prop var tæt!
Din skål! Hør, hvor det klukker

Dærefter kommer turens dolce far niente:

Venner, kom og læg jer ned!
Mærk kun, hvor snaphanen fejer
efter nymfens stille fjed
blandt laxpapir og rejer!
Hær er godt. Hør træets sus,
see teltets fjærne fakkel!
Au! jeg trådte sneglens hus
i stykker reent, den stakkel!
Lad os ligge
hær og drikke
Danmarks skål — klink med! stød an!
Lange, hvide
skyer glide
over land og strand!

Endelig slår dansens time, og digteren skildrer den med liv og fart:

De flokkes, klynges. Eia, see dem,
der løbe op til valsen!
Nå, han slænger tøsen omkring!
Skörterne suse til knæet;
hatten falder — ingenting!
Hær kan vi stå ved træet.

Hvor den satan slider på!
Han sveder, jo, jeg takker!
Au, au, au! min store tå!
Så see dig for, din rakker!

Imidlertid er det blevet aften og køligt: man tar overtöjet fræm, stiger tilvogns og:

Er I oppe?
så, din kæltring, kør!

Dærmed ender den tur, som har givet digteren lejlighed til i livfulde rytmer at skildre det brogede sommerliv, som udfolder sig i „Charlottes bøgelund", når Københavnerne tar i skoven.

Gennem et vildt liv i svir og sværm havde Carl Bagger vundet sig erfaringer, hvorpå han grundede sin digtning. Episoder fra dette uæstetiske liv har fået kunstnerisk form og liv i et par digte, som må beröres hær, fordi de utvivlsomt må forudsætte kendskab til den bellmanske digtning, skönt de ikke er skrevet til nogen Bellmansmelodi. Det vildeste svireliv kendte både Bellman og Carl Bagger som få andre blandt digterne, og man forstår da, at der dærigennem skabes et fællestræk i deres digterånd og i det milieu, som blir genstand for skildring. Man træffer i Carl Baggers to digte de for den bellmanske digtning så karakteristiske udråbsord og det netop på samme stilistiske plads, f. eks.

Bellman: Ack, om vi hade, god vänner, en så.
Kors, utan glas, du ser ut, din kanalje!
Kom, mina bröder, och dansa på baler!
Märk, sköna vän!

Bagger: Ak, hvor min kind dog er blussende rød.
Kors, det er svært, så Du vaklende går.
Kom, lad os slentre ad gaderne hen.
Mærk mit ord!

Digtet „Promenaden om Natten"[1] (Smådigte 1834):

[1]) Dette digt er Bellman, men dansk, københavnsk Bellman (Tilskueren 1899 s. 247).

Sören, så kom da nu, Sören, min ven!

skildrer to studenters rus med tilhørende reflektioner over livets gang, og aldeles fortryllende har han gengivet deres skiftende tanker i den springende samtaleform, idet de „i fortrolig passiar“ vaklende slentrer rundt om „Hesten“ på Kongens Nytorv, mens „öjnene døsigen plire“:

Natuglen kaldes studenternes fugl,
den kommer sildigt först ud af sit skjul.
Stjærnen på himmelens bue —
stirre på den er min lyst;
men det er hæsligt at skue
stjærner på menneskets bryst.

Ligesom Hertz forstår Bagger at benytte ord fra gadesproget til at lægge kolorit på med:

Sören, det er som en blyhat der sad
vægtig og trykkende, smeddet om panden —
vægteren sidder i skuret så lad —
Vægter, o hør, hvor er branden?
Hvad, har han siddet og snivet, min fa'er?
»Å, lille herre, I er jo en nar!«
Hører han ikke den klemten?
»Det er jo meelmandens kat!« —

Fræmdeles et karakteristisk billede fra natten:

Sören, det er som på sköjter jeg gik:
benene glide, mod ejerens villie.
Dærtil så ærgrer det mig, at jeg fik
punsch på min gode chenille.
Ak, hvilke fristelser har ej vor jord!
Hist kommer een os imøde, min bro'er.
Seer Du? i form af en kvinde
tripper om hjörnet der een:
Seer Du? de natlige vinde
blotte det velskabte been.

Pludselig afbrydes passiaren af den uæstetiske københavnske virkelighed:

Nej, hvad er det for en lugt?
»Hører Du vognene rumle?«
Skynd Dig blot, hurtigt på flugt!

Derefter slutter Bagger med følgende „morale“:

Bædre vi kunde vel anvendt vor tid,
renere kunde vel været vor id,
men mere livlig og munter
næppe der kommer en dag.

Som helhed viser digtet en kunstnerisk beherskelse af stoffet og en stilistisk fuldkommenhed, som virker tiltalende, mens det ikke rummer den ringeste overskridelse af „decorum“. En så sleben, næsten naiv, finhed kender den bellmanske digtning aldeles ikke overfor et sådant æmne. Den er mere robust, naturalistisk, „mustig“; men i det andet digt af Carl Bagger, hvor påvirkningen fra Bellman utvivlsomt også spores, kommer man lige ind i det bellmanske milieu, og digtet blir dærfor nærmere i bellmansk ånd. Det er Arthurs drikkevise fra „Min Broders Levnet“ (1835):

Heisa, vor krofa'er, nu er jeg kommen hjem,
men hvor er vel gutterne mine?

Han spör efter de enkelte i „vort trofaste lag“, men svarene er ikke lystelige: hans søster er skøge, hans bror, der var spiller, blev „tosset i hætten“ og kom på Bistrup, og hans gamle far — „O, see dog de sönlige tårer“ [1]) — sidder i forbædringshuset, og ligeså usselt er det gået de andre i laget. Dærved er dog intet at göre:

Drik kun ud, mine gutter,
livet varer kun nogle minutter!

Over dette digt er der anderledes fantasisving, og når man ser hen til den tid, det fræmkom, er det langt dristigere både i indhold og form end noget andet digt blandt dem, der hører til Bellmansefterligningerne hærhjemme: det er ånd af Bellmans ånd og figurer af hans

[1]) Det er en fysiologisk ejendommelighed for hovedfigurerne i Carl Baggers digte, at de altid optræder med tårer i öjnene. I Vilh. Møllers udvalg (1868) findes der kun to undtagelser fra reglen.

figurer, og det rummer fuldtud den dramatiske livfuldhéd, som kendetegner epistlerne. Carl Bagger var som Bellman, „den lystige svend, livets, nydelsens, glædens ven“, der „tumlede sig bedst i natlige convivier“, og som synger:

Jeg elsker med fyrighed livets land.
Sæt viinløvkransen blot om min pande,
så skal ej sorgen mig overmande.
Kom med i kældren! Drej om alle haner,
og skænk os Sauterne og Syracusaner!

Så kom fyrrernes skandinavisme, og den bellmanske digtning blev ganske naturlig et nevtralt felt, hvorpå man i enighed kunde mødes. Dens sprudlende munterhed, der er som sat på flasker, kunde atter og atter udløses og fryde menneskenes øren. I svænskernes nationale fortolkning opfriskedes den nu for de danske og kom dærved til at stå i mere strålende og kraftige farver. I december 1843 holdt det skandinaviske selskab i København en Bellmansfest med taler af Carl Ploug og J. L. Heiberg („Bellman som komisk Dityrambiker“), og dærved fik Bellmansdyrkelsen et mægtigt stød fræmad. Ploug skrev „soldeviser“ for studenterne til bellmanske melodier, men da de var uden större værd, er de nu ganske visnet; men skandinavismen slog ud i studenterkomedier, og den bellmanske digtning fik gennemgribende betydning for det hostrupske sangspil.

Indflydelsen mærker man dær först og fræmmest i den stærke anvendelse af Bellmansmelodierne, som for Hostrups vedkommende langt overgår den brug, Heiberg og Hertz havde gjort af dem. „Gjenboerne“ (1844) benytter 5, „Intrigerne“ (1845) 3, „En Spurv i Tranedans“ (1846) har ikke mindre end 10, og „Eventyr paa Fodrejsen“ (1847) har 7. Ialt har han anvendt 35 — ikke, som K. Warburg angir: 30, idet man må regne hans „Prolog“ (1847) med, der har to, og „En Scene i Ny-

boder" (1848), der har een, og når Warburg sir: „ingen enda är upprepad, alla olika", har dog „Prologen" gentaget Ep. 33, som er benyttet i „En Spurv i Tranedans". Mens Heiberg og Hertz udelukkende henter melodier fra „Fredmans Epistlar", anvender Hostrup også „Fredmans Sånger" (ialt 13 af dem). For det andet mærker man indflydelsen i det dramatiske liv i kupletterne til Bellmansmelodierne. Det blir så frodigt, at det ofte overgår selve forbillederne i den henseende, og den måde, hvorpå Hostrup synger sine tekster fræm af melodierne, gör dem dærfor ligeså sangbare. Blandt de virkningsfuldest benyttede er Ep. 69: „Om Mollberg dansmästare", der har afgivet melodi til sangen, der indleder visitscenen på Regensen i „Gjenboerne". Samme melodi har Hertz benyttet i „Billardet i Hirschholm"; men man lægger mærke til, hvor fortrinligt Hostrup har forstået at udstykke den i replikker for de fem personer. Det samme gælder også Ep. 33, som er udstykket til duetten mellem Mine Tokkerup og Peter Ravn i „En Spurv i Tranedans", og Ep. 42 om kortspillet i klubben, som Hostrup ligeledes har anvendt om et kortspil i „Intrigerne". Ikke mindre virkningsfuld er anvendelsen af de bellmanske melodier både i kor og solosang, f. eks. studenternes indledende opsang i „En Spurv i Tranedans" og Klints första sang i „Gjenboerne". Endelig er der sproget; men stilistisk indflydelse har den bellmanske digtning slet ikke haft på Hostrup som på de tidligere danske digtere. I ord og udtryk er Hostrup ganske selvstændig, og kun to gange træffer man udtryk med ordet „bra", som danske kun bruger, når de er i beröring eller fornylig har været det med svænske[1]). Dærimod benytter Hostrup ligesom Bellman det almindelige talesprogs rytme og ordstilling, og over sine figurer fra den

[1]) Se Jul. Langes brev til K. Warburg.

„lavere middelstand“ (især smeddesvænden) har han — som ingen anden för ham — forstået at lægge hele gadesprogets frodige duft og tone, endda med fuld kunstnerisk beherskelse. Dærved har han vist sin forståelse af dette ejendommelige sprogområdes store koloristiske værd og udtryksrige fylde. Det lægger en friskhed og filologisk charme over sprogformen i hans sangspil, som seent vil tabe sig, og som gör det nationalt i höjeste grad — uden en eneste stødende mislyd. Når studentertyperne er falmet, vil denne fjærdestands repræsentant stadig stråle i frodig glans og komisk fylde.

Efter denne opblussen af Bellmansdyrkelsen i 1843 spredtes der et fyldigere kendskab til hans digtning ud i vide krese, og resultatet udeblev ikke, idet man nu rundtom anvendte Bellmansmelodier, når man skulde bruge en melodi til en sang i ett eller andet stykke. Således benytter Peter Fabers farce „Stegekælderen“ (1845) tre „Fredmans Sånger“, og Chr. Richardts vaudeville „Declarationen“ (1851) anvender een; men den fyldigste benyttelse efter det hostrupske sangspil har dog Erik Bøgh på sin samvittighed, idet han i sine farcer bruger en snes stykker. Hans styrke lå netop i viser og kupletter, og han er også den, der slår til lyd for en jævn og uromantisk opfattelse af Bellman og hans digtning[1]). Den kunstneriske værdi af hans Bellmansefterligninger er dog næppe stor. Uhyre udbredelse fik Bellmansmelodierne i Danmark gennem det danske sangspils benyttelse af dem, og de er blevet kendt og sunget af tusinder, fordi de danske sangspil har været det rige forråd af dansk skuespildigtning, som har frydet hele Danmark i mange slægtledd, ikke mindst gennem dilettantopførelser. Dærimod fordrer selve Bellmansdigtene lidt nöjere studium for heelt at kunne nydes,

[1]) Dansk Folkekalender. 1863.

og de trænger dærfor ikke slet så langt ned i folket, som de danske digteres efterligninger i sangspillene; men i studentersangen har de dog holdt sig stadig gennem hele det 19. århundrede.

Med halvfjerdserne kom realismen, og flere af dens „gennembruddsmænd" studerede Bellman for at inspireres i den rigtige retning. Således har S. Schandorph selv i sine „Oplevelser" II s. 103 udtalt: hvem, der har fulgt min digtning, vil let have opdaget, hvor stor en rolle Bellman har spillet for mig. Jeg har åndelig levet med ham i hans glade Stockholm. — Der var nu også beröringspunkter mellem disse to digtere, idet Schandorph sværmede stærkt for det brede, saftige lune og „le rire gaulois", og over sine egne personer og situationer søgte han netop at lægge en sådan glansfuld komik, udenat han var særlig kræsen overfor, om der kom nogle „mustiga qvickheter" med hos de lavkomiske figurer. Det er da især i naturlig ligefræmhed, i fantastisk humor og i höjrøstet munterhed, at Bellman har haft indflydelse på hans digtning. Også H. Drachmann har været under bellmansk indflydelse. Sporene findes mest i de to store romaner „Forskrevet" og „Den hellige Ild"; men det er mere milieuet og ånden end som hos tidligere danske digtere stilen og naturskildringerne, der røber påvirkningen. Drachmann begynder nok sin „Bourgognevise" med at synge:

Skænk mig vin i dybe skåler,
drikke vil jeg, til jeg dør;

men han slutter visen med:

Skænk mig vin, som jeg den tåler,
så jeg ej blir vild og ør.

En sådan betænksomhed vilde Bellman aldrig gi ordet i sin digtning. Han lar stå til.

I 1900 kom den sidste og sikkert mindst selvstændige efterligning af et bellmansk digt, fordi hele digtets tanke

er lånt fra Bellmans berömte Ep. 23[1]), ja, næsten kun er en parafrase af den, ikke engang klædt i meget selvstændige ord eller vendinger. Bellmans mesterlige digt rager dog ved sin stemningsskala af menneskelige følelser himmelhöjt op over det danske digt, som kun har bitterheden tilbage fra forbilledet og dærfor ganske mangler den psykologiske begrundelse af den eller dens vidunderlige bortdunsten og overgang til jublende livsglæde under indflydelse af Bacchi varmende saft, det klare „ildvand“.

Ack, du min moder, säj hvem dig sände
just till min faders säng?
Du första gnistan till mitt lif upptände —
ack, jag arma dräng!
Blott för din låga
bär jag min plåga,
vandrar trött min stig;
Tvi både far och mor!
Här ligger jag i rännsten och betraktar
mina gamla skor.

Men da Fredman ved morgengry ser kroen blive lukket op igen, jubler han:

Nu ska de styfva'leder blifva smorda
smorda allihop.
Hurra, kurage,
lustigt bagage —
friskt i flaskan, hej!
Nu är jag modig
tapper och frodig
och jag fruktar ej.

Og da han er blevet varmet op, svulmer hans taknemlighed begejstret mod hans ophav:

Tack för din låga
för din förmåga
Du min gamla far!

---

[1]) »Och hvem förgäter den rysligt humoristiska visan: Ack, Du min moder. . . — ett mästerstycke af verldsförakt och verldsbespottning« (Atterbom i »Phosphoros« 1812, s. 54.)

Så lyder den danske parafrase[1]:

Ja, livet er surt, ja, livet er trist,
og goldt som de stenede veje. —
Fordömt, at min gamle en sildig stund
sov ind på min moders leje!

Fordömt, at hun elsked og tog ham i favn
den nat, og lod dyden springe
— —

Et fattigmandsbarn, uden hus og hjem,
og uden en skjorte på raden,
der knytter sin næve, når andre ler,
og lever og dør på gaden.

Og det for en nat, en eneste nat
i favntag og elskovsbrynde —
Fordömt, at min fader, den pjalt, som han var,
lærte min moder at synde.

Det lyder bittert og trøstesløst, somom hans liv aldrig havde budt ham muligheder til en smule lykke, og somom sliddet kun havde bragt ham forbandelse.

Betragter man det hovedindtryk, der må fræmgå af den bellmanske indflydelse, som vi foran har søgt at påpege, vil man se, at den har virket stærkt på den danske litteratur gennem hele det 19. århundrede; men alligevel vil man heelt savne dens drastiske kraft og farverige fylde. Ikke den mest snærpede smag kan finde et stødende ord hos de danske digtere, der har været under bellmansk indflydelse. De danske digte synes at være „renskrevne", men kan dærfor måske forekomme lidt ferske ved siden af de mere ramme Bellmansdigte. Gennemgående var det sociale milieu også et andet, og de danske digtere besad mere åndskultur og dærfor en mere kræsen og forfinet smag med hensyn til det komiske; men den grovere vis comica, som Bellman

[1]) Edvard Søderberg: Gadens Digte, s. 26.

benytter, er mere lettilgængelig for mængden. Selv Carl Bagger er langt mere sleben i sin form, skönt han i ånd sikkert stod Bellman nærmest; men både Bagger og især Søderberg savner hans frodige lune, hans brede stil, hans fantastiske humor og sidst, men ingenlunde mindst hans indsmigrende følsomhed. Pietismens følelsesvarme, som Bellman påvirkedes af i sin ungdom, har nemlig givet hans digtning en undergrund af følsomhed, der slår ud som hed, men dekadent sensualisme. Bellman gik således ikke ufordöjet over i den danske litteratur. Heiberg og Hertz var klare og kølige i deres sprogform ved siden af ham. Hostrup slutter betænksomt akten, da

glædens klokke slår:
soldet forestår!

Han forskåner tilskuerne — og det er romantikken hos ham — for at komme

ud da, hvor i ro
glædens druer gro!
Hvor: Lars Mathisen venter
med sin glædesskat!
For: Lyt til Bacchi kald!
Nu det store skrald
fejres skal.

Den bellmanske digtning dærimod løber linen ud. Udsvævelsernes fantastiske vildhed slapper viljerne og slipper ustyrligheden løs: vi får bærmen med og skånes ikke for ødelæggelsens vederstyggelighed eller kvalmende resultater. Hans figurer viser også reversen. Vi har kankan'en, når Fredman i Ep. 4 skråler af fuld hals:

Blås, edra lymlar, till dygdens ruin!
Lät oss tillbedja båd' Bacchus och Fröja!
Vår lusta[1] vi röja[2], vår strupe förnöja:
vi dö[3]) utaf kärlek och lefva af vin.

---

[1]) ɔ: sanselighed. [2]) ɔ: røbe. [3]) jf. Ep. 13 v. 5.

a

STUDIER FRA
SPROG- OG OLDTIDSFORSKNING
UDGIVNE AF
DET PHILOLOGISK-HISTORISKE SAMFUND

Nr. 64

ÆGYPTISK LÆGEKUNST OG MAGI

AF

HENRY MADSEN

KØBENHAVN 1904
KLEINS FORLAG (CAMILLA KLEIN)
I. COHENS BOGTRYKKERIER
· GEORG A. BACH ·

»— de fleste Mennesker dør af deres Medikamenter, ikke af deres Sygdomme.«

Molière.

Blandt det, der Verden over mest har bidraget til at skabe de gamle, stadig viderelevende Forestillinger om „den ægyptiske Visdom“, skabt Ægyptens Ry som al Visdoms, al dyb Erkendelses, al overnaturlig Erfarenheds Land, har *Lægekunsten* indtaget en afgørende Plads.

Allerede Homer vidste, at

der til Lands er Enhver, langt mere end Mennesker ellers, kyndig i Lægernes Kunst[1])

og Digtere, Lærde, Filosofer har senere, baade i Athen og i Rom, gentaget hans Ord. De fleste mente, Læge-

kunsten ligefrem var „opfundet“ i Ægypten, at den dér hvilede paa Traditioner og Overleveringer, som allerede var gamle, da Roms første Høj blev bebygget, nogle vidste at berette, at gamle ægyptiske Konger, Athothis og Tosorthros, der havde regeret en Gang i Tidernes Morgen, havde været berømte ogsaa som Læger og havde opdaget vigtige Midler, andre endog, at selve Guderne, Isis og Horus, i en Fortid, der var saa fjærn, at den unddrog sig menneskelig Beregning, havde indviet deres Folk i den Kunst, det aldrig siden skulde glemme. De ægyptiske Læger, de første, der havde inddelt Medicinen i forskellige Fag, i Specialer, nød overalt i den da civiliserede Verden den højeste Anerkendelse. Hoflægerne hos Kambyses og Darius havde været Ægyptere, og i den romerske Kejsertid, da Ægypten selv kun var en Skygge af svunden Glans, virkede dets Læger i Rom mellem Aristokraterne og Demimonderne, højt ansete og fyrsteligt lønnede. For Roms egne Medicinere fandtes ingen bedre Anbefaling end at have studeret i Alexandria.[2])

Utvivlsomt har ogsaa den klassiske Medicin, især i dens ældste Tider, før og efter Hippokrates, faaet mange og nyttige Impulser fra den ældre, mere erfarne ægyptiske. En Del af den Virak, der af Grækerne er ofret de ægyptiske Læger, har vel derfor oprindelig været et Udslag af den Elevens Taknemmelighed mod sin Lærer, der altid er megen Ære værd og altid er let at forstaa; først senere er den bleven en Vane. Men vi, der har lært selv at læse Ægypternes Skrifter, deres religiøse og profane Bøger, Indskrifterne paa deres Tempelvægge og i deres Grave, er efterhaanden blevne lidt skeptiske overfor de begejstrede Lovprisninger, hvormed Grækerne talte om alt ægyptisk. De mange Vidundre, de henførte til Nildalen, har kun været skønne Drømme, Luftspejlinger uden

Virkelighed. Ingen Ægypter er nogensinde falden paa, at den Sphinx, hvorom Grækerne har skrevet saa meget, den gamle Gud, hvis Stenansigt hver Morgen blev beskinnet af den opgaaende Sol, skulde ruge over nogensomhelst Art af Visdom. Grækerne har berømmet den ægyptiske Digtekunst som den skønneste, den dybsindigste i Verden; de har formodentlig kun kendt den paa anden Haand, medens vi, der kender den af Selvsyn, kun formaar at afvinde den en kulturhistorisk Interesse. Og vi er mest fristede til at smile ad den brave Heliodor, som følte sig overbevist om, at Homer, hans Yndlingsdigter, af Fødsel var en Ægypter, hver Gang han „betænkte *dels* hans Digtnings store Alsidighed og Rigdom paa enhver Art af Skønhed, som i Virkeligheden har et ægyptisk Præg, *dels* hans Aands Overlegenhed, hvormed han hævede sig over alle andre". Grækerne har berømmet den ægyptiske Visdom — vi kender den og véd, at det kun var en græsk Fantasi, der kunde finde Dybsindighed i en saa kras Overtro. Grækerne har talt med Ærefrygt og hellig Sky om Ægyptens gamle Guder, med en rørende Ihærdighed har de stræbt at eftervise, at Olympens Beboere egentlig blot var andre Former for de Gedebukke, Kalvetyre, Ibiser, Katte og Bavianer, man troede paa i Ægypten, de har i Ægypterne sét de gudfrygtigste, de ærværdigste blandt Folkeslagene, dem, der stod Guderne nærmest, i deres Præster de viseste og klogeste blandt Menneskene. Men var Ægypterne fyldte af al mulig Overtro, synes de at have været blottede for hver virkelig religiøs Følelse; nok havde de mange og mærkelige Guder, men ingen har troet synderlig paa dem. Grækerne har fortalt os, at Ægyptens Fortid var den ældste og vidunderligste paa Jorden — men deres Viden havde de fra Gadehjørnernes Æventyrfortællere, ikke fra Tempel-Arkivernes Anna-

ler. Og i Æventyrenes brogede Digtning har vel ethvert Land, selv de ganske smaa, haft den stolteste Fortid. De mange Vidunderligheder, som Grækerne saa, hørte for Størstedelen til dem, som kun de kan se, der altid er oplagt til at se Vidunderligheder, se Tilværelsen større og mærkeligere end den i Virkeligheden er. Betragter vi den gammelægyptiske Lægekunst og dens nærmeste Slægtning, den gammelægyptiske Overtro, vil vi ogsaa her faa at se, at de fleste af dens udmærkede Egenskaber kun fandtes i Grækernes Hjærner. For en sund og blot nogenlunde kritisk Betragtning vil det hurtigt vise sig, at den medicinske Viden, man sad inde med for nogle Aartusinder siden, hverken fortjener vor Beundring eller vor Spot, mindst dog maaske det første. Den kan give os noget Kendskab til vor egen Lægekunsts første Oprindelse, det er vel det værdifuldeste, den kan lære os.

Medens Opskrifter og Recepter i en ret udstrakt Maalestok er bevarede, saa vi kan danne os et temmelig klart Billede af Lægekunstens egen Tilstand, er det kun lidt, de gamle Skrifter har at fortælle om dens Udøvere, Lægerne, om deres Uddannelse, om deres sociale Stilling.

Lægen stod under Thoths Beskyttelse. Det var Visdommens ibishovede Gud, der *var hans Fører, gav ham Tale og Skrift*, det var ham, der *forfattede Bøgerne*, ham, der *gav de Lærde og Lægerne i hans Følge Magt til at fordrive Sygdommene*,[3]) saaledes forsikres det i Fortalen til et medicinsk Værk. Men vi har ikke den mindste Grund til at tro, at Guden Thoth i Lægernes daglige Liv spillede nogen større Rolle, end Asklepios gør det for vore Læger, der jo dog kaldes hans Sønner. Sikkert har det kun været ved festlige og højtidelige Lejligheder, at Lægen

bøjede sig for sin Gud og sagte mumlede: *Den, Guden elsker, lader han leve. Jeg er Én, som Guden elsker, derfor lader han mig leve.*[4])

Rundt i Byerne laa Lægeskoler, Akademier, i Heliopolis, frem for alt i Saïs, hvor Lægerne lærte at *befri for alt ondt*, fik Kendskab til alle magiske Formularer, til alle magiske Amuletter. Et lille Indblik i disse Anstalters Indretning og Ordning gives os af en temmelig sen Indskrift, hvori en Overlæge, *Weda-herresent*, beretter, hvorledes han, efter dens Forfald, paa Kong Darius's Ordre restaurerede Lægeskolen i Saïs: — *Jeg handlede efter Hs. Majestæts Befaling. Jeg udstyrede Bygningerne med alle deres Elever, Sønner af Standspersoner, intet Tiggerbarn var iblandt dem. Jeg stillede dem under Opsigt af Kyndige, der tilsaa dem i alle deres Arbejder. Hs. Maj. befalede at give dem alle gode Ting, for at de kunde udføre alle deres Arbejder. Jeg forsynede dem med alt, hvad der var dem til Nytte, med alle deres Instrumenter, eftersom det stod i Skrifterne, at de tidligere havde været. Dette gjorde Hs. Maj., fordi han kendte denne Kunsts Nyttighed til at helbrede alle Syge, og for at styrke alle Gudernes Anseelse.*[5]) Eleverne, der samledes i det ærværdige Institut, har vel været som de andre, unge Videnskabsdyrkere i deres Samtid, har haft svære Anfægtelser, tit faaet Lyst til at nyde den gyldne Frihed i Steden for at sidde evig krumbøjet over de brune Papyrusruller, tit givet sig hen til allehaande Adspredelser, *strejfet om*, som der siges i en gammel moralsk Bog, *fra Ølhus til Ølhus.*[6]) Ofte har Læreren maattet bebrejde Eleven hans Dovenskab, irettesætte ham alvorligt: *Man fortæller mig, Du kaster Bøgerne og gaar bort, gaar Din Vej. At Du forlader Bøgerne, ligesaa hurtigt Dine Fødder kan bære Dig — — — Du er en Døv, der ikke hører, til hvem man*

maa tale med Haanden.[7]) Læreren slog den Dovne *paa hans Ryg, og hans Undervisning gik ind i hans Øre,*[8]) eller han udmalede for ham, i lokkende Farver, Flidens Belønning: *Den Lærde alene leder Menneskenes Arbejde, dog, naar Arbejdet i Bøgerne er ham en Gru, da er ikke Lykken med ham.*[9]) Den Bemærkning, at ingen Tiggerbørn var blandt dem, der slap ind i Lægeskolen, er tilstrækkelig til at vise, at Lægernes Klasse var en privilegeret, at kun Standspersoner blev sat til at kurere Standspersoner. Og naar den langvarige, sikkert ogsaa ret kostbare Uddannelse var tilendebragt, har som Regel Livet ligget aabent og udsigtsrigt for den unge Læge, thi *den Lærde bliver mæt for sin Lærdoms Skyld,*[10]) det var en i Ægypten udbredt Mening. Særlig ansete var naturligvis de Læger, der blev knyttede til Hoffet, alle *Faraos Overlæger*, frem for alt *Forstanderen for Faraos Læger*, en af Rigets vigtigste Embedsmænd, den, af hvis Kyndighed jo selve Kongens Liv afhang. Til ham var det ogsaa, at Kongen sendte Bud, naar en af hans Yndlinge blandt Hoffolkene var blevet syg, eller en af Damerne i hans Harem, og *meget, meget bedrøvet blev han i sit Hjærte*, naar Lægen maatte mælde ham, at den Syges Tilstand var haabløs. De Belønninger, Lægerne fik efter hver heldig Kur, kunde være ret betydelige. En gammel Læge, der havde helbredet en af Pyramidebyggerne for en farlig Sygdom, fik som Tak sin Grav bygget og prægtigt udsmykket paa Statskassens Bekostning, uden Tvivl det mest kærkomne Honorar i et Land, hvor det at dø var en Ulykke, dog langtfra saa stor som at være død, uden at være ordentlig begravet, ligge udsat for Forraadnelse og Tilintetgørelse. Og *Imhotep*, en højtberømt Læge og Arkitekt, som levede omtrent 2500 f. Kr., har endnu længe efter sin Død levet i Folkets Erindring, hans

Berømmelse er Aarhundrederne igennem stedse stegen, de forskelligste Ting er blevne henførte til hans Navn, og ved Aaret 700 f. Kr., omtrent 2000 Aar efter hans Død, finder vi ham dyrket som *Gud*, fremstillet i tusinder af smaa Broncestatuetter, berømt selv i det fjærne Grækenland, Lægekunstens Gud, den, der har fortrængt selve den gamle Thoth — større Taknemmelighed har vel aldrig Menneskeheden vist en Læge.[11])

Hvorledes det velhavende Borgerskab lønnede sine Læger, vides desværre ikke, da mellem de udgravne Papyrus endnu ingen Lægeregning er funden — *hverken stor eller lille*, som Ægypterne siger. De Læger, der til Patienter havde de velhavende og højtstaaende Klasser, det gode Selskab, har ofte, naar de blev kaldet til et Sygeleje, ligesom vore Læger, haft fuldt saa megen Brug for deres Evne til at underholde ved en behagelig Konversation, til stiltiende at rette sig efter Patientens Kapricer, som for deres Indsigt i Videnskaben. Det fremgaar f. Eks. af et Brev, en Officer en Gang skrev til sin Kone, og hvori han blandt andet erindrede hende om, at *da Du saa var bleven syg af den Sygdom, som Du har haft, er jeg gaaet til Overlægen, og han har tilberedt Dig Dine Medikamenter, og han har gjort alt, hvad Du sagde, han skulde gøre.*[12]) De har vel næppe heller helt undgaaet den blide Spot, hvormed Menneskene undertiden gør sig lystige over deres Læger, naar deres Nærværelse ikke er øjeblikkelig nødvendig. Et lille erotisk Digt, fyndigt og rapt næsten som et Epigram, viser os et Glimt af denne Opfattelse, der jo ogsaa i Europas komiske Litteratur har givet Digterne saa udmærkede Motiver. En forelsket Ægypter er fortrydelig over sin Tilbedtes Koldsindighed og dydige Tilbageholdenhed, han lægger sig til Sengs og giver sig ud for syg. Lægerne staa ved hans Leje, lærde og dystre, undersø-

gende og forordnende, den Syge smiler saa listelig ad dem og bliver ringere og ringere. *Saa kommer mine Naboer for at se til mig, saa kommer ogsaa min Elskede sammen med dem. Hun gør Lægerne til Nar, thi hun kender min Sygdom.*[13]*)* Lægerne havde ikke kendt den — som saa ofte.

De Midler, der maatte bruges mod Sygdommene, var paa Forhaand givne for Læger, der virkede

hist i Ægyptens Land, hvor der gror i den yppige Jordbund mange velgørende Urter, dog mange forgiftige blandt dem[14]**).**

Naar de græske Turister, der berejste Ægypten, vandrede om i Byernes Stræder og Gyder, for at „indkøbe forskellige Ting, der i Grækenland regnes for Sjældenheder“, gjaldt jo deres Efterstræbelser ogsaa „de ægyptiske Urter og Rødder“ og de i Medicinen ligesaa berømte Ædelsten. Medikamenterne bestod saa godt som altid af Naturprodukter, Lægernes Sag var det at adskille de brugbare fra de „forgiftige“, at finde de rigtige Sammensætninger, de rigtige Maal, de rigtige Behandlingsmethoder. Recepterne er endeløse Opregninger af Planter, hvoraf vi kun kunne identificere de aller almindeligste som Daddel, Figen, Sykomor, Papyrus, Ricinus og forskellige Kornarter, Dele af Planter eller Ekstrakter deraf, Løg, Mel, Kommen, Honning, Palmekærner, alle mulige Safter, Øl i forskellige Tilberedelser, Olier uddragne af Planter og Dyr, Vin af forskellig Art, især Daddelpalmevin, Mælk, baade *sød Mælk*, *Komælk*, og *Mælk af en Kvinde, der har født en Dreng*, Gaasefedt, Æselklove, Blod af Tyre, Kalve, Æsler, Svin, Hunde og Stenbukke, Røgelse, Salver, Stibium og Øjensminker, Ædelstene, Natron og Salt o. s. v., o. s. v. En særlig Tiltro nærede man naturligvis til alle barokke, mere eller mindre uappetitlige Ingredienser, til *det, der opstaar af sig selv paa*

Daddelvin, ɔ: Skimmel, til Ekskrementer, f. Eks. af Firben eller af Flodheste, Urin, Sved fra Svineøren og til mange andre herlige Sager. Sammensætningen var oftest en yderst indviklet og omstændelig, da en Recept, der indeholdt en halv Snes Ingredienser eller flere, jo maatte gøre det mest tillidvækkende Indtryk, hvad ingenlunde var uden Indflydelse paa dens Virkning. For os er saa godt som alle disse Opskrifter lukket Visdom. De Maalbetegnelser, der bruges, er til Dels ubestemmelige, kun i de færreste Tilfælde kan Sygdommene identificeres, Navnene paa Lægemidlerne er saa godt som stedse kun Navne, der for os intet siger, vi maa ofte være tilfredse, om vi blot kan opfatte, hvorvidt Talen er om Planter, om Vædsker eller om dyriske Bestanddele.[15]) Men efter alt, hvad vi kan se, har de idetmindste neppe været skadelige: Mælk, Honning, lidt Daddelvin, som i størst Udstrækning blev anvendt, har sikkert ikke forværret den Syges Tilstand, selv om nogle Firben-Ekskrementer, *honoris causa*, blev blandede deri.

Lægerne selv har vel tilberedt en Del af disse Midler, andre var saa lettilgængelige, at de hurtigt og uden Vanskelighed kunde anskaffes. Naar ude paa Landet en Bondekone blev syg — eller som i det givne Tilfælde: stillede sig an som syg — havde hun, som vi af et Æventyr lejlighedsvis erfarer, baade Salver og Bandager i Huset.[16]) Hvorledes de finere og mere sammensatte Piller og Tinkturer circulerede, véd vi ikke, maaske har man kunnet købe dem paa Markederne. Med Sikkerhed kan det vel formodes, at arme Stympere, der laa syge, enten døde eller blev kurerede med ganske simple Lægemidler, ikke med de dyrere, at disse langt snarere udelukkende blev anvendte i Stormændenes Huse, hvor der var baade Raad og Plads til egne Beholdninger, til smaa Husapotheker. Et saa-

dant, der er *givet som Belønning til den kongelige Storhustru Mentuhotep* af hendes Mand, Kong Thuthii (omtrent 1800 f. Kr.), findes i Museet i Berlin. Krukkerne, af Alabast eller Serpentin, tillukkede med Papyruspropper, staa opstillede i en lille Kiste af fint og nydeligt sammenflettede Palmefibre, hvori ogsaa er nedlagt Smaaskaale af Fayence og Skéer af Ibentræ, den ene smykket med Gudinden Hathors Hovede. Naar Salverne og de sammen med dem opbevarede Toilettemidler var ude af Brug, blev et Fletværks-Overtræk af røde og hvide Papyrusstraa trukket over den lille Kiste, og den gemtes hen i en massiv Trækasse. [Sé Afbildningen over første Side].

Alt tyder paa, at den ægyptiske Medicin i sine Hovedtræk har været en ren empirisk Videnskab, en Sum af Erfaringer om Naturaliers velgørende Kræfter, fundne i længst forsvundne Dage, opbevarede, forøgede og udvidede i Tidernes Løb. De tusinder og atter tusinder af Sammensætninger, der en Gang i bestemte Tilfælde havde vist sig virkningsfulde, og som det derfor gjaldt om ikke at glemme, var det umuligt at holde ude fra hinanden undtagen gennem skriftlige Optegnelser. Tidligt har man derfor i særlige Smaaskrifter samlet alle Opskrifter mod bestemte Arter af Sygdomme, mod Kvindelidelser, mod Børnesyger, mod Kvægpest el. lign. De største og vigtigste af de medicinske Haandskrifter, der idethele er bevarede i en forholdsvis stor Maalestok, er dog Universalsamlinger, indeholdende Raad og Recepter mod *alt ondt, slemt og hæsligt*, mod *alle Sygdomme, der er i ethvert Lem af en Mand eller Kvinde*, det største af dem alle, den saakaldte *Papyrus Ebers* i Leipzig, spænder over alle Medicinens Omraader og stammer, efter dens usædvanlige Længde og pragtfulde Udstyrelse at dømme, uden Tvivl fra et offentligt Bibliothek, maaske fra et af

Læge-Instituterne. Indholdet er saa vidt muligt ordnet efter de forskellige Sygdomme. Principet er det samme som f. Eks. i vore Kogebøger: først gives en Opskrift: *Et Middel til at skaffe Afføring*, derpaa under Overskrifterne *Et andet* Varianter og lignende Recepter. Fandt en Læge, at en eller anden Recept i de Skrifter, han benyttede i sin Praksis, var særlig virkningsfuld, tilføjede han i Marginen Ordet *Godt*, som senere Afskrivere gerne tog med i deres Afskrifter. I de fleste Tilfælde nævnes kun Sygdommens Navn, de til Lægemidlet nødvendige Dele og det Maal eller Antal, hvori de skal anvendes, til Slut en kort Brugsanvisning: *Kog det; si det; lad Patienten drikke det*, og en Angivelse af, hvor ofte og hvor længe Midlet skal indtages. Formen er oftest kort og knap:

Et andet Middel til at læge Tarmen.
D3wt-Frugter i sødt Øl, der har staaet ude om Natten.
Lad Patienten drikke det 4 Dage i Træk.[17])

Kun sjældnere gives en Diagnose, f. Eks. i denne, en Smule overdrevent nøjagtige Form: *Naar Du sér en Mand med Svulst paa sin Nakke, og som lider i sine Nakkeled, og som lider i sit Hovede, fordi hans Nakkehvirvler er stive og hans Nakke tung, og hvem det ikke er muligt at se til sin Mave, og som er ilde tilpas, da sig Du: „Han har en Svulst paa sin Nakke“, og lad ham salve sig og sminke sig, indtil han straks (!) bliver rask.*[18]) En Del af de Recepter, der fylder Skrifterne, kan vi kun vanskelig betragte som strængt henhørende til Medicinen. Mange er Skønhedsmidler, Opskrifter paa Sminker og Parfumer, Midler til at *gøre Lemmerne skønne*, til at *forhindre, at Haaret bliver graat, og til at behandle Haaret* eller til at *faa Haaret til at vokse* o. s. v. Det sidste kunde lykkes ved at salve Hovedbunden med

1 Gang *Ulveklo* (en Plante, hvoraf iøvrigt ogsaa kunde tilberedes en virkningsfuld Elskovsdrik), 1 Gang Daddelkærne og 1 Gang Æselklov, godt sammenkogt i en særlig Skaal, idetmindste havde en gammel, haarløs Dronning, *Sjesje*, anvendt det med Held.[19]) Vel er det af Vigtighed i Sygdomstilfælde at *blive forløst*, men af ligesaa stor Vigtighed er det dog, naar ingen Smærter fængsler til Lejet, at kunne optræde i Selskabslivet med Elegance, kunne bedaare og blænde sine Venner med naturlige og kunstige Tiltrækningsmidler, behændigt kunne skjule ethvert Tegn paa den begyndende Alderdom, Legemets Afblomstring. Naar Alderdommen falder paa, kommer jo ogsaa Ubehjælpsomheden, *Barnligheden fornyes*, *man ligger elendig hver Dag*, *Øjnene er svage*, *Ørerne tunghøre — Hjærtet er tillukket*, *det erindrer sig ikke Gaarsdagen — det gode bliver til Daarligdom*,[20]) eller som man havde set det med selve Solguden: hans Knogler blev stive tilsidst som Sølv, hans Kød blev gult som Guld. Det var en Fjende af Livet og Livsglæden, ligesaavelsom de lumske Sygdomme, den langsomme Død var ikke mindre sørgelig end den pludselige og voldsomme. Andre er Husmidler, smaa, praktiske Raad, der kun i det Stykke hører med til Lægevidenskab, at ogsaa de sigter til at bevare Velbefindendet. Man kan *fordrive Lopper fra Huset* ved at bestænke sig med Natronvand, man kan *forhindre*, *at Slanger kryber ud af Hullet* ved at lægge et Stykke tørret Fisk eller en Klump Natron ved Indgangen, man kan *forhindre*, *at Fluer bider Dig* ved at salve sig med Olien af en bestemt Fugleart, og man kan *forhindre*, *at Mus gaar hen til Tingene*, ved at *lægge Olie af en Kat ved alle Ting*, hvis man da ikke, hvad rigtignok ingen af de lærde Forfattere anbefaler, foretrækker at pudse en hel og levende Kat paa de næsvise Gæster.

I det Øjeblik den ægyptiske Læge stod udenfor Erfaringernes faste Grundlag, i det Øjeblik han ikke mere var Empiriker, svigtede hans Videnskab ham, og han stod overfor Sygdommene hjælpeløs som et Barn. Hvad der fandtes af theoretiske Undersøgelser var meget lidt og meget naivt. Forstaaelse af Sygdommenes Sammenhæng, Opstaaen og Betydning synes han helt at have savnet; i Kendskab til det menneskelige Legeme, især til dets Indre, til Anatomien, stod han paa omtrent samme Trin som hos den afrikanske Negerbefolkning Medicinmændene og Vejrprofeterne. Man levede paa en ældgammel Theori om *Legemets Kar*, hvori var indbefattet alt, som ikke var synligt, baade Aarer, Nerver, Sener, Urinkanaler, Tarme, idethele alle Indvolde. Deres Centrum var Hjærtet, alle stod de i direkte Forbindelse med det, løb ud derfra, og var i deres Virksomhed bestemte ved dets Tilstand. Denne Opfattelse, der spillede en umaadelig Rolle og ved alle indre Sygdomme var Grundlaget for Kurmethoden, denne *Lægernes Hemmelighed*, stiller den ægyptiske Lægekunst i et ikke smigrende Lys. Havde man tilfældigt en Gang bemærket, at Honning og sødt Øl var et godt Afføringsmiddel, var man ivrig for at huske det, skrev det op, kommenterede det, men fra at vide at gøre Skridtet til at erfare, fra det kendte Skridtet til det ukendte, til at eksperimentere, undersøge, til at naa videre frem, dybere ind, det faldt ingen paa. Den hele Kunst beroede fra sin første Færd paa Tilfældet, og ingen søgte at forandre herved. En saadan Mangel paa de simpleste anatomiske Kundskaber synes dobbelt paafaldende i Ægypten, Mumificeringens, Ligopsprætningens klassiske Land. Men Arbejderne, der havde med Ligenes Indbalsamering at gøre, og som maaske har haft vage Anelser om Menneskelegemets Indre, stod ikke paa et saadant Trin i Samfundet, at

den fornemme Læge kunde omgaaes dem og lære af dem. *Forstanderen for Faraos Læger* har vel sagtens ikke truffet dem, før hans egne velbaarne Person laa paa Opspretterbordet, fik den udkrængede Mave fyldt med Natron og andre Stoffer, der kunde bevare ham for Efterverdenen. Desuden er de græske Beretninger om Guderne eller ældgamle Konger som Lægekunstens Grundlæggere, „Opfindere", ikke helt Fantasi, ogsaa Ægypterne har haft denne Tradition. For at give Recepterne forhøjet Autoritet, henførte man dem til længst afdøde Konger eller Dronninger, der ikke kunde protestere — smlgn. det ovenfor omtalte Skønhedsmiddel — eller man søgte paa en eller anden Maade at sætte dem i Forbindelse med Guderne. Den, der tvivlede om at Løg, Røgelse og Skimmel, rørt sammen og lagt paa Huden, var et udmærket Middel mod Kløe, maatte jo gaa i sig selv, naar han læste denne Tilføjelse til Opskriften: *Sé, dette Middel er godt. Det er fundet ved en Undersøgelse i Osiris-Templet.*[21]) De fleste af disse Angivelser er vel fromme Løgne, kan naturligvis ikke — som flere videnskabelige Forfattere stadig forsøger — benyttes ved Skildringen af de gamle Kongers, de høje Guders Fortjenester, men de viser os, at i Medicin som paa alle andre Omraader Ægypternes Ledestjærne var Konservatismen, en ubevægelig Fixstjærne. Alt, hvad der var nyt, var alene derved mistænkeligt, medens alt gammelt forekom ærværdigt og tilstrækkeligt, jo ældre, des mere. Den, der paa rette Maade er opdraget, siger en gammel Vismand, *han vil tale til sine Børn, idet han fornyer sin Faders Undervisning. Hver Mand underviser som sin Opdrager. Han taler til Børnene, og sandelig! de taler atter til deres Børn*, han vil omgaaes det overleverede med Ærefrygt, *ikke tage ét Ord bort, ikke føje noget til, ikke sige ét i Stedet for et andet.*[22]) For et Folk med saadanne Idealer, maatte naturligvis Fremskridt altid

synes en Forbrydelse, et Brud paa Pieteten, og naar blandt dets Forfædre, der i Stenalderen løb nøgne rundt, med Legemerne pragtfuldt bemalede i grønt og rødt, Medicinmændene ikke havde givet sig af med anatomiske Studier eller theoretiske Eksperimenter, da var der heller ikke senere nogen Grund dertil — man skulde *ikke tage et Ord bort, men* heller ikke *føje noget til.*

Kendte vi kun den Videnskab, der blev doceret i Lægeakademierne, den statsanerkendte, den videnskabelige Medicin, vilde vi i Virkeligheden savne ethvert Kendskab til den Maade, hvorpaa Ægypteren betragtede Sygdom og Død, til de Følelser, de indgød ham, vilde kun ved Slutninger fra vor egen Tid, vore egne Breddegrader, kunne gøre os en almen og usikker Forestilling om hvad Frygt og hvad Haab der hastigt-skiftende gennemfor Hjærtet, naar Sygdommen bankede paa Hyttens Dør, pludselig og uventet, om Natten maaske, i Byernes Fattigkvarterer, hos en Arbejderfamilie, eller ude paa Landet, blandt Hyrderne. Men til alt Held, Videnskab er baade ét og et andet. Allerede Grækerne har bemærket det og har advaret mod „at dele den gængse Vildfarelse, at ægyptisk Visdom altid er en og den samme, hvad der er en ganske urigtig Forestilling". Der findes baade Troldmænd i denne Verden og Videnskabsmænd, og Ligheden imellem dem er undertiden stor, hvad Paalideligheden angaar. „Thi én er den almindelige, der saa at sige kryber paa Jorden, idet den dyrker Skyggerne og færdes blandt de Dødes Lig, hænger ved Urter og støtter sig til Tryllesprog. Den formaar hverken selv at naa noget godt Maal eller at føre dem, der søge Hjælp hos den, til et saadant, men selv falder den som oftest i sine egne Garn, og kummerligt og usselt er alt, hvad den en enkelt Gang kan udrette. Dens Frugter er kun Gøgle-

syner, der fremstille som virkeligt, hvad der ingen Tilværelse har, og skuffede Forhaabninger, den udklækker syndige Gerninger og tjener tøjlesløse Lyster. Den anden derimod, min Søn, den sande Visdom, hvis Navn hin uægte falskelig har tillagt sig, og som de, der er af Præsternes og Profeternes Æt, fra Ungdommen af giver sig af med, den vender sit Blik opad mod Himlen, har Samkvem med Guder og Del i de højere Væsners Natur, gransker Stjærnernes Bevægelser og vinder Kundskab om det Tilkommende, den er hævet over denne Jords Usselhed, og dens Øjemed er kun, hvad der er godt og gavnligt for Menneskene.“ [23]) Denne Adskillelse mellem den „sande“ Videnskab og den folkelige er vel i Hovedsagen rigtig, men hvad Bedømmelsen angaar, formaar vi ikke helt at stille os paa den græske Forfatters Standpunkt. De, der „har Samkvem med Guder og Del i de højere Væsners Natur“, maa i vor Tid undertiden finde sig i at finde mindre Tiltro hos dem, der „saa at sige kryber paa Jorden“.

Der sigtes til Folkemedicinen, den Lægekunst, „hemmelige Viden“, der udøvedes af „kloge Mænd“ og stod under Besværgelsernes store Tegn. Ogsaa i Receptsamlingerne findes, dog forholdsvis sjældent, Besværgelser, der skulde forhøje Lægemidlernes Virkning. Papyrus Ebers, der ellers er meget rationalistisk, sætter i Spidsen for sine Hundreder og atter Hundreder af Recepter, tre saadanne Tryllesprog, der skulde *siges paa rette Maade og mange Gange*, det ene *ved Paalæggelsen af Lægemidler paa et hvilketsomhelst Lem af en Mand eller Kvinde, der er syg*, det andet *ved Aftagelsen af ethvert Omslag*, det tredje *ved Drikning af Lægemidler*, alle saa lange, at sikkert de fleste Læger har forkortet dem, om ikke helt strøget dem, og alle i en monoton, dræbende Stil, af et Indhold, der ved første Betragtning synes grænseløst uden

Mening: *Den, der er helbredet, er helbredet ved Isis. Horus er helbredet ved Isis for alt det onde, hans Broder Set gjorde ham, da han havde dræbt sin Fader Osiris. O! Isis, store Tryllerske! helbred mig! Befri mig fra alt ondt, slemt og hæsligt, fra Gudesyger og Gudindesyger, fra Dødninge og Dødningekvinder, fra Fjender, mandlige og kvindelige, som er fjendske mod mig, ligesom Du helbredte og frelste Din Søn Horus, fordi jeg gik ind i Ilden og kom ud af Vandet. Ikke faldt jeg i Fælden (?) paa denne Dag, da jeg sagde: „Jeg er et Barn, jeg er lille.“ O! Re, tal over Din Søn! O! Osiris, skrig over Dit Afkom! Re taler over sin Søn. Osiris skriger over sit Afkom. Du reddede mig fra alt ondt, slemt og hæsligt* o. s. v[24]), en ustanselig Veltalenhed, der skal fremføres, hver Gang et Omslag tages af en bullen Finger, tilmed *flere Gange*, uden anden Mening end den korte, maaske ogsaa nyttige, *qvod felix faustumqve sit!* Havde de faguddannede Læger en saadan Tiltro til Gudernes Hjælp og Recitationernes Magt, var det naturligt, at de „kloge Mænd“, Magere og Medicinmænd, der i Befolkningens brede Lag bedrev deres Kunster, havde den hundredfold større, at for dem Piller og Draaber blev Midler af en meget tvivlsom Virkning, af en rent underordnet Betydning, medens derimod alle mystiske, uforstaaelige, hemmelighedsfulde Paakaldelser og Anraabelser af Guder, Dæmoner og skjulte Naturens Magter forekom dem virkningsfuldest i Bekæmpelsen af de lumske Sygdomme, at Amuletter, magiske Knuder, Vidundermidler i deres Praksis indtog de lægende Urters Plads, at Tryllestave, maleriske Dragter og sælsomme Fagter erstattede Lægernes Indsigt og solidere Viden. Over den ægyptiske Folkemedicin har Millioner af Tryllesprog og magiske Formularer, frodigere end Mosset, der

vokser i Regntid, bredt sig i overdaadig, uigennemtrængelig Yppighed, næsten begravet den.

Besværgelser er i al Almindelighed sjælden af synderlig tiltrækkende Virkning for os, der ser paa dem koldt og objektivt, uden de Naives, de Uerfarnes skjulte Forhaabninger og hemmelige Gysen. Vi formaa sjældent at se mere i dem end den ubegribeligste Overtro, den mørkeste Vankundighed og — hvad der for vor Interesse gør Udslaget — den mest fuldendte Meningsløshed. Ægypternes magiske Visdom er, skønt saa vidt berømt, i de fleste Tilfælde hverken bedre eller værre end alle andre halvciviliserede Folkeslags, det Utal af Formularopskrifter, der kendes, er for os næsten altid mørk Tale, saaledes som vel ogsaa den oprindelige Mening med dem var, vi kan ikke finde mere Fornuft i dem end i vore egne Forfædres Signen og Manen over deres syge Køer:

Mari gik at veye,
der kom de tre meye (ɔ: Møer),
oc vore herre Jesus Christ
oc S. Hans euangelist, o. s. v.[25])

For Videnskaben kan de undertiden have en vis Værdi, idet de indeholder Hentydninger til eller Fragmenter af ellers ukendte Myther og Sagn, rigtignok fremførte paa en Maade, der gør sit bedste for at gøre dem uforstaaelige. Men skulde de alle være ganske uden Mening? Skulde de alle være helt uden Sammenhæng med den Tid, der har født dem? Nej, endnu er vel ikke den Ørken funden, hvori ikke laa et Par Oaser, smilende og indbydende som kun Oaser i en Ørken kan smile. Man kan vel vove den Paastand, at de enkelte Tryllesprog, hvori er nogen Mening, hvor faa de end er, er af en langt højere Interesse end de store Haandskrifters talløse Recepter. Gennemgaar

man dem og sammenstiller dem, methodisk og med en Smule Sympathi for de Sukke fra lidende og angste Menneskehjærter, som en opmærksom Iagttager vil høre tone svagt, men tydeligt, menneskeligt rørende endnu efter Aartusinder, gennem alle deres Anraabelser af ubønhørlige Guder, vil man faa et Indblik i Sjælelivet, som det formede sig hos Folket, naar det udfoldede sig frit og uhindret af theologiske Former, et Billede af Livet i Ægypten, der er sjældent levende og friskt, og et Kendskab til en Mængde folkelige, ukunstlede Forestillinger, hvori Fantasi og naturtro Realisme paa en saa heldig Maade er forenede, at de hæver sig højt over sædvanlig Signen og Manen, undertiden endog nærmer sig mere den virkelige Poesi end det, Ægypterne selv har fundet ophøjet nok til at sættes paa Vers.

Den følgende Fremstilling af ægyptisk Folkemedicin — der kun kan være forsøgsmæssig, da Forarbejderne er ret faa — hviler i Hovedsagen paa et Haandskrift i Museet i Berlin, som først fornylig er bleven udgivet af Prof. *A. Erman.*[26]) Det bestaar af to Smaabøger, forskellige baade af Indhold og Skrift, den ene handlende om to Børnesygdomme, **nšw** og **tmjt**, den anden om Fødsler og Børnesygdomme i al Almindelighed. Hvem det oprindelig har tilhørt, véd vi ikke, da hverken Moderens eller Barnets Navn er anført, de benævnes i Besværgelserne altid som *N. N.*, *født af N N.*, eller som *dette Barn*, *født af sin Moder*, i flere Tilfælde drejer det sig ikke om en Dreng, men om en lille Pige. Skønt Papyrus'en er temmelig gammel, stammer fra Begyndelsen af det ny Rige, omtrent 1500 f. Kr., er Teksten dog, som det navnlig vil ses ved at sammenligne de Vendinger, der gentages, og af et enkelt Citat fra et ældre Skrift, stærkt fordærvet og kan i mange Tilfælde kun benyttes med Forsigtighed. Des-

værre er det kun ved at kombinere spredte Træk fra de Besværgelser, hvoraf Bogen bestaar, og ved at sammenholde dem med andre Kilder, hvori lignende Anskuelser kommer til Orde, at man kan naa til en nogenlunde klar Opfattelse. Betragtede hvert enkelt for sig giver de kun et ringe Udbytte, saa den Methode, der ellers altid er den bedste: at lade de Døde selv tale, kun undtagelsesvis kan anvendes. — Iøvrigt forstaar man ikke ret, hvorledes disse Besværgelser har kunnet anvendes overfor *Børn*, uden at deres Formaalsløshed straks blev opdaget. Med Voksne er det en anden Sag. De følger selv Medicinmandens Kunster, føler sig, naar de ser ham trække et lille Stykke Mineral ud af deres Legemer, hører ham synge dunkle og uforstaaelige Besværgelsessange, ser ham udspytte Blod, der foregives udsuget af deres syge Krop, overbeviste om at være underkastede den mest virkningsfulde Kur og helbredes, som ofte er Tilfældet, ved Indbildningen og Tilliden. Men Børn, som paa det Punkt er klogere, dør de ikke trods Amuletter, Haandspaalæggelser og Tryllesange?

Menneskenes Liv, siger *Renan*, er kun en kort Overgang mellem to Intetheder. Tilværelsens store Gaader kan jo end ikke Metafysikerne give nogen Forklaring paa, men de fleste vil vel kunne enes om, at Fødslen, Livet og Døden, saaledes som vi opfatter dem, kun er Atomerne, der mødes, er sammen og atter skilles, Mikrokosmernes fjerlette Dans gennem Verdensrummet. De store Intetheder før og efter Livet synes os lettere at forstaa, mindre sammensatte, mindre indviklede, lettere at forklare end Livet selv. For Ægypterne var det omvendt. At leve, mente de, var at være, at føle og fornemme, at færdes mellem Væsner, der var som Èn selv, at spise og elske, at drikke og tænke, at arbejde, at *naa til Ærværdigheden* og til

den første Rang blandt Oldingene, den naturlige Tilstand, som var let at forstaa, saa let, at den ingen Forklaring behøvede, var lige indlysende for alle. Tilværelsen før Livet og Tilværelsen efter det var de store Gaader, Problemerne, som Folkets Instinkt og Theologernes Lærdom atter og atter bestræbte sig for at løse. I Enkelthederne var vel de Forklaringer, der gaves, saa indbyrdes afvigende, saa forskellige og talrige som Menneskene selv, men til Grund for dem alle laa den Antagelse, at det virkelig var Tilværelser, at alt dannede en Helhed uden Afbrydelse, at baade den ufødte Tilstand og Døden var Former af selve Livet, dets Begyndelse og dets Fortsættelse, tre Facer af Udviklingen: den første som Larvens Liv dybt i Muldjorden, endnu i sin Vorden, sugende Livets Kræfter til sig, krybende gennem lønlige Gange, udsat for utallige Farer, arbejdende kun paa at blive, den anden som Puppens rolige, uforstyrrede Eksistéren, endnu ikke forløst, men sikret i sin Tilværelse og ventende paa den store Herliggørelse, Befrielsen fra alle jordiske, urene Baand, den sidste som Sommerfuglens lette Flugt mod Lyset — Sjælenes Vandring til Dødsrigets frugtbugnende Marker eller til Stjærnehimlens Uendelighed. Livet var som Nutiden, et Barn af Fortiden, men præget af den i alt, og dog rummende i sig Spirerne til Fremtiden.

Livet før Fødslen synes i Forhold til Livet efter Døden ikke at have sat Fantasien saa stærkt i Bevægelse, det var jo allerede overstaaet, passeret, det andet var endnu forestaaende. Og dog var netop denne Tid saa vigtig for det vordende Menneskes Livsbane, i den greb som i ingen anden Guderne ind i hans Skæbne, i den bestemtes, om han blev Mand eller Kvinde, om han blev sund og stærk eller en Svækling for Livet, om han skulde leve i Paladser eller i Bondehytter, om

han skulde sé Verdens Lys blandt Negre, blandt Asiater eller blandt *Mennesker*, d. v. s. Ægyptere. Før han kunde fødes maatte Guderne give ham hans *Ka* — et lille, usynligt Væsen, der kom til Verden sammen med sin Herre, var lille, medens han var et Barn, stor, naar han var Voksen, som blev hos ham i Graven, ved sin Nærværelse gav ham den eneste Mulighed til at leve lykkeligt i Gudernes Samfund, som havde hans Skikkelse og hans Ansigtstræk, befandt sig i et og alt som han, en Slags Dublet af Mennesket, en Personification af Eksistensberettigelsen, Levemuligheden, et Kendetegn, Guderne gav den Ufødte, og som de hos den Døde forlangte at se i Behold. Med *Sjæl* kan man ikke oversætte Ordet, først fordi det var en Del af *Legemet*, dernæst fordi Ægypterne for Sjæl brugte et andet Udtryk — snarere har det oprindeligt, inden Theologerne begyndte at „forklare" det, været et Begreb omtrent som den *Yambo*, Australnegrene endnu tror paa: et Billede eller en Skygge, der bor som et selvstændigt Væsen i Menneskets Indre, under Søvnen forlader ham, strejfer om paa egen Haand og har Samkvem med andre Yamboer, Sovendes eller Dødes, og derved gør ham det muligt, medens han sover i sit Telt, „at gaa til fjærne Steder, se fjærne Folk, endog se og tale med dem, der er døde", som en Australneger har udtrykt sig, et usynligt Væsen, som i det Øjeblik, det for stedse flygtede fra Legemet, førte den evige Søvn med sig, Tilintetgørelsen.[27])

Ved vanskelige og smærtefulde Fødsler kunde man faa *Meskhenet*, en af Fødselsféerne, *Hathorerne* som Ægypterne kaldte dem, til *at forfærdige en Ka for dette Barn, der er i denne Kvindes Legeme*, forløse den Fødende, hvis man lod en Skriftkyndig, klædt i en Kjortel af særligt Tøj og med en Tryllestav i Haanden, fremsige en ældgammel Besværgelse over Barselsen-

gen, og samtidig gav Guderne et Brændoffer af Kød, Fjerkræ og Røgelse. Skulde Bønnen komme Féen ubelejligt, kunde man bede hende om idetmindste at *udstede en kongelig Befaling til Guden Keb om at forfærdige en Ka* — man tænkte sig Himlen civiliseret, ligesaa meget som Ægypten, hvor *en kongelig Befaling* var Indbegrebet af al Magtfuldkommenhed. Féerne, unge og skønne Piger, kunde ved enkelte Lejligheder paatage sig menneskelig Skikkelse, f. Eks. forklædte som fartende Danserinder strejfe rundt paa Vejene og opsøge dem, der var i Barnsnød, men sædvanligvis kom de usynlige til Stede, lukkede sig ind i den Fødendes Kammer, stillede sig op om hende, *fremmede Fødslen*, gjorde den smærtefri ved Besværgelser, modtog Barnet paa deres Arme, vaskede det, afskar dets Navlestræng og *gav dets Lemmer Sundhed.*[28]) Af Barnets første Udraab, naar det havde sét Jordelivet, afhang dets Skæbne; lød dets Skrig som *mebo*, maatte det dø, skreg det *ni*, kunde det leve.[29]) Var dets Liv sikret, udførte Féerne deres sidste Vennetjeneste, de forudsagde dets Skæbne, hvilken Lod det skulde faa i Livet, eller hvorledes det en Gang skulde dø, om det skulde blive Konge over al Ægyptens Land, eller om det skulde blive ædt af Krokodiller.[30]) Ingen havde vel set disse altid smilende Féer, men sikkert var det, de i gamle Dage undertiden havde vist sig, saaledes som paa Gadehjørnerne og i Ølhusene alle Æventyrfortællere vidste at fortælle, og det var kun rimeligt, at Menneskene *byggede dem Templer*, *forsynede deres Altre med Føde*, *holdt deres Drikkeborde friske og gjorde deres Offergaver store.*[31]) Uden deres himmelske Hjælp var man formodentlig aldrig naaet fra Fortilværelsens ukendte, hemmelighedsfulde Egne ud i Livets klare Dagslys.

Det andet store Ukendte var Skæbnen efter Døden.

Døden kommer pludselig og uventet. Den skaaner hverken ung eller gammel — *sig ikke til den: „Jeg er ung“. Døden kommer og tager som Førstegrøde Barnet, der ligger ved sin Moders Bryst, ligesaavel som den, der er bleven en Olding.*[32]) Døden det er Afslutningen, de Døde det er *dem, der er borte.* Som der siges i den berømte Harpespillersang: *Ingen kommer tilbage fra dem, som kan beskrive os deres Udseende, som kan beskrive os deres Forhold, som kan berolige vort Hjærte ved at vise os Pladsen, hvorhen de gik,* nej, følg Dine Lyster, *følg Dit Hjærte,* saa længe Du lever, smyk Dig og salv Dig, lyt til Sang og Musik, overgaa Dig selv i Vellevned, thi *Se! ingen var det givet at føre sin Ejendom med sig. Se! Der findes ingen, som er gaaet derhen, og atter er kommen tilbage.*[33]) Det er vel kun faa, der som den Filosof, der har skrevet Dialogen mellem en Livstræt og hans Sjæl, tænkte sig Døden som Befrielsen fra al jordisk Elendighed og besang dens Sødme, der var som Duft af Myrrha eller som *Lotosblomsternes Duften, naar man sidder paa Drukkenskabens Bred* (!), han er maaské den eneste blandt sine livsglade Landsmænd, der om Døden har fundet paa at sige, at den er *som naar en Syg bliver rask, som naar man helbredes fra en Sygdom,*[34]) fra „Livets Sygdom“ nemlig, den, hvorom ogsaa andre har talt. Menigmand saa i Døden den største af alle Rædsler, i Dødsriget *Tavshedens Land.* Og man trøstede sig, som alle Folkeslag har trøstet sig, man fandt paa Religioner, der lærte, at Døden var lystelig. Nogle Præster fortalte, at man kunde komme til at vandre over Himmelhvælvingen som straalende, uforgængelige Stjærner i Solgudens Følge, andre, at man kunde komme til at bo hos Osiris, i Underverdenen, og dyrke hans frugtbare Marker, hvor Kornet var bugnende og guddommeligt, nogle mente, man endnu i Graven

kunde forlyste sig med Damspil, andre, at det ogsaa i Himlen var tilladt at elske fagre Kvinder, for Stormænd endog at *røve* dem. Der findes en uendelig Mængde ægyptiske Fantasier over Overdaadigheden og Herligheden i det hinsidige Liv, alle indbyrdes modstridende og alle løbende ud paa det samme. Bag dem alle ligger et Ønske, Ønsket om at maatte *fortsætte*, det samme, der f. Eks. har faaet Australnegrene til at tænke sig Paradiset som en endeløs Slette med utallige, fede Kænguruer, Muhammedanerne til at forestille sig det som et Harem, godt forsynet, med Kvinder skønnere end de sædvanlige.

Men for at naa til denne Salighed, var der tusind Ting, der maatte iagttages. Den Døde maatte have levet som et ordentligt Menneske, ikke have begaaet nogen af de 42 Dødssynder, dog endnu vigtigere var det, at hans Lig var balsameret, saa at det Legeme, Guderne en Gang havde givet ham, ikke gik til Grunde, at han laa sikkert og velforvaret i en Grav, at han med sig i Døden havde Bøger med Anvisning paa, hvordan han skulde bære sig ad i det andet Liv, at han var forsynet med de Amuletter, der var ham nødvendige o. s. v. Uden det store, vidtløftige Gravudstyr kunde han ikke vedblive at eksistere, uden det var han hjemfalden til det forfærdeligste af alt, til *Forraadnelsen*. Det meste af det, hvorpaa vi nu bygger vort Kendskab til Ægypten, skylder vi dets gamle Beboeres Iver for at sikre sig en evigvarende Tilværelse, baade Gravrelieffeme, Portraitstatuerne, Papyrusrullerne, Mumiekisterne, Stelerne, Amuletterne og meget andet. Om de selv har naaet den Evighed, de saa ivrigt eftertragtede, véd vel ingen, men meget af det, de haabede kunde hjælpe dem dertil, har allerede nu set Aartusinderne langsomt svinde.

Det var de Efterlevendes Pligt at udføre alt det, den

Bortgangne ikke selv havde naaet at udrette for sin Sjæls Frelse, og hvis de forsømte det, gjorde de sig skyldige i den største af alle Forsyndelser. Hvilken Ulykke kunde vel være større end den at forskærtse det evige Liv? Og hvilken Vrede kunde vel være større end den, den saaledes Behandlede maatte nære mod dem, der havde forvoldt ham det?

Det menneskelige Liv med alle dets Tilskikkelser laa mellem Fortilværelsen og Døden, som en lille, men yppig Oase midt i den endeløse Steppe, Menneskene kom fra Gudernes skabende Hænder og vandrede gennem Livet til Samkvem med de Døde. Det kunde maaske for nogle synes mindre nødvendigt paa dette Sted saa udførligt at begrunde denne i sig selv ret naturlige Opfattelse. Men den afgiver Hovedsynspunktet for Forstaaelsen af Ægypternes Meninger om Sygdom og Helbredelse, uden at have gjort os den klar, forstaar vi dem ikke. Sygdommene sendes fra Guderne, der er misfornøjede med dem, de har skabt, eller fra de Døde, der er fortørnede paa dem, der har glemt dem. Det er den til Grund for alle Besværgelser liggende Opfattelse, den eneste Traad, ved hvis Hjælp vi kan finde frem i deres vildsomme Løngange.

En from Ærbødighed for Guderne, paa hvem man helst tænkte som paa Himlens og Underverdnens gode og retfærdige Magter, har forhindret Ægypterne i detailleret at udmale, hvilke Guder der sendte Sygdommene, og hvorfor. Naar man saa en af sine Kære ligge lammet paa sit Smærtensleje, kunde man jo ikke, hvis man gjorde sig det klart, hvilken Gud der var Skyld deri, tænke paa denne uden Vrede og Fortrydelse, Fromheden og Tilliden vilde lide et Skaar. Man foretrak i al Almindelighed at sige, at *alt ondt*, *slemt og hæsligt* var *Gudesyger* eller *Gudindesyger*. Til Arten af de Besværgelser, hvormed man mente at kunne bøde

paa disse Sygdomme, har vi bedre Kendskab. Guderne havde jo ført en Gang en Tilværelse, der i meget lignede Menneskenes, om den end var langt mere ophøjet. Ogsaa Guderne havde undertiden ligget syge. Det fortaltes i Mytherne, hvorledes f. Eks. Solguden, Re, havde lidt af Slangebid, og hvor afkræftet han var blevet i sin høje Alderdom. Og de syge Guder var blevne helbredede af de raske Guder, ved lægende Urter eller ved kyndige Trolddomsord. Da Horus som Barn en Gang havde haft Nældefeber (?), havde en Gudinde helbredet ham ved om hans Hals at binde en magisk Traad med 3 Perler, en af blaa Lazursten, en af grøn Malachit og en af rød Jaspis. Var der noget mere nærliggende end i Sygdomstilfælde at besværge Guderne om at hjælpe den Syge, som de en Gang havde hjulpet hinanden? Var det ikke det naturligste for en Moder, der saa sit Barn vaande sig f. Eks. under den ufarlige, men ubehagelige Mavepine, at anraabe Gudinden Wepet om at hjælpe det, som hun en Gang i meget gamle Dage havde hjulpet Horusbarnet? Overalt i Gudesagnene fandt man Episoder, hvori et Præcedens forelaa, hvorfra Trøst kunde hentes. I et ældgammelt og naivt Sagn fortaltes f. Eks., at da Gudinden Isis havde maattet flygte med sin spæde Søn Horus for den onde Set's Hævn og holdt sig skjult med ham i de uigennemtrængelige Deltasumpe, hændte det en Dag, da hun et Øjeblik havde fjærnet sig fra ham, at en venligsindet Gudinde advarede hende og raabte, hendes Barn var ved at brænde inde. *Er der Vand?*, raabte Isis. *Der er intet Vand!*, svarede Gudinden. Men Isis var ikke raadvild, den ophøjede Gudinde kom i Tanker om visse naturlige Væsker. *Der er Vand i min Mund, der er en Nilflod mellem mine Ben.* Og hun slukkede dermed Ilden. Hvilken glimrende Virkning kunde det nu ikke have mod allehaande Brand-

saar, hvis man med mumlende Røst sang denne Besværgelse over den Forbrændte: „*Din Søn Horus brænder paa Bjærget!*" — „*Er der Vand?*" — „*Der er intet Vand!*" — „*Der er Vand i min Mund, der er en Nil mellem mine Ben. Jeg kommer for at slukke!*" — især hvis man, som det i et Tillæg til Opskriften anbefales, samtidig hælder lidt dulmende Mælk paa Saaret. Tryllesangen har været meget berømt og meget benyttet, siden den endnu er bevaret i flere Afskrifter, men kun i den ældste Redaktion har den her anvendte Form, senere har man fundet den vel ligefrem, og man har blidelig ændret den.[35])

Man kunde ved paa rigtig Maade at fremsige de rigtige Gudspaakaldelser opnaa, at Guderne ikke blot hjalp den Syge, men ogsaa beskyttede den Raske, beskyttede ham mod at blive syg. Man kunde opnaa, at Guderne ikke blot vaagede over Barnet selv, men over dets Navn, den Mælk, hvoraf det pattede, Skødet, hvorpaa det sad, det Tøj, hvormed det klædtes, Stuen, hvori det legede, hver Ting, det kom i Berøring med, især dog de magiske Knuder, der knyttedes for det, og Amuletterne, der blev hængt det om Halsen. Moderen lagde f. Eks. sine Hænder paa sit Barns Hovede og sagde: *Mine Hænder hviler paa dette Barn, og Isis lægger sine Hænder paa ham, som hun lagde sine Hænder paa sin Søn Horus.* Barnet stod da under selve Isis' Beskyttelse, det var som Horus: *Du er Horus og Du vokser op som en Horus. Du er den levende Horus. Jeg fordriver Sygdommene, der er i Din Krop, og Lidelserne, der er i Dine Lemmer.*

Et udmærket Middel, foruden Besværgelserne, var Amuletter. De beskytter Mennesket paa Jorden, som de beskytter Guderne i Himlen, beskytter det om Dagen og om Natten, de gør det rask, holder det sund og gør hver Gud og Gudinde til dets Ven. Til Amuletter

hørte baade Haarfletninger, som blev bundne om Halsen, og Museknokler, der blev baarne i en lille Lærredspose, men de almindeligste var vel de smaa Fayencefigurer, der nu fylder vore Museers Glasmontrer, magiske Knuder, Gudesymboler, hellige Dyr, især Skarabæer. I Samlingen i Berlin findes en Skarabæ, paa hvis Underside, foruden Sygdommens Dæmon, en Haand og en Krokodille er indgraverede. Uden Tvivl er det en saadan, der efter en bevaret Opskrift sammen med Guldkugler og Amethystringe kan helbrede for Feber.[36]) Særlig virkningsfulde blev Amuletterne, naar Snoren, hvori man bar dem, blev slaaet i Knuder et vist Antal Gange eller paa en vis Maade, helst enten ved Solopgang eller sent paa Aftnen, naar Solen gik ned. Forbilledet var *Gudetraaden med de syv Knuder*, som allerede Isis og Nephthys havde vævet og spundet.

Saa er der de Dødes Aander, som kan sende Sygdommene.

Barnet er sygt, og Moderen, som har vaaget over det den lange, sorte Nat, ser, da Dagen bryder frem, at dets Tilstand er forværret. Fortvivlet stirrer hun ud gennem Hyttens Døraabning efter Hjælp. Hun ser kun Nattetaagerne samle sig, svinde og trække ud over Ørknen, hun ser Solen hæve sig i Horizonten og kaste sit første, blege Lys ud over de dugvaade, dampende Marker — disse Dampe, graalige, formløse, som sniger sig lavt over Jorden og vejres hen, det er de Døde, de Dødes Aander, som lyssky og ulegemlige gaar ud paa Rov. Det er *Røvere og Røverkvinder fra Underverdnen*, som vil rane fra Moderen det kæreste, hun ejer, hendes eneste Rigdom, hendes Barn. Hun tror tydelig at se en Kvindeskikkelse kravle ud af sin Grav — *en Knokkelbryderske*, *en Stensprængerske* — og snige sig hen mod de Levendes Vaaninger, hendes opskræmte

Fantasi tror at høre Spøgelset tale, hun hører det bruge Skældsord og pibende Hyl, hun ser det med frygtelige Gebærder nærme sig for at rive Barnet ud af hendes Arme. Men hun lægger sine Hænder paa dets Hovede og anraaber Solen, den, hvis Straaler har set Spøgelset luske sig frem: *Red mig, Sol, min Herre!* Og hun synger Tryllesange, Bønner til Guderne, Trusler mod Spøgelset. Hun beder Himlens og Underverdenens retfærdige Herrer jage det *bort til Marken, til Marken, bort til Ageren, til Ageren, til Stedet, hvor Oabu-Planterne hører op*, eller helt derhen, *hvor Sykomorerne gror og Nordenvinden blæser.* Hun truer det med at dets Mumiekiste skal gaa til Grunde, dets Dødsofre blive bortstjaalne, dets Grav blive ødelagt, dets Mumiebind smuldre hen, hvis det ikke forlader hendes Barn og flygter hen til den Verden, hvor det hører hjemme. Hun siger lange Tryllesprog over Medikamenterne, saaledes at de bliver afskrækkende for Spøgelset, kommer til at indeholde ikke almindelig Honning f. Eks., men *Honning, der er sød for Menneskene, og skrækkelig for de Døde* o. s. v. Hun vil fortsætte med sine Forsøg paa ved Besværgelser, Lægemidler at værne sit Barn, hver Morgen og hver Aften, Spøgeriets værste Timer, indtil det er helbredet, eller indtil det er dødt.

Hvad det var, hun sagde i sine Besværgelser, har hun neppe selv haft megen Forestilling om, Udtrykkene har været hende ligesaa uforstaaelige, som de er det for os, hun har ikke forstaaet et eneste Ord, *hverken godt eller ondt.* I et enkelt Tilfælde véd vi endog bedre Besked end hun. I et forvirret Barselstueprodukt, en Tryllesang, der skulde lette Fødslen og stille Barnet under Gudernes Beskyttelse, og som var i Brug ved Aar 1500 f. Kr., har *Erman* genkendt en ældgammel, religiøs Hymne, som over 1000 Aar tidligere blev indhugget i Pyramidernes Gravkamre, et højtideligt

Digt til Himmeldronningens Ære. En enkelt Strofe, der lovpriste hende som den, der *var mægtig og besjælet*, allerede medens hun var i Moders Liv, endnu ikke født, har givet en „klog Mand“ den Idé, at hun særlig havde Medfølelse med ufødte Børn, var villig til at hjælpe dem til at blive Mennesker, og han valgte da vilkaarlig et Par Strofer af Hymnen, som ellers intet havde med Sygdomme at gøre, nogle Linier, hvori den gamle Digter havde besunget, hvorledes Himmelgudinden indfangede de lysstraalende Guder, der, sejlende i Smaaskibe frem gennem Rummet, førte en fri og vagabonderende Tilværelse som Stjærner, hvorledes hun fæstnede dem *som Lys* til sit eget Legeme, til Himmelhvælvingen, *for at de ikke skulde vige fra hende.* Fremsagdes disse Vers sammen med nogle andre for os uforstaaelige Besværgelser og Paakaldelser, og var den, der fremsagde det, indsvøbt i et Klæde af særligt Linned, havde han en Tryllestav i Haanden, og foretoges under Ceremonien samtidig en Ofring til Guderne af Kød, Fjerkræ og brændt Røgelse, da blev Fødslen i høj Grad lettet. Afskriften, hvori Formularen er opbevaret, viser ved sine talløse Misforstaaelser og Forvanskninger, at man egentlig ikke har forstaaet nogetsomhelst af det gamle Digt, der jo ogsaa var skrevet i et længst forældet Sprog, ligesaa uligt det i Tiden talte som oldnordisk moderne dansk.

At dog ikke altid Besværgelser var de mest formaalstjenlige til at forjage eller forsone de Døde, lærer os en lille, højst mærkelig Papyrus i Museet i Leiden. En fornem Mand, en Hofmand og Officer, mistede sin Hustru og faldt kort derefter selv i en farlig Sygdom. I den Tro, det var den afdøde, der forfulgte ham, skrev han et Brev til Fru Ankhere's *hvide Aand*, hvori han forestillede hende, hvor godt, næsten idyllisk, de

sammen havde levet paa Jorden, hvor liden Grund hun havde til nu at plage ham. Han lagde Brevet i hendes Grav, fast overbevist om, at hun vilde læse det og ved Erindringen om hans Godhed staa fra sit Forsæt. Brevet, der er ret vanskeligt at forstaa, dels paa Grund af det usædvanlige Indhold, dels paa Grund af den flygtige Haandskrift og det folkelige, ukunstlede Sprog, er her oversat efter *Maspero*.[37]) *Hvad ondt har jeg dog gjort Dig, siden jeg befinder mig i denne sørgelige Tilstand, hvori jeg nu er? Hvad har jeg dog gjort Dig, siden Du lægger Haand paa mig, uden at der er begaaet noget ondt mod Dig? Fra den Tid af, da jeg blev Din Mand, indtil i Dag — har jeg gjort noget mod Dig, som jeg maatte skjule? — — — Du blev min Hustru, og jeg var hos Dig. Medens jeg forvaltede allehaande Embeder, var jeg hos Dig; jeg forlod Dig ikke og beredte ikke Dit Hjærte nogen Kummer. — — — Se! da jeg exercerede med Officererne for Faraos Fodfolk og Vognkæmpere, lod jeg dem komme frem og kaste sig i Støvet for Dig og de bragte allehaande gode Ting, som de lagde ned for Dig. — — — Da Du saa var bleven syg af den Sygdom, som Du har haft, saa har jeg været hos Overlægen, og han har tilberedt Dig Dine Medikamenter, og han har gjort alt, hvad Du sagde, han skulde gøre. Og da jeg i Faraos Følge maatte rejse til Syden, var mine Tanker hos Dig, og jeg tilbragte de otte Maaneder uden at kunne spise og drikke. Og saa snart jeg var kommen tilbage til Memphis, bad jeg Farao om Orlov og begav mig hen til Dig og begræd Dig meget med mine Folk foran mit Hus.* Vi er maaske mest fristede til at smile ad den stakkels Enkemands naive Forestillinger, men der er dog ved hans Brev noget rørende, i dets Hjælpeløshed og i dets vemodige Tone. Det viser os iøvrigt, at Forestillingerne om Genfærd som Sygdomsaarsager ingenlunde

blot fandtes i Befolkningens brede Lag, hos Menigmand, men i visse Tilfælde fuldt saa vel hos de øverste Klasser. I visse Tilfælde — naar Samvittigheden ikke var helt ren, da kunde ogsaa en Hofmand foretrække Besværgelser og Anraabelser for Lægernes Recepter. Hvor udmærket en Ægtemand uden Tvivl Officeren end har været, hans Brev viser os dog hans svage Punkt. Han har forladt sin Hustru, da hun laa syg, endog saa farligt, at en Overlæge maatte tilsé hende, og han er først vendt tilbage, da hun var død. Ganske vist er han rejst i Faraos Følge og har vel gjort det efter udtrykkelig Befaling, men han har følt, at denne Undskyldning maaske var for svag for de Dødes Domstol. Og han har villet bøde derpaa ved en from Overdrivelse. Vi maa tro ham paa hans Ord, naar han siger, hans Tanker altid var hos den Syge, men at han har tilbragt otte Maaneder, altsaa næsten et Aar, uden at spise eller drikke, klinger dog vel, selv for en Aand, lidet troligt. —

De spøgende Mumier kastede efterhaanden deres indsnævrende Ligbind og blev til mere almindelige, men ikke derfor mindre frygtelige eller mindre skrækindjagende Spøgelser. Naar det spæde Barn — der sammenlignes med en Fugleunge — har Feber, *naar det har det brændende i sin Rede*, *naar det har det hedt i sin Busk*, da er det Spøgelser, som, *medens Moderen ikke er hos det*, *medens ingen Søster er der til at vifte det*, *ingen Amme til at beskytte det*, kommer styrtende sig over det, *et fjendsk Spøgelse eller en fjendsk Spøgelsekvinde*. Mennesker har i alle Jordens Egne anvendt megen Fantasi paa at tænke sig Spøgelser frygtelige. Noget lignende som det, Japanerne mener i Spøg, tror mange australske Negerstammer paa som paa Fundamentet i deres Religion, at Aanderne enten er sorte Benrade uden Kød paa Krop-

pen, med Øjne som Ildkugler, strittende Haar og Skæg, lange Øren, der staa i Vejret som Hesteøren, Kløer paa Hænder og Fødder o. s. v., eller er hvide Europæere. Ogsaa de ægyptiske Spøgelser var frygtelige. Det er *Væsner, der kommer i Mørket, træder luskende ind, har Næsen bagud og Ansigtet bortvendt.* De hædres med Epitheta som *Blodets Broder*, *Eddergiftens Ven* eller *Svulstens Fader*, de sammenlignes med *Krokodillen, der er hurtig midt i Strømmen*, med *en Slange, snar i Gift*, eller med *en Kniv i en voldsom Slagters Haand.* Moderen, som tror at se et saadant Spøgelse i det lave mørke Kammer, siger angst:

Kom Du, for at kysse dette Barn?
Jeg lader Dig ikke kysse det!
Kom Du, for at berolige det?
Jeg lader Dig ikke berolige det!
Kom Du, for at skade det?
Jeg lader Dig ikke skade det!
Kom Du, for at hente det bort?
Jeg lader Dig ikke hente det bort fra mig!

Hvad enten den uhyggelige Gæst med sledsk Venlighed fremstiller sig som Paapasserinde, eller hun aabent viser sin Hensigt, Moderen er paa sin Post. Flere Sygdomme tænktes som Aander fra andre Folkeslag, som *en Asiaterinde, der kommer fra Ørkenen*, eller som *en Negerinde, der kommer fra det fjærne*, Mennesker, der allerede ved deres Hudfarve, deres Legemsbygning, forekom Ægypterne hæslige, og som naturligvis i Spøgelsetilstand var tyvefold mere afskrækkende. Disse Spøgelser levede egentlig, naar de ikke var ude for at fordærve Menneskene, ganske godt paa de Steder, hvor de hørte hjemme; den Sygdom, hvis Dæmon tænktes som en asiatisk Nomade-

pige, ejede f. Eks. et stort Hus, hvori den kunde modtage Besøg, og hvor den hyggeligt kunde sidde og se Nilguden bringe sine Gaver, d. v. s. se sine Marker grønnes og bære Frugt. Men der var Forskel paa Aanderne, ligesom paa Menneskene, nogle var rige, andre fattige. Det var ikke nok at vide, hvilken Sygdom det var, der havde bemægtiget sig den Syge, man maatte ogsaa vide, hvilken social Stilling dens Dæmon en Gang havde indtaget i sit fjærne Fædreland, i Nubien eller i Syrien. Derefter rettede sig Maaden, hvorpaa man kunde faa den til at forsvinde, til at *komme ud.*

Var Du en Tjenestekvinde?
Da kom ud i hans Opkast!
Var Du en Fornem?
Da kom ud i hans Urin!

Man kunde ogsaa forsøge ved Overtalelser og Smigrerier at faa dem til at forlade den Syge.

En Sygdom, den samme, der, som allerede omtalt, benævnes *Blodets Broder*, *Eddergiftens Ven*, *Svulstens Fader*, anraabes om at forlade den Syge, og det forsøges at bevæge den dertil ved denne Henvendelse

Kom, læg Dig til at sove,
kom derhen, hvor Dine skønne Piger er,
de, paa hvis Haar der er Myrrha,
paa hvis Skuldre der er frisk Røgelse.
Løb ud, Du Sygdom!
Forlad ham!

Sygdommen ejede et Harem, hvor den kunde finde langt større Fornøjelse i Sengen hos røgelse-duftende Piger end ved formaalsløst at plage et stakkels Menneske. —

Ikke blot i hvert enkelt Sygdomstilfælde har man søgt at helbrede ved Besværgelserne, ogsaa i al Almindelighed har man benyttet dem til at uimodtageliggøre Legemet for alt sygt og skadeligt, søgt at vakcinere ved Trylleord, ved lange Remser, der opregnede for sig hvert enkelt Lem og Del af Legemet, stillede dem under bestemte Guders Beskyttelse eller tildelte dem Egenskaber, som var skræmmende for Spøgelserne, farlige, hvis man tør bruge Udtrykket, for Sygdommenes egen Sundhed. Hvert enkelt Sted paa Menneskets Legeme vil det være risikabelt for Sygdommen at nærme sig. Menneskets Bryster sammenlignes med Kærlighedsgudindens og stilles derved under hendes Beskyttelse, dets Navle med Morgenstjærnen, dets Tunge er *den store Slange i sin Hules Munding*, dets Hvirvler beskyttes af Krigsgudindens Søn. Nærmer Sygdommen sig uforsigtigt til dets Mund, staar den i Fare for at blive slugt, dets Øren kan gøre den tunghør, dets Fødder kan træde den sønder, dets Ben sparke den tilbage, dets Phallus brænde den, dets Øjne gøre den blind. Naar i saadanne Remser — som ogsaa findes optagne i den Samling forvirrede Trylletekster, der kaldes „Dødebogen“ — et Barns (glatragede) Hoved sammenlignes med en Gaasegump, dets Bag med to store, hvide Strudsæg, forstaa vi det træffende i Sammenstillingerne, men ikke det for Dæmonerne farlige. For at sikre sig mod at have glemt noget, en Akilleshæl, som Spøgelserne hurtigt vilde finde, sluttede man gerne Remsen med et altomfattende: *Intet Lem paa ham være uden Gud!* Selv de, der var blevne sikrede ved en saadan Indvielse, er vel blevne syge som alle andre og er døde, men deri var hverken Besværgelsen eller Guderne Skyld, blot de dumdristige og gudsbespottende Dæmoner.

Alle Sygdomme var personificerede i Dæmoner, de

alvorligste som de letteste, overalt hvor vor Tid vil se sundhedsfjendske Baciller, saa Ægypterne Spøgelser, undertiden maaske med lige saa stor Ret. Og det var ikke blot legemlige Lidelser, det gjaldt. Ogsaa Nervøsitet, Hysteri, Sindssyge var forvoldt af omflakkende Mumier eller vrede Guddomme. Og her deles de ægyptiske Anskuelser af en Mængde andre Folkeslag. De „Besatte", stakkels hjærnesyge Mennesker, har nogle enkelte Folk, som Grækerne, betragtet med hellig Ærefrygt, fordi de mente dem betagne af Guder, der ellers sjældent besøger de Dødelige, men de aller fleste har villet kurere dem med disse forfærdelige og overtroiske „Djævleuddrivelser", som ogsaa Kristus har taget sin Tilflugt til. Et ægyptisk Tilfælde berettes i en temmelig sen Legende. En gammel Kong Ramses, sikkert Ramses II, havde en Gang paa en Rejse i Asien truffet en Prinsesse, *en Pige, som var skønnest for Hs. Majestæts Hjærte fremfor alle Ting*, og som han havde hjemført til sit Harem. Men da han i Theben fejrede den store Amonsfest og netop dansede foran Gudens Billede, kom der Bud fra det fjærne Asien, om at Dronningens Søster, den unge Prinsesse Bentresj, var bleven syg. *Jeg kommer, o Konge, min Herre, i Anledning af Bentresj, Dronningens yngre Søster. En Sygdom er trængt ind i hendes Lemmer. Maatte Din Majestæt befale, at en Vismand tilsaa hende.* Den lærde og berømte Skriver Thotemheb fulgte Buddet til Asien. *Han fandt Bentresj besat af en Aand. Han fandt sig ude af Stand til at kæmpe med den.* Da sendte Kongen ikke et Menneske, men en Gud til sin syge Svigerinde, den lille og obscure Guddom Khons-Pirsekher, som førte den hæderfulde Titel *den store Gud, Dæmonernes Betvinger.* Hans Gudebillede blev sendt afsted i et pragtfuldt Optog med Skibe, Vogne og *talrige Heste fra Øst og Vest.* For en Guds Tryllekunster kunde na-

turligvis den onde Aand ikke holde Stand. Prinsessen blev helbredet — sikkert efter gruelige Pinsler — og den uddrevne Aand tiltalte ærbødigt Guden: *Vær velkommen, Du store Gud, Dæmonernes Betvinger! Denne Stad er Din By. Dens Indbyggere er Dine Slaver. Og jeg er Din Slave. Jeg skal drage til det Sted, jeg er kommen fra, for at tilfredsstille Dit Hjærte, siden Du er kommen i den Anledning. Men maatte Din Majestæt (først) lade fejre en munter Dag med mig og Stadens Fyrste!* Aanden, som intet Nag synes at nære mod den, der har udjaget den, vil dog idetmindste have det Udbytte af sit Møde med den ægyptiske Gud, at de sammen nød et Gildes Glæder — *en munter Dag* er det staaende Udtryk for Drikkelag — den var dog saa meget Ægypter, at den vidste, Vin og rigelig Føde, næst godt Selskab, hørte til denne Verdens bedste Goder. Først da Gildet virkelig var fejret, *drog Aanden i Fred til det Sted, den elskede, efter Khons-Pirsekhers Befaling.*[38])

Det er næppe alle Besværgelsesscener, der er forløbne saa hyggeligt som denne. Vi kender en Mængde af de Formularer og Tryllesprog, der er blevne anvendte, men om de ydre og sikkert fantastiske Handlinger, der skulde ledsage dem, faar vi kun knappe og tørre Notitser. Undertiden, kan vi tænke os, har der været saa mange Manipulationer at foretage, at Begivenheden er bleven til et helt lille Skuespil. De grænseløs lange Besværgelser, som, hvis de ikke ved deres Trusler og Anraabelser har faaet Dæmonerne til at flygte, maaske har opnaaet det ved deres Kedsommelighed, er blevne fremsagte af Folk, der næsten maa have været Akrobater, for i Timevis at kunne udføre de Krumspring, der var nødvendige. *Heliodor* giver en Skildring af en Besværgelsesscene, som fortjener at anføres, skønt den skyldes en Udlænding, tilmed en

fantasifuld Romanforfatter. Har han end aldrig været i Ægypten, har han dog sikkert været Øjenvidne til mange ægyptiske Tryllerier. Forløbne Landstrygersker og Gøglere fra Nillandet viste paa hans Tid overalt i Grækenlands Byer deres Kunster. En ægyptisk Vismand, fortæller han, og en vidunderlig skøn Prinsesse, Charikleia, maatte en Gang paa deres Rejse gennem Ægypten overnatte under aaben Himmel. Noget fra dem sad en gammel Kvinde og jamrede over sin Søn, der nys var bleven dræbt. „Lige idet Maanen stod op og belyste alt med sit klare Skin", blev de to Trætte Vidner til en Scene, som „skønt ikke uskyldig, dog for ægyptiske Kvinder ikke var noget ualmindeligt". Den Gamle gravede i Jorden en Kule, og noget derfra antændte hun et Baal, „mellem begge lagde hun Liget af sin Søn, og idet hun fra en Trefod, som hun havde staaende hos sig, tog en Lerkumme, hældte hun af denne Honning i Kulen og udgød derpaa af en anden Kumme Mælk og af en tredje Vin derover. Dernæst fremtog hun et Dukkebillede, bagt af Kagedej og dannet i en Mands Skikkelse, omviklede det med Laurbærløv og Fennikel og kastede det i Kulen. Tilsidst greb hun et Sværd, og efterat hun under voldsomme Besværgelser som i en Slags Henrykkelsestilstand havde paakaldt Maanen med mange barbariske og fremmed lydende Ord, gav hun sig et Snit i Armen, strøg Blodet af med en Laurbærkvist og bestænkede Baalet dermed. Efter forskellige andre Gøglerier af lignende Art bøjede hun sig endelig ned over Sønnens Lig, og idet hun hviskede det nogle Trylleremser i Øret, kaldte hun det ved sin Trolddomskunst til Live og tvang det til at staa oprejst paa Benene." Hun udspurgte nu Genfærdet om Fremtiden. „Dødningen gav hende intet Svar, men nikkede blot med Hovedet — — — sank atter sammen og blev liggende med Ansig-

tet mod Jorden. Konen vendte imidlertid Liget om paa Ryggen igen og lod ikke af at udfritte det, men idet hun, som det syntes, anvendte endnu stærkere Tvangsmidler, paany mumlede lange Besværgelser i Ørene paa det og med Sværdet i Haanden foer frem og tilbage snart til Baalet, snart til Kulen, fik hun det atter manet til Live, og da det havde rejst sig op, gentog hun endnu en Gang sit Spørgsmaal og forlangte tydelig Besked, ikke blot med Tegn, men med rene og tydelige Ord". Dette Svar fik hun endelig — „med uhyggelig dump og hul Røst som fra en Afgrund eller dyb Fjældkløft". Vismanden, som overværede Scenen, Kalasiris, udtalte sin Afsky for den som idethele for „de Vanhellige, der bogstavelig talt roder i Jorden mellem Dødningekroppene".

En Del af det fantastiske i denne Beskrivelse maa vel skrives paa Romanforfatterens Regning. Maanen f. Eks. staar altid ved saadanne Begivenheder op i det rette Øjeblik. Men sikkert er det, at baade Jordkulen, hvori Mælk, Honning og Vin blandes, det magiske Billede, Blodridsningen og de „mange barbariske og fremmed klingende Ord", ogsaa efter hvad vi ved fra de ægyptiske Kilder, var gode og uundværlige Bestanddele ved en Besværgelse. Af Kagedej har den magiske Figur næppe været, snarere var det en af de Voksfigurer, som til alle Tider af Ægyptens Historie er blevet benyttet ved Tryllehandlinger. Et Æventyr beretter, hvorledes en bedragen Ægtemand ved Hjælp af en saadan Voksfigur fik Hævn over sin Kones Elsker. Han vidste, at Elskeren om Aftenen, efter at have *fejret en munter Dag* i Havepavillonen med Konen, plejede, inden han gik hjem, at forfriske sig ved et Bad i Havens Dam. Han stillede sig derfor paa Lur en Aften og, da rigtigt Elskeren begyndte at bade sig, kastede han en lille Vokskrokodille paa 7 Tommer ud i

Vandet efter ham. Da forvandledes den til en rigtig Krokodille paa 7 Alen, og den slugte ham.[39]) Et andet Æventyr beretter, hvorledes en Troldmand i Æthiopien havde faaet Lyst til at drille Farao, og hvorledes han ved Hjælp af Vokssoldater *en miniature* ved Nattetid fik slæbt den mægtige Hersker ud af sin Seng i Kongepaladset i Memphis, fik ham transporteret til Æthiopien, dér paa det eftertrykkeligste gennembanket, og endelig sendt tilbage til Memphis, alt saa hurtigt, at Farao, da Dagen brød frem, atter laa i sin Seng, med Lemmerne møre og Kroppen fyldt af mørkeblaa Pletter.[40]) Ogsaa Besværgelserne selv nævner gentagne Gange saadanne Voksfigurer som uundværlige, saa vi maa tro, enhver Sortekunstner har haft et Par af dem i Posen med sit øvrige Habengut. Uvilkaarlig kommer man til at tænke paa Hekseprocessernes Voksbørn. Saaledes havde jo den Heks, der 1576 blev brændt i Helsingør, og som har afgivet Motivet til P. V. Jacobsens berømte Skuespil, i 40 Uger under sin højre Arm baaret et Voksbarn, døbt *Anne*, som hun undertiden anbragte paa Kirkens Højalter, hvorved hun bragte adskillige Smaabørn af Live.[41]) Og i vore Dage har Spiritister og „Professorer i den sorte Kunst“ udviklet denne besynderlige Brug af Vokset til en hel Videnskab — *Envoûtementet*, som det kaldes med sit tekniske Navn. Det spillede en Hovedrolle i den Kæmpeproces mod Fru Martin, „Heksen fra Marly“, som i Vinteren 1903—1904 fyldte Pariserne med Beundring. Af en Beskrivelse, som en tysk Avis i den nævnte Anledning bragte, skal blot følgende anføres: „Troldmanden danner af Voks et Genbillede af den Person, paa hvis Skæbne han vil udøve Indflydelse. Derpaa søger han at skaffe sig et Haar, en Negl eller et Stykke Tøj fra den paagældende. Med disse Genstande udstyrer han Voksfiguren og siger nu enten, hvis han har noget godt

i Sinde, en Velsignelse over Figuren, eller han gennemborer dens Hjærte og sønderskærer den under Forbandelser. I samme Øjeblik maa, hvis Trolddommen har virket, Personen dø."

Ganske det samme mener de oldægyptiske Besværgelser om Sagen. Og Slægtskabet mellem denne moderne og den ældgamle Overtro er maaske nærmere, end det ved første Øjekast synes sandsynligt. Ad to Veje er i gammel Tid ægyptisk, idethele orientalsk, Overtro, blevet praktiseret ind i Europa i Mængder, hvorom vi endnu ingen sikker Viden har, over Grækenland og med Middelalderens fartende Zigeunere.

Meget udbredt var i Ægypten den Tro, at nogle af Aarets Dage var gunstige for Menneskenes Foretagender, andre i høj Grad ugunstige. „Dagvælgeriet"'s interessante Kunst har maaske intet andet Sted været saa yndet, intet andet Sted saa indgroet i alle Forhold, allerede i Skolerne var det et Undervisningsfag: den vigtigste Kilde for vort Kendskab er netop en Elevs tilfældigt bevarede Stilebog.[42]) Paa de lykkelige Dage kunde man gøre, hvad man vilde, thi *alt hvad Du end ser paa den Dag, det er lykkeligt*, paa de ganske særlig lykkelige var det endog tilraadeligt — som Tak til Guderne — at holde Gilde. Paa de ugunstige maatte man tage sig i Agt. Den 14de Tybi maatte man endelig undgaa at høre Sang, den 16de Tybi var det yderst betænkeligt at vaske sig, mange Dage maa man ikke spise Fiskeretter, paa andre *maa Du aldeles intet gøre*, den 12te Tybi hænder der En en Ulykke, hvis man ser en Mus. Børn, der fødes den 23de Thoth, maa dø spæde, de, der fødes den 20de Khoiakh vil blive blinde o. s. v. Endnu i vor Tid findes jo Rester af en lignende Tro, selv blandt Oplyste træffer man f. Eks. den Mening, at Mandag er en særlig uheldig Dag til at paabegynde et nyt Foretagende. For nogle Aarhundreder

siden blomstrede Dagvælgeriet over hele Europa, hver Dag i Almanaken var forsynet med en Mængde Profetier og Leveregler. Den, der f. Eks. lod sig aarelade den 23de Maj, „han faar svar Hovedværk, bliver gal og vilder". Det er den fortræffelige *Henrik Smid*, der siger dette i sit 1557 udgivne Værk *En skøn nyttelig Lægebog*. Han giver en Mængde lignende Bestemmelser og anfører som Bevis for deres Paalidelighed, at de skyldes „vise og lærde Mænd udi Ægypten". Hermed mener han vel de omflakkende Zigeunertrupper, der Middelalderen igennem flakkede rundt i Europa, fra Markedsbod til Markedsbod. „Zigeuner", „Ægypter", „Tryllekunstner" var paa den Tid synonyme Ord i saa godt som alle Lande. En Borgermand i Paris har i sin Dagbog bl. a. optegnet sit Indtryk af en saadan Flok, der 1427 aflagde Besøg i Paris, men blev vist tilbage af Øvrigheden. „Vint à Paris XII penanciers, comme ilz disoient, c'est assavoir, ung duc et ung conte, et dix hommes tous à cheval et lesquelx se disoient tres bons chrestiens, et estoient de la Basse Egipte — — On ne les laissa point entrer dedens Paris; mais par justice furent logez à la Chapelle-Sainct-Denis — — Et, quand il furent à la Chapelle, on ne vit oncques plus grant allée de gens à la beneïsson du Landit que là alloit de Paris, de Sainct-Denis et d'entour Paris pour les veoir." Efter at have beskrevet deres Udseende („Ces hommes estoient tres noirs, les cheveulx crespez" o. s. v.) fortæller han: „Mais qui pis estoit, en parlant aux creatures, par art magicque, ou autrement, ou par l'ennemy d'enfer, ou par entregent d'abilité, faisoient vuyder les bources aux gens et le mettoient en leur bource, comme on disoit." Han gik selv et Par Gange ud for, med Fare for at miste sine Penge, at se deres Kunster. „Mais oncques ne m'aperceu d'un denier de perts, — mais ainsi le disoit le peuple

partout."[43]) Et Besøg af en Trup ægyptiske Gøglere synes paa den Tid at have været en Begivenhed, en sand Folkeforlystelse. Det var endnu ikke foragtede Tatere, men Grever og Hertuger og ,,très bons chrestiens". Og den Overtro, de lærte, lærte de til en lettroende Almue, hvor den bredte sig hurtigere end den smitsomste Syge. Deres Elever i Spaadomskunsten, i at profetere om Vejret, i at mane Aanderne frem, var uvidende Almuesfolk, som var uimodtagelige, uimodtagelige for alt, undtagen for Overtro.

Allerede i denne Afhandlings Begyndelse blev det omtalt, hvor meget de gamle græske Læger skyldte deres Kolleger i Ægypten. De lærte af dem ikke blot, hvorledes de og de Urter kunde anvendes med Held mod de og de Sygdomme, ogsaa forskellige ,,hemmelige Midler" har de, megettroende, overtaget fra dem. Hippokrates har f. Eks. følgende Opskrift:

,,Naar Du vil vide, om en Kvinde bliver svanger, maa Du tage Figner eller Butyrosplanter samt Mælk fra en Kvinde, som har født et Drengebarn, og give hende dette at drikke, og hvis hun kaster op, vil hun blive svanger, men hvis ikke, vil hun det ikke."

Omtrent uden Forandringer er det det samme Raad, som allerede ved Aar 1500 f. Kr. barnløse Ægyptere med Iver studerede:

Middel til at kende en Kvinde, der vil føde, fra en, der ikke vil føde: At knuse Meloner og blande i Mælk af en Kvinde, der har født en Dreng; at lave det til en Drik, der maa drikkes af Kvinden. Kaster hun op, da vil hun føde; har hun Opstød, vil hun aldrig føde.

Efterhaanden som den græske Lægekunst ved egne Eksperimenter udviklede sig, blev vel de fleste saadanne ægyptiske Vidundermidler udrangerede, men derfor gik de ingenlunde tabt for Menneskeheden. De sank blot langsomt ned gennem Samfundets Lag for

til sidst at havne i dets underste, hos Kvaksalverne og de „kloge Koner". Og her holdt de sig med en vidunderlig Levekraft, saa at endnu i det 16de og 17de Aarhundrede flere af dem kunde optrykkes i disse Smaabøger, der den Gang tryktes, mere udmærkede ved blomstrende Titler end ved velovervejet Indhold. *Le Page Renouf* har paavist, at denne oldægyptiske Opskrift (omtr. 1500 f. Kr.):

Et andet Middel til at adskille den, der vil føde, fra den, der ikke vil føde: Lad Kvinden daglig gøre Byg og Hvede fugtigt med sin Urin og lad hende lægge det, som om det var Dadler eller Kage, i to Sække. Hvis det overhovedet spirer, da vil hun føde. Hvis Byggen spirer, da vil det blive en Dreng. Hvis Hveden spirer, da vil det blive en Pige. Hvis det ikke spirer, da vil hun ikke føde.

findes optrykt i det *Neuvermehrten Heilsamen Dreckapotheke*, som 1697 blev udgivet i Frankfurt:

„So spricht Peter Boyer: Mache zwo Gruben in die Erde, wirff in eine Gersten und in die andere Weitzen, in beyde aber giesse den Urin der Schwangeren und bedecke sie wieder mit Erden. Schosst der Weitzen ehe auf als die Gersten, so wirds ein Sohn, kömmt aber die Gerste ehe empor, so hastu eine Tochter zu gewarten." ja, at det endnu den Dag i Dag optrykkes i et lille Kvaksalverskrift *The experienced midtwife*, som hvert Aar udkommer i London i nyt Oplag med koloreret Omslag.[44])

Af al „Ægyptens Visdom" er det kun smaa Opskrifter som denne, der endnu i vor Tid fører deres eget Liv. Heri er næppe noget overraskende for dem, der véd, at af alt menneskeligt er det Overtro, der lever længst, fordi det er den, som i de store Sorger ene har kunnet yde Menneskene en Trøst.

De spøgende Mumier er døde nu, og alt er roligt i de ægyptiske Gravkamre. Reliefernes Guder og Gudetilbedere lyser hvidt i Mørket, Spindelvævet hænger urørt i Krogene; i deres malede Trækister sover de Døde roligt og uforstyrret den evige Søvn, medens Flaggermusene svirrer paa skraa gennem de snævre Gange. Spøgelserne, Gravenes eneste levende Beboere, deres mest interessante, de er flygtede længere bort end nogen gammel Besværgelse har formaaet at jage dem, de er dragne derhen, *hvor Sykomorerne gror og Nordenvinden blæser.* De har levet, ligesom Guderne, kun for dem, der troede paa deres Magt. Men er de ikke i Stand til mere at paaføre Menneskene hverken Halskatarrh, Øjenbetændelse eller Benbrud, deres gulnede Indviklinger, deres Bandagebaand, kan endnu kurere for Feber. Mangen dansk Bonde er først bleven helbredet herfor, naar han i det nærmeste Provinsapothek har købt for et Par Øre „Mumie“.

HENVISNINGER

1. Odysséen IV, 231.
2. Lægekunsten »opfundet« i Ægypten: Plinius VII, 196. — Gamle Opskrifter: Diodorus Siculus I, 82. — Ægyptiske Læger i Udlandet: Herodot III, 1; Plinius XXVI, 3; XXIX, 93. — Romerske Studerende i Alexandria: Plutarch, Ant. 28; Amm. Marc. 22. 16. 18.
3. Papyrus Ebers I, 8—10.
4. ibid.
5. *Statue naophore* i Vaticanet. — Den her benyttede Del af Indskrifterne først rigtigt fortolkede af *H. Schäfer* i Zeitschrift für aeg. Sprache, 1899, P. 72 ff.
6. Papyrus Anastasi IV, 11 (= Pap. Sallier I, 9).
7. Pap. Koller II, 2 ff.
8. Pap. Anastasi 4; VIII, 7.
9. Pap. Sallier 1; VI, 8.
10. Pap. Prisse XV, 13.
11. *Kurt Sethe:* Imhotep, ein vergötterter Mensch, 1 ff.
12. *G. Maspero:* Études égyptiennes I, 145.
13. Pap. Harris 500 recto II, 10—11. [Lignende Motiver ogsaa ellers i Orienten, f. Eks. Hafiz 83].
14. Odysséen IV, 233—234.
15 Lægen *v. Oefeles* mange Arbejder over ægyptisk Medicin synes saaledes som oftest at mangle det nødvendige filologiske Grundlag.
16. Pap. d'Orbiney IV, 6. [= »Studier fra Sprog og Oldtidsforskning«, No. 56, P. 9].
17. Pap. Ebers VI, 17 ff.
18. ibid. LI, 19 ff.
19. ibid. LXVI, 15—19.
20. Pap. Prisse IV, 3 — V, 1.

21. Pap. Ebers LXXV, 14.
22. Pap. Prisse XVII, 11 ff.
23. Heliodor III, 16. [Efter *C. P. Christensen Schmidts* Oversættelse].
24. Pap Ebers I, 12 ff.
25. *Peder Palladius:* En Visitatz Bog [*S. Grundtvigs* Udgave]. P. 94.
26. Papyrus Berlin 3027. — Udg. af *A. Erman:* Zaubersprüche für Mutter und Kind. Abhandlungen der Königl. Preuss. Akademie der Wissenschaften. Berlin 1901. Samtlige i det følgende citerede Steder, hvortil ingen Kildehenvisning er føjet, er taget fra dette Haandskrift.
27. *Kr. Bahnson:* Ethnographien I, P. 39—40.
28. Pap. Westcar IX, 21 — X, 22.
29. Pap. Ebers XCVII, 13.
30. Pap. d'Orbiney IX, 9. — Pap. Westcar X, 20. — Pap. Harris 500, verso, IV, 3.
31. Pap. Westcar IX, 25—27.
32. Pap. Boulaq 4; XVIII, 4.
33. *W. Max Müller:* Liebespoesie, P. 32.
34. *A. Erman:* Lebensmüder [Pap. Berlin 3024], Linie 130.
35. Zeitschrift f. aeg. Spr. 1898, 129.
36. *H. Schäfer* i Zeitschrift f. aeg. Spr. 1901, 87.
37. *G. Maspero:* Études égyptiennes I, P. 145.
38. *E. de Rougé:* Stèle de la Bibliothèque nationale, 1 ff.
39. Første Æventyr i Pap. Westcar.
40. *A. Wiedemann:* Die Unterhaltungslitteratur der Aegypter. [= »Der alte Orient« III, Hefte 4], P. 26.
41. *Verner Dahlerup:* Hexe og Hexeprocesser i Danmark, P. 13.
42. *A. Erman:* Aegypten og aeg. Leben II, P. 470.
43. Le journal d'un bourgeois de Paris efter *V. Loret:* L'égypte au temps des pharaons, 208—209.
44. *H. Brugsch:* Recueil de monuments, 106 f. — *Le Page Renouf* i Zeitschrift f. aeg. Spr. 1873, 123.

STUDIER FRA
SPROG- OG OLDTIDSFORSKNING
UDGIVNE AF
DET PHILOLOGISK-HISTORISKE SAMFUND

Nr. 65

VIDENSKABENS FÆLLESSPROG

AF

VILH. THOMSEN

KØBENHAVN 1905
KLEINS FORLAG (CAMILLA KLEIN)

I. COHENS BOGTRYKKERIER
· GEORG A. BACH ·

**Tale ved Københavns Universitets Fest
den 17. April 1902 i Anledning af H. M. Kongens Fødselsdag,
delvis noget omarbejdet og udvidet.**

Over 200 Aar ere forløbne, siden Universitetets aarlig tilbagevendende Fest i Anledning af Kongens Fødselsdag — efter en særlig Foranledning og en frivillig Beslutning af Konsistorium — første Gang blev fejret paa selve Kong Christian V.s Fødselsdag, den 15de April 1691[1]). Mangt og meget er blevet forandret siden da, saaledes ogsaa med Hensyn til denne Fest som overhovedet ved hele Universitetets Virkemaade og Formen derfor.

Her skal blot fremhæves den store Forandring, der er foregaaet, idet det nu er Modersmaalet, der lyder overalt indenfor vor Højskoles Vægge, medens Latin dengang og længe derefter udelukkende var Universitetets og Videnskabens Sprog her som i det øvrige Europa. Som saadant brugtes det da saavel ved festlige Lejligheder som ved Forelæsninger, Examiner og Disputatser. Ved Forelæsninger begynder Modersmaalet allerede i Løbet af anden Halvdel af det 18de Aarhundrede mere og mere at trænge sig frem ved Siden af Latinen, der dog endnu længe vedblev at benyttes og her aldrig er bleven officielt afskaffet. Betydelig længere holdt Latinen sig som det befalede Sprog ved Examiner og andre akademiske Handlinger, saaledes ogsaa ved Universitetets Fester[2]).

Men netop ved Festen i Anledning af Kongens Fødselsdag skete der tidligst Forandring i denne Hen-

seende. Den sidste Gang, denne Fest fejredes med en latinsk Tale (af Historikeren Werlauff), var den 4de Februar 1837, altsaa for omtrent to Menneskealdre siden. Ved kgl. Resolution af 1ste December samme Aar blev det bestemt, at baade Indbydelsesskriftet og Talen skulde være paa Modersmaalet, idet der henvistes til, at denne Fest er mere national og derfor mere end Universitetets andre Fester bør være tilgængelig for alle.

Konsistorium havde allerede da foreslaaet, at Talerne ved alle Universitetets Fester skulde holdes paa Dansk i Stedet for paa Latin. Universitetsdirektionen mente imidlertid ikke, at man burde gaa saa vidt, og det var først 1854, at Latinen blev afskaffet ogsaa ved Reformationsfesten. Man var da naaet saa vidt, at man kunde fremhæve, at næppe engang de studerende nu mere forstod en latinsk Tale, og at det var en trykkende Bevidsthed for Taleren, at det kun var med Nød og næppe, at det lykkedes ham at gøre sig nogenledes forstaaelig for de faa Tilhørere, der samledes til denne Fest.

Kun i to Menneskealdre har altsaa nu Modersmaalet lydt ved denne Lejlighed, til Glæde for Taleren og, som det maa haabes, ogsaa mere eller mindre for Tilhørerne; endnu kortere Tid er forløben, siden Latinen paa andre Punkter maatte vige for Modersmaalet. Og dog maa dettes Ret forekomme os saa indlysende og naturlig, at vi nu næsten har vanskeligt ved at tænke os, at det nogensinde har været anderledes, og i ethvert Tilfælde saa godt forstaa, at den skete Forandring maa være bleven hilset af alle som en Befrielse. Men netop fordi Udviklingen allerede har ført os og hele den videnskabelige Verden saa langt bort fra hine ældre Tilstande, kunde der, for at dømme retfærdigt derom, nu være Anledning til at

se lidt tilbage paa Latinen som Videnskabens Fællessprog og saa tillige kaste Blikket lidt ud i Fremtiden.

Naar vi vil søge at forstaa, hvorledes Latin er kommet til at indtage sin enestaaende Stilling og i 2000 Aar har kunnet hævde sig som et Verdenssprog, vil vistnok alle nu til Dags være enige om, at nogen særlig Berettigelse dertil hverken er at søge i selve Sprogets indre Egenskaber eller i Betydningen af den Oldtidslitteratur, hvoraf det var Bærer. I ingen af disse Henseender kan Latin i fjærneste Maade taale Sammenligning med det andet af de saakaldte klassiske Oldtidssprog, Græsk. Det er udelukkende en ejendommelig Sammenkædning af storslaaede historiske Forhold, der — paa en Maade, hvortil næppe engang det arabiske Sprogs Stilling indenfor den muhammedanske Verden er et Sidestykke — har hævet Latinen fra en ringe Begyndelse af op til Herskerpladsen.

Jeg skal da blot i de store Hovedtræk minde om, hvorledes Latin, der fra først af kun taltes over et Omraade ikke halvt saa stort som Sjælland, med Roms Verdensherredømme efterhaanden blev det herskende Sprog i det romerske Rige og Folkesprog i hele den store vestlige Del deraf, hvor det lidt efter lidt fortrængte de forskellige oprindelige Folkesprog og i de Former, det derved antog, blev Stamsprog for de forskellige romanske Sprog; eller hvorledes det latinske Skriftsprog — oprindelig udgaaet fra de højere Stænders Talesprog i Byen Rom — i det væsentlige holdt sig uforandret Oldtiden igennem, blot med det forskellige Præg, som de skiftende Tiders Smag eller Smagløshed gav det, og kun i ringe Grad paavirket af de stedse stigende Afvigelser derfra, som Folkesproget efterhaanden frembød. Størst Liberalitet lige overfor dettes Former og Ordforraad — jævnsides med mangfoldige Nydannelser som *humiliare*, *justificare*

o. l. eller ligefremme Laan fra Græsk som *ecclesia*, *angelus*, *petra* Sten o. s. v. — møde vi i den ældste kristelige Litteratur, just fordi Kristendommen i første Række vender sig til de fattige og fortrykte, og paa mange Steder hos Oldkirkens Forfattere udtales det rent ud, at de i den ene eller anden Henseende, særlig ved Gengivelse af Bibelens Ord, med Forsæt efterligne Folkesproget, fordi det er dem mere om at gøre at blive forstaaede af de ulærde end at fyldestgøre det overleverede hedenske Skriftsprogs Krav; saaledes f. Ex. *ossum* for *os* Ben (ital. *osso)*, *volatilia* Fugle, *cortina* Forhæng, Gardin, *manducare* spise, *dare ad manducare*, *ambulare-vado*, *fugire*, *venire habet* skal komme (fransk *viendra)* o. s. v. I dette Sprog forkyndtes da Kristendommen i den vestlige Del af det romerske Rige, og efter at den er bleven Statsreligion, bliver Statens og Kirkens Sprog efterhaanden det samme, idet begge udjævnes mere og mere.

Da saa med Oldtidens Slutning det vestromerske Rige opløses, efter at en Række barbariske, væsentlig germanske, Stammer har væltet sig ind over det og gjort sig til Herrer i de forskellige Dele af det, bliver det hele givet Raaheden i Vold, og den gamle overleverede Kultur knuses paa faa Rester nær. Og dog er det ejendommeligt at se, hvorledes de nye Herrer bøje sig i Ærbødighed for denne Kultur, hvorledes de efterhaanden, efter flere eller færre Generationers Forløb, assimilere sig med de indfødte latiniserede eller nu rettere romaniserede Befolkninger i Sprog og i Religion. Dette faar da ogsaa sit Udtryk i, at Latin stadig vedbliver at være Skriftsprog, at være Kirkens og Statens Sprog, men i de første Aarhundreder efter Oldtidens Slutning ganske vist i en Form, der — med faa Undtagelser — maa være en Rædsel for den klassiske Filolog, men er højst interessant for Sprog-

forskeren ved den Maade, hvorpaa den gennem sine Barbarismer afspejler Tidens Talesprog[3]).

Særlig nord for Alperne synker Dannelsen efterhaanden saa dybt, at en ny Vækkelse bliver haardt nødvendig, og denne kommer med Karl den Store, der, som bekendt, i høj Grad forbedrede Undervisningen og oprettede Skoler, støttet navnlig af den virkelig lærde og højt begavede Englænder Alkuin.

Folkesprogene er endnu paa denne Tid for lidet udviklede, til at der kan tænkes paa at benytte dem til alsidig skriftlig Brug. Det er stadig Minderne fra Romerriget, hvortil man føler sig knyttet, og som man griber tilbage til; kun derfra er der Belæring at hente. Som Følge deraf kan fremdeles kun Latin blive det sproglige Medium, og det saa meget mere som det engang er slaaet fast som Kirkens og altsaa Gejstlighedens Sprog, hvorimod Græsk Middelalderen igennem væsentlig er en lukket Bog. Og da alt hvad der existerer af videnskabelig Dannelse hele Middelalderen igennem er samlet indenfor Gejstligheden, bliver Latin selvfølgelig tillige Videnskabens Sprog og gaar som saadant fra Klosterskolerne efterhaanden over til Universiteterne, og det bliver paa den anden Side, om end med Tiden ikke udelukkende, det officielle Sprog, Administrationens og Staternes Sprog, navnlig i alt internationalt Samkvem.

Fra de romanske Lande, særlig fra Frankrig, gaar Latinen med den katholske Kirke sin Sejersgang gennem Europa: til de britiske Øer, hvor det allerede tidligt havde faaet Fodfæste, til Tyskland og Norden, til Bøhmen, Polen og Ungarn. Det kan her fremhæves, at af alle ikke-romanske Lande Ungarn maaske er det, hvor Latinen kommer til at spille den største Rolle, fra Stefan den Helliges Tid af (omtr. 1000) og, trods forskellige Forsøg paa at trænge det tilbage dels

for Ungarsk, dels for Tysk, egentlig lige til 1848. Det er her ikke blot som andensteds Kirkens og Videnskabens Sprog, men det er tillige det officielle Sprog i den indre Administration, i Lovgivningen og Retsplejen, og det ikke blot skrives, men det tales i Komitatsforsamlingerne og i Rigsdagen, ja i det private Liv er det ganske almindeligt Omgangssprog indenfor Adelen[1]).

Hele dette middelalderlige Latin, saaledes som det optræder fra det 9de Aarhundrede af, er et højst mærkværdigt og — i ethvert Tilfælde i Europa — enestaaende Fænomen. Latin var jo for længst et dødt Sprog; det havde for længst hørt op med at være et Sprog, hvori en Moder taler til sit Barn, og som Barnet pludrer efter. Og dog er det aldeles som et levende Sprog. Man maatte jo overalt lære det som et fremmed Sprog; men man begyndte derpaa i en temmelig tidlig Alder og lærer overhovedet ikke andet; Lærebøgerne er elendige, men Undervisningen har for største Delen været drevet praktisk, og det hørte almindeligt med til Middelalderens Pædagogik, at Disciplene fik Ris, hvis de talte andet Sprog end Latin. Saaledes fik man — eller kunde i alt Fald faa — fuldstændig Færdighed deri, og i Virkeligheden forstaar man at benytte Latinen som et let og smidigt Udtryk for Tanken, hvad enten man taler om de højeste Ting eller de mest dagligdags. Men det er en Selvfølge, at dette kun kan opnaas ved, at alle Krav om Klassicitet er fuldstændig bortkastede.

Det er da ogsaa højst forskelligt fra Ciceros Sprog. Men dette kendte man heller ikke synderligt til; det almindelige litterære Forbillede gik ikke stort ud over den latinske Bibeloversættelse, Vulgata. Men selvfølgelig er der Undtagelser, hvis Læsning har naaet en Del videre, og som søge sig andre Forbilleder.

Exempler herpaa finde vi blandt ikke faa, der optræde som Digtere, ofte endog ret heldige, paa Latin eller som historiske Forfattere, f. Ex. vor Saxo.

I grammatisk Henseende gør man sig som Regel ikke skyldig i større formelle Fejl, selv om man tillader sig en Del Friheder; navnlig gælder dette i høj Grad med Hensyn til Syntaxens Regler, der simplificeres en hel Del, f. Ex. med Hensyn til Brugen af Konjunktiv eller i Udtrykkene for de forskellige Arter af at-Sætninger, hvor man f. Ex. ganske almindeligt siger *scio quod* o. l. i Stedet for Akkusativ med Infinitiv.

I Særdeleshed er det dog Ordforraadet, der behandles med stor Frihed, idet man ubevidst i rigt Maal benytter sig af den horatsiske Regel: Licuit semperque licebit signatum praesente nota producere verbum.

Naar man ikke har en traditionel Benævnelse paa en eller anden Genstand, især af mere praktisk Art, betænker man sig ikke paa at bruge et moderne Ord i mere eller mindre latiniseret Form. Det er navnlig i den noget tidligere Del af Middelalderen, at dette sker, og det er væsentlig romanske, navnlig franske Ord, som man saaledes griber til, og som saa, senere hen vel især med Universitetet i Paris som Udgangspunkt, vandre videre og blive almindelig accepterede. En foret Kappe kaldes f. Ex. ganske almindeligt *cappa forrata* (sjældnere *forata* eller *foderata)*, og det ingenlunde blot, som vi maaske vilde tro, i danske Kilder, men ogsaa f. Ex. i Dokumenter fra Frankrig eller fra Ungarn. Dette viser, at Udtrykket er dannet ingenlunde efter dansk, men efter det tilsvarende franske *cape fourrée*. Naar der derimod f. Ex. i Ærkebiskop Absalons Testamente[5]) blandt Genstande, hvorover her træffes Disposition, ved Siden af *cappa forrata de pellibus marturum* (foret med Maarskind, fransk *martre)*,

cappa forrata de pellibus griseis (med Graaværk), *juppa* (en lång Overklædning, fr. *jupe) de griseo forrata*, o. m. a., ogsaa nævnes *equus blaccatus*, d. v. s. en blakket Hest, da forekommer dette, saavidt mig bekendt, ikke udenfor Danmark og er sikkerlig i en snæver Vending dannet ligefrem efter Dansk, blot med latinsk Endelse — hvad der ikke engang er anvendt ved *pallium magnum de lækatt*, smst., eller f. Ex. ved *equs rubei coloris et blesiith* (blisset) i et Testamente fra omtr. 1400, o. m. l.

Anderledes i den skolastiske Filosofi og i hele den Form af det videnskabelige Sprog, der er paavirket af den eller fortsætter den. Her benyttes i stort Omfang det latinske Sprogstof til at danne Masser af nye Ord, væsentlig naturligvis for abstrakte Begreber, Ord, som den klassiske Oldtid vilde have korset sig over — om jeg tør bruge det Udtryk —, men som fortræffeligt egne sig til at betegne de Tanker, hvorfor de ere bestemte, — saadanne som *transcendentalis*, *potentialis*, *potentialiter*, *potentialitas*, *quidditas*, *ubiquitas*, *entitas* og utallige andre, af hvilke mange efterhaanden har faaet Borgerret indenfor vore moderne Sprogs videnskabelige Ordforraad.

Kort sagt, Latinen var i hele denne Periode bleven til et Sprog, som en gammel Romer, hvis han stod op igen, maaske knap vilde have forstaaet, om man vil, næsten et Slags Volapük; men det var i Frihed blevet uddannet til et fortræffeligt Middel til alsidigt Udtryk for Tanken. Dertil kom, at det forstodes overalt og af alle, af hvem man brød sig om at blive forstaaet, og det var endelig et neutralt Sprog, lige overfor hvilket alle Nationer for saa vidt var ligestillede, som de alle maatte lære det som ét fremmed Sprog, selv om det naturligvis har været betydelig vanskeligere f. Ex. for en Nordbo end for en Italiener. Og det var

nu heller ikke blot Skriftsprog, men det var almindeligt Talesprog, navnlig naar lærde af forskellige Nationaliteter traf sammen, som f. Ex. ved Universitetet i Paris, hvor Tusender af studerende allevegne fra mødtes.

En Vanskelighed herved har naturligvis ligget i Udtalen. For Middelalderens Vedkommende ved vi overmaade lidet om Udtalen af Latin; men vi tør sikkert forudsætte, at hver Nation dengang ligesom nu til Dags mere eller mindre har udtalt Latin i Overensstemmelse med sit eget Sprog[6]). For de fleste Nationers Vedkommende er dog Forskellen i Udtale selv nu ikke særlig stor, og i Middelalderen har den vel snarere været endnu mindre. At f. Ex. en Italiener udtalte og endnu stadig udtaler *c* foran *i (y)*, *e*, *ae (oe)* som *tš*, en Tysker som *ts*, en Franskmand, som det maa antages, indtil omtr. det 13de Aarhundrede ligeledes som *ts*, derefter som *s*, en Udvikling, som den hos os brugelige Udtale ogsaa til en vis Grad synes at have fulgt, det er noget, de forskellige Nationer let vænne sig til, om end Sammenblandingen med *s* nødvendigvis maa være det mest vildledende.

Særlig afvigende fra andre Nationers Udtale var og er, hver paa sin Maade, Franskmændenes og Englændernes. Franskmændene udtalte hele Middelalderen igennem Latin fuldstændig i Overensstemmelse med Fransk, og først i det 16de Aarh., da Udtalen efterhaanden var bleven for slem *(qu* som *k*, *en*, *em* som fr. *an* o. l.), begyndte franske Humanister at arbejde paa at forbedre den, hvad der ogsaa i visse Henseender er lykkedes[7]). Men endnu stedse maa en Franskmand f. Ex. altid nødvendigvis lægge Trykket paa sidste Stavelse, og da *u* udtales *y*, bliver altsaa f. Ex. *dominus* til *dominýs* (med langt *y).* Af latinske Ord, der forekomme som Rim i gammelfranske

Digte, kan man se, at denne Udtale i ethvert Tilfælde var tilstede i det 12. Aahrundrede og formodentlig en rum Tid forinden[8]). Den traditionelle middelalderlige Udtale af lat. *qu* i Frankrig var som *k* (tidligst foran *o*, men efterhaanden i alle Stillinger). Her var det den berømte Petrus Ramus (d. 1572), der først, strax efter i 1551 at være bleven Professor ved Collège de France, med Tilslutning af Kolleger dèr rejste Kravet om at *u* burde udtales i denne Forbindelse. Af det theologiske Fakultet, Sorbonne, blev dette stemplet som et Kætteri. Stridsspørgsmaalet vakte uhyre Røre og diskuteredes ikke blot med videnskabelige Argumenter, men ogsaa med mindre videnskabelige Smædeord, Processer og, som det synes, ligefrem Haandgribeligheder (Slagordene ved denne Lejlighed var særlig *quisquis* — „*kiskis*“ og *quanquam*, hvilket sidste Ord skal ligge til Grund for fr. *cancan*, egl. Skandale, Skænderi). „Kiskis“erne maatte dog tilsidst finde sig i at tillade den nye Udtale[9]).

Endnu mere fremmedartet er i det mindste nu til Dags den traditionelle engelske Udtale af Latinen, særlig hvad Vokalerne angaar, som *äméivai* for *amavi* o. l., — en Udtale, som der i vore Dage er en stærk Bevægelse for at erstatte med en mere rationel. Selv om Udviklingen af denne traditionelle Udtale staar i væsentlig Forbindelse med de stærke Forandringer, selve det engelske Sprogs Lydsystem har undergaaet i Løbet af de sidste 3—5 Aarhundreder, er der dog Vidnesbyrd nok om, hvor vanskelig den engelske Udtale af Latin allerede for Aarhundreder siden har været for Udlændinge at forstaa. Jeg nævner saaledes blot en Anekdote, som den udmærkede Filolog Joseph Justus Scaliger (d. 1609) meddeler i et af sine Breve. Han fortæller der, at han har haft Besøg af en engelsk lærd, der begyndte med at holde en lang Tale til ham,

hvoraf han, som han siger, ikke forstod mere, end om det havde været Tyrkisk. Scaliger bad da en tilstedeværende, der havde ført Englænderen til ham, om at meddele denne, at han desværre ikke forstod Engelsk, og bede ham tale Latin, men fik det Svar, at det jo var Latin, han havde talt. Bekendt er det ogsaa, hvorledes Kong Jacob I., der jo prætenderede at være en stiv Latiner, gjorde sig til af sin korrekte skotske Udtale sammenlignet med den fordærvede engelske; i Skotland har nemlig Latinen altid været udtalt paa en Maade, der mere stemmer med kontinental Brug.

Men Middelalderen — som disse sidste Bemærkninger allerede har ført os ud over — gaar til Ende, og en ny Tid stiger frem med Renæssancen, det store Gennembrud, der vil sprede Middelalderens Mørke og bringe nyt Lys ved atter at vække den klassiske Oldtid og dens Aand til Live. Det er ikke Meningen paa dette Sted at komme ind paa Renæssancens Betydning i det hele. Her skal kun fremhæves, hvorledes den ogsaa i rent sproglig Henseende indleder et Brud med Middelalderen ved sin Stræben efter at vende tilbage til og søge sine Forbilleder i den latinske Klassicitet. De egentlige Humanister og alle deres Efterfølgere ned til Nutidens klassiske Filologer skrive — mere eller mindre — fortræffeligt Latin, og den strængere Efterligning af det klassiske Sprog gør udmærket Fyldest, saa længe man bevæger sig i den klassiske Oldtids Aand og Emner. Kommer man derimod over paa andre Omraader, der ligge fjernere herfra, hæver Sprogformen sig i Reglen ikke ud over et Kompromis, om end i meget forskellige Grader, mellem Middelalderens Sprog og Klassiciteten. Men Kravene til Klassicitet stige stadig mere og mere, og Følgen af disse Krav, ensidige og uopfyldelige som de er, bliver det modsatte af, hvad de, der først havde rejst dem, turde

have tænkt sig, nemlig indvendig fra at undergrave hele Latinens Stilling som Videnskabens tusendaarige Fællessprog.

Andre Faktorer virke jo saa, som bekendt, udvendig fra med til mere og mere at trænge Latinen tilbage. Med Reformationen hører det latinske Sprog op at være Kirkens Sprog i de protestantiske Lande, og Modersmaalene sættes i dets Sted. Medens i tidligere Tid Folkesprogene kun havde været brugte i hvad der var bestemt for de ulærde eller dog til at forstaas af alle, til Dels jo forresten i hele store Litteraturer, blive de nu stadig mere saa uddannede og berigede, at de blive fuldt i Stand til at udtrykke, hvad det skal være. Og omvendt, jo mere Videnskaberne gaa frem med Kæmpeskridt, desto vanskeligere bliver det for hver Dag at udtrykke alle de nye Tanker, alle de nye Begreber i det stive Latin, navnlig naar det skal være nogenlunde klassisk, og desto vanskeligere bliver det tilsidst ved Siden af alt det reale Arbejde at finde Tid til den formale Side og gøre sig til Herre over Sproget, saaledes som man kunde i de svundne Tider. Og aldeles meningsløs blev jo endelig den tidligere omtalte exklusive Rolle, Latinen, som en Levning fra Middelalderen, endnu længe vedblev at spille som de lærdes Kastesprog ved Universiteterne.

Ved Overgangen fra det 18de til det 19de Aarhundrede er Latinens Herredømme som Videnskabens og den lærde Kastes Sprog brudt; rundt omkring aander man op som befriet fra et Tryk, og Videnskaben udfolder sig saa fyldigt som aldrig før, baaren af Modersmaalets Ord, og spreder sit Lys blandt Folkene i stedse videre Kredse. Til visse er der al Grund til at glæde sig herover og være taknemmelig for de uhyre Fremskridt i alle Retninger, der atter har været en Følge heraf.

Og dog —, nu ved Tærskelen til det 20de Aarhundrede var det vel ikke af Vejen at se lidt paa „Vindings- og Tabskonto“ og derefter begynde saa smaat at tænke paa Fremtiden.

Videnskaben har en dobbelt Side. Den ene Side er den nationale, den man først langsomt har faaet Øjet op for. Uden at tale om den overordentlige Fordel, det er for en Forsker at kunne benytte sit Modersmaal til Meddelelse af sine Resultater, vil vel alle være enige om, at en Nation har Ret til i første Linie at blive bekendt med, hvad dens Sønner udrette i Videnskabens Tjeneste, og selv blive belært af dem. Og ikke blot det, men der er jo mangfoldige Emner, ikke blot af populær Art, men ogsaa strængt videnskabelige, som efter deres Natur væsentlig har Interesse for den enkelte Nation eller dog for større eller mindre Kredse indenfor denne. Jeg nævner exempelvis af min egen Videnskab alt, hvad der vedrører dansk Sprog i videste Forstand — og paa samme Maade et hvilket som helst andet Sprog indenfor sit Omraade. Og her tør man vel tilmed gaa ud fra, at de Udlændinge, for hvem saadanne Emner kan antages at have Interesse, eo ipso ogsaa maa antages at kunne forstaa et paa vedkommende Sprog skrevet Arbejde derom. Men paa lignende Maade, i det mindste overfor selve Nationen, forholder det sig paa mange andre Omraader vedrørende Litteratur eller Historie, Rets- eller Lægevidenskab, ja mere eller mindre alle Fag.

Men Videnskaben har ogsaa en anden, en international Side, der bringer Bud fra det enkelte Land ud til hele Verden, til den store universelle Videnskab, idet den støtter sig til den og bygger videre paa den.

I de svundne Aarhundreder, da Videnskabens Sprog var Latin, tænkte man i Regelen kun paa denne Side

eller rettere, man skelnede ikke mellem disse to Sider. Men hvis nu f. Ex. Tyge Brahe blot havde skrevet om sin nye Stjerne paa Dansk, eller hvis Niels Steno eller Bartholinerne eller H. C. Ørsted havde offentliggjort deres epokegørende Opdagelser blot paa Modersmaalet, ja, saa var det utvivlsomt gaaet saaledes, som enhver af os, ved at sysle med sin Videnskabs Historie særlig i det 19de Aarhundrede, atter og atter med Sorg bliver Vidne til: Tanker eller Opdagelser, der var egnede til at faa dybt indgribende Betydning, ja maaske revolutionere en hel Videnskab, er blot paa Grund af det begrænsede Sprog, hvori de er fremsatte, faldne til Jorden og forblevne upaaagtede, for maaske langt senere at fremkomme som noget nyt fra en af de store Nationer og kaste en Glans over dens Videnskab, som egentlig ikke tilkommer den.

Dette har vi mindre Nationer ikke i Længden Raad til, og det er en daarlig Patriotisme at lukke Øjnene herfor.

Lige saa vist som vi alle maa glæde os ved at se Videnskabens rige Blomstring paa Modersmaalet, lige saa vist er det, at det særlig for os mindre Nationer, hvor vi staa lige overfor den universelle Videnskab, har været et ubodeligt Tab, at det traditionelle og neutrale Fællessprog, som man i over et Aartusende havde haft i Latinen, faldt bort.

Men det er ikke os alene, der lide herunder, det er Videnskaben i det hele. Med den i det 19de Aarhundrede saa stærkt vakte Nationalfølelse kræver nu hver Nation, de smaa som de store, Ret til at skrive hvad som helst paa sit eget Sprog, i Haab eller endog med Krav om, at det skal læses ogsaa udenfor dens egne Grænser.

Ved Siden af de tre store Lande, der i de sidste Aarhundreder ere gaaede i Spidsen for de væsentligste

Fremskridt i Aandens Verden, Frankrig, England (med hele det engelske Sprogomraade) og Tyskland, staar ikke blot for længst Italien og de andre romanske Lande, Holland og de nordiske Lande, men nu er det vældige Rusland kommet med. Det har været længe om at vaagne, og Videnskaben dèr blev i det 18de og endnu langt ned i det 19de Aarhundrede for en stor Del baaren af indvandrede eller indforskrevne Udlændinge. Det er derfor ikke underligt, at i tidligere Tid f. Ex. det allermeste af hvad det kejserlige Videnskabernes Akademi i St. Petersborg udgav, var skrevet paa Tysk eller Fransk, og det saa meget mere som enhver blot nogenledes dannet Russer fuldt beherskede i det mindste et af disse Sprog. Nu er dette meget forandret; alt er nu ogsaa der ganske anderledes nationalt. Ogsaa i den videnskabelige Litteratur er Russisk blevet næsten eneraadende, og det er storartet, hvad der her arbejdes paa alle Omraader af Videnskaben. Dertil er intet at sige. Russisk er vel nu oven i Købet af alle Sprog det, der er udbredt over det største Landomraade, og af de europæiske Sprog næst efter Engelsk det, der tales og forstaas af det største Antal Mennesker.

Men dertil kommer saa de andre slaviske Folk, hvert med sit Sprog og med stadig voxende Litteraturer: Polsk, Čechisk, Serbisk-kroatisk o. s. v., og saa et Sprog af helt anden Bygning, det ungarske, der navnlig fra Midten af forrige Aarhundrede af fuldstændig har trængt baade Latin og Tysk ud fra sine Enemærker og med stor Iver og Energi dyrkes i en Litteratur, som ogsaa i videnskabelig Henseende allerede har frembragt mange betydelige Arbejder. Og jeg kunde nævne endnu flere Sprog i Europa — Finsk, f. Ex. —, for slet ikke at tale f. Ex. om det fjerne Japan, der udvikler sig saa vældigt, og inden vi se os

for, kommer maaske Kina med i den store moderne Kulturbevægelse.

Tanken svimler næsten ved alt dette. Men hvad der er Ret for den ene, er billigt for den anden. Allerede nu staar det saaledes, at hvis man fuldstændigt og paa første Haand skulde kunne følge med alt, hvad der fremkommer i ens Videnskab, skulde man gerne kunne læse mindst omtr. en Snes Sprog i Stedet for, som for et Par Hundrede Aar siden, blot ét. Det vil — stillet paa Spidsen — sige, at for den, for hvem Studiet af Sprogene ikke tillige netop er Maal, vilde en stor Del af Livet gaa blot med at skaffe sig Forudsætninger for i den resterende Del deraf at kunne foretage et omfattende Studium af sin egentlige Videnskab og hele den Litteratur, der vedrører den.

Det er klart, at vi her staa ved det umulige, og at vi, efter den Vej, Udviklingen i Løbet af det sidste Aarhundrede har taget, og det Omfang, den har naaet, allerede er komne til det Punkt, at Ævret maa opgives. Ingen kan mere tænke paa fra første Haand at omfatte alt, hvad hans Videnskabs Litteratur bringer af nyt, og det ingenlunde blot paa Grund af det uhyre Omfang, den efterhaanden har naaet, men ogsaa fordi alt, hvad der ikke kommer paa et af Hovedsprogene, nødvendigvis allerede af den Grund maa blive en lukket Bog for saa mange. Skal det blive saaledes ved, risikere vi — hvad vi allerede er paa gode Veje til —, at en eller et Par Nationer betragtes og betragte sig selv som priviligerede Indehavere af Videnskaben, og at hele Resten ganske simpelt skydes til Side som noget, man ikke regner med.

Dette er en virkelig Kalamitet, som vi maa se at komme ud over. Har den nationale Side været Løsenet for det 19de Aarhundrede, maa det blive det 20de Aarhundredes Opgave at søge at finde en modus vivendi,

hvorved man, med fuld Bevarelse af Modersmaalenes Ret, kan undgaa de sørgelige Ulemper, der er en Følge af den uhyre Sprogsplittelse. I Følelsen heraf er det hos os og maaske endnu mere i vore nordiske Broderlande allerede i de senere Aar blevet mere og mere almindeligt, at Arbejder, der ønskes kendte i videre Kredse, offentliggøres paa et af de større Sprog, Engelsk, Fransk eller Tysk, hvilket af disse Forfatteren nu maatte foretrække som det naturligste eller for ham letteste Udtryk for hvad han har paa Hjerte, eller at de i alt Fald ledsages af et Udtog paa et saadant Sprog. Maaske vil man aldrig eller i alt Fald ikke paa lange Tider kunne komme videre, og dersom dette endda kunde blive sat ordentlig i System og almindelig accepteret, vilde der dog allerede være vundet meget.

Det Ideal, der skulde stræbes hen imod, og hvorefter der i de senere Aar overalt stærkere og stærkere gør sig en Længsel gældende, vilde dog være at faa fastslaaet én bestemt Norm, et enkelt Sprog, der skulde anerkendes som universelt eller internationalt Hjælpesprog og altsaa overtage en Side af Latinens Rolle i gamle Dage, den man nu allerede med Suk ser tilbage til. Det skulde da ikke blot kunne bruges som universelt videnskabeligt Skriftsprog, men ogsaa som det anerkendte sproglige Medium i al vor Tids livlige internationale Samkvem, paa Kongresser o. l., og det skulde, om muligt, helst ikke være blot et videnskabeligt Kastesprog, men almindeligt internationalt Hjælpesprog ogsaa i allehaande praktiske Forhold. Som saadant skulde det da høre med til almindelig Dannelse at være Herre derover, hvorimod der alt efter Omstændighederne kunde slaas noget af paa et eller flere af de mange andre Sprog, vi nu maa lære.

Hvor vidt dette Ideal i saadant Omfang overhovedet nogensinde vil kunne naas og, hvis det nogensinde

skulde kunne naas, da i Længden vil kunne fastholdes, turde vel af mange Grunde være tvivlsomt. Selv blot for et fast internationalt videnskabeligt Skriftsprog er Udsigterne for Øjeblikket ikke meget lovende. Spørgsmaalet staar imidlertid stadig paa Dagsordenen paa mange Steder og drøftes med Alvor af fremragende Videnskabsmænd. Der turde da være Anledning til i alt Fald at se lidt paa de Muligheder, der overhovedet vilde kunne komme i Betragtning ved en eventuel Afgørelse af dette vanskelige Spørgsmaal.

Den første Mulighed vilde være at vælge et dødt Sprog, og da Græsk — jeg kan gerne sige: desværre — en Gang for alle maa anses for udelukket, vilde der selvfølgelig kun kunne være Tale om at genoptage Latin.

Vil man vælge dette, maa man resolut se bort fra det rene klassiske Sprog. Det maa blive noget i Smag med Middelalderens Latin, hvor man ikke betænker sig paa at anvende moderne Ord eller lave nye, væsentlig vel af græsk Ordstof, for de mangfoldige nye Begreber (f. Ex. *apophonia* Aflyd, *electricitas*, *automobile* o. s. v. o. s. v.) eller at foretage visse Simplifikationer navnlig i syntaktisk Henseende. Benyttelsen af Latin vilde — det skulde man da tro — ligge meget nær ikke blot for klassiske Filologer, der naturligvis maatte have Lov til at stille betydelig større Fordringer til Renhed, men ogsaa f. Ex. for Naturforskere, Medicinere o. l., der alligevel helt bevæge sig i latinske Fagudtryk og sikkert stadig vil vedblive dermed. Vi finde da ogsaa endnu meget jævnlig Latin anvendt af Videnskabsmænd af disse Fag særlig i Artsbeskrivelser o. l., og det mere eller mindre i en Form, der intet lader tilbage at ønske i Retning af at være hævet over Klassicismens Tvang, men som desuagtet er aldeles fyldestgørende i sit Øjemed og fuldt forstaaelig for en

moderne Fagmand, selv om Cicero næppe vilde være i samme Tilfælde eller engang vilde anerkende det som sit Modersmaal. Dertil vilde da komme den store Fordel, at Latin dels er et neutralt Sprog, uafhængigt af nationale Sympathier og Antipathier, af Udtalevanskeligheder o. l., dels har den vældige Fortid at bygge paa, som endnu for lange Tider gør Kendskab til det uundværligt for enhver Videnskabsmand, der selvstændig vil sætte sig ind i sit Fags Historie.

Alligevel turde Udsigterne til, at Latin eller noget, der endnu kan kaldes Latin, atter skulde kunne blive Videnskabens Fællessprog, være overmaade ringe. Paa den ene Side har den nyere Tids mange andre Krav sikkert allerede ført os altfor langt bort fra Latin og hele den ældre Tids Indexercering i dette Sprog, til at vi nu atter skulde kunne vende tilbage dertil; paa den anden Side er det latinske Sprog i sig selv saa kunstigt og vanskeligt, at det næppe i Længden vilde kunne tilfredsstille de Fordringer til et smidigt og let haandterligt Sprog, som man nu til Dags maa være berettiget til at stille — i alt Fald ikke uden at ikke blot Ordforraadet, men hele den grammatiske Bygning blev behandlet med en saadan Frihed, at det netop ikke mere vilde være Latin, men falde ind under det næste Alternativ.

Den anden Mulighed vilde være at benytte et kunstig lavet Sprog. Saadanne har til alle Tider existeret, i Regelen lavede i den Hensigt at være *u*forstaaelige for ikke indviede, saadanne f. Ex. som Natmandssproget (Rotvælsk) og mangfoldige andre Arter af hvad man paa Fransk kalder *argot*, eller i sine simpleste Former saadanne som „Kragemaal“, „P-maal“, „javanais“ o. l. Men der er ogsaa højere Former af den Art Sprog med et helt andet Formaal. Skulde nogen finde det uværdigt her overhovedet at tale om

saadant, vil jeg strax minde om, at nogle af Menneskehedens største Aander ikke har forsmaaet at sysle med dette Problem, og at det i vore Dage drøftes med Sympathi af alvorlige og højt ansete Videnskabsmænd[10]).

Allerede i 17de og 18de Aarhundrede fremkom der efterhaanden fra forskellige Sider Forslag til Universalsprog paa filosofisk Grundlag, hvor de forskellige Begrebskategorier skulde have hver sit Mærke og de enkelte Begreber eller Ord betegnes ved forskellige Forbindelser af saadanne Mærker. Blandt dem, der arbejdede i denne Retning, var Leibniz, uden at det dog bestemt vides, hvorledes han i det enkelte havde tænkt sig sit System gennemført. Et saadant Universalsprog vilde være noget lignende som Taltegnene eller de mathematiske Tegn, som alle kan læse, men som hvert Folk udtaler paa sin Maade, eller noget i Slægt med den kinesiske Skrift, med et særligt Tegn for hvert Ord. I Praxis har imidlertid ethvert Sprog, om man tør kalde det saa, af denne Art forlængst vist sig at være en Umulighed. Det er netop intet Sprog, kun en altid mangelfuld Samling af skrevne Tegn, grundende sig paa vilkaarlige Begrebsbestemmelser og medførende et utaaleligt Hukommelsesarbejde.

Vil man have et kunstigt Sprog, der overhovedet lader sig anvende praktisk, er den eneste mulige Vej den at efterligne de virkelige, levende Sprog og derefter danne et Sprog, der baade maa kunne tales og skrives, hvis Ord maa være lette at lære og lette at udtale for alle Nationer, og hvis grammatiske Bygning maa være saa simpel og klar som muligt og fuldstændig regelmæssig.

Af saadanne Sprog er der i Løbet af de sidste 25 Aar efterhaanden fremkommet eller blevet foreslaaet en hel lang Række, vistnok allerede mellem 30 og 40, af hvilke dog de allerfleste har været rent dødfødte.

Det ældste og mest bekendte af disse er *Volapük* (ɔ: Verdenssproget, af *vol*, efter eng. world, *a* Genetivmærke, *pük* tale, Sprog, efter eng. speak), opfundet af en for nogle Aar siden afdød katholsk Præst, J. M. Schleyer i Konstanz. Det vakte ved sin Fremkomst uhyre Opsigt og vandt begejstrede Tilhængere i Tusend-, ja maaske Millionvis rundt omkring i Verden, men er nu omtrent gaaet helt ud af Sagaen og glemt. I Virkeligheden var det ret sindrigt lavet: Ordforraadet især dannet efter Engelsk eller Tysk, til Dels ogsaa efter andre Sprog, den grammatiske Bygning efter Forbillede af „agglutinerende" Sprog som Tyrkisk eller Ungarsk. Men ved Siden deraf led det af store Mangler; saaledes var Lydsystemet grimt — om man tør anlægge en saadan Maalestok — og indrettet efter underlig ensidige Principer; nogle af de hyppigste Vokaler var f. Ex. *ö* og *ü*, skønt blot i Europa baade Englændere, de fleste romanske og næsten alle slaviske Folk mangle disse Lyd i deres Sprog og kun yderst sjældent nogensinde kan lære at udtale dem; derimod undgik Schleyer *r* og brugte i Stedet derfor *l* (f. Ex. *blöd* Broder), af den Grund at Lyden *r* mangler i — Kinesisk. Føjer man hertil, at den hele „agglutinerende" Bygning, hvor sindrig og klar den end kan siges at være, dog er for kompliceret, eller at Opfinderen end ikke har kunnet frigøre sig for Præpositioner dels med Akkusativ, dels med Dativ, bliver det forstaaeligt, at dette Sprog ikke har kunnet holde sig, men har maattet vige for nyere og mere praktiske Systemer.

Det bekendteste og foreløbig ubetinget bedste af disse er *Esperanto*, der er fremstillet 1887 af en russisk Læge, Dr. Zamenhof. Ordforraad og Lydsystem hviler væsentlig paa romansk Baggrund med rig Benyttelse af alle internationale Kulturord, og den gram-

matiske Bygning er overordentlig simpel og harmonisk. I Rusland er det meget udbredt, og ogsaa i mange andre Lande har det allerede vundet et stadig stigende Antal af ivrige Tilhængere, saaledes i Sverig og ikke mindst f. Ex. i Frankrig, hvor der bl. a. er stiftet et Selskab, „Société pour la propagation de l'Esperanto“, der tæller mange Medlemmer og har lokale Underafdelinger omkring i de forskellige større Byer. Der udkommer dels der, dels i andre Lande mindst 4—5 Tidsskrifter paa Esperanto, maaske flere endnu. Om det vil kunne holde sig, naar det efterhaanden kan opnaa tilstrækkelig Fasthed og Uddannelse, eller om det vil gaa med det som med Volapük, vil Fremtiden vise.

Hvorledes det nu end vil gaa hermed, er det et Faktum, der fortjener Opmærksomhed, at der for Øjeblikket er en meget stærk Bevægelse oppe for at naa til Indførelse og Anerkendelse af et eller andet kunstigt Sprog som internationalt Hjælpesprog. Denne Bevægelse bæres især af en i 1900 nedsat „Délégation pour l'adoption d'une langue auxiliaire internationale“, der har sit Sæde i Paris og har fundet Tilslutning hos mange ansete Videnskabsmænd rundt omkring i Verden og en stor Række videnskabelige eller praktiske Institutioner. Man havde ønsket at overlade Valget af et saadant Sprog til den „internationale Association af Akademier“, der imidlertid nu, paa sit sidst afholdte Møde i London 1904, har afvist dette Spørgsmaal som sig uvedkommende. Dette har jo vistnok været en Skuffelse for Tilhængerne af denne Tanke, men Bevægelsen er dermed paa ingen Maade bortfalden.

Vil man indvende, at et kunstigt Sprog dog aldrig kan blive som et levende, at det, som man har udtrykt det, kun kan blive en „homunculus“, ikke nogen „Organisme“, er dertil (med et stærkt Forbehold lige

overfor det uklare Udtryk „Organisme") at svare: nej, levende som et virkeligt Folkesprog kan det selvfølgelig aldrig blive; men det er heller ikke Meningen dermed. Meningen er, som gentagne Gange fremhævet, blot at faa et neutralt internationalt Hjælpesprog, lige overfor hvilket alle Nationer skulde være ligestillede, men som ikke skulde træde i Vejen for noget af de nationale Sprog. Jeg vil blot minde paa den ene Side om Fænomener som det saakaldte „Lingua franca" i Levanten eller „Pidgin-English" i Kina, paa den anden Side om, hvorledes f. Ex. Latin, netop i den Periode da dette Sprog fyldigst svarede til det Formaal at være universelt Sprog, var allerlængst borte fra det levende Latin. Det var ikke blot et dødt Sprog, men det til Tider endog sprudende Liv, som vi desuagtet ikke kan frakende det, var til Dels netop indblæst det ad kunstig Vej, paa en Maade, der principielt er beslægtet med hvad der møder os i „Volapük"-sprogene. Der kunde nævnes Paralleler hertil paa andre Punkter i Verdensudviklingen, ja, naar vi sammenligne vore nuværende Skriftsprog med de talte, levende Sprog, er der da ikke selv i hine mangt og meget, der ikke egentlig i Princip, men kun i Grad skiller dem fra Kunstsprogene?

Det er imidlertid ingenlunde min Tanke her, hvor Talen kun er om Videnskabens Fællessprog, et fælles videnskabeligt Hjælpesprog, at gøre mig til Talsmand for et Kunstsprog, og det allerede af den Grund, at intet af dem, der hidtil har været bragt i Forslag, endnu tilnærmelsesvis har en saadan Autoritet eller en saadan Fasthed og Udvikling, at det efter min Mening for Øjeblikket vilde kunne komme i Betragtning eller have nogen Udsigt til at trænge igennem, og jeg forstaar derfor fuldstændig den Stilling, som Akademiassociationen har indtaget til dette Spørgsmaal. Men jeg indrømmer paa den anden Side, at jeg ikke anser

selve Problemet for principielt uløseligt, og at det er meget muligt, at den eneste Udvej til engang med Tiden at komme ud af den nuværende Nødstilstand til syvende og sidst vil ligge i denne Retning.

Saaledes som Forholdene for Øjeblikket staa, vil der sikkert indtil videre ikke kunne være Tale om andet end den tredje Mulighed, den, som allerede nu i stort Omfang benyttes, nemlig at holde sig til de levende Hovedsprog, naar man vil sætte sig i Forhold til den universelle Videnskab. Selvfølgelig vil det altid være nødvendigt for enhver Videnskabsmand som for enhver dannet at kunne i det mindste læse de tre moderne Verdenssprog, Engelsk, Fransk og Tysk. Men det, der skulde stræbes hen til, var, at ét enkelt Sprog blev slaaet fast som det anerkendte internationale Fællessprog, og det kunde jo ikke vel være noget andet end et af disse tre — men hvilket? Her rejser der sig uhyre Vanskeligheder af forskellig Art. Paa den ene Side vil nationale Sympathier eller Antipathier spille ind her, paa den anden Side Hensynet til, at et af de tre Sprog kan falde lettere for en af alle de øvrige Nationer, et andet for en anden. Og vil de to af de nævnte Nationer finde sig i at vige Pladsen for den tredje, hvis Sprog maatte blive foretrukket, og som eo ipso vilde faa en uhyre Fordel fremfor alle andre?

En ejendommelig Tanke er for nogen Tid siden bleven fremsat af Paul Passy, særlig af Hensyn til den sidste Betragtning[11]). Han mener nemlig, at man netop ikke bør vælge et af Hovedsprogene, men tværtimod et Sprog, der tales af et saa ringe Antal Individer, at dets Valg ikke vilde kunne vække national Skinsyge hos andre; særlig anbefaler han dertil — Norsk. Jeg tilstaar, at det er mig ufatteligt, hvorledes nogen for Alvor kan tænke sig, at et saadant mindre Sprog nogensinde skulde kunne blive almindelig accepteret

til international Brug, altsaa tillige som et Hovedfag ved al sproglig Undervisning hele Europa eller hele Verden over. Og hvad menes specielt med Norsk? Er det Landsmaalet? eller er det Dansk-Norsk? og hvilken igen af de forskellige i Norge brugelige Grader af hvert af disse? Dersom Passy mener Dansk-Norsk, altsaa væsentlig det samme som Dansk, maa vi vel have en Stemme med, og det forekommer mig da rigtignok — saa fristende Forslaget end maaske ved første Øjekast kunde se ud —, at vi Norske og Danske, netop fordi vort Sprog vilde være ude af Stand til at hævde sig med et Verdenssprogs faste Autoritet og Modstandskraft, paa det indstændigste maa betakke os for den Ære at skulle se Modersmaalet radbrækket og trampet fladt af hele den store Verden og dermed ødelagt for os selv.

Nej, skulde der gaas udenfor Kredsen af de tre Hovedsprog, vilde Italiensk (eller muligvis Spansk) vistnok være det, der sidder inde med de fleste ydre og indre Betingelser for at kunne komme i Betragtning. Men paa den anden Side vilde dette kun være muligt under Forudsætning af en saa indgribende Omvæltning i alle hidtil raadende Begreber og Forhold, at der næppe for Alvor vil kunne blive Tale herom. Saa føres vi da atter og atter tilbage til de tre Hovedsprog; og skal der saa vælges et af disse til fælles international Brug, tror jeg, at man fuldt maa slutte sig til hvad der bl. a. for nogle Aar siden blev udtalt af en udmærket tysk Videnskabsmand[12]), at Engelsk er det Sprog, der i særlig Grad maa siges at have Fremtiden for sig, og blandt de moderne Hovedsprog det, der har de fyldigste Forudsætninger for alsidig Anvendelse i internationalt Samkvem, ogsaa som den universelle Videnskabs Fællessprog. Ikke blot er det i Forvejen det mest udbredte af alle Europas Sprog, men ved Siden

deraf udmærker det sig ved sin forholdsvis simple Bygning, sit i Forvejen ret internationale Ordforraad og sin hele rige Udvikling. Kunde den Drøftelse af dette store Spørgsmaal, som for Tiden finder Sted allevegne, føre til Enighed i saadan Retning i det mindste mellem de Nationer, der staa udenfor de tre Hovedsprog, vilde dermed uhyre meget være vundet. Men hvorledes det saa end vil gaa hermed, maa det aldrig tabes af Syne, at det her kun drejer sig om et fælles Hjælpemiddel for de forskellige Nationer til at gøre sig forstaaelige for hverandre indbyrdes. En uafviselig Betingelse herved maa det være, at Modersmaalets Ret til fuldt og frit at leve sit eget Liv ikke krænkes; thi det er det dyrebareste, et Folk ejer.

Noter.

1) (S. 3). H. Matzen, Kbh.s Universitets Retshistorie, I S. 253, II S. 236.

2) (S. 3). For Embedsexaminernes Vedkommende indførtes Modersmaalet ved medicinsk-kirurgisk Examen ved Plakat af 30. Jan. 1838 § 4 (se om denne og de følgende Angivelser Samling af de for Universitetsforholdene gjældende Retsregler, II, 1885, under vedkommende Datoer) og ved Frdg. af 30. Dec. 1839 § 8 for juridisk Examen med Undtagelse af Examinationen i Romerretten, for hvilket Fag Latin først afskaffedes ved Bek. af 13. Nov. 1847; for theologisk Examen indførtes Dansk delvis ved kgl. Res. af 13. Dec. 1835 og i noget større Omfang ved Bek. af 18. Maj 1847, dog med to mindre Undtagelser, der ogsaa bortfaldt ved Bek. af 23. Dec. 1849. Længst holdt Latin sig for de klassiske Filologer ved skriftlig og mundtlig Examen i Græsk og Latin og blev for den historisk-filologiske Skoleembedsexamens Vedkommende først (i det væsentlige) afskaffet ved Bek. af 13. Aug. 1873. At Afhandlinger til Erhvervelse af akademiske Grader baade skulde være affattede og forsvares paa Latin, indskærpes endnu ved Frd. af 9. Jan. 1824. M. Hammerichs Afhandling for Magistergraden »Om Ragnaroksmythen« 1836 er den første, der med særlig kongelig Tilladelse er skreven paa Dansk, og dette Exempel blev derefter enkelte Gange fulgt (f. Ex. S. Kierkegaard, »Om Begrebet Ironi«, 1841). Men det mundtlige Forsvar skulde fremdeles foregaa paa Latin, hvad der ikke sjælden synes at have givet Anledning næsten til Skandaler. Først ved Bek. af 19. Maj 1854 blev det efter langvarige Forhandlinger (se Lindes Meddel. ang. Univ., 1849—56, S. 50 ff.) fastslaaet, at Afhandlingen kan skrives enten paa Dansk eller paa Latin, og at Ministeriet paa derom indkom-

mende Begæring kan tillade Benyttelse af Modersmaalet ved Forsvarshandlingen, og under 7. Juni 1866 (jf. Univ. Aarbog 1864—71, I S. 433 ff.) blev endelig Forholdet vendt om, saaledes at Forsvarshandlingen skal finde Sted paa Dansk, med mindre Fakultetet finder Grund til at tillade Brugen af Latin (hvad der vistnok kun én Gang har været Tilfældet, i 1867).

8) (S. 7). Da det maaske kunde have sin Interesse at se et Par Prøver paa latinsk Skriftsprog fra den tidlige Middelalder, anfører jeg først nogle smaa Brudstykker af en Oversættelse af den græske medicinske Forfatter Oribasius, der er opbevaret i et Haandskrift fra 6te Aarh. og i det mindste i den foreliggende Form maa være bleven til i en Del af det gamle Romerrige, hvor man, som endnu paa Provençalsk og Gammelfransk, foruden enkelte Rester særlig af Gen., kun har haft højest to Kasus, en Nom. (Ent. -[*o*, *e*]*s*, ogsaa af oprindelige Neutra) og en Obliquus, almindelig Afhængighedsform (Ent. -[*o*, *e*], Flt. -[*o*, *e*] *s*), der i Skriften snart gengives med Akkus., snart med Abl. o. s. v., til Dels kun én Kasus (-*a*, Flt. -*as*); hvor endvidere f. Ex. lat. *lac*, *sal* er blevet Hunk. (Nom.**lactis*, prov. *la lag-z*, *lait-z*, spansk *la leche*, *la sal*) o. s. v. Man mærke endvidere f. Ex. Vanskeligheden ved rigtig at bruge de gamle Passivformer, Gerundiver o. l. (Jf. Opuscula philol. ad Madvigium, 1876, S. 256 ff.) »Ptysanæ conpetenter sunt conficiendæ. Nam quamdiu nimis frequenter fuerint inflatæ, cum coquuntur, focum (»Ild«) maiorem debent habere. Postea autem ad lenem focum est coquenda, donec sucos faciat spissos. Admiscendum est autem ei in illo tempore, dum inflatur, acitus (ɔ: acetum), et quando bene coxerit, addi oportet salem tritam non multum. Ante bero (ɔ: vero) pro sapore si in initio mox oleus mittatur (fr. mettre o. s. v.) in coctione, nihil nocit. Sed et si porrus modice mittatur et anetus, et hoc ipsut mox in initio.« (Ed. Hagen, Bern 1875, S. $1_{,11}$ ff.). »Cholerica vero reuma vel ea, quæ ex resolutionem corporis per ventre fluunt, idest quod Greci sintixin (ɔ: *σύντηξιν*) appellant, coquenda est lactes. Observandum etiam est, ne ustuletur. Oportet enim leniter coqui ad ignem et agitare sine intermissionem et spuma, quæ se supra recolligit, cum pinna tollere. Movenda est autem cum ferola nitida (prov., fr. net »ren«), et in ipsa bullitione labia vasi spongea est detergenda. Sæpius enim ex ipso bromo (*βρῶμος*, »Urenlighed«), qui in ora vasi colligitur, tota ex eo lactis corrumpitur et caseum efficitur, ut dictum est.« (Smst. S. $3_{,33}$ ff.).

Som en Prøve paa den Tids Kancellisprog vælger jeg et i forholdsvis let forstaaeligt Sprog affattet Gavebrev, der er udstædt i Compiègne 688 eller 689 af den frankiske Konge Theoderik III og endnu opbevares i Original (Tardif, Monuments historiques, 1866, No. 25). Foruden tilsvarende Fænomener som de ovf. antydede, kan fremhæves den stærke Vaklen mellem *e* og *i* for at udtrykke det lukkede *e*, der nu, da de gamle Kvantitetsforhold er aldeles opløste, i betonet Stavelse svarer til lat. langt *e* og kort *i* (i ubetonet Stavelse endnu i lidt videre Omfang), mellem *e* og *ae* = Lyden *æ* af lat. *ae* og kort *e*, og mellem *o* og *u* som Udtryk for lukket *o* af lat. langt *o* og kort *u*.

»Theudericus, rex Francorum, vir inluster.

Dum et nobis divina pietas ad legitema etate fecit pervenire et in solium rigni parentum nostrorum sucedire, oportit nobis et condecit pro salute anime nostre cogitare dibiamus. Ideoque vestra cognuscat industria (»eders Flid« = »I, for med Flid at rette eder derefter«), quod nos pro salute anime nostre, una cum consilio ponteficum vel (»og«) obtimatum nostrorum, villa noncopanti (»ved Navn«) Latiniaco (nu Lagny), que ponitur in pago Meldequo (ɔ: Meldico, Pays de Meaux), qui fuit inlustrebus viris Aebroino, Vuarattune et Ghislemaro, quondam maiores domos nostros, et post discessum ipsius (»samme«, »den nævnte«) Vuarattune in fisco nostro fuerat revocata, nos ipsa villa de fisco nostro, ad suggestione precelse regine nostre Chrodochilde seo (»og«) et inlustri viro Berchario, maiorem domos nostre, ad monasthirio Sancti domni Dionisiae (St. Denis), ubi ipsi preciosus in corpore requescit et venerabilis vir Chaeno abba, cum norma plurema monachorum ad laudis Christi canendas in ordine sancto ibidem adunata, preesse viditur (Høflighedsomskrivning for praeest), pro remedium anime nostri, plena et integra gracia, prepter (ɔ: praeter) rem illa, in loco qui dicitur Siliacos, qui (for quae, fr. qui) fuit Arulfo quondam et ibidem usque nunc ad ipso Latiniaco aspexit, quem aposthollco viro domno Godino episcopo per alia nostra precepcione concessemus: in reliquo viro (ɔ: vero) ad integrum ipsa villa Latiniaco ad ipso monasthirio domni Dionisiae ad (ɔ: a) die presenti visi fuimus (omtr. = »har det behaget os«, ell. l.) concessissae. Quapropter per hunc preceptum nostrum decernemus ordenandum et perpetualiter volemus esse mansurum, ut ipsa villa superius nomenata Latiniaco, cum terris . . . peculiis utriusque genere sexsus . . . omnia et ex omnebus, rem (for re) exquisita, sicut ad (ɔ: a) super-

scriptas personas fuit possessa vel postia in fisco nostro revocata, cum omne integretate vel soledetate sua ad se pertenentis vel aspicientis, prepter suprascripta rem in Siliaco, qui fuit ipsius Arulfo vel jam dicto pontefici per nostra precepcione concessemus, in reliquo viro predicta villa Latiniaco ad integrum, sub emunetatis nomine, absque introitus judicum, memoratus Chagno abba ad parte predicti monasthiriae suae Sancti Dionisiae per hanc nostram cessione, in lumenaribus (Alterstager?) ipsius basilici, habiat concessa adque indulta, et deinceps in postmodum nec de parte de fisci nostri nec ad (ɔ: a) quemcumquelibet persona, nec per strumenta (ɔ: instr-) cartarum nec per quolibet ingenium (gl. fr. engin »List, Bedrag«), ipsa villa de ipso monasthirio nullatenus abstraatur nec auferatur. . . . Datum sub die tercio kalendas Novembris, annum xvj rigni nostri, Conpendio, in Dei nomine fileciter.«

4) (S. 8). Et bekendt Exempel paa den ungarske Rigsdags Brug af Latin haves i det ofte anførte Udraab til Maria Theresia: »Moriamur pro rege nostro Maria Theresia« (se f. Ex. Cantù, Verdenshistorie bearb. af Holm og Weilbach, VI S. 276), — som for øvrigt er uhistorisk og en senere Tilføjelse til »Damus vitam et sanguinem«. Derimod kan jeg, efter Meddelelse fra en ungarsk Kollega, oplyse, at denne Brug af *rex* om M. Th. foreligger i en anden historisk Sætning fra 1741. Da nemlig de ungarske »status et ordines« før hendes Kroning i et privat Møde raadslog om, under hvilken Form man skulde raabe »vivat« for hende, blev der vedtaget Formen »vivat domina, rex noster!« Dette maa paa ingen Maade opfattes som et Vidnesbyrd om at man talte daarligt Latin; tværtimod er det ganske vist paafaldende og dristige Udtryk *rex* aabenbart ved denne Lejlighed her valgt med Forsæt for at betegne M. Th. som den faktiske Indehaver af Kongemagten. I Love og Dokumenter fra M. Th. bruges for øvrigt aldrig *rex*, men altid *regina* (og imperatrix, magna princeps, magna dux, domina domina M. Th., regina ac domina, o. lign.).

Der er netop for nylig udkommet en Ordbog over det ungarsk-latinske Sprog i Middelalderen og senere (Glossarium mediæ et infimæ latinitatis regni Hungariæ, iussu et auxiliis Academiæ Litterarum Hungaricæ condidit Ant. Bartal, Lipsiæ 1901), der frembyder meget af speciel Interesse ved Siden af hvad der er fælles for middelalderligt Latin overhovedet.

5) (S. 9). Testamenter fra Danmarks Middelalder udg. af Kr. Erslev, 1901, S. 5 f. Med *cappa forrata* efter Fransk sml.

f. Ex. *cussinus* Pude (smst. S. 255) efter fr. *coussin* (en Nydannelse udgaaende fra lat. *culcita*), *somarius*, *summarius* Lasthest (smst. S. 266) efter fr. *sommier* (af lat. *sagmarius*) o. m. a.

6) (S. 11). Jf. Holbergs Ep. 265. I sin Udgave af Andreae Sunonis filii Hexaemeron, 1892, S. XXI Note, udtaler Gertz den Formodning, at man den Gang mere end nu til Dags har udtalt Latin efter Kvantiteten. Dette kan vistnok være sandsynligt, dog kun for saa vidt man i sit eget Sprog har haft et tilsvarende Forhold, derfor snarere maaske hos Nordboer og Tyske end f. Ex. hos Folk af romansk Nationalitet (hos Franskmænd sikkert aldeles ikke). I Beretn. om Forh. på det første nord. Filologmøde i Kbh. 1876, S. 180 Note, omtaler Joh. Storm det vistnok temmelig gamle Ordsprog eller bevingede Ord: »Nos Poloni non curamus quantitatem syllabarum« og forklarer det ud fra den Ejendommelighed, at i Polsk alle Vokaler altid er korte, noget hvorpaa man ogsaa øjeblikkelig kender en Polak, naar han taler fremmede Sprog (altsaa: Nos Polŏ'ni non cură'mus o. s. v.) Dette er vistnok rigtigt, — hvis man tør forudsætte, at Ordsproget først er blevet til paa en Tid, da Polsk allerede havde forkortet alle de lange Vokaler, det tidligere har haft, og at det virkelig fra først af sigter til Polakkerne; ti Ordsproget har ogsaa været anvendt om andre Nationer, hvis Accentutationsmaade afviger fra ens egen; hos os hed det saaledes tidligere: »Nos Íslandi non cúrămus quantítătem syllábărum«.

7) (S. 11). Jf. Thurot, De la prononciation française depuis le commencement du XVI siècle, I S. XCI; II S. 427 o. a. St.

8) (S. 12). G. Paris, Etude sur le rôle de l'accent latin dans la langue française, 1862, S. 22 f. Thurot, anf. Værk, II S. 727 ff., jf. S. 561 ff. S. 727 citeres følgende Udtalelse af Erasmus: »(Galli) finales syllabas omnes fere producunt, nisi si qui vulgatam pronunciationem dedidicerunt: ita sonant *caput*, quasi geminum haberet *u*, et *audit*, *dicit*, similiter, maxime vero quum dictio desinit in *s*. Itaque recte pronunciant *salus*, *victus* et *fructus* gignendi casu, quæ nos confundimus: at non recte eodem sono pronunciant *dominus* et *servus*.« Derimod udtales Vokaler udenfor Endestavelsen korte.

9) (S. 12). Ch. Waddington, Ramus (Pierre de la Ramée), sa vie, ses écrits et ses opinions, 1855, S. 85 ff. Fr. Wey, Histoire des révolutions du langage en France, 1848, S. 316 ff., hvor dog Følgerne af denne Strid, som det synes, overdrives noget. — Den almindelige franske Udtale af latinsk *qu* er nu: *qua* som *kua; qui*, *que* som *kyi*, *kye; quo* som *ko; quum* som *kõ; quu* som *ky;* hos den yngre Generation høres nu

dog ogsaa *kuo*, *ky-y*; paa den anden Side er, saa vidt jeg ved, Udtalen *ka*, *ki* o. s. v. heller ikke endnu helt forsvunden indenfor Gejstligheden.

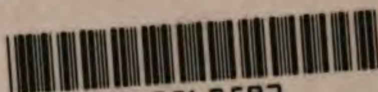
10) (S. 22). Jf. R. M. Meyer, Künstliche Sprachen, i Indogerm. Forsch. XII, 1901, S. 33 ff., 242 ff. L. Couturat & L. Leau, Histoire de la langue universelle, Paris 1903. H. Schuchardt i Almanach d. kais. Akad. d. Wiss., Wien 1904 (oversat paa Fransk i Udtog i Revue Internationale de l'Enseignement, No. for 15. Marts 1904).

11) (S. 26). Le Maître Phonétique, Août-Sept. 1903, S. 82 ff. Jf. den dertil sig sluttende Diskussion paa forskellige Steder i Aarg. 1904, hvor bl. a. Passy, S. 167, definitivt opgiver Norsk og erklærer enten Italiensk eller Nygræsk for de eneste Muligheder.

12) (S. 27). H. Diels, Leibniz und das Problem der Universalsprache, i Sitz.ber. d. kgl. Preuss. Akad. d. Wiss., 1899, I S. 579 ff.

1639

GENERAL LIBRARY - U.C. BERKELEY
B000569592

